

T.C
Mersin Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Ana Bilim Dalı

BİRİNCİ DÖNEM TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE İÇEL
MİLLETVEKİLLERİ VE SİYASİ FAALİYETLERİ

Rahşan KILIÇ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mersin, 2015

T.C.
Mersin Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Ana Bilim Dalı

BİRİNCİ DÖNEM TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE İÇEL
MİLLETVEKİLLERİ VE SİYASİ FAALİYETLERİ

Rahşan KILIÇ

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Birgül BOZKURT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mersin, 2015

T.C.
MERSİN ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Sosyal Bilimler Enstitü Müdürlüğü

YEMİN METNİ

Yüksek lisans olarak sunduğum “Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde İçel Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel etik kurallara ve geleneklere uygun şekilde tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini onurumla doğrularım.

10.03.2015.

Rahşan KILIÇ

Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Rahşan KILIÇ tarafından hazırlanan Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde İçel Milletvekilleri Ve Siyasi Faaliyetleri başlıklı bu çalışma, jürimiz tarafından Tarih Ana Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başarılı

Başarısız

Üye B. Bozkurt
Yrd. Doç. Dr. Birgül BOZKURT
(Danışman)

Üye [Signature]
Prof. Dr. Fevzi DEMİR

Üye [Signature]
Yrd. Doç. Dr. Hasan YÜREK

Onay
Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylıyorum.

Prof. Dr. Süleyman DEĞİRMEN
Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

“Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde İçel Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri” başlıklı araştırma, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak gerçekleştirilmiştir.

Ortaya konulan bu çalışma konusunun tespit edilmesi ve çalışmanın yürütülmesi esnasında teşvik ve yardımlarını esirgemeyen, çalışmalarına yön verip, izlemem gereken yöntem konusunda uyarıcı ve karşılaştığım güçlüklerin halledilmesinde kıymetli fikirlerinden istifade ettiğim değerli hocam, tez danışmanım Birgül Bozkurt’a teşekkürlerimi arz ederim.

Çalışma aşamasında, beni destekleyen değerli hocam Sayın Fevzi Demir’e katkılarından dolayı teşekkür ederim. Bilgi ve tecrübeleriyle sürekli desteklerini gördüğüm hocalarım İbrahim Bozkurt’a ve Mehtap Ergenoğlu’na en içten dileklerle şükranlarımı sunarım.

Kaynak ve doküman temininde yaptıkları yardımlardan dolayı TBMM Arşiv ve Kütüphane çalışanlarına, Milli Kütüphaneye, Mersin İl Halk Kütüphanesine ve Mersin Üniversitesi Kütüphane çalışanlarına teşekkür ederim.

Vakit ayırarak görüşmeyi kabul eden Cihat Yıldırım’a, Ali Çiftçi’ye, ayrıca Silifke milletvekillerinin yakınlarına ulaşmamı sağlayan Ayhan Yalçın’a, milletvekili Haydar Aslan’ın kızları Perihan Alev ve Suzan Aslan’a, Sami Arkan’ın kızı Hayriye Oğuz’a, Ali Rıza Ataişık’ın torunları Ali Ataişık ve Kılıç Ataişık’a, Naim Ulusal’ın torunu Ali Kaya Köymen’e ve ismini yazamadığım; fakat değerli bilgilerinden faydalandığım saygı değer büyüklerime teşekkürü bir borç bilirim.

Ve son olarak varlıkları ile bana her zaman büyük güç ve destek veren çok sevdiğim aileme ve özellikle de ablam Esengül Kılıç'a çok teşekkür ederim.

Rahşan KILIÇ

MERSİN, 2015

ÖZET

BİRİNCİ DÖNEM TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE İÇEL MİLLETVEKİLLERİ VE SİYASİ FAALİYETLERİ

Birinci Dünya Savaşında İttifak Devletlerinin yanında yer alarak yenilgiye uğrayan Osmanlı Devleti, İtilaf Devletlerinin sunduğu Mondros Ateşkes Antlaşmasını imzalamak zorunda kalmıştır. Çok ağır şartlar içeren bu antlaşmayla ülke bütünlüğü tehlikeye girmiş, 7. ve 24. maddeye dayanarak Anadolu'nun birçok yerinde İtilaf Devletlerinin askerleri bulunmuştur. Fransa güçleri ise Çukurova bölgesini ve Toros tünellerini işgal altına almıştır. Bu durum karşısında İstanbul hükümeti sessiz kalarak her şeye boyun eğmekle yetinmiştir. İtilaf Devletlerinin, ülkedeki azınlıkların ve İstanbul hükümetinin olumsuz tutumları karşısında Türk halkı tepkisiz kalmamış, kendi varlığını korumaya yönelmiştir. Bunu da Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri kurarak gerçekleştirmiştir. İçel halkı da işgallerle birlikte teşkilatlanarak Mili Mücadeleye iştirak etmiş, Silifke'de, Mut'ta, Gülnar'da, Anamur'da böyle bir örgütlenme içine girerek kendilerini savunmuşlardır.

Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesinden yavaş yavaş silinmesiyle Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde Anadolu'da bağımsız bir Türk devletinin kurulması için gerekli koşulların vücuda getirilmesi amaçlanmıştır. Mustafa Kemal Atatürk, Anadolu'da kurulacak olan yeni devletin temelini halka dayandırarak geniş halk kitlesinin katılımını sağlamak istiyordu. Bunu da meclisi açarak başarabilirdi. Ülke 66 seçim bölgesine ayrılmış ve her seçim çevresinden 5 milletvekilinin seçilmesi istenmiştir. Bu hesaba göre toplam 330 milletvekili mevcut olacaktı. Aynı şekilde İçel Milletvekili Ali Rıza Atışık gibi Osmanlı Mebusan Meclisi'nden de milletvekilleri gelebilecekti. Fakat bu kargaşa

ortamında seçilen milletvekillerinin toplanması hiç de kolay olmayacaktır. Nihayet olumsuz şartlara rağmen 23 Nisan 1920’de Türkiye Büyük Millet Meclisi açıldı ve çalışmalar hızlı bir şekilde katılabilen milletvekilleriyle başladı.

İçel’i temsil etmek üzere, Birinci Dönem TBMM’ye 5 milletvekili seçilerek, bir milletvekilinin ise Osmanlı Mebusan Meclisi’nden gelmesiyle toplamda 6 milletvekili mecliste yerlerini almışlardır. 1920- 1923 yılları arasında mecliste görev yapan İçel milletvekilleri; Ahmet Şevki Bey (Göklevant), Ali (Sabri) Efendi (Güney), Mehmet Sami (Arkan), Mehmet Âlim (Naim) Efendi (Ulusal), Haydar (Lütfi) Bey (Aslan) ve Ali Rıza Efendi (Ataışık)’dir. Çalışmamızın ağırlık noktası olan İçel milletvekillerinin biyografileri, siyasi hayatları ve görüşleri de yer almıştır.

Anahtar Sözcükler: İçel, Mondros Mütarekesi, Milli Mücadele, Birinci Meclis, İçel Milletvekilleri.

ABSTRACT

İCEL MEMBERS OF PARLIAMENT IN THE FIRST PERIOD OF TURKISH GRAND NATIONAL ASSEMBLY

Defeated in the First World War by ranking among the Central Powers, the Ottoman Empire had to sign Mondros Ceasefire Agreement that Allied Powers submitted. With that treatment involving too harsh conditions, indivisible unity of the country was imperiled and soldiers of Allied Powers occupied in many places of Anatolia based on the 7th and 24th articles of the agreement. French powers occupied the Cukurova region and Toros tunnels. Istanbul government was contented with obeying everything and stayed silent. Turkish public tended to protect its presence and did not remain unresponsive to negative attitudes of Allied Powers, and minorities in the state and Istanbul government. This has been accomplished by establishing Countrywide Resistance Organizations. People in İçel got organized and participated in National Struggle, defended themselves by getting involved in such an organization in Silifke, Mut, Gülnar and Anamur.

Following the disappearance of Ottoman Empire from the stage of the history step by step, it was aimed to bring into being the required conditions in order to establish an independent Turkish republic in Anatolia under the leadership of Mustafa Kemal Atatürk. He wanted to encourage participation of large mass of people by grounding the fundamentals of new state which would be established in Anatolia on the public. He would achieve that by opening the assembly. The country was divided to 66 electoral districts and each electoral district was asked to choose 5 members of parliament. According to this calculation, there would be 330 members of parliament in total. In a similar way, members of parliament from the Ottoman Chamber of Deputy like Ali Rıza (Ataışık), İçel

representative, would be able to attend. However, it would be not that easy to gather all of the elected members of parliament in that chaotic atmosphere. Finally, Turkish Grand National Assembly was opened on 23th April 1920 and the works got started with the attendance of the members of parliament who were able to attend as soon as possible.

So as to represent Içel, 6 members of parliament took their seat in the assembly, five of whom were elected for the first period of Turkish Grand National Assembly, and one of whom was from the Ottoman Chamber of Deputy. Icel members of parliament who served in the assembly between 1920 and 1923 are Ahmet Sevki Bey (Göklevent), Ali (Sabri) Efendi (Güney), Mehmet Sami (Arkan), Mehmet Alim (Naim) Efendi (Ulusal), Haydar (Lütfi) Bey (Aslan) and Ali Rıza Efendi (Ataışık). Biographies, political lives and opinions of Icel representatives, which is the significant part of our study, are also included.

Keywords: Içel, Mondros Ceasefire Agreement, National Struggle, the First Assembly, Içel Members of Parliament

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	i
ÖZET	iii
ABSTRACT	v
KISALTMALAR LİSTESİ	xi
TABLO LİSTESİ	xii
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM: BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONUNDA ANADOLU’NUN SİYASİ DURUMUNA GENEL BİR BAKIŞ	12
I.1. Mondros Mütarekesi Hükümlerinin Uygulanışı ve Tepkiler	12
I.1.1. Mondros Mütarekesi ve Uygulanışı	12
I.1.2. Anadolu’da Direniş Hareketleri	17
I.1.3. İçel Halkının İşgallere Karşı Tepkisi	22
II. BÖLÜM: MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE İÇEL	26
II.1. İçel’de Müdafaa-i Hukuk Hareketinin Kuruluşu ve Kuva-yı Milliye	26
II.1.1. Mut Müdafaa-i Hukuk Hareketi ve Kuva-yı Milliye	26
II.2.2. Silifke Müdafaa-i Hukuk Hareketi ve Kuva-yı Milliye.....	31
II.2.2.1. Silifke’nin Teşkilatlanma Öncesi Durumu	31
II.2.2.2. Silifke’nin Teşkilatlanması	33
II.2.3. Gülnar Müdafaa-i Hukuk Hareketi ve Kuva-yı Milliye	38
II.2. 4. Mağara (Kırobası) Müdafaa-i Hukuk Hareketi ve Kuva-yı Milliye.....	39
II.2.5. Yağda Bucağı Keloluk (Güzeloluk) Müdafaa-i Hukuk Hareketi ve Kuva-yı Milliye	41
II.2.6. Anamur Müdafaa-i Hukuk Hareketi ve Kuva-yı Milliye	42

III. BÖLÜM: BİRİNCİ BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NİN AÇILMASI VE İÇEL MİLLETVEKİLLERİNİN SEÇİLMESİ	45
III.1. Meclis-i Umumi'den Büyük Millet Meclisi'ne	45
III. 2. Seçimlere Hazırlık ve Birinci BMM'nin Açılışı	49
III. 2. 1. Birinci Meclis'in İsmi İle İlgili Tartışmalar	52
III. 2.2. TBMM'ye Katılan Milletvekillerinin Sayısı	54
III. 3. İçel'de Seçimlere Hazırlık	57
III. 3. 1. Osmanlı Mebuslar Meclisi'nde Görev Yapan İçel Milletvekilleri	57
III. 3. 2. İçel'de Seçimlerin Yapılışı	57
III.4. Birinci TBMM'nin Sosyolojik Yapısı	60
III. 4. 1.Milletvekillerinin Meslek ve Eğitim Düzeyleri	61
III.4. 2.Milletvekillerinin Yaş Grupları ve Başlık Durumları.....	63
III.5. TBMM'nin İlk Çalışmaları ve Meclisteki Siyasi Gruplaşmalar	65
III.5.1.Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin İlk Çalışmaları.....	65
III.5.2. Meclisteki Siyasi Gruplaşmalar	68
III.5.2. 1. Birinci Müdafaa-i Hukuk Grubu	69
III.5.2. 2. İkinci Müdafaa-i Hukuk Grubu	70
IV. BÖLÜM: BİRİNCİ DÖNEM TBMM'DE İÇEL MİLLETVEKİLLERİ.....	76
IV.1. Birinci Dönem TBMM'ye Katılan İçel Milletvekillerinin Özgeçmişleri	76
IV.1. 1.Ahmet Şevki Bey (GÖKLEVENT).....	76
IV.1. 2. Ali (Sabri) Efendi (GÜNEY)	79
IV.1. 3. Mehmet Sami Bey (ARKAN)	81
IV.1. 4. Mehmet Alim (Naim) Efendi (ULUSAL).....	85
IV.1. 5. Haydar (Lütfi) Bey (ASLAN)	87

IV.1. 6. Ali Rıza Efendi (ATAIŞIK)	92
IV.2. İçel Milletvekillerinin Birinci Meclisteki Etkinlikleri	96
IV.2. 1. BMM'ye Katılan İçel Milletvekillerinin Mecliste Aldıkları Görevler.....	96
IV.2. 1. 1. İçel Milletvekillerinin Birinci Mecliste Görev Aldıkları Şubeler	96
IV.2. 1. 2. İçel Milletvekillerinin Birinci Mecliste Görev Aldıkları Encümenler ..	97
IV.2. 1. 3. İçel Milletvekillerinin Birinci Mecliste Görev Aldıkları Geçici Encümen ve Heyetler.....	98
IV.2. 2. İçel Milletvekillerinin Birinci Mecliste Yer Aldıkları İstiklal Mahkemeleri	99
V. BÖLÜM: BİRİNCİ DÖNEM TBMM'DE İÇEL MİLLETVEKİLLERİNİN SİYASİ FAALİYETLERİ	101
V.1. Ahmet Şevki Bey (GÖKLEVENT).....	101
V.1. 1. Meclisteki Konuşmaları.....	101
V.1. 2. Takrirler	112
V.1. 3. Kanun Teklifleri.....	116
V.1. 4. Gizli Celselerdeki Faaliyetleri	117
5.1. 5. Takriri Sualler ve Bunlara Verilen Cevaplar	118
V.2. Ali (Sabri) Efendi (GÜNEY).....	119
5.2. 1. Meclisteki Konuşmaları.....	119
V.2. 2. Takrirler	120
V.2. 3. Kanun Teklifleri.....	122
V.2. 4. Gizli Celselerdeki Faaliyetleri	122
V.3. Mehmet Sami Bey (ARKAN)	123
V.3. 1. Meclisteki Konuşmaları.....	123
V.3. 2. Takrirler	137

V.4. Mehmet Alim (Naim) Efendi (ULUSAL)	139
V.4. 1. Takrirler	139
V.4. 2. Kanun Teklifleri.....	141
V.4. 3. Gizli Celselerdeki Faaliyetleri	142
V.4. 4. Takriri Sualler ve Bunlara Verilen Cevaplar	143
V.5. Haydar (Lütfi) Bey (ASLAN)	143
V.5. 1. Takrirler	143
V.5. 2. Tezkereler	146
V.6. Ali Rıza Efendi (ATAIŞIK).....	147
V.6. 1. Meclisteki Konuşmaları.....	147
V.6. 2. Takrirler	148
V.6. 3. Kanun Teklifleri.....	150
V.7. İçel Milletvekillerinin Birinci Mecliste Yer Aldıkları Gruplar	154
V.8. İlk Meclis Anketine İçel Milletvekillerinin Verdiği Cevaplar	155
SONUÇ	164
KAYNAKÇA.....	170
EKLER	

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
a.g.t.	: Adı Geçen Tez
AKDTYK	: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
bkz.	: Bakınız
B.	: Birleşim
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Ed.	: Editör
G.C.Z.	: Gizli Celse Zabıtları
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfadan sayfaya
S.	: Sayı
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
vd.	: Ve Devamı
Z. C.	: Zabıt Cerideleri

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: 29 Mart 1920 Tarihli İçel Livası Seçim Mazbatası.....	58
Tablo 2: Birinci TBMM'yi Oluşturan Milletvekillerinin ve İçel Temsilcilerinin Meslek ve Eğitim Durumları Hakkında Tablo.....	63
Tablo 3: Birinci TBMM'yi Oluşturan Milletvekillerinin ve İçel Temsilcilerinin Yaş ve Başlık Durumları Hakkında Tablo.....	65
Tablo 4: TBMM'de İçel Milletvekillerinin Faaliyet Tablosu.....	154
Tablo 5: Meclisteki Konuşma ve Tahrir Sayısı İle İlgili İçel Milletvekillerinin Yeri.....	166

GİRİŞ

İçel'in tarihi, yazının icadından önceki devirlere kadar uzanır. Güney Anadolu'nun birçok tarihi hazinesini içinde saklayan bu bölgenin eski adı Kilikya'dır. Bölge yalnız İçel ilinden ibaret olmayıp, tarih boyunca Kilikya hudutları İçel ili sınırlarını her zaman aşmıştır.¹

Suriye ve Mezopotamya ile Anadolu arasında ulaşımı sağlayan Belen (Suriye kapısı) ile Gülek ve Sertavul (Kilikya kapıları) gibi önemli geçitler sayesinde stratejik önem taşıyan bölgenin, doğu ve batı kesimleri yeryüzü şekilleri bakımından farklı özellikler gösterir. Bu farklılıktan dolayı Hellenler Dağlık Kilikya'ya Cilicia Tracheia, Ovalık Kilikya'ya Cilicia Pedias, Romalılar da Dağlık Kilikya'ya Cilicia Aspera, Ovalık Kilikya'ya Cilicia Campestris adlarını verirken,² Bizanslılar ise Dağlık Kilikya'yı İsaوريا (İzorya) olarak adlandırmışlardır.³ Dağlık Kilikya bugün kabaca Alanya ile Mersin arasında kalan, Ovalık Kilikya ise Mersin'den İskenderun Körfezi'ne kadar uzanan kesimlere tekabül eder. Dağlık ve Ovalık Kilikya'yı ise Lamas (Limonlu) çayının birbirinden ayırdığı kabul edilir. Günümüzde Dağlık Kilikya Taşeli yarımadası, Ovalık Kilikya ise Çukurova olarak adlandırılır.⁴

Toros ve Antitoros dağları ile Akdeniz arasında yer alan bu araziye tarihte Kilikya dendiği gibi birçok devlet tarafından da farklı isimler verilmiştir. Hitit ve Mısır eserlerinde Arvava, Godi dendiğini görmekteyiz. Kilikya adının nereden geldiği sorusu ise çok çeşitli şekilde cevaplandırılmaktadır. Bazı araştırmalara göre Dorfiyenlerin

¹ Mustafa Necati Çıplak, *İçel Tarihi (Tarihi- Turistik Zenginlikleriyle)*, Selim Ofset Matbaacılık, Mersin, 2003, s.15.

² Ersal Yavi- Necla Yavi, *Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. Yılında İçel*, İçel Valiliği, Türk Basın ve Basım Yayınlar, Ankara, 1998, s.22.

³ Erdal İlter, *İçel'de Ermeni Faaliyetleri*, Güven Matbaası, Ankara, 1974, s.14.

⁴ Yavi- Yavi, *a.g.e.*, s.22.

Yunanistan'ı ve Ege Adalarını istila etmeleri üzerine vatanlarını terk edip buralara göç eden Akalılar tarafından Kilikya adı verilmiştir.⁵ Bölgenin Hypachoea diye adlandırıldığını belirten Herodot; Fenikeli Agenor'un oğullarından Cilix'in buraya gelip yerleştiğini ve onun isminden dolayı bölgenin Kilikya adını aldığını nakleder.⁶ Bazı bilginler de Kilikya isminin İbrani ve Latin dillerinde kireç ve çakmak taşı anlamına gelen kilkim ve sileks kelimelerinden türediğini savunmaktadır. Bunların iddialarına göre Çukurova'da adı geçen her iki taştan fazla bulunduğu için buraya Kilikya (Cilcia) adı verilmiştir. Yine bu konuda başka bir görüş ise, eski tarihçilerden olan ve Kilikya'da araştırmalar yapan V. Langlois'e aittir. Langlois'e göre kilik camus- manda demek olup, Tarsus çayı ile Seyhan nehirlerinin teşkil ettiği deltada pek çok manda beslendiğinden bu bölgeye Kilikya denilmiştir.⁷ Fakat Kilikya adı ilk kez, Asur yazıtları üzerinde Chilakka şeklinde görülmüştür. Bu nedenden dolayı bugün Kilikya adının Asur kaynaklarında özellikle Dağlık Kilikya için kullanılan Chilakka kelimesinden kaynaklandığı kabul edilmektedir. Aynı Asur kaynaklarında Ovalık Kilikya ise Que olarak isimlendirilmektedir.⁸

Yöreeye İçel adının ise, Anadolu Selçuklularınca verildiği ve Toroslar ötesindeki iç diyar, iç ülke anlamına gelen iç-il, iç-eli sözcüklerinden kaynaklandığı sanılmaktadır.⁹ Yine Türkler, memleketin iç kısmını baştanbaşa kaplayan engebeli, taşlık alana; Taşeli adını vermişlerdir. Kireçli yüksek bir plato olan Taşeli, tabiat görünüşü itibarıyla Toros dağlarından farklıdır. Genelde hemen kıyıdan dik yamaçlar halinde yükselir. Platonun yüzeyi bir taş çölü görünümündedir.¹⁰ Hatta İçel'i gayet çetin, taşlık ve

⁵ Asya Karaağaç, *Mersin'i Ararken*, İmar Ofset Matbaa, Mersin, 1995, s.12.

⁶ Yavi- Yavi, *a.g.e.*, s.22.

⁷ Çıplak, *a.g.e.*, s.16.

⁸ Yavi- Yavi, *a.g.e.*, s.22.

⁹ "İçel", *Yurt Ansiklopedisi*, Cilt: 5, Anadolu Yayınları, İstanbul, 1982, s. 3631.

¹⁰ Selma Aktan, *İçel İli Yakın Çevre İncelemeleri*, Garanti Matbaacılık ve Neşriyat, İstanbul, 1982, s. 93.

yüksek dağlar içinde bir memleket olarak tarif eden Kâtip Çelebi, buraya ancak kapı gibi bir boğazdan girildiğini, bununla bir takım kaleler ile korunmuş olduğunu yazar.¹¹

Dağlık Kilikya bölgesi olarak adlandırdığımız İçel'in coğrafyası kabaca doğuda Lamas nehri, Tarsus sancağı, güneyde Akdeniz sahilleri, batıda Alaiye ve kuzeyde Toros dağları Karaman sancağı ile çevrilmiştir. İçel'e ait bu coğrafi tanımlama küçük sınır kaymaları haricinde hep aynı coğrafyayı tanımlamıştır.¹²

İçel; Hititler, Frigyalılar, Asurlular, Persler, Makedonyalılar, Selefkoslar, Romalılar, Bizanslılar ve İslam Devletlerinin hâkimiyeti altına girmiştir. 11. yüzyılda Selçukluların, 14. yüzyılda Karamanoğulları'nın, 15. yüzyılda da Osmanlıların eline geçmiştir.¹³

Anadolu birliği, Selçuklu Hanedanı'nın düşmesiyle parçalanmış, İçel'in büyük bir kısmı Karamanoğullarının eline geçmiştir. Mersin, Tarsus bölgesi Ramazanoğullarında kalmıştır. Yıldırım Bayezid zamanında, Karaman Beyliği Osmanlı Birliğine katılmış ise de 1402 Ankara yenilgisinden sonra elden çıkmıştır. İçel; ancak Fatih Sultan Mehmet devrinin sonuna doğru alınabilmiştir. 1472 yılında Silifke de alınarak asıl İçel ele geçirilmiş, Mersin- Tarsus tarafları ise 1516 yılında Yavuz Sultan Selim zamanında Osmanlı Devletine katılmıştır.¹⁴

Karamanoğulları toprakları 1483 yılında merkez Konya olmak üzere Karaman eyaleti haline getirilmiştir.¹⁵ Bu dönemde Karaman eyaletine bağlı İçel Sancağı'nın

¹¹ Besim Darkot, "İçel", *İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 5/2, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1993, s. 929.

¹² Nuri Adıyeke, "Bir İsimlendirme Problemi Olarak Tarihsel Süreçte 'İçel- Mersin' ", *Mersin Sempozyumu*, 19- 22 Kasım 2008, Bildiriler, C. 3, (Ed. Yüksel Özdemir), Mersin, 2009, s.2106- 2107.

¹³ İçel İl Turizm Müdürlüğü, *Turizm İl Envanteri*, Y.Y., İçel, 1992, s.14-15; İçel Valiliği Çevre İl Müdürlüğü, *İçel İli Çevre Durum Raporu* (Cumhuriyetimizin 75. Yılı Anısına), Y.Y., İçel, 1998, s. 1-2.

¹⁴ M. Hadi Altay, *Adım Adım Çukurova*, Kemal Matbaası, Adana, 1965, s.81.

¹⁵ Zerrin Günel Öden, "Karamanoğulları Beyliği", *Türkler*, Cilt: 6, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.761.

merkezi Silifke'dir.¹⁶ Sancak, ilk kuruluşundan Kıbrıs'ın fethine yani 1571 yılına kadar Karaman Beylerbeyliği'ne bağlı kalmıştır. Ancak Alaiye, Sis ve Tarsus sancakları ile beraber fetih sonrası oluşturulan Kıbrıs Beylerbeyliği'ne bağlanmış olmasına rağmen sancağın askeri, hukuki ve iktisadi yönden Karaman Beylerbeyliği ile ilişkisi kesilmeyip devam etmiştir. İçel Sancağı, 1632'de Adana Beylerbeyliği'ne bağlanmışsa da aynı yıl yapılan bir düzenlemeyle tekrar Kıbrıs'a bağlanmıştır. Ancak Kıbrıs'a bağlılığın fazla sürmediği anlaşılmaktadır. Çünkü 17. ve 18. yüzyıllara ait arşiv belgelerine göre İçel Sancağı, Adana Vilayetine bağlı görünmektedir.¹⁷

19. yüzyılın başlarında İçel, Adana Vilayetine bağlı bir sancak olma özelliğini devam ettiriyordu. 1836'da ise Müşirliklerin kurulmasıyla¹⁸ İçel Sancağı "Redif-i Mansure Konya Müşirliği" adıyla Konya, Akşehir, Beyşehir, Niğde ve Aksaray sancaklarıyla birleştirilmiştir. Bu yeni birime Karaman Valisi Hacı Ali Paşa, müşir tayin edilmişti. Bu arada İçel'in sancak merkezi de Silifke'den Ermenek kazasına taşınmıştı. Tanzimat Fermanı'nın ilan edildiği 1839 tarihine ait İçel Sancağı Nüfus Yoklama Defterinden, İçel sancağının 13 kazaya sahip olduğunu öğrenmekteyiz. Daha önce Silifke'ye bağlı Cebel Bölgesi'nin ayrı bir kaza olarak teşkilatlandığı burada kaydedilmiştir. 1845 yılında ise Tanzimat'ın uygulanması ve sancakların kalkındırılması hakkında hükümete sunulan bir raporda İçel'in 11 kazası olduğu görülmektedir.

¹⁶ Şehabettin Tekindağ, "Silifke", *İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 10, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınevi, İstanbul, 1993, s.647.

¹⁷ Ahmet Ali Gazel, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İçel'in İdari Durumuna Kısa Bir Bakış (1839- 1933)", *Mersin Sempozyumu*, 19- 22 Kasım 2008, Bildiriler, Cilt:3, (Ed. Yüksel Özdemir), Mersin, 2009, s.2120.

¹⁸ 1836'da Redif Askeri teşkilatında düzenlemeler yapılırken Valilik ünvanı Müşir olarak değiştirilmiştir. Yeni eyaletler askeri amaçlarla oluşturulmuş, Asakir-i Mansure'nin üst düzeydeki yüksek rütbeli subayları müşir olarak atanmışlardır. Hem askeri hem de mali idari yetkiler müşirlere verilmiştir. Eyaletleri sınırları içinde kalan bölgede asker yazılıp toplatılması, her çeşit verginin alınarak zamanında hazineye gönderilmesi, mütesellimlerin atanıp denetlenmesi vb. onların görevleri arasındaydı. Redif-i Mansure Konya Müşirliği yanında Redif-i Mansure Ankara Müşirliği, Erzurum Redif-i Mansure Müşirliği gibi müşirlikler de kurulmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz: Musa Çadrcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1997, s.17- 22; Musa Çadrcı, *Tanzimat Süresince Türkiye: Ülke Yönetimi*, İmge Kitabevi Yayınları, 2007, s. 107- 116.

1836- 1867 yılları arasında Konya'ya bağlı olan İçel Sancağı; 1867'de Fırka-i İslahiye uygulaması ve Derviş Paşa'nın Çukurova'da yaptığı yeni düzenlemeler sonucu Adana Vilayetine bağlanmış ve sancak merkezi 1868'de Ermenek'ten alınıp, tekrar Silifke'ye taşınmıştır. 1872'de yayınlanan ilk İçel Salnamesinde (Yıllığında); İçel'in Silifke, Anamur, Gülnar, Mut ve Ermenek olmak üzere toplam beş kazası, Silifke'nin de Merkez, Cebel, Keşli ve Bulacalı olmak üzere dört nahiyesi olduğu belirtilmektedir.¹⁹

1892'de Adana Vilayetine bağlı İçel Sancağının Ermenek, Mut, Gülnar ve Anamur olmak üzere dört kazası vardı ve bu durumun 1903 Devlet Salnamesindeki kayıtlarda da değişmediğini görmekteyiz.²⁰ 1911 (1327)²¹ ve 1912 (1328)²² tarihli Devlet Salnamesinde, İçel sancağının merkezi Silifke'nin Yağda, Ayaş ve Bulacalı nahiyelerinden meydana geldiğini ve Mut, Gülnar, Anamur kazalarının olduğunu bilmekteyiz.

1913 yılında çıkarılan Geçici Vilayet Kanunu ile Adana Vilayeti'nden alınan İçel Sancağı, doğrudan başkente bağlı bağımsız bir sancak haline getirilir. 1924 anayasasında sancakların kaldırılmasıyla birlikte İçel vilayeti haline dönüşür ve vilayet merkezi Silifke olur.²³ Bu idari yapılanma 1933 yılına kadar devam etmiştir.

İçel, Osmanlı döneminde uzun yıllar aynı coğrafi sınırları işaret ederken, Cumhuriyet döneminde farklı coğrafi alanı tanımlamaya başlamıştır.²⁴ 20 Mayıs 1933 tarihli ve 2197 sayılı bazı vilayetlerin ilgası ve bazılarının birleştirilmesi ile ilgili kanunda, İçel ve Mersin vilayetleri birleştirilerek, merkezi Mersin olmak üzere İçel vilayeti

¹⁹ Ahmet Uçar, *Temettuat Defterlerine Göre 19. Yüzyılda Silifke*, İstanbul Silifke Kültür ve Yardımlaşma Derneği Kültür Yayınları, İstanbul, 2009, s. 73.

²⁰ 1892 Adana Vilayet Salnamesi, Aktaran: Yurt Ansiklopedisi, *a.g.m.*, s. 3640.

²¹ R. 1327 Tarihli Devlet Salnamesi, s. 530- 532.

²² R. 1327 Tarihli Devlet Salnamesi, s. 550- 552.

²³ Ayhan Yalçın, *Geç Devir Osmanlı Silifkesi (1860- 1904)*, Taçucu Belediyesi Yayınları, Silifke, 2004, s.9.

²⁴ İbrahim Bozkurt, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Mersin Tarihi (1847- 1928)*, Mersin Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Mersin, 2012, s.37.

oluşturulmuştur. Bu hüküm, İçel ve Mersin vilayetleri birleştirilerek, merkezi Mersin olmak üzere Mersin vilayeti şeklinde değiştirilmiştir.²⁵ Kanunun kabul tarihi 20.06.2002, resmi gazete ile yayımı ise 28.06.2002'dir.²⁶

Görüldüğü gibi 1933 yılında yapılan düzenlemelere kadar Mersin ve İçel birbirlerinden tamamen farklı, aralarında hiçbir idari ve hukuksal ilişkisi bulunmayan, yalnızca komşu iki sancak veya vilayetti. Bu yüzden Nuri Adıyeye "1933 yılından öncesine ait her şey İçel için ayrı Mersin için ayrı düşünülmeli ve kurgulanmalıdır"²⁷ demektedir.

Bu çalışmada; İtilaf Devletlerince işgal tehdidi altında olan İçel'in Milli Mücadele yıllarında aldığı önemli rol tespit edilmiş ve işgaller sırasında genel olarak Anadolu'nun ve özelde İçel'in siyasi ve sosyal durumu üzerinde durulmuştur. Bu doğrultuda vatanın düşman işgalinden kurtarılması için verilen mücadele ile İçel milletvekillerinin de katıldığı Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin çalışmaları incelenmiştir.

Mustafa Kemal Atatürk'ün çabaları ve yönlendirmesiyle Anadolu'nun her bölgesini temsil etmek üzere seçimle gönderilen ve Osmanlı Mebusan Meclisi'nden gelen milletvekilleri ile 23 Nisan 1920'de kurulan TBMM, araştırma konumuz arasında yer almıştır. 1920- 1923 yıllarını kapsayan, Birinci TBMM'nin açılışını, yapısını ve çalışmalarını incelenmekle beraber kısmen savaş yılları da ele alınmıştır.

Türkiye'nin son derece önemli ve zor koşullar içerisinde oluşan Birinci Dönem TBMM'nin yapısını daha iyi anlayabilmek ve çözümleyebilmek için meclisin genel durumu ile ilgili değerlendirmeler yapmak dışında, meclis bütünlüğü içerisinde her

²⁵ <http://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem21/yil01/ss612m.htm> (Erişim Tarihi: 13. 10. 2013)

²⁶ http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc086/kanuntbmmc086/kanuntbmmc08604764.pdf (Erişim Tarihi: 13. 10. 2013)

²⁷ Adıyeye, *a.g.m.*, s. 2109.

sancaktan gelen milletvekillerin ayrı ayrı değerlendirilmesi gerekmektedir. Onların hangi koşullar içerisinde, hangi geçmiş birikimler ve deneyimler üzerine böylesine önemli bir görev üstlendikleri, üzerinde durulmaya değer bir konudur. Nihayetinde bu konu da Antalya, Niğde, Kayseri, Trabzon, Bitlis, Çorum, Afyon, Kütahya, Kars, Tokat, Yozgat ve daha birçok şehrin Birinci Dönem TBMM'deki milletvekilleri ile ilgili çalışmalar mevcuttur. Hatta araştırmamla paralellik gösteren “Birinci Millet Meclisi’nde İçel (Silifke) Milletvekilleri” başlığı altında da çalışma yapılmıştır. Tezimin yazım aşamasında yapılan bu tezde konu sadece milletvekillerinin meclisteki faaliyetleri üzerine odaklanmış, “Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde İçel Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri” adlı tezimde ise Milli Mücadele boyutu içerisinde İçel milletvekillerinin sosyo-ekonomik profilleri ele alınmıştır. Ayrıca milletvekillerinin yaş grupları, eğitim düzeyleri, meslekleri, tekrar seçilebilme becerileri, gelecek için planlarının, düşüncelerinin ve beklentilerinin ne olduğu ve sağlam temellerle kurulan güçlü bir Türkiye için neleri öngördükleri tespit edilerek açıklamalarda bulunulmuştur.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında Türk yönetiminden çıkma tehlikesini yaşayan İçel, Milli Mücadele’ye bütün gücüyle katılmıştır. İşgal süresince Müdafaa-i Hukuk Teşkilatları kurularak işgalci güçlere karşı gerek çeşitli silahlı birliklerle mücadele verilmiş, gerekse aralarından seçtikleri milletvekilleri vasıtasıyla Milli Mücadele’de üstüne düşeni yapmıştır. Bu dönemde Anadolu’nun her tarafında ülkenin savunulması, bir kısım askeri ve siyasi otorite ile halkın kendi çabalarıyla oluşturdukları imkânlarla yapılmıştır. Bu çalışmamızda da İçel halkının verdiği mücadele ağırlıklı olarak incelenmiş, ülkenin bağımsızlığında ve İçel’in kurtuluşunda İçel halkının verdiği mücadeleleri siyasi yollarla destekleyen, mecliste yer alan İçel milletvekillerinin bu doğrultuda yaptıkları faaliyetlere yer verilmiştir. Bu sayede hem mecliste görev yapmış İçel milletvekillerinin tanınması hem

de İçel'in yerel tarihine bir katkıda bulunmak amaçlanmıştır.

Birinci Dönem TBMM'ndeki İçel milletvekillerinin yaşam biçimleri, kültür düzeyleri ve dünya görüşleri hakkında da bilgi verilmiş olup, meclis içerisinde yürüttükleri faaliyetlerle, meclis çalışmalarına yapmış oldukları katkıların ortaya çıkmasına gayret edilmiştir. Meclis'in gerek açık toplantılarında gerekse gizli oturumlarında yaptıkları konuşmaların içeriği de araştırma kapsamımızda yer almıştır. Bu bilgilerden yola çıkarak İçel milletvekillerinin, Milli Mücadelenin başarıya ulaşmasında fedakârlık gösteren İçel halkını mecliste nasıl temsil ettikleri ve İçel için yapmış oldukları çalışmalar incelenmiştir.

Günümüzde İçel başlığı altında yapılan pek çok çalışma mevcut olmasına rağmen, İçel sancağı sınırlarına dikkat eden çalışmalar pek azdır. Çünkü çoğu alışmalar Mersin ve Tarsus'u dâhil ederek burada yaşanan işgalleri ve savaşları ayrıntılı olarak ele almıştır. Teze başlamadan önce dikkatimizi çeken bu detayın yanında diğer bir unsur da Milli Mücadele döneminde İçel hakkında yapılan çalışmalarda İçel milletvekilleri ile ilgili bilgilerin kısıtlı olmasıdır. Özellikle milletvekillerinin aileleri ve yakınlarına başvuran çalışmaların olmaması bizi konuyu araştırmaya yönelmiştir.

Bu güne kadar üzerinde detaylı araştırma yapılmamış olan Birinci Dönem İçel milletvekillerinin hayatları ve faaliyetlerinin bu çalışmada bütün yönleriyle incelenmesi ve ortaya çıkan bilgi ve belgeler işığında sunulması İçel Tarihi ile Türk Siyasi Tarihi bakımından önem arz etmektedir. Ayrıca İçel milletvekillerinin işgallere karşı direniş cemiyetlerinin kurulmasında n ayak olmaları, yeni devletin temellerinin atıldığı mecliste ne derece etkili oldukları da yaptığımız çalışma ile ortaya konmuştur. Kaynak olarak kullanılan meclis zabıtlarında yer alan milletvekili diyaloglarına, kanun tekliflerine, takrirlere ve oturum sonunda alınan kararlara bakılarak aynı zamanda Meclis'in genel

yapısı hakkında bilgi edinmemiz de mümkün olmuştur.

Birinci mecliste İçel milletvekilleri ile ilgili kapsamlı bir bilimsel çalışma bulunmadığını dile getirsek de milletvekilleri hakkında temel bilgilere ulaşabildiğimiz kaynak Fahri oker'in *Türk Parlamento Tarihi* adlı eseridir. Burada Anadolu'nun bütün şehirlerini temsil eden milletvekillere kısa da olsa yer verilmiştir. Bu açıdan çalışma bir yol gösterici niteliğindedir; ancak yer alan bilgiler tezimiz için yeterli değildir. Yine Ensar Köse ve Doğan Atlay'ın yayınladığı *Mut Claudiopolis* adlı alışma, İzzet Aslan'ın "Silifke Tarihi" gibi eserler tezimiz için önem arz etmekte. Fakat tezimizdeki amaçlardan bir tanesi İçel'in genel tarihine değinerek, Milli Mücadele Dönemi'nde İçel tarihini bir bütünlük olarak verip, İçel'i ilçelerinden seçilen milletvekillerinin çalışmalarıyla değerlendirmektir. Aynı zamanda İçel milletvekillerinin Birinci Dönem TBMM'nin faaliyetleri içerisindeki siyasi duruşlarının nasıl olduğu, dönemi ne yönde etkiledikleri, İçel için yaptıkları da konu bütünlüğü için önem arz etmektedir. Bu yüzden İçel ve İçel milletvekillerini her yönüyle ele alacak ve değerlendirecek bir çalışmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Dolayısıyla bizi bu tür bir çalışmaya iten en önemli neden, bu alanda var olan boşluğu doldurarak, oluşturulmaya çalışılan tarihsel arka planın içerisinde yer almaktır.

Veri toplama tekniği olarak; öncelikle çalışmamın zaman ve mekân sınırları dâhilinde kalan kaynaklar tespit edildi. 1920- 1923 döneminin siyasal yapısı ve gelişmelerini yansıtacak farklı disiplinlerden birçok akademik araştırma ve inceleme eserlerden faydalanılarak kaynaklar arasında yer verildi. Bunların yanında araştırmamıza konu olan milletvekillerinin yakınlarıyla yapılan görüşmelerden elde edilen bilgiler de çalışmamızda kullanıldı. İçel milletvekilleri hakkında detaylı bilgiye sahip olabilmek için milletvekillerinin çocuklarına, yakınlarına ulaşarak; kişilikleri, yaşam tarzları hakkında bilgi edinip, görselliğe de önem vererek madalyaları ve fotoğraflarını çalışmamda

kullandım. Ancak milletvekillerinin hayatta olan çok fazla yakını olmaması, istenilen ölçüde doyurucu bilgilere ulaşmamızı zorlaştırdı.

Çalışma konumuz tarihsel bir dönemi kapsadığından kullanılacak olan yöntem de tarihsel yöntemdir. Konu, arşiv belgelerinin analizi yöntemiyle araştırılmıştır. Birinci Dönem TBMM'deki İçel milletvekillerini ve meclisteki faaliyetlerine ilişkin tezimizde, kaynak temini ve tespiti için TBMM Arşivi, Milli Kütüphane, TBMM Kütüphanesi ve YÖK Tez Araştırma Merkezi'nden faydalanılmıştır. Yine yerel kütüphaneler ve gazeteler gözden geçirilmek suretiyle konu ile ilgili gerekli dokümanlara ulaşılmıştır. Buralarda yapılacak araştırmalarda tezimiz için gerekli kaynaklar olan Meclis Zabıt Cerideleri, Milletvekili Sicil Dosyaları, Gizli Celse Zabıtları ile TBMM tarafından yayınlanan Birinci Dönem Meclis Albümünden gerekli bilgiler temin edilmiş ve süreli yayınlarda bulunan pek çok makaleden de yararlanılmıştır.

Temel başvuru kaynaklarımızdan M. Kemal Paşa'nın *Büyük Nutku*, M. Müfit Kansu'nun *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürkle Beraber*, Kurtuluş Savaşı'nda İçel Tarihi yazma komitesi tarafından hazırlanan *Kurtuluş Savaşında İçel*, Birinci Dönem Adana mebuslarından Damar Arıkoğlu'nun *Hatıralarım*, Umumi İçel Kuvayı Milliyei Fedai Müfrezeler Kumandanlığı ve Mersin Grup Komutanlığı Yapan Yüzbaşı Emin Resa Bey'in *İçel Kurtuluş Savaşı Tarihi Hatıraları* gibi dönemi yaşamış olan ve TBMM'ne iştirak edenler tarafından yazılan hatıralardan da istifade edilmiştir.

Bu doğrultuda, çalışmanın amacını ve konusunu tanımlayan, İçel'in, siyasal ve idari durumunu genel hatları ile ortaya koyan bir giriş bölümünden sonra; birinci bölümde, Mili Mücadele döneminde Anadolu'da meydana gelen işgaller ve bu işgallere karşı İçel halkının verdiği tepki değerlendirilmiştir. İkinci bölümde; Milli Mücadele döneminde

teşkilatlanma hareketlerine yer verilmiştir. Üçüncü bölümde; seçim kararının alınarak TBMM'nin açılışı, gerçekleştirilen oylamalarla İçel'de seçimlerin yapılması ve birinci meclisin genel durumu hakkında bilgiler değerlendirilmiştir. Dördüncü bölümde; İçel'den seçilen beş milletvekili ile Osmanlı Mebusan Meclisi'nden katılan bir milletvekilinin özgeçmişine yer verilmiştir. Ayrıca mecliste yer aldıkları şubeler, katıldıkları encümen, heyet ve İstiklal Mahkemeleri belirtilmiştir. Beşinci bölümde ise İçel milletvekillerinin meclisteki çalışmaları ve siyasi faaliyetleri anlatılmış olup, yer aldıkları gruplar ile arşiv değeri taşıyan ilk meclis anketine verdikleri cevaplar da eklenmiştir.

I. BÖLÜM: BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONUNDA ANADOLU’NUN SİYASİ DURUMUNA GENEL BİR BAKIŞ

I.1. Mondros Mütarekesi Hükümlerinin Uygulanışı ve Tepkiler

I.1.1. Mondros Mütarekesi ve Uygulanışı

1914- 1918 yılları arasında gerçekleşen Birinci Dünya Savaşı, İttifak Devletleri diye adlandırılan Almanya, Avusturya- Macaristan, Osmanlı İmparatorluğu ve Bulgaristan ile İtilaf Devletleri diye anılan Fransa, Rusya, İngiltere, Sırbistan, Belçika, Lüksemburg, Karadağ, Japonya, İtalya, Portekiz, Romanya, Amerika Birleşik Devletleri, Yunanistan, Brezilya v.d. arasında olmuştur. Dört yıl süren bu savaşta Osmanlı Devleti birçok cephede mücadele vermiştir. Fakat 1918 yılında birbirini izleyen mağlubiyetler, İtilaf Devletlerinin bütün cephelerde taarruza geçmelerine yol açmış, savaş Osmanlı ile müttefiklerinin yenilgisi ile sonuçlanmıştır. Önce Bulgar kuvvetlerinin çözülerek ateşkes anlaşması imzalamasına neden olmuştur. 30 Ekim 1918 yılında Osmanlı Devleti, 3 Kasım 1918 tarihinde Avusturya- Macaristan, 11 Kasım 1918’de ise Almanya ile ateşkes anlaşması imzalanarak silahlı çatışmaya son verilmiştir.²⁸

Amerika Başkanı W. Wilson’un 8 Ocak 1918’de Amerikan Kongresi’nde açıkladığı Wilson Prensipleri olarak bilinen 14 maddelik barış programı I. Dünya Savaşı’ndan yenik çıkan devletlere umut vermiştir. Bu bildiriye savaş bittikten sonra hiçbir devletin topraklarını genişletmeyeceği, yenenlerin yenilenlerden savaş tazminatı almamaları, ulusların kendi geleceğine karar verme hakkına sahip olmaları gibi önemli hususların yanında bir de dünyada daima barışı sağlayacak bir teşkilatın kurulması yer

---

²⁸ Hamza Eroğlu, *Türk İnkılâp Tarihi*, Savaş Yayınları, Ankara, 1990, s. 75.

alıyordu. Osmanlı Devleti'ne de güven veren bu prensipler Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasında etkili olmuştur.²⁹

Ege Denizi'ndeki Limni Adası'nın güneyinde yer alan Mondros'ta 30 Ekim 1918 tarihinde demirlenmiş vaziyette bulunan İngiliz Amirallik gemisi Agamemnon zırhlısında yapılan görüşmeler sonucunda Mondros Ateşkes Anlaşması imzalanmıştır. Osmanlı Hükümeti adına Bahriye Nazırı Rauf Bey, Dışişleri Müsteşarı Hikmet Bey ve Genelkurmay Yarbaylarından Sadullah Bey ile İngiltere Hükümeti tarafından kendi müttefikleri ile anlaşarak görevli kılınan İngiliz Akdeniz Donanması Başkomutanı Koramiral Arthur Galthorpe arasında imzalanmıştır.³⁰

Birinci Dünya Savaşı'nı bitiren ve ağır şartları barındıran anlaşma, 25 maddeden oluşmaktaydı. Bu anlaşma ile devletin bağımsızlığı ortadan kalkmış ve Türk yurdu yer yer düşman işgaline uğramıştır. Bu ağır şartların İçel'i de ilgilendiren temel maddeleri ise şunlardır:

- *Hudutların muhafazası ve iç güvenliğin korunması için lüzumu görülen kuvvetlerden maadasının derhal terhis, işbu askeri kuvvetlerin miktar ve durumları, Osmanlı Devleti ile müzakere edildikten sonra, müttefikler tarafından kararlaştırılacaktır. (Madde 5)*
- *Müttefikler, emniyetlerini tehdit edecek bir durum zuhurunda herhangi bir stratejik noktayı işgal hakkına haiz olacaklardı. (Madde 7)*
- *Toros tünellerinin müttefikler tarafından işgali. (Madde 10)*
- *Hicaz, Asir ve Yemen 'de, Suriye ve Irak'ta bulunan birlikler en yakın İtilaf komutanına teslim olunacaktır. Ve Kilikya'daki kuvvetlerin muhafazası için lüzumlu olandan maadası 5'inci maddedeki şartlara göre geri çekileceklerdir. (Madde 16)³¹*

²⁹ Yahya Akyüz ve Diğerleri, *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi (Türk İnkılâbı'nın Hazırlık Dönemi ve Türk İstiklal Savaşı I/1)*, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2007, s.66.

³⁰ Suna Tekel, "Milli Mücadele'nin Başlangıcı ve Atatürk", *İlk Adımdan Cumhuriyet'e Milli Mücadele*, (Ed. Osman Köse), Mavi Yayıncılık, İstanbul, 2008, s.311.

³¹ Fahri Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı (Askeri, Siyasi ve Sosyal Yönleriyle)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1983, s.11- 13; Akyüz ve Diğerleri, *a.g.e.*, s. 67- 68; Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, C:1, (Yay. Haz. F. Özerengin), Emre Yayınları, İstanbul, 2005, s. 81-83; Toktamış Ateş, *Türk Devrim Tarihi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 72-73; Mustafa Turan, *Milli Mücadelede Siyasi Çözüm Arayışları (30 Ekim 1918- 24 Temmuz 1923)*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2005, s. 24- 25; Mehmet Kılıç, *Cumhuriyet Yolunun Kilometre Taşları*, Okan Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007, s.75-76; Hüner

İtilaf Devletlerinin dayandırdıkları bu ağır şartlara rağmen Mondros Ateşkes Antlaşması, gerek İstanbul basınında gerekse saray ve hükümette barışa kavuşuldu şeklinde yorumlandı ve hatta alkışlarla karşılandı. İstanbul basınında, antlaşmaya övgüler yağdırıldığı gibi hükümet adına iyimser sözlere de yer verildi. İngilizlerin hoşgörüsünü kazanacağı umudunu taşıyan Padişah Vahdettin ise, ateşkes koşullarını ağır bulmasına rağmen kıvançlıydı. Bu durum karşısında İngilizler ise, Osmanlıların yenilgiyi kabul edip bir ateşkes antlaşması imzalamasını yeterli görmüyor; egemenlikleri altında bulunan Mısır, Hindistan gibi ülkelerdeki Müslümanların Osmanlı etkisinden kurtulmasını istiyordu. Türklerin uğradığı bu yenilgiyi tüm dünyaca bilinmesini önemsiyor ve bunu sürekli dile getirmekten de geri durmuyordu.³²

Anadolu'nun stratejik ve verimli bölgelerinin işgal edilmesine hukuki dayanak sağlayan anlaşmanın yedinci maddesi, Osmanlı Devleti'nin siyasi bağımsızlığını bitirme noktasına getirdi. Çünkü anlaşmanın bu maddesi galip devletlerin Osmanlı topraklarını en geniş anlamda ve yarışırmasına işgal edilmesine zemin hazırladı.³³

İtilaf Devletleri, mütareke hükümlerine dayanarak Anadolu topraklarını daha I.Dünya Savaşı sürerken, aralarında yaptıkları gizli anlaşmalara göre zaman kaybetmeden işgale başladı. Mütarekeyi izleyen günlerde İngilizler, 8 Kasım 1918'de Musul'u, 9 Kasım 1918'de ise İskenderun'u işgal etti.³⁴ Çoğu yerli Ermeni firarilerden oluşan Fransız üniforması giymiş 400 kişilik bir Fransız müfrezesi de 11 Aralık 1918 tarihinde üç zabıt kumandasında, Dört Yol'a girdi.³⁵ Yarbay Romieu komutasında 4 gemiyle 17 Aralık

---

Tuncer, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu (Osmanlı İmparatorluğu ve Birinci Dünya Savaşı)*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2011, s.138- 139.

³² Alev Coşkun, *Kuvayı Milliye'nin Kuruluşu (En Uzun 15 Gün Ödemiş Direnişi)*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2005, s. 42- 44.

³³ Mehmet Kılıç, *Savaş, Çöküş ve Mütareke Yılları*, Okan Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009, s.158.

³⁴ Bige Sükan, "Milli Mücadele Döneminde Türk- Fransız İlişkileri", *90. Yılında Milli Mücadele Sempozyumları*, (Yay. Haz.: H. Aytuğ Tokur), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2011, s. 151.

³⁵ Kadir Aslan, *Milli Mücadelede İlk Kurşun ve Dört Yol*, Dört Yol Belediyesi Kültür Yayınları, Hatay, 2008, s.35.

1918'de Mersin'e giren Fransız birlikleri toplamda 1500 kişilik olmasına rağmen sadece 150'si Fransız askeri, geri kalanlar ise Ermeni lejyonlarıydı.³⁶ Çok geçmeden Fransızlar 19 Aralık 1918 günü Tarsus'u, 20 Aralık 1918 günü de Adana'yı işgal etmiştir.³⁷ Böylece Fransızlar Mersin, Tarsus, Yenice, Adana, Pozantı, Ceyhan, Toprakkale, Bahçe ve İslahiye'ye yerleşmiş oldu. İngilizler ise daha sonra 1 Ocak 1919'da Antep'i,³⁸ 22 Şubat 1919'da da Maraş'ı işgal etti.³⁹ Urfa'da bulunan 1. Süvari Alayı Komutanı Binbaşı Hüseyin Bey'de, Urfa'nın 24 Mart 1919'da İngilizler tarafından işgal edildiğini bildirmiştir.⁴⁰ İşgaller, Osmanlı halkının Türk-Müslüman unsurlarında öfke yaratırken, azınlıklar arasında sevinçle karşılanan bir gelişme olarak görülmüş ve desteklenmiştir.

Fakat bu durumda İngilizlerin işgal eylemleri Fransızlarla aralarında sorun yaratmıştı. Çünkü 1916 yılında gizlice imzalanan Sykes- Picot antlaşmasına göre Basra Körfezi'nden Musul'a kadarki alan İngiliz nüfuzu altına girecekti. Fransız nüfuz sahası olarak da Adana, Mersin, Antep, Maraş ve Musul vilayetleri ile Suriye toprakları kabul edilmişti. İstemeyerek de olsa Musul'u Fransa'ya bırakan İngiltere, Kilikya'yı geçici de olsa işgal edip elinde tutarak, Musul'u almak için Fransızlara karşı koz olarak kullandı. Fransızların tepkisi çeken İngiltere şartlarını ileri sürdü ve bu doğrultuda 15 Eylül 1919'da Suriye İtilafnâmesi imzalandı. İtilafnâme gereği İngiliz ordusu, Suriye ve Kilikya'yı boşaltmak için derhal harekete geçti. İngilizler bu bölgedeki sorumluluğunu Fransa'ya devretti. Musul dâhil Mezopotamya da İngiltere'ye tâbi oldu.⁴¹

³⁶ Gündüz Artan, *İçel Tarihi (İşgalden Kurtuluşa)*, Türk Kütüphaneciler Derneği İçel Şubesi Yayınları, Mersin, 2001, s.9.

³⁷ Hikmet Öz, *Atatürk Tarsus'ta*, 3. Baskı, Güneş Ofset, İzmir, 2006, s. 3.

³⁸ Sükan, *a.g.m.*, s. 151.

³⁹ Yaşar Akbıyık, *Milli Mücadelede Güney Cephesi Maraş*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999, s.6.

⁴⁰ İsmail Özçelik, *Milli Mücadele'de Güney Cephesi Urfa (30 Ekim 1918- 11 Temmuz 1920)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992, s.55.

⁴¹ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi*, C:4, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2009, s. 60.

İşgallerin başlaması ile müttefikler arasındaki anlaşmazlıklar su yüzüne çıkmaya devam ediyordu. Daha önceden İtalya'ya söz verilmiş olan İzmir bölgesine İngiltere'nin desteği ile 15 Mayıs 1919'da Yunanistan'ın asker çıkarması ve böylelikle Osmanlı topraklarının geleceğine ortak olması, başta İtalya'nın ve sonra da Fransa'nın daha önceden varılmış olan uzlaşmadan çekilmelerine neden oldu. Çünkü Yunanistan'ın paylaşım sürecine dâhil edilmesi İngiltere'nin tek taraflı desteği ile gerçekleşince, İngiltere'nin Osmanlı toprakları üzerinde tek elden bir kontrol kurma çabası içerisinde olması bu iki devletin şüphelerini kamçılıdı.⁴²

Mütarekeden sonra başlatılıp sürdürülen bu işgaller ve ardından Paris Konferansı'nda alınan kararlar Anadolu'yu işgal eden güçlerin, Türklerin siyasi bağımsızlıklarını tamamen yok etme amacı güttüklerini göstermiştir. Osmanlı padişahı ve hükümetinin ise varlıklarını sürdürmek için hedeflerinin, İtilaf Devletleri'nden sağlayabilecekleri küçük hak ve çıkarlar olduğu anlaşılmıştır. Ülkenin her yerinde vatanlarına yönelik bu amaçlar karşısında halk tarafından direnişler başlamıştır. Bu direnişleri devam ettirebilmek için dayanışmak, örgütlenmek ve silahlanıp halk desteğini sağlayarak her türlü tepkiyi gösterme gerekliliği doğmuştur. Bu doğrultuda nerede işgale yönelik bir durum ortaya çıkmışsa orada direniş ve örgütlenme hareketleri başlamıştır.⁴³ İçel halkı da işgal tehlikesini göz önüne alarak var gücüyle Anadolu'daki işgalleri kınamış ve gönüllü birlikler oluşturmuştur.

---

⁴² Levent Ürer, *Mondros'tan Mudanya Mütarekesi'ne Türk Dış Politikası*, Altın Kitaplar, İstanbul, 2005, s.15.

⁴³ Fevzi Demir ve Diğerleri, *Çağdaş Türkiye Tarihi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi*, Mersin Üniversitesi Yayınları, Mersin, 2003, s. 102.

Türk halkının İstanbul Hükümeti'nin teslimiyetçi politikasına uymaması, Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçişi ve Anadolu hareketi ile bütünleşmesi gibi etkenler zamanla daha sistemli hale girerek Milli Mücadele'nin itici gücü olmuştur.⁴⁴

I.1.2. Anadolu'da Direniş Hareketleri

Anadolu'da azınlıkların çıkardığı taşkınlıklar, yaşanan işgaller, Türk halkının kendi topraklarını koruma içgüdüsünü ortaya çıkardı. Bölge insanları bir araya gelerek kurtuluş yolları düşünmeye ve çareler üretmeye çalışmış; basın yoluyla protestolarda bulunmaya, örgütlenmeye, mitingler düzenlemeye, silahlanmaya, cemiyetler kurmaya başlamıştır. İzmir'de Müdafaa-i Hukuku Osmaniye Cemiyeti, Trakya'da Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuku Osmaniye, Trakyalılar Cemiyeti, merkezi İstanbul'da Vilâyeti Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-u Milliye, İstanbul'da Kilikyalılar Cemiyeti, Trabzon'da Muhafaza-i Hukuk-u Milliye, Niğde'de Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti gibi cemiyetler kurulmuştur.⁴⁵

İstanbul'da kurulan Kilikyalılar Cemiyeti'nin kuruluş amacı; Adana ve çevresinin Fransız ve Ermenilere verilmesine engel olmaktı. Bu doğrultuda Antep, Adana, Maraş, Antakya, İçel, İskenderun, Belen, Reyhanlı Türklerini temsil etmek, işgale uğrayan Güney Anadolu topraklarında yaşayan ve çoğunluğu Türk olan insanların haklarını savunmak, bölgeye yardım sağlamak için cemiyet çalışmalarına başladı. Bu amaç doğrultusunda silahlı mücadelede bulunarak Ermeni çetelerinin bölgede yapacağı zulümlere karşı harekete geçmişlerdir.⁴⁶

⁴⁴ Fahri Yetim, *Milli Mücadele Döneminde Mitingler (1918- 1920)*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Tezi, 1994, s.117.

⁴⁵ Yücel Özkaya, *İstiklal Harbinde Yararlı ve Zararlı Cemiyetler*, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2011, s.7-9.

⁴⁶ Süleyman Hatipoğlu, *Orta Toros Geçitlerinde Türk- Fransız Mücadelesi (1915- 1921)*, Mustafa Kemal Üniversitesi Basımevi, Hatay, 1999, s.80.

Türk halkı bir taraftan Redd-i İlhak ve Müdafaa-i Hukuk gibi kuruluşlarla örgütlenirken diğer taraftan İzmir'in işgali ile birlikte Üsküdar, Sultan Ahmet ve Fatih'te mitingler gerçekleştirerek haksız olan bu işgale tepkisini gösteriyordu. İstiklal Savaşı'nın ilk aşamasındaki mitingleri düzenlerken Türk Milleti'nin amacı, millet olarak varlığını dünyaya ispatlayıp, vatanın sahipsiz olmadığını en açık bir şekilde göstermekti. Bir halk organizasyonu olan bu mitingler ve gösterilen tepkiler milli irade demektir. Aynı zamanda milli irade, Türk Kurtuluş Savaşı'nın merkez noktasıydı. Mustafa Kemal Paşa da bu iradeyi fark ederek Milli Mücadeleyi bu anlayış çerçevesinde gerçekleştirmişti.⁴⁷

Ateşkesin yürürlüğe girmesinin hemen ardından Adana'ya gelen ve Yıldırım Orduları Grubu Komutanlığını Alman Mareşali Liman Von Sanders'ten devralan Mustafa Kemal Paşa, Adana Vilayeti'ne bağlı sancaklardan gelen temsilcilerle görüşerek, alınması gereken tedbirler hakkında onlara bilgi vermiştir. 5 Kasım 1918 tarihinde de Mersin'in ileri gelenlerine depodaki silahların bol cephane ile dağ köylerine dağıtılmasını tavsiye etmiştir.⁴⁸ Mütareke maddelerine sert tepki gösteren Mustafa Kemal Paşa, İskenderun'u İngilizler tarafından işgal isteklerine de karşı durarak silahla karşı konulması emrini vermiştir. Nihayetinde Hükümet bu emri hoş karşılamamış ve Yıldırım Orduları Grubu dağıtılmıştır. Harbiye Nezareti emrine verilen Mustafa Kemal Paşa da görevini II. Ordu Komutanı Nihat Paşa'ya 10 Kasım günü devrederek İstanbul'a hareket etmiştir.⁴⁹

İstanbul'dan uzaklaştırılmak istenen Mustafa Kemal Paşa'ya, Samsun ve çevresindeki Türklerin, Rumlara yaptıkları iddia edilen katliam ve baskıları ortadan kaldırması, asayişini sağlaması için hükümet tarafından askeri ve sivil yetkiler verilmiştir.

⁴⁷ Elif Dönmez, *Mondros Ateşkes Antlaşması'nın Milli Mücadele'ye Yansımaları*, Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Tezi, 2012, s.136.

⁴⁸ İbrahim Bozkurt, "Mersin'in Kurtuluş Günleri", *Kurtuluş Günü ve Mersin Yerel Tarih Çalışmaları*, (Yay. Haz: MEÜ. Basın ve Halkla İlişkiler Bürosu), Yüksel Ofset, Mersin, 2001, s.19.

⁴⁹ Sıtkı Aydın, *Güneybatı Anadolu'da Kuvâ-yı Milliye Harekâtı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993, s.13.

Harbiye Nezareti'nden, Sadaret'e gönderilen görevlendirme yazısında, dağıtılmış olan Yıldırım Orduları Grubu Kumandanı Mustafa Kemal Paşa'nın, IX. Ordu Kıtaatı Müfettişliği'ne tayin edildiği belirtilmişti. Sivas, Van, Trabzon, Erzurum Vilayetleri ile Samsun Sancağı'nın Paşa'nın görev alanları içerisinde olduğu için, III. ve XV. Kolorduların mıntıklarınca bilgilendirilmesi de istenmekteydi. Samsun ve çevresindeki asayişsizliği ortadan kaldırmak için silahları toplamak da dâhil olmak üzere resmi olarak geniş yetkilerle görevlendirilmiş olan Mustafa Kemal Paşa maiyetiyle birlikte, İstanbul'dan verilen emre uygun olarak Sadrazam Damat Ferit Paşa tarafından atandığı IX. Ordu Kıtaatı Müfettişi sıfatıyla 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıktı.⁵⁰

19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal 9. Ordu Müfettişi göreviyle Samsun'a çıktığında, Anadolu'da ulusal direnişi başlatmakla ilgili gizli planları kafasında taşıyordu. Çok geçmeden zihnindeki bu planları Amasya, Erzurum ve Sivas Kongrelerinde alınan kararlarla aktaracaktı.⁵¹ Ancak Samsun da diğer birçok Anadolu şehri gibi işgaller nedeniyle asayişsiz bir bölgeydi. 200 kişilik bir İngiliz kuvvetinin 9 Mart 1919'da Samsun'a çıkması ve Merzifon'u 30 Mart'ta da işgal etmesi Pontusçu çetelerin saldırılarını arttırmalarına sebep olmuştu. Yöre Rumları, İngiliz askerlerini sevinç gösterileri ile karşılamışlardı.⁵² Rum çetelerinden istifade etmek ve bunları güçlendirmek için İngilizler, Samsun'a çıktıkları zaman 10.000 silah dağıttı. Bununla yetinmeyip Pontus bölgesinde sayıları pek az olan Rumları çoğaltmak için Rusya'da oturan ve Bolşevik idaresinde

⁵⁰Metin Ayışığı, "Atatürk'ün Samsun'a Çıkışı Hakkında Bazı Tespit ve Değerlendirmeler", *İlk Adımdan Cumhuriyet'e Milli Mücadele*, (Ed. Osman Köse), Mavi Yayıncılık, İstanbul, 2008, s.235.

⁵¹ Salahi R. Sonyel, *Gizli Belgelerde Osmanlı Devleti'nin Son Dönemi ve Türkiye'yi Bölme Çabaları*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2009, s.244.

⁵² Yusuf Sarıay, "Pontus Meselesi ve Yunanistan'ın Politikası", *Pontus Meselesi ve Yunanistan'ın Politikası Makaleler*, (Yay. Haz.: B. Türkdoğan), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999, s.32.

yaşayamayan Rumları, Samsun çevresine vapur vapur çıkarmaya ve Anadolu topraklarına yerleştirmeye başladı.⁵³

Samsun artık Mustafa Kemal için güvenli bir şehir değildi. Çünkü Samsun'un İngiliz işgalinde olması, çok sayıda yabancı kontrol subayı ve memurlarıyla ajanların bulunması, şehirde Rum çetelerinin ve silahlı adamlarının varlığı söz konusuydu. O asli görevini yerine getirmek için, Anadolu'nun daha güvenli iç kısımlarına bir an önce gitmek ve hakla temasa geçerek halkı yaklaşımakta olan tehlikelere karşı uyarmak ve silahlı bir direnişe davet etmek istiyordu. Saydığımız görev alanları içinde, incelemelerde bulunmak amacıyla 24 Mayıs'ta iç kısımlara geçmek istediğini İstanbul'a bildirdi.⁵⁴

Pek güvenli olmayan Samsun'dan, artık amaçlarını gerçekleştirmek için daha güvenli, özellikle kıyılardan uzak yerlere, ülkenin içlerine doğru gitmeliydi. Bu yüzden Havza'ya gitmek üzere 25 Mayıs Pazar günü Samsun'dan ayrıldı.⁵⁵ Samsun'dan sonra ilk iş olarak Mustafa Kemal Paşa; 28 Mayıs 1919'da Havza'dan valiliklere, kolordu komutanlıklarına ve kaymakamlıklara bir tamim göndererek milli teşkilat kurmalarını ve mitingler düzenlemelerini istedi. Bu tamim doğrultusunda ülkenin her köşesinde birçok miting düzenlendi ve Anadolu insanının sesi dünya kamuoyuna duyurulmaya çalışıldı. 12 Haziran 1919'da Samsun ve Havza'dan sonra Amasya'ya geçen Mustafa Kemal Paşa, Amasya Tamimi'ni 21- 22 Haziran 1919 tarihinde yayımladı. Türk Milli Mücadelesi'nde tarihi bir öneme sahip olan Amasya Tamimi'nde; ilk kez bir protokol şeklinde ulusal Türk direniş ilkeleri hazırlanmış olup, Türk yurdunun toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını sağlamak için işbirliği yapmaya söz veren bir belgedir.⁵⁶

⁵³ Yılmaz Kurt, *Pontus Meselesi*, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 1995, s.188.

⁵⁴ Ürer, *a.g.e.*, s.30.

⁵⁵ Orhan Çekiç, *Samsun'dan Erzurum'a (İmparatorluktan Cumhuriyete 2)*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2007, s.186.

⁵⁶ Nuran Kılağız, "Kuva-yı Milliye'nin Doğuşu ve Milli Mücadeledeki Rolü", *İlk Adımdan Cumhuriyet'e Milli Mücadele*, (Ed. Osman Köse), Mavi Yayıncılık, İstanbul, 2008, s.429.

Bu çalışmalar İstanbul'daki işgal makamlarınca hoş karşılanmamış, Amasya Tamimi ile Mustafa Kemal'in resmi yetkilerini aşarak ulusal bir eylem başlattığı belirtilmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın Havza'dan itibaren geri dönmesi için İngiliz İşgal Kuvvetleri Komutanlığı; Sadarete ve Harbiye Nezareti'ne dört kere girişimde bulunmuş olmalarına rağmen istekleri gerçekleşmeyince, artık doğrudan Padişah'ı muhatap almaya başlamışlardır. Bu baskılardan dolayı Mustafa Kemal Paşa'nın Sultan Vahdettin'in emri ile 23 Haziran 1919 tarihinde Ordu Müfettişliği'nden azledilmesine karar verildi.⁵⁷ Sadece Ordu Müfettişliği görevinden alınmasına rağmen kendisi hem Ordu Müfettişliğinden hem de askerlik mesleğinden istifa ettiğini 9 Temmuz 1919 tarihli telgrafında tüm vilayetlere, kolordulara ve mutasarrıflara bildirdi.⁵⁸ Görevinden ve askerlik mesleğinden istifa eden Mustafa Kemal Paşa, büyük bir kararlılıkla Milli Mücadelenin önderi olarak faaliyetlerini sürdürmüştür.

23 Temmuz 1919'a gelindiğinde Erzurum Kongresi açılmış ve kararlar alınmıştı. Bildiride Ulusal Kurtuluş Savaşı için tüm Doğu Anadolu illerinin birleştiğini, ulusal sınırları içinde yurdun bir bütün olduğu, ayrılık kabul edilmeyeceği belirtilmişti. Yine geçici bir hükümet kurulabileceğini, ulusal kongrece bu hükümetin seçileceğini, kongrenin toplantı halinde olmaması durumunda ise Temsilciler Kurulu tarafından hükümetin seçilebileceğini, manda ve himaye'nin kabul edilmeyeceğini, ulusal gücün etken, ulus iradesinin egemen kılınacağını belgelemektedir.⁵⁹ Erzurum Kongresi dağıldıktan sonra Mustafa Kemal ve arkadaşları daha üç hafta bu şehirde kaldılar. Ancak

⁵⁷ Mehmet Kılıç, *Amasya Tamimi ve Protokolü*, Okan Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009, s.95.

⁵⁸ Orhan Çekiç, *Sivas'tan Ankara'ya (İmparatorluktan Cumhuriyete 3)*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2007, s.21.

⁵⁹ Suna Kili, *Türk Devrim Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2007, s.39.

Ağustos'un sonlarına doğru ve Ali Fuat'ın çabaları sonucunda, delegeler toplanmaya başladı ve Mustafa Kemal Paşa arkadaşlarıyla birlikte Sivas'a hareket etti.⁶⁰

Bütün memleketin birliğini sağlamak amacı ile Sivas'ta toplanacak olan kongreye temsilci seçilmesi ve seçilen temsilcilerin gönderilmesi, Amasya tamimi ile her tarafa bildirilmişti. Fakat bu istek her yerde olumlu karşılanmadı ya da karşılanamadı. Bundan dolayı kongre, çağrılanların yarısı kadar delege ile Sivas Lisesi salonunda 4 Eylül 1919 Perşembe günü Mustafa Kemal Paşa'nın söyleviyle açıldı.⁶¹ Milli bir kongre olan Sivas Kongresi'nde, yerel bir kongre olan Erzurum Kongresi'nin tüzük ve bildirisi genelleştirilerek vatanın tamamını kapsar hâle getirilmiş oldu. Bütün yerel cemiyetler Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurulması ile de bir çatı altında toplanarak, bu cemiyetin şubeleri haline getirildi. Böylece Milli Mücadele de merkezi bir teşkilatlanmaya gidilerek, milli birlik ve ortak mücadele sağlanmış, dağınıklık önlenmiş oluyordu.⁶² Yayınladığı kararlarla ulusal örgütlenmenin yanında yeni Türk Devleti'nin temel ilkelerini de saptamıştı. Kurtuluş Savaşı'nı Ankara'da Büyük Millet Meclisi açılıncaya kadar Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adına Sivas Kongresi'nin seçtiği Temsil Heyeti sürdürdü ve yönetti.⁶³

I.1.3. İçel Halkının İşgallere Karşı Tepkisi

İtilaf kuvvetlerinin haksız işgalleri karşısında Türkler, vatanlarını korumak ve bağımsızlıklarının ellerinden alınmasına mani olmak amacıyla silahlanma yoluna gitmiştir. Ancak; bu demek değildir ki Anadolu halkı, tepkisini ve direnişini sadece askeri açıdan

⁶⁰ Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, C. 1, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2004, s. 531.

⁶¹ Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, Cilt II, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1991, s.95.

⁶² Ahmet Necip Günaydın, *Milli Mücadelede Sivas 108 Gün*, TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Başkanlığı, Ankara, 2009, s.91.

⁶³ Erol Mütercimler, *Bu Vatan Böyle Kurtuldu- Onlar Bizim İçin Öldüler*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2006, s.84- 85.

göstermiştir. Milli Mücadele'nin askeri cephesi yanında bir de siyasi ve iktisadi cephesi vardır. Milli Mücadele'nin bu cephesinde karşımıza teşkilat olarak Müdafaa-i Hukuk cemiyetleri çıkmaktadır. Bu cemiyetler, Milli Mücadele'nin siyasi ve iktisadi cephesini yürütmüştür. Siyasi manada kuruldukları bölgelerin Türk yurdu olduğunu ve işgallerin kınanmasını hem protesto ederek hem de gazete, dergi gibi yayınlarla dünya kamuoyuna bildirmiş, iktisadi manada da Kuva-yı Milliye'nin ihtiyacı olan cephane, gönüllü asker, yiyecek ve giyecekleri temin etmiştir.⁶⁴ Aynı zamanda Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri hastanelerin yetersiz kaldığı durumlarda sağlık hizmetlerini, eğitim ve imar faaliyetlerini yerine getirmiş ve otorite boşluğunda ortaya çıkan rakı, kumar gibi toplumda asayiş bozan bir takım olumsuzlukları gidermek için cezalandırma yoluna gitmiştir.⁶⁵

Anadolu'daki ulusal mücadelenin örgütlenme sürecinde Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri de tek merkez altında toplanmıştır. Bunun ilk aşaması Erzurum Kongresi, ikinci aşaması Sivas Kongresi'dir. 23 Temmuz 1919'da toplanan Erzurum Kongre Beyannamesi'nin dokuzuncu maddesinde yer alan, Şarki Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adıyla bir derneğin kurulacağı kabul edilmişti.⁶⁶ 4- 11 Eylül 1919 tarihleri arasında gerçekleştirilen Sivas Kongresi'nde ise, cemiyetin adı da amacına uygun olarak değiştirilmiş, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti olmuştur.⁶⁷ Kongre kararları ve kongrenin bütün vilayetlere gönderdiği teşkilatlanma hakkındaki beyannamenin

⁶⁴ Cihat Yıldırım, "Milli Mücadele Döneminde İçel'de Müdafaa-i Hukuk ve Kuva-yı Milliye Faaliyetleri", *İçel Kültürü*, Y:9, S.37, (Ocak) 1995, s.5.

⁶⁵ Hasan Babacan, "Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin Cephe Gerisi Faaliyetleri", *90. Yılında Milli Mücadele Sempozyumları*, (Yay. Haz.: H. Aytuğ Tokur), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2011, s.54- 60.

⁶⁶ Mahmut Goloğlu, *Erzurum Kongresi (Milli Mücadele Tarihi- I)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006, s.99.

⁶⁷ Mahmut Goloğlu, *Sivas Kongresi (Milli Mücadele Tarihi- II)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008, s.92.

Anadolu'nun teşkilatlanmasındaki etkisi yadsınmaz. Bu sayede Sivas Kongresi'nden sonra İçel ve havalisinde de Müdafaa-i Hukuk hareketlerinin başladığını görmekteyiz.⁶⁸

Mustafa Kemal, Kolorduların hangi bölgelere, nasıl yardımda bulunabileceklerini gizlice gönderdiği emirde bildirmişti. Bu bildiride işgal altındaki Doğu Kilikya bölgesine Konya'da bulunan 12. Kolordu'nun batıdan, Ankara'daki 20. Kolordunun kuzeyden yaklaşarak yöredeki Milli Kuvvetleri hazırlamaları yer almaktaydı. 12. Kolordunun himayesinde bir grup bu talimata uyararak Gülnar, Anamur, Ermenek ilçelerinde halkla temaslar kurdular ve Gülnar, Mağara, Silifke, Mut ve Yağda bucağının merkezi olan Keloluk'ta Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin şubelerini açtılar. Milli kuvvetlerin oluşmasıyla Mağara, Keloluk, Silifke, Sorkun ve Tepeköy istikametinden Arslanköy'e yani ilin doğusuna doğru ilerleme imkânı buldular. Bu sayede Arslanköy'de, Tarsus'ta ve Mersin'de Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri kuruldu. Aynı zaman da Mersin'den istenilen yardımlar İçel'de kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri tarafından gelmeye başladı ve Silifke'den 1 Haziran 1920'de 1.350 liralık destek gönderildi.⁶⁹

İçel'de Müdafaa-i Hukuk ve Kuva-yı Milliye teşkilatlarının oluşmasında Konya'daki 12. Kolordu Komutanlarının, Sivas'taki Komutanlar toplantısı doğrultusunda büyük tesirleri olmuştur. İçel, Kuva-yı Milliye'nin ve Müdafaa-i Hukuk teşkilatlarının kuruluşunda 12. Kolordunun bu tesiri ile teşkilatlanma Konya'ya yakın ve İtilaf güçlerinin işgal tehlikesine uzaklığı ile güvenli bir kaza olmasından dolayı Mut'ta başlamıştır. İçel'deki ilk Müdafaa-i Hukuk teşkilatı Mut'ta kurulmuş ve diğer teşkilatların kuruluşu da Mut'tan desteklenip, yönlendirilmiştir.⁷⁰ Mut'un, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin merkezi

⁶⁸ Cihat Yıldırım, *Milli Mücadele Dönemi'nde İçel Sancağı*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1998, s.109.

⁶⁹ Ramazan Karaman, *İkibinli Yılların Başında Mersin ve İlçeleri*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2005, s.46-48.

⁷⁰ Yıldırım, *a.g.t.*, s.109.

olması ile ilgili Mehmet Sami (Arkan) Bey'in (I. TBMM'nde milletvekili) telgrafı önemlidir.

Silifke Heyet Azasından Mehmet Sami Beyden: Silifke, 28 Şubat 335 (1920) Mağarada Emin Arslan Beyfendiye; şimdi Binbaşı Emin Beyfendiden aldığım mektupta derhal Silifke merkez teşkilatının ikmâli ile Alata hududu ile kız kalesi muntikasının tarassut (gözetme) altında bulundurulması emir buyrulur.

Bu mesele hakkında üç aydan beri vuku bulan mesaim neticesinde buraca faaliyete geçebilmek az çok bir kuvvete istinat (dayanma) etmek zaruri olduğu kanaati hasıl olmuştur. Binanaleyh Hafız Emin Efendi biraderimizin arz ettikleri veçhile behemal (birarada) bu mesele hakkında müşaverede bulunmak üzere ya zatiâlilerinin teşrif buyurması veyahut bir mevki tayini ile bizim gelmemiz kanaatındayım. Mersinden bugün gelen Ovacıklı Vehbi Efendi, Gülnarlı Yusuf Ziya Efendi ile Tarsuslu Helvacı Zade Mustafa Efendilerin ifadelerine nazaran Fransızların Mersine külliyyetli asker çıkartmakta oldukları ve iki vapurunda dolu olarak limanda beklemekte bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu zevatın inanılır kişilerden olmasına göre bu ifadelerini dikkate almak icap eder. Her ihtimale karşı zatiâlilerine iltihak edebilmek için akrabamdan üç ihtiyat zabiti ve güvenilir bir arkadaşına verilmek üzere dört alman mavzerile kâfi miktarda cephanenin acilen bendenize gönderilmesini rica ederim. Bombacılıkta da mümaseseleri (yatkinlikleri) olduğundan herhangi cinsten varsa kâfi miktarda bomba gönderilirse herhangi bir hareket karşısında lâkayt (kayıtsız) kalmamak için müsellâh (silahlı) bulunmamız lazımdır. Hürmetlerimle, Silifke Merkez Heyetinden Mehmet Sami.⁷¹

Mut'un merkez olarak seçilmesinin ne kadar doğru bir karar olduğunu Mehmed Emin (İnankur) Efendi'nin ve Sami (Arkan) Bey'in (I. TBMM'nde milletvekili) uyarılarından anlamaktayız.

Milli Mücadele Dönemi'nde İçel adlı ikinci bölümde ise İçel ve çevresinde yaşanan işgal tehditleri ile bu tehditlere karşı konulan tavır, mücadele ve direnişler ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır. İçel bölgesinde Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin ilk olarak Mut'ta kurulmasından dolayı Mut Müdafaa-i Hukuk Hareketi ve Kuva-yı Milliye ile başlayıp; devamında Silifke, Gülnar, Mağara, Yağda ve Anamur Müdafaa-i Hukuk Hareketi ve Kuva-yı Milliye faaliyetleri incelenecektir.

⁷¹ Emin Arslan Karakaş, *İçel Kurtuluş Savaşı Tarih Hatıraları*, C:I, Yeni Mersin Matbaası, Mersin, 1942, s.30; Şeref Genç, "İstiklal Savaşında Mersini Kurtarma Çabası", *Kuvayı Milliye Dergisi*, C: 9, S: 97, Mersin, (Eylül) 1968, s.15- 16.

II. BÖLÜM: MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE İÇEL

II.1. İçel’de Müdafaa-i Hukuk Hareketinin Kuruluşu ve Kuva-yı Milliye

II.1.1. Mut Müdafaa-i Hukuk Hareketi ve Kuva-yı Milliye

Merkezi Konya’da olan 12. Kolordunun Topçu Bataryası Komutanı Yarbay İzzet Bey, bizzat Mut ve havalisindeki teşkilatlanma ile ilgileniyordu. 12. Kolordu Komutanı Fahrettin (Altay) Paşa da, İzzet Bey’le yakından görüşüyor, büyük bir titizlikle çalışmaları takip ediyordu. Gerekli talimatla birlikte, ihtiyacı olan eleman ve malzemeyi temin ediyordu. Koçhisar Müdafaa-i Hukuk Reisi Binbaşı Emin (Mengeli) Bey’de aynı amaç ile Silifke Askerlik Şube Başkanlığı’na atanmıştı. Emin Bey’in asıl görevi Mut ve Gülnar çevresinde milli kuvvetleri teşkilatlandırmaktı.⁷²

İzzet Bey, Sivas’ta Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Temsiliyesi’nden aldığı talimatla, 1919 yılı Ekim ayında Mut’a gelerek, ilçenin ileri gelenlerini ve görevli memurları bir araya getirip, Mut Müdafaa-i Hukuk Cemiyetini kurmuştu. Yarbay İzzet Bey’in 1 Kasım 1919’da kaymakamlığa verdiği dilekçe ile kurulan ve sonradan bazı değişiklikler geçiren Mut Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Merkez Heyeti aşağıdaki üyelere oluşmuştur:

Asil Üyeler:

Başkan: Mahmut Beyzâde Mirza Bey

İkinci Başkan: Müftü Nadir (Mutluay) Bey

Üyeler:

Abdullah Beyzâde Yakup (İncel) Bey

Kale Mahallesinden Ali Rıza (Ataışık) Efendi (I. TBMM’de milletvekili)

Reji (Tekel) Memuru İsmail (Kılıç) Efendi

Ahmet Efendizâde Emin Efendi

⁷² Kemal Çelik, “Mersin’de Milli Mücadele’nin Başlaması ve Gelişmesi”, *İçel Kültürü*, Y:12, S:55, (Ocak) 1998, s.13.

Hüseyin Efendizâde Tahsin Efendi

İzmirli Ahmet (İzmir) Bey

Hacı İbrahimzâde İbrahim (Oral) Efendi

Abdullah Beyzâde Ahmet Bey

Yedek üyeler:

Müftüzâde Hüseyin (Nemutlu) Efendi

Doktor Hamdi Bey

Sarıkavak'tan Sabık Müdür Hakkı Bey

Binbaşı Ziya Bey

Sabık Mal Müdürü Emin (Alper) Bey

Çakır Hüseyin Usta

Posta müdürü Ali Haydar (Arıkan) Bey

Ermeneqli Hacı Ahmet (Yurdagülen) Efendi

Müftüzâde Ali Efendi.⁷³

Cemiyet daha ilk toplantısında üyeler arasında görev dağılımı yapmıştır. Bu görevlendirmeye göre, Nahiye Müdürü Hakkı Bey sahil tarafına, Abdullah Beyzâde Ahmet Bey Sinanlı yakasına, Ali Rıza (Ataışık) Efendi de yayla tarafına gönderilmişti. İdare heyeti birer bölük oluşturmak ve bağış sağlamak için hazırlık yapmayı da ihmal etmemiş, gönüllü yazmaya, yiyecek- giyecek ve para toplamaya başlanmıştır. Aynı zamanda giriş ödeneği olarak cemiyete giren her üyenin bir lira veriyor olması önemli bir gelir

---

⁷³ Ali Çiftçi, *Milli Mücadele Döneminde Mersin ve Havalisinde İz Bırakanlar*, Bizim Grup Basımevi, Mersin, 2009, s.17- 18; Oktay Gökdemir, "Mersin'in Kurtuluş Günleri", *Kurtuluş Günü ve Mersin Yerel Tarih Çalışmaları*, (Yay. Haz: MEÜ. Basın ve Halkla İlişkiler Bürosu), Yüksel Ofset, Mersin, 2001, s.18; Ali Neşri Atlay, "Milli Mücadelede Mut", *Kuva-yı Milliye Dergisi*, C:9, S: 111, Mersin, (Kasım) 1969, s.10.

kaynağıydı. Böylece, oldukça kısa bir süre içerisinde bütçesini büyüten ve üye sayısını artıran Mut Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti İçel’de önemli bir güç haline gelmiştir.⁷⁴

12. Kolordu Topçu Yarbayı İzzet Bey, Binbaşı Emin Bey’e izlemesi gerektiği aşamaları ve uygulamasını istediği 15 maddelik bir not hazırlamıştır.⁷⁵ Bu notta var olan durum bildirilmiş olup, bundan sonra nasıl bir yol izlenmesi gerektiği belirtilmiştir.

Düşmanla temasta bulunan yerlerde silahlı müfrezelerin oluşturulması gerekiyordu. Dolayısıyla cemiyet, zaman kaybetmeden Mut’un köylerine yetkilileri göndererek asker toplamaya başladı. Köylere giden memurlar asker toplamakla birlikte, topladıkları askerlerin ihtiyacı olan yatak ve birer aylık yiyecek ile Mut’a gönderiyorlardı. Kuruluşunu tamamlayıp çalışmalara başlayan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Kuva-yı Milliye’yi oluşturma eylemine girişmişti. Kuva-yı Milliye’ye ilk kayıt olanlardan bazıları ise şunlardı:

Kale Mahallesinden Ali Oğlu Hüseyin Çavuş

Kale Mahallesinden Dörtüollu Mustafa

Kale Mahallesinden Gülüğün Mehmet

Şeyh Mahallesinden İmamzâde Molla Mehmet

Genceli Köyünden Osman Kâhya Oğlu Ali

Genceli Köyünden Ali Kâhya Oğlu Mustafa Çavuş

Elbeyli Köyünden Kara Mustafa Oğlu Ali

Beci Köyünden Dursun⁷⁶

⁷⁴ Mehmet Kurt, *Tarih Boyunca Mut*, Murat Kitabevi, Ankara, 2003, s.115.

⁷⁵ Bu notun içeriği için bkz: Şeref Genç, “Çukurova Sağcenah Mıntıkası Olay ve Savaşları (Binbaşı Emin Mengenli Bey’in Hatıra ve Belgelerinden)”, *Kuvayı Milliye Dergisi*, C: 11, S: 121, Mersin, (Eylül) 1970, s.19- 20; *Kurtuluş Savaşında İçel* (Komisyon), Türkiye Kuva-yı Milliye Mücahit ve Gazileri Cemiyeti Mersin Şubesi Yayını, İstanbul, 1971, s. 114- 116.

⁷⁶ Doğan Atlay, *Mut Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*, Mut Belediyesi Kültür Yayınları, Mersin, Y.Y., s. 9- 10.

Diğer taraftan Başkan Mirza Bey bu yeni gönüllülerden 5 kişi alarak Çömelekli Hacı Ali (Sabri) Efendi (Güney) (I. TBMM’de milletvekili) ile birlikte Mağara nahiyesi köylerinde teşkilat kurmaya ve gönüllü yazma işine devam etti. Bu faaliyetten haberdar olan Silifke mutasarrıfı Esat Rauf Bey, bu teşkilatlanmayı önlemeye çalıştıysa da başarılı olamadı.⁷⁷

Milli kuvvetlerin bir kısmı kendi silah ve cephaneleri ile Mut bölüğüne yazılmış olmalarına rağmen bölüğe yazılan askerlerin birçoğunda silah yoktu. Bu sorunu çözmek için yeni alternatif yollar aranmaya başlandı.

Anamur, Gülnar, Silifke askerlik şubelerine ait olan silahlar, 1918’de kararlaştırılan mütareke şartlarına göre, Konya’ya gönderilmek üzere, Mut’a kadar getirilip Mut jandarma dairesi deposuna konulmuştu. Çünkü Milli kuvvetlerin İçel’de gelişme göstermesi üzerine bu silahlar Konya’ya gönderilmemişti. Mut Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, bu silah ve cephanenin milli kuvvetlere verilmesinin faydalı olacağını düşünerek, silah ve cephaneyi teslim almaya Müftü Nadir’i (Mutluay) memur etti. Alınan bir kararla bunu o zaman ki Mut Kaymakamı Mehmet Ali Bey’e bildirdi.⁷⁸ Bu sayede cemiyetin silah ihtiyacı tamamen olmasa da bir nebze giderilmiş olacaktı. Fakat Kaymakam Mehmet Ali Bey Cemiyet’in bu isteğini duyunca “Biz Almanya ve Avusturya ile beraberken bile yenildik. Anadolu yalnız bunlarla nasıl başa çıkar”, şeklinde alaycı bir tavırla cevap vermesi, görevli Müftü Nadir Bey’in kendisini tutamayarak gayet ciddi ve açık bir şekilde:

⁷⁷ *Kurtuluş Savaşında İçel* (Komisyon), s. 122.

⁷⁸ Atlay, *a.g.m.*, C:9, S: 107, (Temmuz) 1969, s.10.

“Beyefendi, kelleyi koltuğa almış bir milletle kimse başa çıkamaz. Dayanağımız millet ve onun sarsılmaz imanındır” demesine neden olmuştur. Kaymakam bu kararlı tutum karşısında silahların teslim emrini verdi.⁷⁹

Yine Karaman askerlik şubesinde 200 mavzer tüfeği ile 30 bin mermi⁸⁰ Müftü Nadir ve İzmirli Ahmet Beyler tarafından 5 Aralık 1919’da cemiyet yetkililerine teslim edilmiş, 9 Aralık 1919’da ise Mut Bölüğü’ne dağıtılmıştır. Böylece silah ve cephane ihtiyaçlarını temin edilmiş olan Mut Bölüğü; yeni yapılanmalara girerek takımlara ayrılmış, bölük ve takım komutanlığına atamalar yapılmıştır. Mut Bölüğü Komutanlığı’na Yüzbaşı Yaşar Bey atanmıştır.⁸¹

Oluşturulan bölük erlerinin toplu bir halde bulunmaları sakıncalı görüldüğünden bunlar takımlar halinde kasabanın çeşitli semtlerine yerleştirildiler. Özellikle Mağara istikametinden gelmesi muhtemel tehlikeye karşı tedbir alındı. Silaha olan ihtiyaç için yapılan yazışma sonunda yeniden 200 silahla 30 bin fişek verilmesi emredildiğinden bunlar da üyelerden Ali Haydar Bey tarafından getirilerek Müdafaa-i Hukuk Heyetine teslim edildi.⁸² Böylece Mut Kuva-yı Milliyesi bir yandan teşkilatlanıp askeri birlik kurma faaliyetlerini hızlandırırken, diğer yandan da bu birlikleri silahlandırmayı da başarmıştı.

Bu çalışmalara engel olmak isteyen Fransız Fevkalade Komiserliği, Osmanlı Hariciye Nezaretine 3 Şubat 1920’de bir yazı göndermiştir. Yazıda; köylerde yaşayan insanlara silah ve cephane temin edildiği, Mut’ta 500 kişilik bir ordu birliği idaresinde eşkıya çetelerinin toplanmakta olduğu, bundan dolayı bölgede asayişin bozuk olduğu ve subaylarında bu çetelerin başında bulunduğu belirtilerek, buna benzer hareketlere son

⁷⁹ Sıtkı Soylu, *Kurtuluş Yıllarında Mut ve Mutlular*, 3. Baskı, Çağlar Ofset, Mersin, 1997, s.25.

⁸⁰ Atlay, *a.g.m.*, C: 9, S: 106, (Haziran) 1969, s.16; M. Kurt, *a.g.e.*, s. 122.

⁸¹ Kemal Çelik, “Milli Mücadele’de Mersin ve Yöresi”, *Sırtı Dağ, Yüzü Deniz Mersin*, (Haz. Filiz Özdem), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004, s.119.

⁸² *Kurtuluş Savaşında İçel* (Komisyon), s. 124.

verilmesi ve bölgede asayişin sağlanması bildirilmiştir.⁸³ Fakat bu tehditler Mut halkını yıldırılmamış aksine daha da kuvvetlendirmiştir.

Dolayısıyla Mut Bölüğü İçel’de ilk kurtuluş teşkilatı olma özelliğine sahip olmakla birlikte İçel’in kazalarında, kasabalarında ve hatta merkezi Silifke’de bile Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ile Kuva-yı Milliye’nin oluşmasında itici bir güç olmuştur. İçel Milli Mücadele döneminde işgal altında olmamasına rağmen Mersin ve Tarsus’un işgal altında olması ve burada düşmanın halka yaptığı zulümler, Silifke’nin işgal tehdidi altında olması gibi nedenlerle başta Mut olmak üzere İçel’de teşkilatlanma yoluna gidildi. Mut Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti sadece kendi bölgesini düşünmeyip Mersin ve Tarsus’u kurtarmak için birlikler oluşturmuştur. Kısacası çevresine örnek olarak Milli Mücadelenin zafere ulaşmasında yararları göz ardı edilemeyen İçel’in, işgal altında olan Mersin ve çevresinin başarılı olmasında etkin bir rol aldığı aşikârdır.

II.2.2. Silifke Müdafaa-i Hukuk Hareketi ve Kuva-yı Milliye

II.2.2.1. Silifke’nin Teşkilatlanma Öncesi Durumu

Gülner, Anamur, Mut ve Silifke ilçelerini içine alan İçel bölgesinin merkezi olan Silifke’nin yöneticisi Mutasarrıf Rauf Bey’di. Jandarma Komutanlığında Yüzbaşı Hüsnü Bey ve Askerlik Şubesi Başkanlığında Binbaşı Emin (Mengenli) Bey bulunmaktaydı. Güneyi işgal altına alan Fransızlar, Silifke’nin doğu sınırını teşkil eden Alata Çayı köprüsünün doğu yakasına kadar gelip burada bir gümrük karakolu kurmuş ve korunması için Tunuslu süvari birliklerinden oluşan askerler göndermişti. Osmanlı hükümetinin idaresinde olan bu bölgede Ermeni ve Rum halkı yoğun bir nüfusa sahip olup,

---

⁸³ Genelkurmay Başkanlığı, *a.g.e.*, s. 81.

özellikle Silifke'ye bağlı Kırobası (Mara, Mağara) bucağı ve çevresinde yaşamaktaydılar. Diğer ilçelerde, bu azınlıkların ayrı oturduğu mahalleler de bulunmaktaydı.⁸⁴

Fakat Yunanlıların İzmir'i işgal etmesiyle iyice cesaretlenen Mersin'deki Ermeni ve Rum cemaatleri birleşerek, Silifke'nin Kırobası bucağı ve çevresini teşkilatlandırmış, bu teşkilatı ilçelere de yaymış ve ajanlarla bağlantı kurarak, irtibatı sağlamışlardı. Ermeni ve Rum teşkilatları bir yandan da iç huzursuzluğu arttırmak için Fransızların hazırlıklarını tamamlandıktan sonra Silifke ve havalisini işgal edeceğini, burada da ortak bir idarenin kurulacağı biçiminde kışkırtıcı söylentilerle psikolojik baskı yapmış ve taşkın gösteriler düzenlemişlerdir. Silifke'de yaşayan Türkler ise endişe içindeydiler.⁸⁵

Silifke halkının duyduğu bu kaygı ve huzursuzluğun nedenlerini Şeref Genç özetle şu şekilde sıralamıştır:

1. Silifke Mutasarrıfı Rauf Bey'in; saltanat taraftarı ve Milli Mücadele aleyhinde bir kişi olması, Silifke'nin ileri gelenlerini ve halkını baskı altına alması,
2. Mersin tüccarları aracılığı ile Fransız ve İngilizlerin işgallindeki Arap bölgeleri ile ticaret yapıyordu. Aynı zamanda Mersin'deki Fransız işgal birlikleri için gerekli tahıl türleri ve diğer gerekli mallar kısmen buradan sağlanıyordu. Bununla birlikte, yağ ve benzeri İçel adını taşıyan ürünler de Mersin'e gönderiliyordu. Fakat ticaretin durması için bağlantının kesilmesi,
3. Fransızların, deniz kuvvetleriyle Antalya ve Taşucu'ndan yelkenlerle kurulacak bağlantıyı engelleyebilir düşüncesi,

⁸⁴ Kemal Çelik, *Milli Mücadele'de Adana ve Havalisi (1918- 1922)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999, s.310.

⁸⁵ Çelik, *Milli Mücadele'de ...*, s. 310.

4. Ticareti kıt, geçim kaynakları yönünden fakir olan halk genel savaşın yüküyle daha da yoksul hale gelmişti. Halkın bu durundan az çok kurtulabilmesi için tek ümidin Mersin olması,

5. Bunların dışında, bu kaygı ve huzursuzluğu arttıran nedenlerin arasında Ermeni ve Rumların bölgeyi işgal söylentileri ile Mersin’de yaşanan vahşetler etkilidir.⁸⁶

Bütün bu sebeplerden dolayı Binbaşı Emin (Mengenli) Bey, Mut’u merkez seçmek zorunda kalmış, birkaç sefer Silifke’ye giderek temaslarda bulunmuşsa da beklediği ilgiyi görememişti.

II.2.2.2. Silifke’nin Teşkilatlanması

12. Kolordu Topçu Komutanı Yarbay İzzet Bey, Mut Teşkilatını oluşturup gerekli talimatları verdikten sonra Silifke’ye gidip, burada teşkilatın kurulması için çalışmalara başlamıştır. Silifke halkının katılımı ile kurulan Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti’nin idare heyeti şu şahıslardan meydana gelmiştir:

Asil Üye:

Başkan: Maarif Müdürü Besim Bey

Üyeler:

Mebus-u Sabık Hafız Emin Bey

Meclis-i İdare Azası Sadık Bey

Hacı Hulusi Efendi

Yusuf Efendizade Hacı Ahmet Efendi

Yahşizade Emin Efendi

Hakkak Emin Efendi

Helvacızade Mustafa Efendi

⁸⁶ Genç, “İstiklal Savaşında ...”, C:8, S: 94, (Haziran) 1968, s.14.

Hacıpaşazade Halil Efendi

Rıza Efendizade Mehmet Sami (Arkan) Bey (I. TBMM’de milletvekili)

Ali Efendi Oğlu Mehmet Akil Efendi

Mehmet Ağa Oğlu Hüseyin

Bu şahısların katılımı ile 9 Kasım 1919’da Silifke Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuş ve daha ilk toplantısında cemiyetin amaçlarını ortaya koyan bir mazbata hazırlanmıştır. Konya Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Heyet-i Temsiliyesi’ne hitaben yazılmak suretiyle mazbata, Yarbay İzzet Bey’e sunulmuştur. Teşkilatın çalışma stratejilerini belirleyen mazbata 8 maddeden oluşmaktaydı.⁸⁷ Bu önemli mazbatanın altında Silifke’nin ileri gelen şahsiyetlerin imzaları bulunmaktadır. Toplamda 14 kişiden oluşan bu heyette, Mehmet Sami (Arkan) Bey de yer almaktadır.⁸⁸

Konya Müdafaa-i Hukuk Heyeti’ne sunulan; fakat uygulanamayan bu mazbatanın hükümleri, Binbaşı Emin Bey’in göreve gelmesiyle birlikte yürüttüğü çalışmalardan sonra ve Silifke halkının da artık kimseden çekinmeden açıkça Kuva-yı Milliye’ye katılımı sonucunda gerçekleştirilecektir.

Mut ve Silifke’de Müdafaa-i Hukuk Teşkilatlarını kuran İzzet Bey, kurulan Müdafaa-i Hukuk Teşkilatlarını yaygınlaştırmak ve teşkilatlanmayan yerlerde gerekli çalışmaların yapılması için Binbaşı Emin (Mengenli) Bey’i Silifke Askerlik Şubesi Başkanı olarak atanmasını sağlamıştır. Binbaşı Emin Bey 26 Ocak’ta Silifke’ye gelmiş ve Silifke ile ilgili izlenimi hakkında Yarbay İzzet Bey’e telgraf çekmiştir. Telgrafta izlenimini şu şekilde ifade etmektedir: “Silifke’nin hususi vaziyetindeki mazereti, halkın korkak ve ürkekliği, mutasarrıfın ifadesine göre Fransızlardan kuşkulunmaları, durgunluk,

⁸⁷ Yıldırım, *a.g.t.*, s.120.

⁸⁸ *Kurtuluş Savaşında İçel* (Komisyon), s.114- 116; Genç, “Çukurova ...”, C: 10, S: 120, (Ağustos) 1970, s.20- 22.

uyuşukluk ve şahsi menfaatlerle uğraşmaktayım. Gizli olarak çalışmak zorunda kaldım. Müsbet neticelere varacağıma ümitliyim.”⁸⁹

Binbaşı Emin Bey, Silifke’de bir süre gizlice teşkilat işleri ile ilgilenmiş ve bu durumu görüşmek üzere 24 Şubat’ta Mut Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti idare heyeti ile bir durum değerlendirmesi yapmıştır. Bu görüşme sonucunda Silifke’de teşkilatın aktif hale getirilmesi ve İçel Kuva-yı Milliye’nin ileri harekâtı ile ilgili kararlar 24 Şubat 1920 tarihli toplantıda alınmıştır.⁹⁰

1 – İleri harekâta geçilmek üzere olduğundan, geriden gelecek malzeme ve yardımların cepheye Mut – Mağara – Güzeloluk yolundan gönderilmesinin güçlüğü dikkate alınarak Silifke’de de teşkilât kurulması;

2 – Bunun için Mut’tan hazırlanacak 100 kişilik bir kuvvetin Mirza Bey komutasında 6 Mart 1920 günü öğleden sonra Silifke’ye batıdan girmesi;

3 – Gülnar takımının da Silifke, Mut yolu kavşağında bu müfrezeye katılması;

4 – Diğer taraftan Mağara’da bulunan fedai müfrezelerden ileri işgal bölgesine doğru sürülen kuvvetlerden arta kalanın da aynı şekilde doğudan Silifke’ye girerek güvenliği sağlaması;

5 – Bu kuvvetler hükümet alanında bir miting yapacak, konuşmalardan sonra Hacı Paşa otelinde karargâh kurularak gönüllü asker kaydına başlanmakla beraber Müdafaa-i Hukuk teşkilâtı kurulacak;

6 – Mağara’ya yakın Çömelek ve Kavak köylerinde bulunan Mut Bölüğü de toplu bir halde Yağda üzerinden Alata istikametinde ileri harekete geçecek;

7 – Mağara’da bulunan kuvvetten bir müfreze Susanoğlu ve Kızkalesi istikametinde hareketle Silifke Mersin şosesini kontrol altına alacak ve Mersin’e girişi engelleyecek;

8– Alınan kararlar derhal ilgililere duyurulacak ve komutanlık karargâhı Mut’ta bulunacaktır.⁹¹

Bu kararların alınmasıyla yetinmeyen Binbaşı Emin (Mengenli) Bey, aynı gün içerisinde Silifke Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’ne hitaben bir bildiri yayımladı. Burada Silifkelileri Milli Mücadeleye tüm güçleriyle katılmaya çağırıyor ve uyarılar da bulunuyordu. Bu bildiriye yayımlamadaki amacı Silifke’de ikinci bir hayal kırıklığını

⁸⁹ Yıldırım, *a.g.t.*, s.125- 128.

⁹⁰ Yıldırım, *a.g.t.*, s. 128.

⁹¹ *Kurtuluş Savaşında İçel* (Komisyon), s.135; Soylu, *a.g.e.*, s.29.

önlemektir.⁹² Emin (Mengenli) Bey'in; bu konuşması büyük etkiler bırakmış ve geniş halk kitlelerine ulaşmıştır. Vakit kaybetmeden bildiride yer alan kararlar uygulanmaya konulmuştur.

Silifke'ye el koyma kararı gereği Mut'ta hazırlanan 100 kişilik müfreze, Yedek subay Abdullah Dabak'ın yönetiminde, 5 Mart 1920 günü halkın gösterileri arasında Silifke'ye doğru yola çıkmıştır. Bir direniş ihtimaline karşı askeri güvenlik önlemleri alan kuvvet, Gülnar birliğinin gelmesini beklemiştir. Gecikme olunca da yola devam edilerek Silifke'ye girmiş ve hükümet alanında toplanmıştır. Beklenenin aksine Silifke halkı da burada toplanmış müfrezeyle büyük bir sevinç, heyecan ve coşku içinde karşılaşmıştır.⁹³

Mitinge geç kalan 35 kişilik Gülnar müfrezesi ile müfreze Komutanı Havacı Üsteğmen Nuri Bey'de Silifke'deki birliklere katıldılar. Mağara'da bulunan Fedai Müfrezeler Komutanı Emin (Arslan) Bey de, yeni alınan karar ve verilen direktif doğrultusunda 5 Mart günü Mağara'dan hareket etti ve akşam saatlerinde Uzuncaburç'a vardı. Emin Bey beraberinde bulunan Yedek subay Adil Bey'i, komutasındaki bölük ile Silifke- Mersin ulaşımını kesmek üzere Susanoğlu ve Kızkalesi yönüne gönderdi.⁹⁴ Geceyi Uzuncaburç'ta geçiren müfreze 6 Mart 1920 sabahı çevreden katılanlarla birlikte yoluna devam etti. Süvari birliği ileri sürülerek Silifke köprüsü tutuldu. Emin (Arslan) Bey Silifke'ye indiğini Hafız Emin ve Sami Beylere bildirdi. 7 Mart 1920 sabahı şehre girildi. Halk tarafından coşkun gösterilerle karşılandılar. Müfreze gene alkışlar arasında Hükümet alanına geldi ve alanı Silifkeliler doldurmuştu. Komutan Emin Bey milli davayı

⁹² *Kurtuluş Savaşında İçel* (Komisyon), s.136- 138; Genç, "Çukurova ...", C: 11, S: 129, (Mayıs) 1971, s.21-22; Soylu, *a.g.e.*, s. 31- 34.

⁹³ Atlay, *a.g.m.*, C: 9, S: 108, (Ağustos) 1969, s. 10; Kemal Çelik, *Mut Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Karar Defteri ve Milli Mücadele'de Mut*, Atatürk Araştırma Merkezi (Atatürk'ün 120. Doğum Yıldönümü'ne Armağan), Ankara, 2001, s.112- 113.

⁹⁴ İzzet Aslan, *Silifke Tarihi*, Kemal Matbaası, Ankara, 1988, s.289

canlandıran ve halkı heyecanlandıran bir konuşma yaptı. Miting sona erince, 24 Şubat 1920'de alınan karar gereği Hacı Paşa Oteli karargâh yapıldı.⁹⁵

Burada gönüllü kaydına başlandı ve yeni kaydedilecek gönüllü grubuna komutan olarak Yedek subay Kaymakamzâde Nuri Bey atandı. Aynı zamanda Mut Heyeti'nin de katıldığı toplantının ardından Silifke Müdafaa-i Hukuk Heyeti yeniden kuruldu. Silifke Müdafaa-i Hukuk Heyetinde görev alanlar şunlardır:

Asil Üyeler:

Başkan: Hafız Emin (İnankur) Bey

İkinci Başkan: Sami (Arkan) Bey (I. TBMM'de milletvekili)

Üyeler:

Boz Hacı oğlu Hacı Ahmet Bey

Sami (Açıkbaş) Bey

Efezâde Mehmet Bey

Çıtaklı Müftü Mehmet Emin Bey

Tüccar Veysel Bey

Rahmi (Hakkâkoğlu) Bey

Halil (Göksü) Bey⁹⁶

Aynı zamanda Silifke'de ilk gün 130 kişilik bir "Silifke Bölüğü" oluşturuldu. Silifke Bölük Komutanlığına atanan Üsteğmen Nuri Bey, Kuva-yı Milliyeci olan Silifke Jandarma Kumandanı Hüseyin Hüsnü Bey'in yardımı ile jandarma deposunu basarak silah ve cephanelere el koymuştu. İkinci gün yapılan toplantıda Silifke Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti için 2000 lira toplanmış ve Binbaşı Emin (Mengenli) Bey mıntıka komuta

⁹⁵ Aslan, *Silifke ...*, ss.289- 290; Gökdemir, *a.g.m.*, s.18; Bu konuşmanın içeriği için bkz. Karakaş, *a.g.e.*, s. 33- 34.

⁹⁶ Çiftçi, *a.g.e.*, s.23.

merkezini Mut'tan Silifke'ye taşımıştır.⁹⁷ Kuva-yı Milliye Komutanlığı Silifke'yi merkez yapmasıyla İçel ve havalisi cepheye daha yakın olmuştur. Gerek Silifkelilerin ve gerekse idare heyetinin gayretleri ile Silifke Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti önemli çalışmalar yapmış ve Kuva-yı Milliye'ye önemli kaynaklar temin etmiştir.⁹⁸

Tüm bu olumlu çalışmaların yanında İsmail Ferahim Şalvuz hatıralarını yazdığı eserinde; Silifke'de Müdafaa-i Hukuk Cemiyetiyle görüştüğünü, Taşucu sahil arazisini kontrol ettikten sonra, sahili takiben Fransızlara karşı cephe almış olan Kuva-yı Milliye Müfrezelerini 7 Haziran 1920 tarihinden itibaren teftişe başladığını ve bu müfrezeler hakkında duygularını belirtmektedir. “Milli Müfrezelerin; vatanı, düşmandan kurtarmak için göstermekte oldukları cesaret, nefislerine olan itimat ve silahlarına karşı güvenlerini gördükçe göğsümüz kabardı” der ve Mersin müfrezelerini de kontrol ettiğinde aynı duygularla mutlu olduğunu da ekler.⁹⁹

II.2.3. Gülnar Müdafaa-i Hukuk Hareketi ve Kuva-yı Milliye

Gülnar'da Kuva-yı Milliye Hareketi ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti çalışmaları 20 Ocak 1920'de başladı. Gülnar'a giden ve ilçenin ileri gelenleriyle görüşen Binbaşı Emin (Mengenli) Bey, Gülnar Müdafaa-i Hukuk teşkilatını kurdu. Bunu takiben, 1 nolu Fedai Müfrezeler Süvari Komutanı Süleyman Bey de, bir müfreze ile Gülnar'a geldi. Burada, gönüllülerden bir takım hazırlandı. Ayrıca, Havacı Üsteğmen Nuri Bey, 35 kişilik Gülnar müfrezesini alarak Silifke'deki diğer birliklere katıldı. Gülnar Müdafaa-i Hukuk Heyeti'nde yer alan isimler ise şunlardı¹⁰⁰:

Asil Üye:

Başkan: Müftü Mehmet (Altın) Efendi

⁹⁷ Ensar Köse ve Doğan Atlay, *Mut Claudiopolis*, Mut Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, 2005, s.531.

⁹⁸ Yıldırım, *a.g.t.*, s.136.

⁹⁹ İsmail Ferahim Şalvuz, *Kutuluş Savaş'ında Kahraman Çukurovalılar (Adana, Tarsus, Mersinliler) Hatıra*, (Sadeleştiren: Halil Atılğan), Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri, Ankara, 2002 s.14.

¹⁰⁰ F. Saadet Bilir, *Merv'den Anaypazarı'na Gülnar*, Etik Yayınları, İstanbul, 2003, s.41.

Üyeler:

Müderris Mustafa Fevzi Efendi (Kırıt Hoca)

Zeybekzade Hüseyin Efendi

Tat Hacı Mehmet Efendi

Hüseyin Kâhya

Mirzaların Ali Efendi

Sipahizade Osman Efendi.¹⁰¹

Bunların yanında Zeki Teoman ise, Gülnar Müdafaa-i Hukuk Heyeti'nde yer alan şu isimleri de vermiştir:

Ahmet Şevki Bey (Göklevant) (I. TBMM'de milletvekili)

Çoban Mülazım

Mahmut Yordamlı

Latif Çavuş

Hacı Mükremin

Emin Güzel (Yedek Subay)

Mehmet Teoman ve Mustafa Kısa Kâhya¹⁰²

II.2. 4. Mağara (Kırobası) Müdafaa-i Hukuk Hareketi ve Kuva-yı Milliye

Silifke merkezine bağlı olan ve 4500 nüfusu bulunan Mağara (Kırobası) halkının dörtte üçü Ermeni ve Rumdu.¹⁰³ Silifke kazasının Mağara (Kırobası) köyü Hıristiyanlarının sürekli Silifke ve Mersin ile sıkı temas halinde oldukları biliniyordu. Hatta bunlar Silifke ve Mersin haricinde Mut'taki Rumlar ile de temas halindeydiler. Mut'taki milli hareket ve toplantıyı casuslar vasıtası ile öğrenip Silifke mutasarrıfına ve Mersin'de Fransız işgal teşkilatına günü gününe haber vermekte oldukları öğreniliyordu.

¹⁰¹ Çelik, *Milli Mücadele'de ...*, s.321.

¹⁰² Zeki Teoman, *Kurtuluş Savaşında İçel*, Akdeniz Basımevi, Ankara, 1954, s.18, Akt: Bilir, *a.g.e.*, s.42.

¹⁰³ *Kurtuluş Savaşında İçel* (Komisyon), s. 126.

Mağara köyünde pek çok Rum ve Ermeni'nin toplandığı, ilk işaretle Mut'u basıp cemiyet mensuplarını ve kurulan milli kuvvetin yok edileceğini, binlerce silahın depolandığını ve kısa bir süre sonra Fransızların Mağara'ya gelip karargâh kuracakları gibi duyumlarda söz konusuydu. Bu duyumların gerçekleşmesi ve karargâhın kurulması Mut milli kuvvetlerinin faaliyet göstermesine büyük engel teşkil edeceği şüphesizdi. Bu tehlikeyi önlemek için Mağara köyünün işgali mecbur olduğundan, 130 silahlı asker Mut bölüğünden ayrılıp Mağara'ya götürüldü. Mut'un Hamam köyünden Yedek Teğmen Osman Güdük, bu takımın kumandanlığına getirildi. Bölük Mağara'yı işgal etmeyi başardı ve bu sayede bütün bu olumsuz söylentilere son verdi. Aynı zamanda Hıristiyanların milli kuvvetlere karşı yaptıkları faaliyetleri de durdurdu.¹⁰⁴ Dolayısıyla en önemli sonucu, gayrimüslimlerin işgal kuvvetleriyle olan temaslarının kesilmesi sağlandı.

Mağara'daki durumu Emin (Arslan) Bey köy halkını meydana toplayarak anlatmıştır. Konuşmasında; köyün kuşatıldığını, telgraf hatlarının kesildiğini, hiç kimsenin köyden ayrılmaması gerektiğini, Silifke ve Mersin'e gidiş ve gelişin yasak olduğunu, herhangi bir sebepten ayrılmak zorunda olanların ise kendisine başvurarak belge alması gerektiğini bildirdi. Ellerinde tabanca, mavzer ve av tüfeği olanların mermi ve fişekleri ile teslim etmelerini, habersiz çıkmaya kalkışanların şehir dışındaki birlikler tarafından vurulacağını, silahını teslim etmeyenlerin ve yakalananların ise köy meydanında asılacağını ve kararının kesin olduğunu bildirmiştir. Bir heyet kurularak silahlar teslim alınmıştı. Köyde sıkı tedbirler alındıktan sonra müfrezeler oluşturulmuş ve teşkilatlanmaya geçilmişti.¹⁰⁵

Bucak merkezinde ve bucağa bağlı köylerde daha önce Mirza Bey ve arkadaşları tarafından Müdafaa-i Hukuk Teşkilâtı yapılmış, tüzük ve talimat verilmiş

¹⁰⁴ Atlay, *a.g.m.*, C: 9, S: 107, (Temmuz) 1969, s.8.

¹⁰⁵ Genç, "İstiklal Savaşında ...", C:8, S: 95, (Temmuz) 1968, s.11.

olduğundan bucak müdürü, belediye başkanı ve ileri gelenler fedai müfrezeyi sevinçle karşılamışlardı. Nahiye Müdürü Hüseyin Rıza Kuva-yı Milliye'nin Mağaraya geldiğini Silifke mutasarrıflığına bir yazı ile bildirdi. 8 Şubat 1920'de yeniden kurulan Mağara Müdafaa-i Hukuk Heyeti'nde görev alan isimler şunlardır:

Asil Üye:

Başkan: Sarı Aydın aşiretinden Hacı Osman (Kanlı Hacı Osman);

Üyeler:

Belediye Reisi Hüseyin Bey;

Binbaşızade Hüseyin Bey;

Kavaklı köyünden Hoca Emin Efendi;

Nahiye Müdürü Hüseyin Rıza Bey (Veznedar);

Karahıdırlı Hacı Mehmet Efendi¹⁰⁶

II.2.5. Yağda Bucağı Keloluk (Güzeloluk) Müdafaa-i Hukuk Hareketi ve Kuva-yı Milliye

Mut Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Mirza Bey başkanlığındaki bir müfrezeye, 9 Şubat 1920'de Mersin- Silifke sınır yakınında bulunan Yağda bucağının merkezi olan Keloluk¹⁰⁷ köyüne vardı. Buradaki medresenin müderrisi olan çevrenin ünlü âlimlerinden Mehmet Emin Hoca ve arkadaşı Ahmet Refik Bey tarafından karşılandılar. Buraya daha önce tüzük ve Müdafaa-i Hukuk beyannameleri gönderilmiş olduğundan Yedek Subay Ahmet Refik Bey'in önderliğinde bir korunma teşkilâtı kurulmuştu. Mirza Bey geldikten sonra, Müdafaa-i Hukuk teşkilatı da kuruldu. Yağda bucağı Müdafaa-i Hukuk Heyeti'nde yer alan isimler şunlardır:

¹⁰⁶ Çiftçi, *a.g.e.*, s.21.

¹⁰⁷ Günümüzdeki ismi Güzeloluk

Asil Üyeler:

Başkan: Hacı Hasan Beyzade Mehmet Emin Bey (Yazar Hoca);

İkinci Başkan: Süleyman Sırrı Özbek (Erdemli Müftüsü);

Üyeler:

Selim Kaya Bey;

Sarıkavaklı Mehmet Emin Efendi;

Hüseyin Yağda

Molla Mustafa (Harfelli);

Ahmet Güldeş.¹⁰⁸

Yağda merkezinde teşkilatlanma tamamlandıktan sonra iki heyet kurularak nahiyeye bağlı köylerin teşkilatlandırılmasına çalışılmıştı. Bundaki amaç teşkilatın genişlemesi ve köylere yayılmasını sağlamaktı. Bu doğrultuda heyetlerden birine Mirza Bey, diğerine de Fedai Müfrezeler I. Bölük Komutanı Kozanlı Yedek Subay Mustafa Nail başkanlık etmişti. Silifke'deki çalışmalarla meşgul olan, İçel karargâhına kumanda eden 4. Mıntıka Komutanı Binbaşı Emin Bey, Yağda'daki bu çalışmalardan dolayı gayet memnundu.¹⁰⁹

II.2.6. Anamur Müdafaa-i Hukuk Hareketi ve Kuva-yı Milliye

Anamur'da kurulan teşkilatlanma hakkında yeterince bilgiye ulaşamadığımızdan, Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesinde yer alan telgraf, çalışmamız açısından büyük öneme sahiptir. Anamur Müdafaa-i Hukuk Reisi ve Kaymakam vekili Rıfat Bey tarafından Meclis'e gönderilen 13 Eylül 1920 (1336) tarihli telgrafta şu bilgiler yer almaktadır:

¹⁰⁸ *Kurtuluş Savaşında İçel* (Komisyon), s. 128- 129.

¹⁰⁹ Yıldırım, *a.g.t.*, s.140.

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Vatanımızın müteferrik noktalarında düşmanlarımız tarafından alettevali (arka arkaya) reva görülen, hukuku düvele (devletler umumi hukuku) katiyen mugayir (aykırı) olan işgalat ve tecavüzü harekâta, milleti necibe-i islamiye hakkında icra oluna gelmekte bulunan mezalime artık hiçbir veçhile tahammül edemeyeceğinden vatan ve milletin muhafaza ve müdafaa-i hukukiyeleri uğrunda bütün ehli-islamın eli silah tutan kısmı kanının son damlasına kadar bedenen çalışacağımuza ve bu azimden hiçbir veçhile feragat etmeyeceğimize ve bu uğurda sureti hareketimizin meclisi alilerince tayin buyurularak verilecek emre göre hazır ve müheyyâ bulunduğumuza kemali ciddiyetle karar verildiğini arza cüret ve iradelerine sabırsızlıkla intizar eyleriz.¹¹⁰

İçel halkı işgale uğramamış olmasına rağmen Anadolu halkının yanında yer almaya çalışmıştır. İçel bölgesi kuvvetleri sadece kendi bölgelerini ve çevre bölgelerini düşman işgalinden kurtarma çabası içinde olmamış, aynı zamanda Milli Mücadele döneminin başarıya ulaşmasını sağlamak adına birçok cephede de çarpışmıştır. Kurtuluş Savaşı'nda İçel bölgesinin şehit sayılarını Sabahattin Selek *Milli Mücadele* adlı kitabında; Anamur'dan 216, Gülnar'dan 126, Mut'tan 98 ve Silifke'den 298 olmak üzere toplamda 738 olduğunu belirtmiştir.¹¹¹

Mahmut Goloğlu da Aslıhanlar ve Dumlupınar Savaşları'nda, Sandıklı'daki Silifke Müzaheret Süvari birliği ile Konya Müzaheret Süvarilerinin Dumlupınar- Uşak istikametinden çekilen düşmanın yan ve gerilerine hücum ettiklerini ve bu çarpışmadan sonra bu birliklerin Şalçı'ya yollandıklarını belirtmektedir.¹¹²

¹¹⁰ T.B.M.M. Z.C., C. 4, Birleşim: 66, s.158; Ayrıca bu konuda Şeref Genç, Anamur Müdafaa-i Hukuk teşkilatının Anamur Belediye Başkanı Yusuf Bey tarafından kurulduğunu ve teşkilatlanmanın Şubat ayının son 15 günü içerisinde gerçekleştiği bilgisini vermektedir. Bkz. Genç, "Çukurova ...", C: 11, S. 123, (Kasım) 1970, s. 21; Yine Anamur'la ilgili olarak Anamur Kuva-yı Milli Başkanının Binbaşı Mehmet Emin (Mengenli) Beye gönderdiği telgrafta önemlidir. "Mart 1920 ayı son günlerinin en büyük ihtiyaçlarından biri para idi. Anamur Kuva-yı Milli Reisi Mevlüt. Emrinize 600 lira Mirza Bey vasıtası ile postayla gönderilmiştir." Genç, "Çukurova ...", C: 13, S. 143, (Temmuz) 1972, s. 28.

¹¹¹ Sabahattin Selek, *Milli Mücadele (Ulusal Kurtuluş Savaşı)*, Cilt II, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2002, s.1241.

¹¹² Mahmut Goloğlu, *Cumhuriyete Doğru (Milli Mücadele Tarihi- IV 921- 1922)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s.169.

Sadece silah gücü ile desteklerini esirgemeyen İçel halkı yaşanan haksızlıkları da dile getirmişlerdir. Fransızların Antep, Urfa ve Maraş'ı işgalleri üzerine İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliğine çekilen protesto telgraflarının listesinde 80 şehir ve kasabanın içerisinde İçel'in de yer aldığını görmekteyiz. 11 Kasım 1919'da Silifke ve Mut'un, 16 Kasım 1919'da ise Anamur ve Gülnar'ın protesto telgrafları çekmeleri millî hareketin bütünlüğü içerisinde kaldığını bir kez daha ispatlamaktadır.¹¹³

---

¹¹³ Bilal N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919- 1938)*, C.1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1992, s. 223-224.

III. BÖLÜM: BİRİNCİ BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NİN AÇILMASI VE İÇEL MİLLETVEKİLLERİNİN SEÇİLMESİ

III.1. Meclis-i Umumi'den Büyük Millet Meclisi'ne

1789 Fransız İhtilali ile birlikte “hürriyet, eşitlik ve insan hakları” gibi fikirler tüm Avrupa’yı sardığı gibi Osmanlı İmparatorluğu’nu da etkisi altına aldı. III. Selim ile başlayan ve II. Mahmut’la süren ıslahat hareketleri yönetimde, askeri alanda ve daha birçok konuda düzenlemelerin yapılmasını sağladı. Bu düzenlemeler batı kültür ve düşüncesiyle yetişen yeni bir kuşağın doğmasına da yol açtı.¹¹⁴ Yeni bir aydın tipini sergileyen bu kuşak; medrese dışı okullarda yetişen, yabancı dil bilen, Batıya giden ve onu aracısız tanıyan, insanı kutsal sayan, onun ve toplumun sorunlarına eğilmekten haz duyan, olayları dinsel etkilerden uzak akıl ve mantık ölçüleriyle çözmeye çalışan bir anlayışın ürünüydü. Bunlar devletin üst makamlarına alışlagelmiş bir şekilde rüşvet vererek, dalkavukluk ederek çıkmayı düşünmüyorlardı. Bu makamları halka hizmet için bir araç olarak görüyor, kendi yetenekleri ve halkın desteği ile buralara gelmeye çalışıyorlardı. Genç aydınlarca Tanzimat’ın ülkede yarattığı değişiklikler benimsenmişti; ancak 1860 yıllarından itibaren ise yapılanlar yeterli bulunmamaya başlamış ve Osmanlı Devletini esin kaynağı olan Avrupa’nın düzeyine çıkartabilmek için daha ileri düzeyde reformların yapılması zorunlu görülmüştür.¹¹⁵ Bu reformların uygulanabilmesi için hakları belirten ve koruyan bir anayasanın ve halkı temsil eden bir meclisin kabul edilmesi öngörülmekteydi.

¹¹⁴ Selda Kaya Kılıç, *İlk Anayasanın Hazırlanması (Osmanlı Devletinde Meşrutiyet’e Geçiş)*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2010, s.7- 17.

¹¹⁵ İhsan Güneş, *Türk Parlamento Tarihi Meşrutiyete Geçiş Süreci: I. ve II. Meşrutiyet*, C: I, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara, 1997, s.24.

Çünkü bir parlamento her sınıftan insanın çıkarını gözetebilirdi. Dolayısıyla Yeni Osmanlıların arzuladığı anayasal düzen 1876'da gerçekleştirildi.¹¹⁶

II. Abdülhamid'in iradesi ile 23 Aralık 1876 tarihinde yürürlüğe giren Kanun-ı Esasî, Meşrutiyet yönetiminin temelini oluşturmuş, aynı zamanda açılması öngörülen meclisin kuruluşunu, işleyişini ve yetkilerini de belirtmiştir.¹¹⁷ Üyeleri padişah tarafından seçilip atanan 28 kişilik bir komisyon tarafından hazırlanan Kanun-ı Esasî, daha önceden hazırlanmış birtakım taslakların da incelenmesiyle oluşturulmuş ve Mithat Paşa başkanlığındaki Heyet-i Vükela (Bakanlar Kurulu) tarafından bazı noktaların değişikliğe tâbi tutulmasından sonra, padişaha sunulmuştur. Bir parlamento tarafından hazırlanmayan Kanun-ı Esasî, padişahın tek yanlı bir işleminden doğmuş ferman anayasadır. Kanun-ı Esasî yasa ve hukuk diliyle kaleme alınmış olmasından dolayı, Âyanın ağzından çıkmışçasına kaleme alınan Sened-i İttifak'tan ve padişah adına hazırlanan Tanzimat fermanlarından farklıdır. Metin, bir anayasaya özgü bölüm ve maddelerden oluşmaktadır.¹¹⁸

Parlamentonun (Meclis-i Umumi'nin) oluşturulmasına rağmen, elde bir seçim yasının olmaması geçici bir yasanın hazırlanmasına neden olmuştur. Buna göre; Meclis-i Umumi iki meclisten oluşacaktı. Bunlardan biri üyeleri halk tarafından seçilerek Meclis-i Mebusan adını taşıyacak, diğer meclisi ise üyeleri devlet memurları arasından seçilen Meclis-i Âyan oluşturacaktı. 120 üyeden oluşan Meclis-i Mebusan'ın görevi; şeriat kurallarına uygun, ülkenin ve milletin gerçek ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik kanunları, tüzükleri tartışmak, devletin gelir ve gider dengesini incelemek, bütçe uygulamalarına

¹¹⁶ Fevzi Demir, *Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan Seçimleri 1908- 1914*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2007, s. 27- 28.

¹¹⁷ Cemil Koçak, "Meşrutiyet'te Heyet-İ Âyan ve Heyet-i Mebusan", *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, C.4, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 961.

¹¹⁸ Bülent Tanör, "Anayasal Gelişmelere Toplu Bir Bakış", *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, C.1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 18- 19.

nezaret etmektedir. Kabul, red ya da değiştirme haklarına sahip olan Meclis-i Âyan'ın görevi ise; Meclis-i Mebusan'da kararlaştırılan yasaları tekrar incelemektir.¹¹⁹

Anayasalı ya da meşrutî monarşî düzenine Kanun-ı Esasî ile geçildiği halde sadrazamı, vekilleri ve şeyhüli-slâmı seçip, atayabilen padişahın yetkilerini son derece geniş tutan¹²⁰ Birinci Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Parlamentosu, iki devre olarak faaliyet göstermiştir. Birinci devre 19 Mart 1877'de açılarak çalışmalarına başlamış, 28 Haziran 1877'de dağılmıştır. 13 Aralık 1877'de toplanan ikinci devre de 14 şubat 1878 tarihinde padişahın iradesi ile tatil edilip, dağıtılmıştır.¹²¹ 1876 Anayasası ve onun getirdiği parlamenter sistemin kolaylıkla yürürlükten kaldırılabilmesinin nedeni, geniş halk kitlesi tarafından gerçekteşmemesi ve savunabilecek bir örgütün bulunmaması şeklinde açıklanmaktadır.¹²²

II. Abdülhamid yönetiminde yaşanan istibdad döneminin sona ermesi ve 1876 Anayasası'nın tekrar yürürlüğe konulması ile devletin kurtarılmasının mümkün olabileceğini savunan Jön Türkler veya Genç Türkler olarak adlandırılan grubun yoğun çalışmaları sayesinde Meşrutiyet 24 Temmuz 1908'de tekrar ilan edilmiştir. Birincisinden farklı olarak, siyasal hayatta teksesli uygulamalardan çöksesliliğe geçişe benzeyen bir değişmenin başlangıcı olmuş, dernekleşme ve partileşme sürecini başlatmıştır. Yasama organı olan Meclis-i Mebusan, II. Meşrutiyet rejiminin en temel noktasıdır. Fevzi Demir'e göre Meclis'in siyasal kuruluşların temel amacı ve yasallık kaynağı haline gelmesi, Meclis-i Mebusan seçimlerini meşrutî rejimin temel uygulama alanı durumuna getirmiştir.¹²³

¹¹⁹ Güneş, *a.g.e.*, C:1, s. 73.

¹²⁰ Tanör, *a.g.m.*, s.19.

¹²¹ Koçak, *a.g.m.*, s. 964.

¹²² Demir, *a.g.e.*, s. 33.

¹²³ Demir, *a.g.e.*, s. 33.

Osmanlıda demokratikleşme yaşamının oldukça önemli bir evresini oluşturan II. Meşrutiyet devri, 1908- 1918 yılları arasını kapsar. Bu süre içinde bir yandan imparatorluğu parçalamaya yönelik eylemler birbirine paralel olarak gerçekleşirken; diğer bir yandan da çöküntüye doğru giden bir imparatorluğu kurtarmanın mücadelesi verilmiştir. Mutlak yönetimden demokratik yönetime, İmparatorluktan ulusal devlete doğru bir yöneliş kendini göstermiştir.¹²⁴

II. Meşrutiyet rejimi içinde dört genel seçim yapılmıştır. Birincisi 17 Aralık 1908'de açılarak, 18 Ocak 1912'de padişahın iradesiyle feshedilmiştir. İkincisi 18 Nisan 1912'de açılmış, 4 Ağustos 1912'de aynı şekilde feshedilmiştir. Üçüncüsü 14 Mayıs 1914'de açılmış, 21 Aralık 1918'de padişahın iradesiyle yeniden seçilmek üzere feshedilmiştir. Son dönem ise 12 Ocak 1920 tarihinde açılmış, 18 Mart 1920'de kapanmıştır.¹²⁵

Dördüncü dönem, Osmanlı parlamenter yaşamının en kısa kesitini oluşturur. Çünkü Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik ayrılmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde gelişen Müdafaa-i Hukuk hareketi içinde bulunanlar, ülkeyi içinde bulunduğu durumdan kurtarabilmek adına seçimlerin yenilenmesi konusunda ısrarlı davranmış ve Meclis-i Mebusan'ın açılmasını istemişlerdir. 12 Ocak 1920'de tüm engellemelere rağmen Meclis-i Mebusan açılmış, Osmanlı İmparatorluğu'nun Parlamenter yaşamının dördüncü ve son dönemi de başlamıştır. Ancak 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgalinden iki gün sonra, meclisteki görüşmelerin ertelenmesi kararlaştırılmıştır. Böylece Osmanlı Parlamenter yaşamı fiilen sona ermiştir.¹²⁶

---

¹²⁴ Güneş, *a.g.e.*, C:1, s. 506.

¹²⁵ Koçak, *a.g.m.*, s. 964.

¹²⁶ Güneş, *a.g.e.*, C:1, s. 572.

III. 2. Seçimlere Hazırlık ve Birinci BMM'nin Açılışı

İngiliz Yüksek Komiserliği Siyasi Müsteşarı ve Baştercümanı Mr. Ryan, Sadrazam Salih Paşa'ya giderek İngiliz, Fransız, İtalyan Yüksek Komiserleri'nin ortak kararıyla saat 10.00'dan itibaren İstanbul'un işgal edileceğini ve barış antlaşması imzalanana kadar süreceğini belirtti. Ayrıca Mustafa Kemal ve yandaşlarının Osmanlı hükümetince tanınmadıklarının hemen açıklanmasını, onların Kilikya olaylarından da sorumlu oldukları bildirildi.¹²⁷

Misak-ı Milli'yi (28 Ocak 1920) kabul eden Son Osmanlı Mebusan Meclisi dağıtıldı, bazı milletvekilleri tutuklanarak Malta adasına sürüldü. Böylece Meclis'in çalışmalarının süresiz olarak ertelenmesine neden oldu ve bu durumda Mebuslar Meclisi, görevlerini yerine getiremeyeceğini hükümete bildirdi. İstanbul'da Mebusan Meclisi'nin çalışma ortamının sona erdiğini gören Mustafa Kemal Paşa, Ankara'da yeni bir meclisin toplanması için hemen harekete geçip, çalışmalara başladı. Bu nedenle Mustafa Kemal Paşa, 19 Mart 1920'de bütün bağımsız sancaklara, valiliklere ve Kolordu Komutanlarına yani sivil ve askeri makamlara gönderdiği bir tamim ile ulusça olağanüstü yetki verilecek bir meclisin Ankara'da toplanması gerektiğini bildirdi.¹²⁸ İhsan Güneş'in bu konudaki değerlendirmesine göre, "Ülkenin bağımsızlığı, ulusun özgürlüğü için tek çıkar yol ulusun kendi kaderini kendisinin çizmesiydi. Bunun için de ulusun temsilcilerinden oluşan parlamentonun, vakit geçirilmeden toplanması ve meşruiyeti sona eren İstanbul hükümeti yerine, ulusun yazgısına el koyması zorunluydu."¹²⁹

¹²⁷ Çekiç, *Sivas'tan ...*, s.207.

¹²⁸ Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, *İlk Meclis*, Cumhuriyet, İstanbul, 1999, s.12-13.

¹²⁹ İhsan Güneş, *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920- 1923)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009, s.55.

Mustafa Kemal Paşa, Ankara'da toplanacak meclis için verdiği talimat şu maddeleri içermektedir;

1. Memleket işlerini idare etmek ve denetlemek üzere, Ankara'da olağanüstü yetkilere sahip bir meclis toplanacaktır.

2. Bu meclise üye olarak seçilecek kimseler, milletvekilleri ile ilgili yasa hükümlerine bağlıdır.

3. Seçimlerde sancaklar esas alınacaktır.

4. Her sancaktan beş üye seçilecektir.

5. Seçim, her sancakta, o sancağın kendi ilçelerinden çağıracağı ikinci seçmenlerle, sancak merkezinden seçilecek ikinci seçmenlerden, sancak idare ve belediye meclisleriyle Müdafaa-i Hukuk yönetim kurullarından; illerde, il merkez kurullarıyla, il yönetim kurullarından, il merkezindeki belediye meclisinden, il merkezi ile merkez ilçesi ve merkeze bağlı ilçelerin ikinci seçmenlerinden oluşturulmuş bir kurul tarafından aynı günde ve aynı oturumda yapılır.

6. Bu meclis üyeliğine her parti, zümre ve dernek tarafından aday gösterilmesi mümkün olduğu gibi, her ferdin de bu kutsal mücadeleye fülen katılması için bağımsız olarak adaylığını istediği yerden koyma hakkı vardır.

7. Seçimlere her bölgenin en büyük sivil yöneticisi başkanlık edecek ve seçim güvenliğinden sorumlu olacaktır.

8. Seçim, gizli oyla ve salt çoğunluk esasına göre yapılacak; oylar, kurulun kendi içinden seçeceği iki kişi tarafından ve kurul önünde sayılacaktır.

9. Seçim sonunda, bütün kurul üyelerinin imzalayacakları veya kendi mühürleri ile mühürleyecekleri üç nüsha tutarak düzenlenecek; bir tanesi yerinde alıkonularak, öteki iki nüshadan biri seçilen şahsa verilecek, diğeri meclise gönderilecektir.

10. Üyelerin alacakları ödenek daha sonra meclisçe kararlaştırılacaktır. Ancak, geliş yollukları seçim kurullarının zaruri masraflar olarak uygun görecekları miktar üzerinden mahalli idarelerce karşılanacaktır.

11. Seçimler, en geç on beş gün içinde Ankara'da çoğunlukla toplanmayı sağlayacak şekilde tamamlanarak, üyeler hareket edecek ve sonuç üyelerin adlarıyla birlikte derhal bildirilecektir.

12. Telgrafın alındığı saat bildirilecektir.¹³⁰

¹³⁰ M.Kemal Atatürk, *Nutuk 1919- 1927*, (Yayına Hazırlayan: Zeynep Korkmaz), Atatürk Araştırma Merkezi, 2000, s.288-289; Tarık Zafer Tunaya, *Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkcülük*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2002, s. 228- 229.

Bu gelişmeler karşısında Heyet-i Temsiliye'nin tüm yurttta etkin olamaması, kitle iletişim araçlarının yetersizliği, İtilaf Devletleri'nin baskısı, İstanbul hükümetinin tutumu seçimleri olumsuz yönde etkilemesine rağmen; seçim ilkelerini belirten bu genelge ile seçim çalışmaları birçok bölgede başlamış ve kesintisiz olarak sürdürülmüştür.¹³¹

11 Nisan 1920'de Ankara'da toplanan milletvekilleriyle bir ön görüşme yapılarak, meclisin 22 Nisan Perşembe günü açılmasına karar verildi. Fakat daha sonra tarih değişikliğine gidilerek meclisin açılışı 23 Nisan Cuma gününe ertelendi. Bu değişikliğin sebebini, Heyet-i Temsiliye Reisi sıfatıyla Mustafa Kemal Paşa; 21 Nisan 1920 tarihli tamimle Kolordulara, 61. Fırka Komutanlığına, müstakil livalara, tüm vilayetlere, belediye reislerine ve Müdafaa-i Hukuk Heyeti merkezlerine mübarek Cuma gününün kutsallığından yararlanmak adına yapıldığını belirtti.¹³²

Nihayet Hacı Bayram Camii'nde büyük bir kalabalık ile Millet Meclisi, 23 Nisan 1920 günü toplandı. Kılınan Cuma Namazı bitiminde ise çoğunun halkın içinden gelmiş kimseler oldukları giysilerinden anlaşılan milletvekilleri, önceleri İttihat ve Terakki Kulübü olarak inşa edilmiş ve şimdi meclis olması kararlaştırılmış binaya gitmek üzere hareket ettiler. Tüm Ankaralılarla ve çevre köylerden, kasabalardan gelenlerle birlikte Hacı Bayram Camii ile meclis binasının bulunduğu meydanın arası insanlarla doluydu. Hemen hemen herkes dua etmekte ve tekbirler getirmekteydi. Milletvekilleri de tıpkı orada bulunan halk gibi dua ederek meclis binasının önüne kadar geldiler. Burada hayırlara vesile olması dilekleriyle topluca dua edildi ve kurbanlar kesildikten sonra meclis açılmıştır.¹³³

¹³¹ Güneş, *a.g.e.*, s. 62.

¹³² Ahmet Cemil Ertunç, *Cumhuriyet'in Tarihi*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2004, s. 12.

¹³³ Ertunç, *a.g.e.*, s.13; Enver Behnan Şapolya meclisin açılışı ile ilgili olarak şu bilgileri vermektedir; "Teker teker mebuslar içeri girdiler. Hacı Bayramı Veli'nin sancağı kürsüye dikildi. Kur'an-ı Kerim ile Sakalı Şerif

Meclis; dikdörtgen biçimde, uzun balkonlu bir salonda toplanmış, mebuslar kendilerine ayrılan okul sıralarına yerleşirken, başkan ve kâtipler için de bir kürsü kurulmuştur. Mebusların altmış beşinin başında fes ya da sarık var iken ellisinin başında ise kalpak bulunuyordu. Yandaki odalardan biri rahleler ve namaz seccadeleriyle döşenerek küçük bir mescit haline sokulmuştur. Elektrikten yoksun olan mebuslar, bir kahveden ödünç alınan gaz lambasının ışığı altında çalışmalarına başlamışlardır. Kısa bir süre sonra duvarlara meclis binası içinde tavla ve her türlü kumarın, alkollü içeceklerin yasak olduğunu bildiren ilanlar asılmıştır.¹³⁴

III. 2. 1. Birinci Meclis'in İsmi İle İlgili Tartışmalar

23 Nisan tarihi itibarıyla faaliyete başlayan meclisin resmi bir adı henüz yoktu. Aslında bu konu daha açılmadan gündeme gelmişti. Meclis'in ismine büyük önem verilmesinden dolayı bu konuda ortak bir karara ulaşmakta sıkıntı yaşandı. Her milletvekili, sahip olduğu düşünce ve ideali meclisin ismi ile dile getirmeyi arzuladı. Bu ise bütün milletvekillerinin tek bir isimde birleşmesini daha da zorlaştırdı.¹³⁵

Mustafa Kemal Paşa, Ankara'da toplanacak meclis için verdiği talimatta "Meclis-i Müessisan" yani "Kurucu Meclis" terimini tercih etti. Fakat Kâzım Karabekir Paşa, Sivas Valisi Reşit Paşa ile Salahaddin Bey "Kurucu Meclis" terimine karşı çıktılar, böyle bir kararla meclisin kararlarını halka kabul ettirmenin, benimsetmenin imkânsız olduğunu belirttiler. Bunun üzerine Mustafa Kemal, mevcut muhalefeti yatıştırmak için "Meclis-i Müessisan" yerine olağanüstü yetkili meclis anlamına gelen "Selahiyet-i

---

de kürsünün üzerine konuldu. Bu zaman bütün mebuslar hep bir ağızdan dua ettiler. Sonra da Buhari Şerif okudular. 23 Nisan'da Büyük Millet Meclisi bu şekilde dini bir merasimle açıldı." Ayrıntılı bilgi için bkz. Enver Behnan Şapolyo, *Mustafa Kemal ve Birinci Büyük Millet Meclisi Tarihçesi*, Ülkemiz Yayınları, Ankara, 1969, s. 25.

¹³⁴ Lord Kinnross, *Atatürk Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, Altın Kitaplar, İstanbul, 2003, s.262.

¹³⁵ Ertunç, *a.g.e.*, s. 14.

Fevkaladeyi Haiz Meclis” terimini kullanmayı tercih etti.¹³⁶ Meclise verilecek adla ilgili İsmet İnönü de hatıralarında en çok meşgul eden hususlardan biri olduğunu ve üzerinde uzun tartışmalar yapıldığını belirtmektedir.¹³⁷

Zamanla farklı üyeler tarafından bir takım isimler önerildi. Bunlardan Hamdullah Suphi “Kurultay”, Celalettin Arif Bey ise “Meclisi Kebiri Milli” denmesini teklif etti.¹³⁸ Yine “Meclis-i Ali”, “Kuva-yı Milliye Meclisi”¹³⁹, “Meclis-i Mebusan” isimleri de sunuldu. Meclisin ilk toplantısına başkanlık eden Sinop milletvekili Şerif Bey’in açılış konuşmasında “Büyük Millet Meclisi’ni açıyorum” demesi önemli bir adım olarak görebiliriz. Ancak, resmi anlamda hala bir ismi bulunmayan meclisin ilerleyen günlerde, Mustafa Kemal Paşa’nın denetiminde yayınlanan “Hâkimiyet-i Milliye” gazetesi ısrarla “Meclis-i Kebir-i Milli” ismini kullanmaya devam etmesine rağmen “Büyük Millet Meclisi” ismi daha yaygın olarak kullanıldı. Bir süre sonra da bazı milletvekilleri mevcut ismin önüne “Türkiye” ibaresini ekledi. 8 Şubat 1921 tarihli İcra Vekilleri Heyeti Kararnamesi’ndeki kullanımını¹⁴⁰ 23 Nisan’ın ulusal bayram sayılmasına ilişkin yasa¹⁴¹ takip etmiştir. Bu yasanın ilk maddesinde de “Türkiye Büyük Millet Meclisi” yer almıştır.

¹³⁶ Mehmet Kahraman, “Anayasa Hukuku Açısından Birinci TBMM’nin Yapısı”, *İlk Adımdan Cumhuriyet’e Milli Mücadele*, (Ed. Osman Köse), Mavi Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 527.

¹³⁷ İsmet İnönü, *Hatıralar*, (Yay. Haz: Sabahattin Selek), Bilgi Yayınevi, Ankara, 2006, s.183.

¹³⁸ Halide Edip Adivar, *Türkün Ateşle İmtihani*, Cilt II, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, 1998, s.24.

¹³⁹ Mustafa Küçük, “Birinci TBMM’nin Açılışı ve Anlamı”, *Türkler Ansiklopedisi*, C:16, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.16.

¹⁴⁰ Ertunç, *a.g.e.*, s. 14; İhsan Güneş “Büyük” kelimesinin meclis tarafından çıkarılmış bir kanunla veya bir kararlar verilmiş bir nitelik olmadığını; fakat kendiliğinden doğan bir olgu olduğunu açıklamaktadır. Bkz. Güneş, *a.g.e.*, s.72.

¹⁴¹ Meclisin 23 Nisan 1921 Cumartesi günü birinci oturumunda, 23 Nisan’ın milli bayram olarak kabul edilmesi ile ilgili kanun müzakere edilmiştir. Bu kanunun birinci maddesinde “Türkiye Büyük Millet Meclisinin ilk yevmi küşadı olan 23 Nisan milli bayramdır” ibaresi Genel Kurul tarafından kabul edilmiştir. Bkz. TBMM ZC, C: 10, B.24, s.74.

Böylece TBMM adı yasalara geçerek meclisin daimi ve resmi ismi olarak kabul görmüştür.¹⁴²

III. 2.2. TBMM'ye Katılan Milletvekillerinin Sayısı

TBMM'ye katılan milletvekillerinin sayısı ne kadardı? Bu sorunun cevabında çeşitli sayılarla karşılaşmaktayız. TBMM Tanıtım Kataloğunda mebus sayısının Müdafaa-i Hukuk Hareketinin ülke genelindeki şubelerinden 232, Meclis-i Mebusan üyelerinden Ankara'ya gelen 92 kişi ile birlikte toplam da 324 olduğu belirtilmiştir.¹⁴³ Tarık Zafer Tunaya 338¹⁴⁴, Mahmut Goloğlu 390¹⁴⁵, Falih Rıfkı Atay 381¹⁴⁶, Ahmet Mumcu'nun araştırmalarına göre 338 veya 390'dır.¹⁴⁷ Mazhar Müfit Kansu ise o zamanki koşullar nedeniyle açılış gününde yalnızca 115 Milletvekili'nin mecliste hazır bulunabildiğini ve toplamda 399 kişi seçilerek yeni meclisin kurulduğunu söylemektedir.¹⁴⁸

Türkiye İstatistik Kurumu'nun verilerine baktığımızda, Ankara'da açılan meclise seçimle gelen yeni üyeler ile eski Osmanlı Mebusan Meclisi'nden katılan toplam 437 üyeden bahsedilmektedir. Ancak 437 üyenin 337'si dönemi tamamlayabilmiştir. Bunun nedeni de 437 mebusan 23'ü istifa etmiş sayılmıştır. 12 üye memuriyeti tercih ettiği için mebusluktan ayrılmış, 18'i meclise katıldıktan sonra ölmüş, ikisi iki ayrı yerden

¹⁴² Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi II (Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne)*, Bilgi Yayınevi, 1991, s.135. Bu konuda farklı fikirler mevcut olmakla birlikte Teşkilatı Esasiye Kanununun üçüncü maddesinde "Türkiye Devleti Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur ve hükümeti Büyük Millet Meclisi Hükümeti unvanını taşır" şeklinde yer almıştır. Bkz. Şeref Gözübüyük ve Suna Kili, *Türk Anayasa Metinleri (Sened-i İttifaktan Günümüze)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000, s. 100.

¹⁴³ Feridun Keşir, *TBMM Tanıtım Kataloğu*, TBMM Basımevi, Ankara, 2010, s.21-22.

¹⁴⁴ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Gelişmeler (1876- 1838)*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003, s.61.

¹⁴⁵ Mahmut Goloğlu, *Üçüncü Meşrutiyet Birinci Büyük Millet Meclisi (Milli Mücadele Tarihi- III)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s.169.

¹⁴⁶ Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, C: III, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık 1999, s.21.

¹⁴⁷ Ahmet Mumcu, *Tarih Açısından Türk Tarihinin Temelleri ve Gelişimi*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1996, s. 51.

¹⁴⁸ Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, C. II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1997, s. 570-574.

seçildikleri için birini tercih etmiş, ikisinin mebuslukları reddedilmiş, üçünün milletvekili düşürülmüş, 34'ü meclise katılmadan istifa etmiş, altısı ise meclise katılmadan ölmüştür.¹⁴⁹

Kaynaklarda verilen sayıların birbirinden bu kadar farklı olmasının birçok nedeni vardı. TBMM'ye gönderilmesi istenilen mebuslar için yapılan seçimler, dönemin olumsuz şartlarından dolayı aynı anda yapılamamış, seçimlerin tamamlanması gerek işgal kuvvetleri gerekse saltanat yanlıları tarafından engellenmeye çalışılmıştı. Bazı livalarda seçimler meclis daha açılmadan önce sonuçlanırken, bazı seçimler TBMM açılmasından sonra tamamlanabilmişti. Dolayısıyla seçilen ve TBMM'ye katılan mebuslar aynı anda değil farklı tarihlerde Ankara'ya gelebilmişlerdi.

19 Mart 1920 tarihli tamime göre Mustafa Kemal Paşa, nüfus büyüklüklerine bakılmaksızın her livadan beşer mebus seçilmesini bildirmişti. Fakat bazı livalarda beş yerine daha az sayıda mebus seçilmiş, hatta bazılarında ise hiç seçim yapılamamıştır. Kendilerine TBMM'ye katılma çağrısı yapılan son Osmanlı Mebusan Meclisi üyelerinin bir kısmı Ankara'ya gelirken bir kısmı da bu çağrıya uymayıp Ankara'daki meclise katılmamıştır. Bazı mebuslar ya seçimin ardından daha TBMM'ye katılmadan ya da katıldıktan bir süre sonra vefat etmiştir.¹⁵⁰

Yine seçildiği halde meclise katılmayan bazı mebuslar ile izin aldığı halde izinleri bitip de dönmeyen bir kısım mebuslar meclis kararıyla mebusluktan düşürülmüştü. Bu vefat edenlerden ve mebuslukları düşürülerek boşalan üyelikler için de seçim

¹⁴⁹ Türkiye İstatistik Kurumu, *Milletvekili Genel Seçimleri 1923- 2011*, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara, 2012, s.9; İhsan Güneş bu konuda 437 sayısının yanıltıcı bir sayı olduğunu ileri sürmektedir. Çünkü bir kişinin milletvekili sıfatını alabilmesinin sadece seçilmiş olması ile yeterli olmadığını, aynı zamanda seçim mazbatasının meclise sunması ve genel kurul tarafından onaylanması gerektiğine değinmiştir. Ve milletvekilleri ile ilgili yapılan biyografi çalışmalarını esas alarak yaptığı incelemelerde 391 kişinin milletvekilliği kimliğinin kazandığını da savunmaktadır. Bkz. Güneş, *a.g.e.*, s.78.

¹⁵⁰ Ahmet Demirel, *Birinci Meclis'te Muhalefet İkinci Grup*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s.87; İhsan Güneş seçim yapılamayan yerleri Gelibolu, Çatalca, Kırklareli ve Tekirdağ olarak belirtmektedir. Bkz. Güneş, *a.g.e.*, s.64.

bölgelerinde yeni seçim kararı alındı. Fakat bazı bölgelerde seçim yapılabildiği gibi bazılarında yapılamadı. Uzun görüşmelerden sonra memurluk ile mebusluğun bir arada olamayacağı kararına varıldı. Memur iken mebus seçilenlere ya memurluğu ya da mebusluğu seçmeleri bildirildi. Bu nedenle birçok kimse memuriyeti tercih ederek mebusluktan istifa etti. Dolayısıyla bu durum seçimlerin sık sık tekrarlanmasına yol açtı. Mebus seçilen bazı kumandan ve subaylar da askerlik ile mebusluğun bir arada bulunmasını isteyen bir önergeyi meclis'e sundular; fakat meclis bu önergeyi reddederek yalnız ordu ve kolordu kumandalarının mebusluk sıfatının baki kalacağı kararı verildi.¹⁵¹

Aynı şekilde milletvekili olmak isteyen bir kişi yürürlükteki geçici seçim yasasına göre kendi adaylığını koyabildiği gibi seçmenler tarafından da aday gösterilebiliyordu. Bu da karışıklığa sebebiyet veriyordu. Çünkü bazı milletvekilleri bilgileri dışında birden fazla bölgede milletvekili seçilebiliyordu. Örneğin Fevzi Paşa Kozan'dan ve Gekboza'dan, Hakkı Behiç Bey Denizli ve Kırşehir'den, İsmail Suphi Bey Burdur ve Biga'dan, Kazım Karabekir Paşa Edirne, Aydın, Karesi ve Menteşe'den seçilmişti. Fakat birden fazla bölgede bu görevi sürdüremeyeceklerinden sadece bir yeri seçmek zorunda kalıyorlardı.¹⁵²

Bütün bu olumsuzluklara ve imkânsızlıklara rağmen toplanan birinci meclis açılır açılmaz büyük çaba sarf ederek vatani içinde bulunduğu durumdan kurtarmak için her türlü tedbiri alma yoluna koyulacaktı. Bu tedbirleri yeni yasalarla uygulamaya koyan ve olağanüstü yetkilere sahip olan birinci meclis, Anadolu'nun dört bir tarafını temsil ederek, yeni kurulacak olan Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerinin atılmasında önemli çalışmalarda bulunacaktır.

---

¹⁵¹ Selek, *Milli ...*, s.693.

¹⁵² Güneş, *a.g.e.*, s.74.

III. 3. İçel’de Seçimlere Hazırlık

III. 3. 1. Osmanlı Mebuslar Meclisi’nde Görev Yapan İçel Milletvekilleri

Birinci Meşrutiyet dönemini kapsayan Meclis-i Mebusan’ın birinci devresinde İçel’in seçim çevresi “Adana, Kozan, İçel ve Payas” olarak geçmektedir. Burada Osmanlı Mebuslar Meclisi’ne katılan milletvekillerinin isimleri Hoca Mustafa Efendi, Kazım Bey ve Kırkor Efendidir. Meclisin ikinci devresinde seçilenler de yine aynı seçim çevresinden olup, isimleri Kozanlı Mustafa Efendi ve Müderris Hacı Mustafa Efendidir.

İkinci Meşrutiyet döneminde Meclis-i Mebusan’ın birinci devresi için İçel’den seçilen mebus Hacı Mahmut Bayram Efendidir. Meclisin ikinci ve üçüncü döneminde İçel’den Hafız Emin Efendi (İnankur) seçilmiştir. Dördüncü ve son döneminde ise Ali Rıza Efendi (Ataışık) mebusluk görevini yapmıştır.¹⁵³ Meclis- i Mebusan üyesi olana Ali Rıza Efendi Meclis’in feshinden sonra Heyeti Temsiliyenin talimatına uyarak Birinci Dönem Büyük Millet Meclisi’ne katılmıştır.

III. 3. 2. İçel’de Seçimlerin Yapılışı

Mustafa Kemal Paşa’nın verdiği talimatla tüm yurttaki gibi İçel’de de seçim çalışmaları başlamıştır. Birinci BMM için Silifke’den Sami ve Haydar Beyler ile Ali Sabri Efendi, Anamur’dan Naim Efendi ve Gülnar’dan Şevki Bey İçel milletvekili seçilmişlerdir. Yapılan bu seçimlerde seçilen beş milletvekili dışında Osmanlı Mebusan Meclisi’nden katılan Ali Rıza Efendi ile bu sayı altıya yükselmiştir. Ayrıca Ali Rıza Efendi haricinde diğerleri ilk kez milletvekili olmuşlardır.

¹⁵³ İhsan Güneş, *Türk Parlamento Tarihi Meşrutiyete Geçiş Süreci I. ve II. Meşrutiyet (Âyan ve Mebusan Meclisleri Üyelerinin Özgeçmişleri)*, C: II, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara, 1998, s.10- 68; Demir, *a.g.e.*, 369.

Silifke milletvekillerinin seçim işlemini Haydar Aslan'ın üvey oğlu İzzet Aslan

Atatürk Silifke'de adlı eserinde şöyle anlatmıştır:

Silifke sancağının mutasarrıfı Hilmi Bey, Mustafa Kemal'in, Ankara'da açılacak yeni meclise derhal yeterince milletvekili yollamasını isteyen yıldırım telgrafı gelince harekete geçerek Silifke'de bulunan önder kişileri Hükümet Konağı'na toplar. Burada Banka Müdürü Ali Rızanın oğlu ticaret okulu mezunu Sami (Arkan) söz ister ve Silifkeliler razı olurlarsa milletvekilliğini seve seve kabul edeceğini belirtir. Oylama sonucunda ilk adaylığa böylece Sami Arkan seçilir. Teşekkür amacıyla ayağa kalkan Sami, konuşmasını bitirirken ikinci adayı Müddei Umumi (Savcı) Haydar Lütfi (Aslan) olarak ileri sürer. Kabul edilir. Onun üzerine üçüncü bir aday ortaya atılır. Mutasarrıf Hilmi, birdenbire gelişen ve bir bakıma Ankara'ya güven gösterisi sayılan olumlu davranıştan son derece memnundur. İki isterken üç milletvekili sağlanmıştı. Mustafa Kemal'in meclisine Silifkelilerin üç üyeye katılacakları, toplantıda bulunanları sonsuz sevince ulaştırır. Üçüncü aday, Kadı (Mahkeme Başkanı) Hacı Ali Sabri (Güney)'dir. Ali Sabri'nin seçilmesiyle salonu çınlatan alkışlar başlar. Her üç milletvekiline - Ya istiklal, Ya ölüm- uyarıları yapılarak memleketin yeni siyasi yaşamı emanet edilir. Onlarda kısa sürede hazırlanarak derhal Ankara'ya giderler.¹⁵⁴

Tablo 1: 29 Mart 1920 Tarihli İçel Livası Seçim Mazbatası

Adayların İsimleri	Aldıkları Oylar
Gülнарlı Şevki Efendi	111
Tarsus Kadı Sabıkı Hacı Ali Efendi	95
Silifkeli Ali Rıza Efendi zade Sami	90
Anamurlu Kadı zade Naim Efendi	78
Adanalı İsmail Safa Bey	72
Silifkeli Haydar Bey	57
Hacı Ali Efendi zade Hafız Emin Efendi	57
Anamurlu Mehmed Feyzi Efendi	52
Liva Müdde-î Umûmîsi Lütfi Bey	29
Mashar Paşa Hafîdi Yaşar Bey	28
Mutlu Mirza Bey	10
Tatar zade Hacı Ahmet Efendi	5
Anamurlu Saim Efendi	2
Gülнар Müftüsü Mehmed Efendi	2
Ziraat Memuru İbrahim Bey	1
Müftü zade Mehmed Efendi	1
Doktor Hasan Ali Bey	1
Maarif Müdür Vekili	1

¹⁵⁴ İzzet Aslan, *Atatürk Silifke'de*, Kemal Matbaası, Adana, 1981, s. 49- 52.

İshak zade İsmail Efendi	1
Demircilerden Hacı Ali Efendi	1
Hacı Cafer zade Sami Efendi	1

(Kaynak: TBMM Arşivi, İçel Sancağı Seçim Mazbatası)

29 Mart 1920 tarihli İçel livası seçim mazbatasında adayların isimleri ile birlikte oy dağılımı verilmiştir. Mazbatada milletvekili adayı olarak toplamda 21 kişinin katıldığını görmekteyiz. Ankara'dan gönderilen yıldırım emri ile yapılan seçimde en yüksek oyu alarak ilk sırada 111 oyla Gülnarlı Şevki Efendi bulunmaktadır. Tarsus Kadı Sabıkı Hacı Ali Efendi 95, Silifkeli Ali Rıza Efendi zade Sami 90, Anamurlu Kadı zade Naim Efendi 78 ve Adanalı İsmail Safa Bey 72 oy almışlardır. Silifkeli Haydar Bey ile Hacı Ali Efendi zade Hafız Emin Efendi de 57'şer oy alarak altıncı sırada yer almışlardır.

Birinci dönem TBMM İçel Milletvekilleri seçim mazbatasını tutanağında seçimin nasıl gerçekleştiği ile ilgili bilgiler de mevcuttur. Bu bilgiler mazbatada şu şekilde ifade edilmiştir;

*Ankara'da Müdafaa-i Hukuki Milliye Heyet-i Temsiliyesi namına Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine vileyet-i müşarüneyhadan tebliğ edilen 19 Mart sene 1336 tarihli telgrafname-i Aliyesinde, Ankara'da içtimâ mukarrer Meclis-i fevkaladeye livamızdan beş zatın intihabı iş'ar buyurulmasına mebni li-ecli'l-intihâb tayin olunan 29 Mart 1336 Pazartesi günü Meclis-i idare ve Beledi ve Merkez Müdafaa-i Hukuk ve heyetiyle merkez taht-ı tesiri içtimâ ederek rey-i hafî ile intihabı icra olundu. Hadîâten atılan ve mülhaketdan telgrafla bildirilen reyler bit-tasnif baladan gösterildiği vechile ekseriyet-i mutlaka ile ihraz-ı ekseriyet edenlerden Hafız Emin Efendi ile Adanalı İsmail Safa Bey'in Heyet-i Müctemia-i müntehibe huzurunda mazereti sıhhiye der-miyaniyla istifaları vuku bulmuş ve şu halde, İntihabı iktiza eden beş azalığa, Gülnarlı Şevki efendi 111, Tarsus Kadı-ı sabıkı Hacı Ali efendi 95, Silifkeli Ali Rıza Efendi zade Sami Bey Efendi 90, Anamurlu Hacı zade Naim Efendi 78 ve Silifkeli Haydar Bey 57 rey ile intihap edilmiş olduklarının mübeyyen bu mazbata üç nüsha olarak tanzim kıldı.*¹⁵⁵

¹⁵⁵ TBMM Arşivi, İçel Sancağı Seçim Mazbatası.

Oy dağılımına baktığımızda Mustafa Kemal Paşa'nın verdiği emre uygun olarak ilk beş kişi milletvekili statüsünü kazanmıştı. Fakat bu mazbatada görüldüğü gibi İsmail Safa Bey'in sağlık sorununu ileri sürerek çekilmesi, kendisinden sonra gelen Silifkeli Haydar Bey ile Hacı Ali Efendi zade Hafız Emin Efendi arasından birinin seçilmesini gerektirdi. Burada da Hacı Ali Efendi zade Hafız Emin Efendi de sağlık sorununu ileri sürmesi nedeniyle, Silifkeli Haydar Bey aldığı oyla meclise giden milletvekilleri arasında yer aldı. İçel'de böylece seçimler tamamlamış oldu.

III.4. Birinci TBMM'nin Sosyolojik Yapısı

Giydikleri kıyafetleri ve konuştukları şiveleriyle o günün Türkiye'sini olduğu gibi yansıtan milletvekillerinin bir arada bulunduğu TBMM'de; çiftçi, tüccar, avukat, gazeteci, bankacı, memur, asker, tarikat şeyhi, belediye başkanı, aşiret reisi, mühendis, doktor, işçi ve daha birçok toplumsal tabakaları temsil eden, aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemine tanıklık etmiş insanların varlığını görmekteyiz.

Bu dönemin düşünsel akımları ile siyasal mücadeleleri içinde yoğrulmuş olan milletvekilleri arasında sadece ilk eğitimini tamamlayanlar olduğu gibi, birden fazla yükseköğretim bitiren, hatta yurtdışında eğitimini tamamlayıp, Batı ve Doğu ülkelerinin dillerinden birkaçını konuşan, Osmanlı imparatorluğu içinde yaşayan bazı etnik unsurların dillerini bilen milletvekillerine de rastlanmaktadır.¹⁵⁶

Meclisteki bu farklılıkları Hıfzı Veldet Velidedeoğlu şu satırlarla ifade etmektedir;

1920'de Meclise ilk kez memur olarak girdiğimiz zaman ilk dikkatimi çeken durum, mebusların kıyafet, yaş ve kafa yapılarının ve görgülerinin başka başka ve çok değişik oluşuydu. Beyaz sarıklı, aksakallı, cüppeli, eli tespihli hocalarla pırıl pırıl üniformalı genç subaylar, yazma sarıklı aşiret beyleri, külahlı ağalar ve kavuklu çelebilerle Avrupa tahsilinden yeni dönmüş, batı kültürü ile yetişmiş, nokta bıyıklı, Kuva-yı Milliye kalpaklı gençler, meclis

¹⁵⁶ Güneş, a.g.e, s.78- 79.

*sıralarında yan yana oturuyorlardı. Formasyonları çok değişik olan bu insanlar bir tek amaç etrafında birleşmişlerdi.*¹⁵⁷

III. 4. 1. Milletvekillerinin Meslek ve Eğitim Düzeyleri

Meclis üyelerini mesleklerine göre sınıflandırdığımızda devlet memurları; diğer meslek erbablarından sayıca biraz daha fazladır. Yaklaşık olarak toplamda 125 devlet memuru meclise vekil olarak girmiştir. Bunların dağılımı içerisinde, Dâhiliye Vekâleti mensupları ve idareciler 36 milletvekili ile çoğunluktadır, adliyeciler 19 milletvekili, maarifçiler 25 mebus şeklindedir. Ayrıca başkâtipler, tahsil memurları, telgraf ve vergi memurları ile hapishane müdürü gibi her dereceden memur vardır. Serbest meslek erbabı da; yaklaşık 120 mebustur. Bunlar arasında en fazla ticaretle uğraşan 40 milletvekili mevcuttur. Bunu takiben 32 milletvekili ziraatçı ve çiftçi, 20 milletvekili avukat, 11 milletvekili gazeteci, 2 milletvekili mühendis ve amele mesleğinden 1 milletvekili bulunmaktaydı.¹⁵⁸

Asker mebuslar yaklaşık 53 kişidir, bunlardan 10 tanesi yüksek rütbelidir. İlmiye sınıfına mensup 37 milletvekili de bulunmaktaydı. Bunlardan 14 milletvekili müftü, 13 milletvekili müderris, 10 milletvekili Mevlevî, Bektaşî, Nakşibendî gibi tarikatlara mensup şeyhlerdi. Bunlar arasında postnişinler, vaizler ve kadılar da vardı. Ayrıca 11 milletvekili belediye mensubu ve kimliklerinde aşiret reisi yazan 5 tane milletvekili de mecliste bulunmaktadır.

¹⁵⁷ Velidedeoğlu, *a.g.e.*, s.17.

¹⁵⁸ Tunaya, *Türkiye'de ...*, s.62.

Mecliste bulunan milletvekillerinin yüzdelik dağılımına baktığımızda, memurlar %36, serbest meslek erbabı %34, ordu mensubu %15, ilmiye sınıfı mensubu %9, belediye mensubu %4, aşiret reisi %2 şeklindedir.¹⁵⁹

Meclisin eğitim düzeyi incelendiğinde çeşitli eğitim kademelerinden mezun oldukları görülmektedir. Mecliste 71 medrese mezunu, 158 üniversite, yüksekokul mezunu, 12 sultani (lise) mezunu, iptidai (ilkokul) mezunu 2, rüştiye (ortaokul) mezunu 78, idadi (lise yakını) mezunu 25, özel eğitim görmüş olan 30 kişi de bulunmaktadır.¹⁶⁰ Bu durum bize milletvekillerinin eğitim seviyelerinin o dönemin şartlarına göre ülke genelindeki eğitim ortalamasının üzerinde olduğunu göstermektedir. Eğitim seviyelerinin yüksek olması milletvekillerinin mecliste gündeme gelen problemlere karşı çeşitli fikirlerle yaklaşmalarına, çözüm üretmelerine olanak sağlamış, bu sayede siyasal yaşamda etkinliklerini de arttırmıştır.¹⁶¹

Meslek ve eğitim düzeyi içerisinde İçel milletvekillerinin durumuna baktığımızda çiftçi ve tüccar mesleğine tâbi olan Ali Rıza Efendi, medrese mezunudur. Ali Sabri Efendi hukuk (Darülfünun) mezunu olup, Tarsus kadılığı yapmıştır. Hukuk (Darülfünun) mezunu Haydar Lütfi Bey ile medrese mezunu olan Naim Efendi avukatlık mesleğini icra etmişlerdir. İdadi mezunu olan Sami Bey'in çiftçi- tüccar olduğunu, medrese mezunu Şevki Bey'in ise, Gülnar Bidayet Mahkemesi zabıt kâtipliği yaptığı bilinmektedir.¹⁶²

¹⁵⁹ Ayşegül Demirden Yüzgeç, *Birinci Büyük Millet Meclisi Yapısı ve Faaliyetleri (1920- 1923)*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006, s.68.

¹⁶⁰ Kili, *Türk ...*, s.72.

¹⁶¹ Güneş, *a.g.e.*, s. 92.

¹⁶² Ahmet Demirel, *İlk Meclis'in Vekilleri Milli Mücadele Döneminde Seçimler*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 239- 240.

Tablo 2: Birinci TBMM’yi Oluşturan Milletvekillerinin ve İçel Temsilcilerinin Meslek ve Eğitim Durumları Hakkında Tablo

Milletvekillerinin Durumları		Meslek	İçel Milletvekilleri		Meslek
Memurlar	%36		Ahmet Şevki Bey	Memur	
Serbest Meslek Erbabı	%34		Ali (Sabri) Efendi	Kadı	
Ordu Mensubu	%15		Mehmet Sami Bey	Çiftçi- Tüccar	
İlmiye Sınıfı Mensubu	%9		Mehmet Âlim(Naim) Efendi	Avukat	
Belediye Mensubu	%4		Haydar (Lütfi) Bey	Avukat	
Aşiret Reisi	%2		Ali Rıza Efendi	Çiftçi- Tüccar	

Milletvekillerinin Eğitim Durumları		İçel Milletvekilleri		Eğitim
Medrese	71	Ahmet Şevki Bey	Medrese	
Yükseköğretim	158	Ali (Sabri) Efendi	Yükseköğretim	
Sultani (Lise)	12	Mehmet Sami Bey	İdadi	
İptidai (İlkokul)	2	Mehmet Âlim (Naim) Efendi	Medrese	
Rüştiye (Ortaokul)	78	Haydar (Lütfi) Bey	Yükseköğretim	
İdadi (Lise Yakını)	25	Ali Rıza Efendi	Medrese	
Özel	30			

Milletvekilleriyle ilgili bir başka özellik de meclisteki yabancı dil bilenlerin sayısıdır. Bu konuda da çeşitli sayılar verilmekle beraber yabancı dil bilenlerin sayısının hayli yüksek olduğu kabul edilmektedir. Mizyal Karaçam Şengil; mecliste 180 milletvekilin bir veya birden fazla yabancı dil bildiğini, en çok bilinen diller arasında Arapça, Farsça ve Fransızca olduğunu, yine bu dilleri İngilizce ve Almancanın takip ettiğini belirtmektedir.¹⁶³

III.4. 2.Milletvekillerinin Yaş Grupları ve Başlık Durumları

Milletvekillerinin yaş durumlarına baktığımızda en küçük milletvekili 25, en büyük milletvekili ise 77 yaşındadır. Birinci Dönem TBMM 43.3 yaş ortalamasına sahiptir. Güneş; meclisin yapısını açıklamaya yönelik yaptığı çalışmada, TBMM’yi oluşturan

¹⁶³ Mizyal Karaçam Şengil, *Birinci Dönem TBMM’nde Düşünce Akımları (1920)*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1996, s.90.

milletvekillerinin yaşlarını göz önüne alarak gruplara ayırmış ve yüzdelerini vermiştir. Buna göre; 20'li yaş grubunda olan milletvekillerinin % 4.3, 30'lu yaşlarda olan milletvekillerinin % 38, 40'lı yaşlarda olan milletvekillerinin %35, 50'li yaşlarda olan milletvekillerinin % 17.6, 60'lı yaşlarda olan milletvekillerinin %3.8, 70'li yaş grubunda olanların ise % 0.7 olduğu görülmektedir.¹⁶⁴

Birinci mecliste bulunan milletvekillerinin ilk bakışta düşünsel yaklaşımlarının ne olduğu, hangi toplumsal gruba mensup oldukları gibi sorularla aranan cevaplarda milletvekillerinin taktıkları başlıklardan yola çıkarak fikir edinebiliriz. Bu konuda verilen yüzdelerle baktığımızda milletvekilleri içerisinde feslilerin oranı % 45.5, kalpaklıların oranı % 22.2, sarıklıların oranı % 18.1, başlık kullanmayanların oranı % 12.5 ve yöresel giysili olanların ise %1.2 olduğunu görürüz.¹⁶⁵

Türkiye Büyük Millet Meclisi Birinci İlk Meclis Azası Kiramının Tasvirlerini Muhtevi Albüm adlı eserde İçel milletvekillerinden Sami Bey'in, Haydar Lütfi Bey'in, Şevki Bey'in ve Ali Sabri ile Naim Efendilerin 26 Nisan 1920'de meclise katıldıkları belirtilmektedir. Son Osmanlı Mebusan Meclisinden gelen Ali Rıza Efendi'nin katılma tarihi ise 24 Temmuz 1920'dir. Doğum tarihleri göz önünde tutulduğunda İçel milletvekillerinin meclise katıldıkları tarihte yaşları Sami Bey'in 33, Haydar Lütfi Bey'in 35, Şevki Bey'in 34, Ali Sabri Efendi'nin 35, Naim Efendi'nin 46 ve Ali Rıza Efendi'nin 55'ti. Yine bu albümde yer alan İçel milletvekillerinin fotoğraflarında Sami Bey'i kalpaklı, Haydar Lütfi Bey'i ve Şevki Bey'i fesli, Ali Sabri, Naim ve Ali Rıza Efendileri ise sarıklı görmekteyiz.¹⁶⁶

¹⁶⁴ Güneş, *a.g.e.*, s. 98.

¹⁶⁵ Güneş, *a.g.e.*, s.105.

¹⁶⁶ TBMM Albüm, Türkiye Büyük Millet Meclisi Birinci İlk Meclis Azası Kiramının Tasvirlerini Muhtevi Albüm, 1327 (1923).

Tablo 3: Birinci TBMM’yi Oluşturan Milletvekillerinin ve İçel Temsilcilerinin Yaş ve Başlık Durumları Hakkında Tablo

YAŞ- BAŞLIK DURUMLARI						
Yaş Grupları						
Başlık	20	30	40	50	60	70
Fes	5	64	58	40	8	3
Kalpak	8	46	28	5	-	-
Sarık	-	15	31	20	5	-
Toplam	13	125	117	65	13	3

(Kaynakça: Güneş, *a.g.e.*, s.99.)

İçel Milletvekilleri	Yaş	Başlık
Ahmet Şevki Bey	34	Fes
Ali (Sabri) Efendi	35	Sarıklı
Mehmet Sami Bey	33	Kalpak
Mehmet Âlim (Naim) Efendi	46	Sarıklı
Haydar (Lütfi) Bey	35	Fes
Ali Rıza Efendi	55	Sarıklı

III.5. TBMM’nin İlk Çalışmaları ve Meclisteki Siyasi Gruplaşmalar

III.5.1. Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin İlk Çalışmaları

Birinci BMM olağanüstü şartlarda kurulmuş bir meclis olduğu için kullandığı yetkiler de olağanüstü nitelikler taşımaktadır. Mustafa Kemal Paşa’nın ileri sürdüğü kuvvetler birliği sistemi meclisçe kabul edilmiştir. Bu sayede meclis yasama, yürütme ve yargı kuvvetini elinde bulundurarak doğrudan doğruya yetkili kılınmış ve çalışmalarını bu doğrultuda gerçekleştirmiştir.¹⁶⁷

Milletvekili mazbatalarının incelenmesi ile seçim şekillerine ait konular BMM’nin birinci oturumunda karara bağlanmıştır. 24 Nisan günü yapılan ikinci oturumda Ankara mebusu Mustafa Kemal Paşa, mütarekeden meclisin açıldığı güne kadar geçen

¹⁶⁷ Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, C.I, Kastaş Yayınları, İstanbul, 1987, s.343.

zaman içinde yaşanan siyasi olaylar hakkındaki açıklamalarını içeren bir konuşma yapmıştır.¹⁶⁸ Beşinci oturumda Meclis Başkanlığı seçimi yapılarak 110 oyla Mustafa Kemal Paşa meclis başkanı oldu, İkinci Başkanlığa ise İstanbul Meclisi Mebusan Başkanı Celalettin Arif Bey seçildi. Celalettin Arif Bey'in teklifi üzerine 25 Nisan 1920'de 7 kişiden oluşan Geçici İcra Vekilleri Heyeti yani Bakanlar Kurulu Mustafa Kemal'in başkanlığında kuruldu.¹⁶⁹

29 Nisan 1920'de Hıyanet-i Vataniye Kanunu kabul edildi. Bu önemli kanunun birinci maddesinde BMM'nin meşruluğuna sözlü, yazılı veya fiili olarak muhalefette bulunanların vatan haini sayıldığı belirtiliyordu. İkinci maddede ise vatana ihanette bulunanların idam edileceği belirtilerek, ikinci dereceden suçlu olanlar da yargılamanın kaidelerine göre cezaları diğer maddelerde tespit ediyordu.¹⁷⁰ Bu kanun doğrultusunda İstiklal Mahkemeleri kuruldu. Bu mahkemelere, TBMM'yi tanımayıp inkâr edenler, askerden kaçanlar, istiklal davasını çürütmeye çalışanlar, casusluk ve fesatçılık yapanlar gönderiliyordu. Mahkemelerdeki cezalar suçun ağırlığına göre değişiyordu. En ağır ceza idam cezası idi, hapis ve sopa cezası gibi cezalar da mevcuttu. Bu mahkemelerin üyeleri milletvekillerinden seçiliyordu. Mahkemelerin başkanı, iki üyesi ve bir de kâtibi vardı.¹⁷¹

2 Mayıs 1920'de İcra Vekillerinin seçimine dair kanun kabul edildi. Bu kanuna göre 11 kişiden oluşan İcra Vekilleri Heyeti kuruldu. 11 kişinin oylama sonucu seçildiği vekillerin görev aldığı vekâletler; Müdâfaa-i Milliye Vekâleti, Umûr-u Şer'îye Vekâleti, Sıhhat ve Muâvenet-i İçtimâiye Vekâleti, Maârif Vekâleti, Nâfia Vekâleti, Adliye Vekâleti, Maliye Vekâleti, Dâhiliye Vekâleti, İktisat Vekâleti, Hariciye Vekâleti ve Erkânı Harbiye-i

¹⁶⁸ Necdet Kurdakul, *Mustafa Kemal'de Milli Mücadele Ruhu (1906- 1923)*, Yeni Şafak Kitabevi, İstanbul, 1993, s.197.

¹⁶⁹ İksan Köse, "Atatürk'ün Ankara'ya Gelişi ve TBMM'nin Açılışı", *Türkler Ansiklopedisi*, C.16, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.33.

¹⁷⁰ Yunus Nadi, *Birinci Büyük Millet Meclisinin Açılışı ve İsyanlar*, Sel Yayınları, İstanbul, 1955, s.58.

¹⁷¹ Enver Behnan Şapolyo, *Kuvayı Milliye Tarihi*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1957, s.33.

Umumiye vekâleti olarak belirlendi.¹⁷² Yasaya göre İcra Vekilleri, meclisin kendi üyeleri arasından yine meclis tarafından çoğunluğun sağlanmasıyla seçilmesine karar verildi. Görev ve yetkiyi kendi üzerinde toplamak isteyen meclis, vekiller arasında çıkacak anlaşmazlıkları çözebilir, vekilleri denetleyebilir ve onlara yön gösterebilirdi.¹⁷³

16 Mart 1920'den itibaren yani İstanbul'un işgalinden sonra İstanbul tarafından yapılmış bütün antlaşmalar ve faaliyetler TBMM'nin onayı dışında kaldığı sebebiyle 7 Haziran 1920'de kabul edilen kanun sayesinde geçersiz sayılmıştır.

İcra Vekillerinin seçimine dair kabul edilen 2 Mayıs 1920 tarihli kanun da meclis üyeleri arasından doğrudan seçilen vekil yöntemi, 4 Kasım 1920 yılına gelindiğinde değişikliğe uğrayarak, vekillerin Meclis Başkanı'nın göstereceği adaylar arasından seçilmesi usulü yürürlüğe girdi. Meclisin temel çatışma konularından biri olan ve aday gösterme yöntemi olarak bilinen bu yöntem, ilk günlerden itibaren tepkiyle karşılandı. Çünkü bazı milletvekilleri, İcra Vekilleri Heyetinin sadece Meclis Başkanı tarafından aday gösterilerek seçilmiş vekillerden oluşmasına meclisin yetkilerini sınırlamak olarak değerlendirdiler.¹⁷⁴

5 Eylül 1920'de Nisâb-ı Müzâkere kanunu ile meclisteki milletvekillerinin sayısal belirsizliğini önlemek amacıyla düzenleme yapılmıştır. Bu düzenlemede o tarihe kadar izinsiz olarak meclise katılmamış olanların mebuslukları sona erdirilmiş, mebuslukla memuriyeti bir arada yürütenlerin ise birini tercih etmeleri istenmişti. Yasa gereğince memur mebuslardan memuriyeti seçenler üyelikten istifa etmişlerdi.¹⁷⁵

¹⁷² Şapolyo, *Mustafa Kemal ...*, s. 31.

¹⁷³ Yavuz Aslan, "I. Dönem TBMM'nde "İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti (Hükümet Başkanlığı)"nin ve Statüsü ve "TBMM Reisi"nin İcra İle İlgili Yetki ve Sorumluluğu, *Atatürk Dergisi*, C: 3, S: 1, 2000, s.63.

¹⁷⁴ Demirel, *İlk Meclis'in Vekilleri ...*, s.105.

¹⁷⁵ Şengil, *a.g.e.*, s.86.

20 Ocak 1921’de Teşkilatı Esasiye Kanunu kabul edildi. Bu anayasa hukuki yönden yeni bir devletin doğuşunu belgelemektedir. 1921 Anayasasının ilk maddesinde milli egemenlik ilkesi yer aldı. Egemenlik kayıtsız şartsız milletindi ve halk kendi temsilcisi olan TBMM vasıtasıyla egemenlik hakkını kullanacaktı. Seçimler iki yılda bir yapılacak ve TBMM tarafından Türk Devleti yönetilecekti gibi maddeler mevcuttu.¹⁷⁶

III.5.2. Meclisteki Siyasi Gruplaşmalar

Pek çok düşüncenin temsilcisini bir araya getiren birinci meclisin başlıca amacı, ülkenin bağımsızlığının sağlanmasıdır.¹⁷⁷ Bu doğrultuda tüm mebuslar Anadolu Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyesi kabul edilmiştir. Fakat ilk günden başlayan çalışmalarla birlikte kaçınılmaz olarak mecliste fikir farklılıkları ve anlayışlar kendini göstermeye başladı. Zaman içerisinde bu görüş ayrılıklarının iyice belirginleşmesi benzer görüşleri paylaşanların bir araya gelmelerine neden oldu.¹⁷⁸ Dolayısıyla mecliste vekiller arasındaki düşünce ayrılıkları 1920 yılının ortalarına doğru kendini göstermiş ve 1920 yılının sonlarına doğru ise grup, zümre, fırka olarak ortaya çıkmıştır.¹⁷⁹

Bu gruplar Halk Zümresi, Tesanüt Grubu, İstiklal Grubu, Islahat Grubu, İttihatçı Grup, Muhafaza-i Mukaddesat Cemiyeti, Müdafaa-i Hukuk Zümresi ile 1920’nin sonlarına doğru Türkiye Komünist Fırkası ve Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası gibi isimlerle karşımıza çıkmaktadır. Tüm bu farklı isimler, birinci meclisin çeşitli siyasi düşüncelerin tartışıldığı bir yer olma özelliğini göstermektedir. Fakat bu gruplar dışında

¹⁷⁶ Bekir Sıtkı Yalçın, *Türkiye Büyük Millet Meclisi*, TBMM Basımevi, Ankara, 1986, s.18.

¹⁷⁷ Bu amaç hilafet ve saltanatla birlikte ifade edildiği zaman zıtlıklar kendini göstermektedir. Çünkü hem hilafet ve saltanat kurtulacak hem de TBMM’nin üstünde hiçbir güç bulunmayacaktı. Bkz. Gencay Şaylan, “TBMM’nin Kuruluşu ve Gelişimi”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C:10, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s. 2665.

¹⁷⁸ Demirel, *Birinci ...*, s.13.

¹⁷⁹ Güneş, *a.g.e.*, s.205.

mecliste şiddetli tartışmaların yaşanmasına neden olan ve birinci meclise damgasını vuran iki grup karşımıza çıkmaktadır. Bunlar “Birinci” ve “İkinci” gruptur.¹⁸⁰

III.5.2. 1. Birinci Müdafaa-i Hukuk Grubu

Mecliste görüş ayrılıklarının artması, ilk günkü bütünlüğü bozmaya ve zamanla huzursuzluk yaratmaya başlamıştı. Mecliste iş görmek, birliği sağlayarak karar çıkarmak güçleşmişti. Bu durum karşısında, oyların dağılmasını engelleyerek çoğunluğu sağlamak adına Mustafa Kemal Paşa, Müdafaa-i Hukuk teşkilatını kendi yönetimi altında toplamının yollarını aramaya başlamış, meclis içinde ve dışında etkili olmak istemişti. Kendisine yakın bulduğu mebuslarla görüşmeler yapan Mustafa Kemal Paşa, bu görüşmeler sonucunda mecliste 10 Mayıs 1921 yılında Müdafaa-i Hukuk grubu ismi altında bir grup kurulmasını sağlamıştı.¹⁸¹ Grup’un birinci toplantısında alınan karara göre Grup İdare Heyeti’nin bir başkanı, iki başkan vekili ve on iki üyeden oluşması gerekiyordu. Bunun için 11 Mayıs’ta İdare Heyeti üyelikleri seçildi.

Ankara milletvekili Mustafa Kemal Paşa Grup Başkanı, Edirne milletvekili Mehmet Şeref ve Sinop milletvekili Şevket Bey Grup Başkan Vekili olmuşlardı. Yönetim kurulunun diğer 12 üyesi ise, Canik milletvekili Emin Bey, İzmir milletvekili Mahmut Esat Bey, Kâtip olarak Saruhan milletvekili Mustafa Necati Bey, Gaziantep milletvekili Kılıç Ali Bey, idare memuru olarak Karesi milletvekili Mehmet Vehbi Bey, Adana milletvekili Zekai Bey, Saruhan milletvekili Avni Bey, Bursa milletvekili Muhiddin Baha Bey,

¹⁸⁰ Ertunç, *a.g.e.*, s.16.

¹⁸¹ Yavuz Aslan, “TBMM Hükümeti (23 Nisan 1920- 30 Ekim 1923)”, *Türkler Ansiklopedisi*, C.16, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.46; Mustafa Kemal Paşa, görüş ayrılıklarının özellikle Teşkilat-ı Esasiye Kanununun kabulünden sonra daha da arttığını belirtmektedir. Sebebini de kanunun koyduğu ilkeler üzerinde birliğin sağlanamamış olduğunu ifade etmektedir. Bkz. Atatürk, *a.g.e.*, s.404.

Üsküdar milletvekili Mazhar Bey, Bursa milletvekili Osman Nuri Bey, Sandık Emimi olarak Kayseri milletvekili Rıfat Bey ve Trabzon milletvekili Nebizade Hamdi Bey'di.¹⁸²

Mustafa Kemal Paşa milletvekillerinin büyük çoğunluğunu davet ederek kurduğu grubun amaçlarını bir esas madde ile saptamıştır. 133 milletvekilinin katılımı ile toplanan Genel Kurul'da, aşağıda belirtilen iki esas üzerinde ortaklık sağlamıştır.¹⁸³

Birinci Grup'un programında yer alan bu iki önemli noktadan birincisi, Misak-ı Milli esasları çerçevesinde memleketin bütünlüğünü, milletin bağımsızlığını temin etmek ve barış ortamına kavuşmak için, Türk milletinin maddi ve manevi bütün güçlerini gereken hedeflere ulaştırmaktır. İkincisi ise, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na göre devletin ve milletin teşkilatını hemen tespit etmektir.¹⁸⁴ Birinci prensip olan Misak-ı Milli de, umumi birlik sağlanabiliyordu. Ama ikinci prensipte yani Anayasa da, meclisin bütününe birleştirmek mümkün olmuyordu. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun meclisten çıkmış olmasına rağmen meclisin bu konuda bütünlüğü sağlayamamasının nedeni; kanunun uygulama konularından özellikle hilafet ve saltanat konusunda, mebusların görüş ve eğilimlerinin birbirlerinden farklı olmasıdır.¹⁸⁵

III.5.2. 2. İkinci Müdafaa-i Hukuk Grubu

Birinci Grup'un kuruluşundan 14 ay sonra İkinci Müdafaa-i Hukuk Grubu adıyla birinci mecliste ortaya çıkan muhalefet, birçok yetkinin Mustafa Kemal Paşa'nın şahsında toplanması ve meclis üstünlüğü ilkesine aykırı çeşitli uygulamalara karşı örgütlü

¹⁸² Nihal Yazan ve Diğerleri, *Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi*, Tercüman Aile ve Kültür Kitaplığı Yayınları, İstanbul, 1986, s. 52.

¹⁸³ Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi (Milli Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem 1919- 1923)*, C.I, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara, 1994, s.291.

¹⁸⁴ Şapolyo, *Mustafa Kemal ...*, s. 57.

¹⁸⁵ Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam Mustafa Kemal 1919- 1922*, C.II., Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999, s.372.

bir yapı içine girmiştir.¹⁸⁶ Bu örgütlü yapı farklı bir isimle mecliste kendinden söz ettirmek yerine İkinci Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu adını benimsemesi Ahmet Demirel'in ifadesiyle; "sağduyululuğunu" göstermektedir. Bu duyarlılık İkinci Grup'un, Milli Mücadelenin başarıya ulaşması için, meclisteki birlikteliğin ortadan kalkmaması konusunda göstermesi de dikkat çekicidir.¹⁸⁷

İkinci Grup'un üyeleri zamanla 123 kişiye yükselmiştir. Trabzon milletvekili Ali Şükrü Bey, Erzurum milletvekili Hüseyin Avni Bey, Afyonkarahisar milletvekili Mehmet Şükrü Bey, Mersin milletvekili Albay Selahattin Bey, Kırşehir milletvekili Müfit Hoca Efendi, Erzurum milletvekili Celalettin Arif Bey'i İkinci Grup'un önde gelen sözcüleri olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁸⁸

Güneş'e göre, bir muhalefet grubu olarak ortaya çıkan İkinci Grup'un yelpazeyi geniş tutması, farklı amaç ve düşünceye sahip milletvekillerinin bu çatı altında bir araya gelmesi sağlanmıştır. Fakat aralarında tam bir görüş ortaklığı yoktur. Örneğin İkinci Grup üyelerinden koyu bir mürteci olan Şükrü Efendi, muhafazakâr Hacı Tahir Efendi, mutlakiyet yanlısı Vehbi Efendi, İslamcı- Saltanatçı Ali Şükrü, Hüseyin Avni gibi kişilerle açıklanabilir.¹⁸⁹

16 Temmuz 1922'de İkinci Grup tarafından üç maddelik kısa bir program hazırlanmıştı. Bu programda milli birliğin Misak-ı Milli sınırları içinde sağlanması, ulusal egemenlik ilkesinden yola çıkarak faal olan yasaların yeniden düzenlenmesi, kamu

¹⁸⁶ Demirel, *Birinci ...*, s.379.

¹⁸⁷ Demirel, *İlk Meclis'in ...*, s. 134.

¹⁸⁸ Suna Kili, *Bir Çağdaşlaşma Modeli Atatürk Devrimi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006, s.81.

¹⁸⁹ Güneş, *a.g.e.*, s.208.

haklarının korunması ve uygulamaya geçilmesi yer almaktadır.¹⁹⁰ Bu programın birinci maddesinde milli birlik ve bağımsızlığın Misak-ı Milli çerçevesinde sağlanması birinci meclisteki bütün mebusların ortak görüşüdür. Fakat ikinci maddesinde var olan yasaların Milli Egemenlik ilkesine göre düzeltilmesindeki asıl arzu; vekillerin seçim şekli, İstiklal Mahkemeleri ve Başkumandanlığa ilişkin kanunlarla ilgilidir. Üçüncü maddesinde ise, İkinci Grup'un sürekli dile getirdiği temel hak ve özgürlükler konusundaki duyarlılığını bir kez daha göstermektedir.¹⁹¹ Mersin mebusu Salahaddin Bey de İkinci Grup'un, siyasi tutumunun meclis diktatörlüğüne taraftar, şahıs otokratlığına karşı olduğunu, şahıs hâkimiyeti yerine kanun hâkimiyeti ilkesi çerçevesinde açıklamıştır.¹⁹²

Fikir ayrılıklarının oluşması ile birinci mecliste sivrileşen Birinci ve İkinci Grup'un alınan bazı kararlar üzerinde ve bu kararların uygulama şeklinde uzlaşamaması muhalefet ve iktidarı sürekli karşı karşıya getirmiştir. Meclis'te sık sık tartışmalara neden olan konulardan biri olağanüstü yetkilere sahip birinci meclisin, zaman zaman bazı uygulamalarda devre dışında bırakılmasıdır. Muhalif mebuslar, meclisin bilgisi dışında faaliyetlerde bulunmasından dolayı Heyet-i Vekile'nin meclis üstünlüğü ilkesini ihlal ettiklerini savunmaktadırlar. Yine muhalif mebuslar tarafından meclisin yetkilerinin kısıtlanması olarak nitelendirilen diğer bir hususta, İcra Vekilleri Seçim Kanununun değişikliğe uğramasıyla TBMM Başkanı'na vekâletler için aday gösterme yetkisinin verilmesidir. Çünkü bu yöntemle meclis yerine Meclis Başkanı'nın göstereceği adaylar arasından seçimler gerçekleştirilecekti. Ortak noktada uzlaşamayan diğer konularda olduğu gibi bu konuda da uzun ve sert tartışmalar yaşanmıştır. Meclis Reisi'nin seçimde gösterdiği

¹⁹⁰ Nurşen Mazıcı, *Belgelerle Atatürk Döneminde Muhalefet (1919- 1926)*, Dilmen Yayınevi, İstanbul, 1984, s.60.

¹⁹¹ Demirel, *Birinci ...*, s.395- 396.

¹⁹² Rıdvan Akın, *TBMM Devleti (1920- 1923) Birinci Meclis Döneminde Devlet Erkleri ve İdare*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s.61.

adaylardan herhangi birinin çoğunluğa ulaşmasını engellemek amacıyla oy vermeyerek çekimser kalan muhalifler, uyguladıkları bu yöntemle yapılan oylamaların sonucunu geciktirmişlerdi.

Başkomutanlık Yasası uyarınca meclisin yetkilerini kullanma hakkı gibi olağanüstü bir yetkiyle donatılan Mustafa Kemal Paşa, 5 Ağustos 1921'de Başkumandanlığa getirildi. Çünkü cephelerde durumun kötüye gittiği bir dönemdi. Bu yüzden Mustafa Kemal Paşa'nın Başkumandanlığa getirilmesine karşı çıkmayan muhalif mebuslar bu duruma destek de verdiler. Ne var ki mecliste, yoğun tartışmalarla geçen Başkumandanlık yetkisinin geçici bir süre için bile olsa meclisin tüm yetkilerinin tek bir şahsın egemenliğinde olmasına iktidara karşı etkin bir muhalefet yapan İkinci Grup tarafından itiraz edildi. İkinci Grup'un liderlerinden Mersin Mebusu Salahattin Bey, bu konuda öneride bulunarak Başkomutan yerine Başkomutan Vekili denmesini isterken, TBMM'nin yetkilerinin verilmesinin söz konusu olamayacağını Sinop Mebusu Hakkı Hami Bey de dile getirerek eleştirdi.¹⁹³

Ali Fuat Cebesoy'a göre; bu gibi konular hakkında İkinci Grup'un endişeye kapılmalarının nedeni; İkinci Grup içerisinde propaganda yapan partizanların, konuyu anlayıp dinlemeden her yerde Mustafa Kemal'in liderliğinde diktatörlük rejiminin kurulacağını ileri sürmeleriydi.¹⁹⁴

Muhaliflerin savundukları ilkeler arasında Başkanlık Divanı üyelerinin tarafsızlığı söz konusudur. İkinci Grup'a göre, Divan üyelerinin meclisteki her türlü oluşumdan yani grup, fırka, zümre gibi yapılardan bağımsız kalabilmeleri mecliste görüşülen konuları objektif bir tutum içerisinde yönetmelerine olanak sağlayacaktır. Aksi

¹⁹³ Demirel, *İlk Meclis'in ...*, s.117-120.

¹⁹⁴ Ali Fuat Cebesoy, *Siyasi Hatıralar Büyük Zaferden Lozan'a Lozan'dan Cumhuriyete*, C.I- II, Temel Yayınları, İstanbul, 2007, s.74.

takdirde oturum başkanlarının taraf tutmalarına yol açacaktır ki, o dönemin meclis Başkanlık Divanı üyelerinin Birinci Grup'a üye olmaları göz önünde tutulursa bu durum iktidar ve muhalefet arasındaki sorunlardan birini teşkil etmiştir.¹⁹⁵

Temel eleştiri konularından biri de çoğalan asker kaçakları sorununu çözmek için kurulan İstiklal Mahkemeleri'nin, 5 Ağustos 1921 yılında Başkomutanlığa getirilen Mustafa Kemal Paşa'ya doğrudan bağlanmış olmasıdır. Dolayısıyla yaşanan bu süreçte mahkeme üyelerinin seçimle değil de Başkomutan tarafından atanması, mahkemelerin meclis denetimi dışında kalması ve alınan kararların ağır olması muhaliflerin tepkisine yol açmıştır.¹⁹⁶

Muhalif mebuslar, tek bir şahsın egemenliği yerine ülkede kanun üstünlüğünün sağlanması, kişi hak ve özgürlüklerinin güvence altına alınması konusunda da oldukça hassas davrandılar ve temel hak ve özgürlüklere ilişkin yaşanan sıkıntıların sorumluluğunu Heyet-i Vekile'ye yükleyerek bu konu ile ilgili yapılan düzenlemeleri eleştirmişlerdi.¹⁹⁷

Birinci ve İkinci Grup şeklinde adlandırılan bu gruplaşma içerisinde İçel milletvekillerinin bir kısmı Birinci Grup'ta yer almış ve bu grubun faaliyetlerinin destekçisi olmuştur. Diğer bir kısmı ise İkinci Grup'la birlikte hareket etmiştir. İçel milletvekillerinin yer aldıkları gruplarla ilgili farklı görüşler bulunmasına rağmen genel olarak baktığımızda İkinci Grup'ta Hacı Ali Sabri Efendi, Haydar Lütfi ve Sami Beyler bulunurken, Ali Rıza Efendi, Şevki Bey ve Naim Efendi Birinci Grup'a kayıtlı mebuslardır. Bundan dolayı TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa'ya Başkomutanlık verilmesi ile ilgili 160 numaralı kanun teklifini kabul edenler arasında İçel milletvekili Naim Efendi, Ali Rıza Efendi ve Şevki Bey'i görmekteyiz. Bunlar üzerinde “Allah

¹⁹⁵ Ahmet Demirel, *Ali Şükrü Bey'in Tan Gazetesi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s.22.

¹⁹⁶ Demirel, *Ali Şükrü Bey'in ...*, s.23.

¹⁹⁷ Demirel, *Ali Şükrü Bey'in ...*, s.24.

yardımcın olsun, Mustafa Kemal Paşa Hazretleri Başkumandan olmak üzere reyimi veriyorum 31.10.1337” yazılı oy pusulasıyla kabul oyu vermişlerdi. Buna karşılık, İçel milletvekillerinden Haydar Lütfi Bey ve Sami Bey reddedenlerdendi.¹⁹⁸

---

¹⁹⁸ Çoker, *a.g.e.*, C:1, s.239- 240.

IV. BÖLÜM: BİRİNCİ DÖNEM TBMM'DE İÇEL MİLLETVEKİLLERİ

IV.1. Birinci Dönem TBMM'ye Katılan İçel Milletvekillerinin Özgeçmişleri

IV.1.1. Ahmet Şevki Bey (GÖKLEVENT)

Ahmet Şevki Bey, 1886 (H.1302) yılında İçel vilayetine bağlı Gülnar ilçesinde doğdu. Gök İsazade Hüseyin Efendi'nin ve Fatma Hanım'ın oğludur.¹⁹⁹ İlk ve orta öğrenimini Silifke'de tamamladıktan sonra ayrıca medresede öğrenim ve eğitim gördü. Gülnar Tahrirat Kalemî'nde kâtip olarak 10 Mart 1905'te devlet hizmetine girdi. Tensik Komisyonunca 11 Şubat 1910'da açığa alınmasıyla aidatla İlçe Maliye Tahsildarlığı yaptı. Bidayet Mahkemesi Noterliğine 27 Ağustos 1910'da getirildi. Bidayet Mahkemesi Üyeliğine ise 13 Mart 1914'te seçilmiştir. İlçe Tahrirat Kalemindeki eski görevine 13 Temmuz 1914 yılında dönen Şevki Bey, Bidayet Mahkemesi Zabıt Kâtipliğine 17 Eylül 1914'te atandı. Ancak 1 Ocak 1920 yılında bu görevinden istifa ederek Milli Mücadeleye katılmış ve Müdafaa-i Hukuk Teşkilatında çalışmıştır.²⁰⁰

Birinci dönem İçel milletvekillerinden Haydar ve Şevki Beylerin aileleri arasında bir yakınlık söz konusudur. Bu yakınlık Haydar Bey'in annesinin yardımcısı Fatma Hanım ile babasının kâtipi Hüseyin Efendi'nin evlenmelerinden kaynaklanmaktadır. Bu sayede Haydar Bey'in babası Lütfi Bey, birlikte büyüyen Şevki ile oğlu Haydar Bey'in İstanbul'da Hukuk Fakültesinde okumasını sağlamıştır.

Şevki Bey Gülnar'da tanınan, çok zengin bir insandı. Babası kâtip olduğu için malı mülkü yoktu; ama annesinden kalan mallar sayesinde ticaretle uğraştı. Aynı zamanda çok zengin bir ailenin kızıyla evlenince Gülnar'da büyük topraklara sahip oldu. Bu

¹⁹⁹ T.B.M.M. Arşivi, I. Dönem İçel Milletvekilleri Tercüme-i Hal Kâğıdı.

²⁰⁰ Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi (Milli Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem 1919- 1923 I. Dönem Milletvekillerinin Özgeçmişleri)*, C:3, Türkiye B.M.M Vakfı Yayınları, Ankara, 1995, s.481.

evlilikten Hüseyin, Muzaffer, Muharrem adında 3 oğlu, Lütfiye, Aliye adında da iki kızı oldu.²⁰¹

Ahmet Şevki Bey, 34 yaşında Gülnar'dan mebus seçildi.²⁰² TBMM'nin Birinci Dönemi için yapılan seçimlerde 111 oy alarak 21 adayın içinden birinci sırada yer aldı.²⁰³ İçel milletvekili olarak da 26 Nisan 1920'de meclise katıldı.²⁰⁴ Defter-i Hakâni (Tapu-Kadastro), Milli Savunma, Adalet ve PTT Komisyonlarında çalıştı. Üçüncü toplantı yılında PTT Komisyonunun Başkanlığını yapan Şevki Bey, 15 Kasım 1920'de kurulması kararlaştırılan Pozantı İstiklal Mahkemesine 25 Kasım'da üye seçilmiştir. 1921 Mart ayı başında birinci dönem İstiklal Mahkemelerinin görevine son verilmesi üzerine meclisteki görevine dönmüştür.²⁰⁵

Birinci Dönem TBMM'de milletvekilliği görevi sona erince ikinci mecliste milletvekili seçilmedi, Gülnar'a döndü. Gülnar'da herkes tarafından sevilen bir insan olan Ahmet Şevki Bey, Birinci Dönem TBMM tarafından kendisine verilen İstiklal Madalyasını Cumhuriyet Dönemi'nde ulusal bayramlarda takmıştır.²⁰⁶

²⁰¹ Haydar Aslan'ın kızı Perihan Alev ile 25/05/2013 tarihli görüşme. Ayrıca T.B.M.M. Arşivi, I. Dönem İçel Milletvekilleri Tercüme-i Hal Kâğıdında da Şevki Bey'in çocuk sayısı beş olduğu belirtilirken, Çoker Şevki Bey'in çocuk sayısını altı olarak vermektedir. Bkz. Çoker, *a.g.e.*, C:3, s.481.

²⁰² *Devletimizi Kuranlar (Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi 65. Yılı)*, Ajans- Türk Matbaacılık Sanayi, Ankara, 1985, s. 74, Nurettin Can Gülekli ve Rıza Onaran, *Türkiye Birinci Büyük Millet Meclisi 50. Yıldönümü 1920- 1970*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1973, s.34.

²⁰³ TBMM Arşivi, İçel Livası Seçim Mazbatası.

²⁰⁴ TBMM Arşivi, I. Dönem İçel Milletvekilleri Sicile Esas İsim Cetveli; TBMM Albüm, Türkiye Büyük Millet Meclisi Birinci İlk Meclis Azası Kiramının Tasvirlerini Muhtevi Albüm, 1327 (1923).

²⁰⁵ Çoker, *a.g.e.*, C:3, s.482.

²⁰⁶ Selim Gürlevik, "Mustafa Kemal Paşa ve Arkadaşlarının Sosyal Güvenlik Kurumuna 79 Emaneti", *Sosyal Güvenlik Dünyası*, Sosyal Güvenlik Müfettişleri Derneği Yayını, C:14, S:73, Ankara, 2011, s. 9.

Memleketi Gülnar'a hizmetleri milletvekilliğinden sonra da devam etti. 1927 yılında Gülnar'da ilk defa Zafer Milli İdman Yurdu adıyla futbol takımı kuruldu. Yeni kurulan kulübe maddi destek sağlayıp, kulübün başkanı seçilmiştir.²⁰⁷

1928 yılında harf devriminin ardından tüm yurttaki yeni harflerle okuryazarlığı arttırmak için okuma yazma kursları, Millet Mektepleri açıldı. 15 Ağustosta Gülnar'da da açılan bu kursların ve Millet Mekteplerinin çalışmalarına destekte bulundu.²⁰⁸

Şevki Bey, 1946 yılında Gülnar'dan Cumhuriyet Halk Partisi adayı olarak seçimlere katılmıştır. İl Genel Meclisi seçim sonuçlarında 2557 oy alarak yedek üyeliğe seçilmiştir.²⁰⁹

1948 yılında düzenlenen Türkiye İktisat Kongresine İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti Umumi Kâtibi olarak katılan Şevki Bey, "Devletçilik ve Devlet Sanayii" başlıklı bildirisini kongreye sundu. Bu yazısında devlet sanayisi ile özel teşebbüse ait bütün sanayi kollarını karşılaştırarak eksiklikleri izah edip, ülkenin hızla sanayileşmesi için izlenmesi gereken yolları açıklamıştır.²¹⁰

Gülnar'a hizmetleri devam eden Ahmet Şevki Bey, Gülnar'da ortaokul yapılması için başkanlığında kurulan dernek sayesinde binanın büyük bir kısmının tamamlanmasını sağladı.²¹¹ 12 Temmuz 1955 yılında vefat etti. Gülnar'da toprağa verildi.²¹²

---

²⁰⁷ Bilir, *a.g.e.*, s.70.

²⁰⁸ Bilir, *a.g.e.*, s.160.

²⁰⁹ Yeni Mersin Gazetesi, 4 Eylül 1946.

²¹⁰ Şevki Göklevent, "Devletçilik ve Devlet Sanayii", *1948 Türkiye İktisat Kongresi İstanbul 2- 27 Kasım 1948*, Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları, Ankara, 1997, s.193- 195.

²¹¹ Yeni Mersin Gazetesi, 6 Eylül 1949.

²¹² Çoker, *a.g.e.*, C:3, s.482.,

IV.1. 2. Ali (Sabri) Efendi (GÜNEY)

Ali Sabri Efendi'nin dedesi Ali Bey, anneannesi ise Fatma Hanım'dı. Bunların Zeynep, Teslimiye, Elif ve Hatice isimlerinde dört kızı oldu. En küçük kızları Hatice Hanım Çömelekli Ahmet Güney ile evlendi. Bunların da Ali Sabri Güney, Müslüme Altın, Ayşe İter, Fatma Yarım, Mustafa Güney ve Hasan Güney adlarında çocukları dünyaya geldi.²¹³

Çocuklarından Ali Sabri Efendi, 1885 (H.1301) yılında İçel vilayetine bağlı Mut ilçesinin Çömelek Köyü'nde doğdu. İlk ve orta öğrenimini Silifke'de tamamladıktan sonra İstanbul Darülfünun Hukuk Şubesine devam ederek diploma aldı. Bildiği diller Arabî ve Farsî idi, ilim rütbesi dersiamlıktı.²¹⁴ Küçük yaşta Hacca giden Sabri Efendi'ye Kadı Hacı Ali Sabri diye hitap edilirdi.²¹⁵

Ali Sabri Efendi'nin eşinin adı Münevver idi.²¹⁶ Münevver Hanım ile Ali Sabri Efendi'nin Nadire, Türkan, Dolunay, Atiye ve Haluk adlarında beş çocuğu oldu.²¹⁷ Kızları Türkan Hanım Haydar Bey'in (Aslan) büyük oğlu İzzet Aslan ile evlendi.²¹⁸ Böylece İçel'in iki milletvekili olan Ali Sabri Efendi ve Haydar Lütfî Bey arasında akrabalık bağı kuruldu.

²¹³ Ali Sabri Güney'in Kuzeni İbrahim Ünal'ın Kızı Ayşe Dinç, <http://www.medyatext.com/V1/Pg/detail/NewID/134415/CatID/6/CityCode/33/CityName/Mersin/TownID/369/VillageID/13135> Erişim Tarihi: 22.09.2013

²¹⁴ T.B.M.M. Arşivi, I. Dönem İçel Milletvekilleri Tercüme-i Hal Kâğıdı.

²¹⁵ İzzet Aslan bu konu ile ilgili kayınpederi Ali Sabri Güney için "*Dinimizin kitabı Kur'an kayboldu onu ezbere yeniden yazabilir*" dendiğini ifade etmektedir. Bkz. Aslan, *Atatürk ...*, s.75.

²¹⁶ Silifke'nin sivil paşası Hacı Mehmet Paşa'nın oğlu Kemal Bey'in yeğeni Yetil Özkan, 18/04/2013; Ayrıca bu konu ile ilgili Yetil Özkan, Kadı Ali Sabri Güney'in camide vaaz verdiği sırada Silifkeli Hacı Mehmet Paşa'nın vaiz Ali Sabri Güney'i dinlediğini ve çok beğendiğini, araya araçlar koyarak kızı Münevver'i istemesini sağladığını anlatmaktadır. Yetil Özkan ile 18/04/2013 tarihli görüşme.

²¹⁷ Ali Sabri Güney'in Kuzeni İbrahim Ünal'ın Kızı Ayşe Dinç; ayrıca bu konuda Yetil Özkan ve Çoker, Ali Sabri Efendi'nin beş çocuğunun olduğu bilgisi doğrulanırken, Meclis Arşivinde bulunan Tercüme-i Hal Kâğıdında ise iki çocuk babası olduğu belirtilmektedir.

²¹⁸ Yetil Özkan ile 18/04/2013 tarihli görüşme.

Beyazıt Cami-i Şerifi Dersiâmlığı göreviyle 11 Aralık 1912'de memuriyete başlayan Ali Sabri Efendi, fetvahane yardımcılığı görevine ise 30 Ağustos 1914 yılında atanmıştır. Bu arada fıkıh dersi vermek üzere Darü'l-Hilâfe'nin dördüncü sınıfında görevlendirilmişti. Ancak, Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla ilan edilen umumi seferberlik nedeniyle bu görevlerini bırakıp askere alındı. Kısa bir süre sonra 31 Aralık 1914'te rahatsızlığı yüzünden askerlikten terhis edildi ve daha sonra Tarsus Kadılığına tayin edildi. Ancak Ekim 1919 tarihine kadar görevini yürütebildi. Milli Mücadele'ye katılması sebebiyle, bu tarihte İstanbul hükümetince istifa etmiş sayıldı.²¹⁹

Ali Sabri Efendi, 35 yaşında Silifke'den mebus seçildi.²²⁰ TBMM'nin Birinci Dönemi için yapılan seçimlerde 95 oy alarak 21 adayın içinden ikinci sırada yer aldı.²²¹ İçel milletvekili olarak da 26 Nisan 1920'de meclise katıldı.²²² Mecliste Anayasa, Bütçe, Defter-i Hakani (Tapu- Kadastro) ve Adalet Komisyonlarında çalıştı. Birinci mecliste Anadolu ve Rumeli Müdafaa-ı Hukuk Grubu'nun kurulması ile sonradan ortaya çıkan İkinci Grupta yer aldı.²²³

17 Mart 1923 yılında Atatürk'ün Mersin'e ziyareti sırasında Silifke heyeti ile birlikte Ali Sabri Efendi de Mustafa Kemal Paşa'yı karşılamaya gitti. Aynı zamanda

²¹⁹ Ali Sarıkoyuncu, *Milli Mücadelede Din Adamları II, (Fetvalar ve Fetvaları Tasdik Eden Din Adamları)*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2002, s. 94.

²²⁰ T.B.M.M. Arşivi, I. Dönem İçel Milletvekilleri Tercüme-i Hal Kâğıdı'ndaki doğum tarihi göz önüne alınmıştır. Fakat diğer kaynaklarda 33 yaşında mebus seçildiği belirtilmektedir. Bkz. *Devletimizi Kuranlar*, s. 73, Gülekli ve Onaran, *a.g.e.*, s.34.

²²¹ TBMM Arşivi, İçel Livası Seçim Mazbatası.

²²² TBMM Arşivi, I. Dönem İçel Milletvekilleri Sicile Esas İsim Cetveli; TBMM Albüm, Türkiye Büyük Millet Meclisi Birinci İlk Meclis Azası Kırımının Tasvirlerini Muhtevi Albüm, 1327 (1923).

²²³ Çoker, *a.g.e.*, C:3, s.484; Ayrıca Kanunu Esasi Encümenine İçel Mebusu Hacı Ali Efendi'nin seçildiğine dair 15 Mayıs 1920 tarihli oturumda Adliye Encümeni mazbatasını bulunmaktadır. Bkz. T.B.M.M. Z.C, C.1, Birleşim 16, s.317.

Atatürk için belediye salonunda verilen yemekte İçel milletvekili sıfatıyla yemek masasında bulundu.²²⁴

Milletvekilliği birinci dönemde sona erince memleketine dönerek avukat olarak meslek yaşamını sürdürdü. Aynı zamanda Ali Sabri (Güney) ve Haydar Lütfi (Aslan) ticaret okulu çıkışlı Sami Bey (Arkan) ile birlikte İntihab Şirketi adında üçlü bir ortaklık kurarak, çok partili döneme kadar siyasetten uzak durup tüccarlıkla uğraştılar.²²⁵

1946 yılında Demokrat Partinin kuruluşunda bu partide yeniden politikaya girdi; ancak çok kısa bir süre sonra 15 Eylül 1946'da Mersin'de yaşamını yitirdi. Mecliste Hacı Ali Efendi olarak anılan Ali Sabri Güney'in ismi nüfus kaydında sadece Ali olarak geçmektedir.²²⁶

IV.1. 3. Mehmet Sami (ARKAN)

Mehmet Sami Bey, 1887 (H.1303) yılında İçel vilayetine bağlı Silifke ilçesinde doğdu. Babasının adı Ali Rıza Efendi olup annesinin adı da Ayşe Hanım idi.²²⁷ Tek erkek çocuk olan Sami Bey'in Şefika ve Naile isminde iki kız kardeşi vardı.²²⁸ İbtidai, Rüştüye ve İdadi eğitimini Silifke de bitirdi. İzmir Yüksek Ticaret Okuluna da gitmiştir.²²⁹ Bir süre

²²⁴ Aslan, *Atatürk ...*, s.100.

²²⁵ Aslan, *Atatürk ...*, s.112.

²²⁶ Çoker, *a.g.e.*, C:3, s.484. Ölüm tarihi Meclis Arşivinde bulunan Tercüme-i Hal Kâğıdında ise 15 Eylül 1947 olarak verilmiştir. Fakat 23 Ekim 1946 tarihli Yeni Mersin gazetesinin Ali Sabri Güney hakkında verdiği haber Çoker'in adı geçen eserinde verdiği tarihi doğrulamaktadır. Haberde “*Ölü Avukat Ali Sabri Güney'e ait yazıhanede mevcut mobilya vesair eşyaya Haziran 1947 bidayetine kadar yazıhane icarı aleni müzayede ile 24 Ekim 1946 Perşembe günü saat 14 de aynı yerde tellaliye rusumu alıcısına ait olmak şartıyla satılacağından talip olanların mezkur saatte mahallinde hazır olmaları ilan olunur*” şeklinde ilan yer almaktadır.

²²⁷ TBMM Arşivi, I. Dönem İçel Milletvekilleri Tercüme-i Hal Kâğıdı.

²²⁸ Sami Arkan'ın kızı Hayriye Oğuz ile 06/09/2013 tarihli görüşme.

²²⁹ Çoker, *a.g.e.*, C:3, s.488. Meclis Arşivinde bulunan Tercüme-i Hal Kağıdında “Yedi senelik İdadi ve Yüksek Ticaret Okulunu tamamlayamadı” bilgisi mevcuttur.

öğretmenlik yapan Sami Bey, daha sonra konfeksiyon mağazası açarak ticaretle meşgul olmuştur.²³⁰

Eşinin adı Talia Hanım'dı. Birbirlerini de çok seven Sami Bey ve eşi mübadeleden önce kaçarak evlenmek zorunda kalmışlardır.²³¹

Mondros Mütarekesinden sonra bölgenin düşman işgaline uğraması tehlikesine karşı Milli Mücadeleye katılarak Silifke Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin kurulmasında ve cemiyetin çalışmalarında etkin faaliyetler gösterdi. Müdafaa-i Hukuk Heyeti tarafından yardım olarak toplanan 3500 lira Sami Bey ve iki arkadaşı tarafından Mersin Müdafaa-i Hukuk Heyetine teslim edildi.²³²

Çiftçi ve tüccar iken 33 yaşında Silifke'den mebus seçildi.²³³ Silifkeli Ali Rıza Efendizade Sami Bey, TBMM'nin Birinci Dönemi için yapılan seçimlerde 90 oy alarak 21 adayın içinden üçüncü sırada yer almıştı.²³⁴ İçel milletvekili olarak da 26 Nisan 1920'de meclise katıldı.²³⁵ Dönem içinde Sami Bey; Bütçe ve İktisat ile Orman ve Madenler

²³⁰ Aslan, *Atatürk ...*, s. 77.

²³¹ Asıl adı Evdoksiye olan Talia Hanım Rum dönmesiydi. Sami Arkan ve Haydar Aslan'ın en yakın arkadaşlarından Hasan Cahit Paker'in oğlu Avukat Mümtaz Cahit Paker, Talia Hanımla ilgili olarak Sami Bey'e bağlı, sevgisini her zaman her yerde söyleyen, kendi aksanıyla "*çok sever idim, yakışıklıydı*" dediğini ifade etmektedir. Mümtaz Cahit Paker Talia Hanımla Sami Bey'in çocuk sahibi olmadıklarını; fakat kendilerinde çocuk sevgisinin çok fazla olduğunu, bu yüzden her zaman çocuk yetiştirdiklerini ve evlendirdiklerini, öksüz kalan Rum çocuklarına da baktıklarını belirtmektedir. Bu konuda Sami Arkan'ın üvey kızı Hayriye Oğuz da "Sadece öksüz çocukları değil ebeveynleri sağ olan çocukları da yetiştirmişlerdir. Bakımını üstlendikleri çocukların bazılarının isimleri; Sıdika, Necmiye, Hayriye, Rüksan, Şükran, Emel ve Semra'dır. Sami Bey Talia Hanımla birlikte ömürleri yettiği sürece daha birçok kız çocuğunun bakımını üstlenmeye devam etmiştir" şeklinde bilgi vermektedir. Ayrıca hiçbir zaman çocuklarının kalbini kırmadığını söyleyen Hayriye Hanım Sami Bey'in sadece kendilerine değil, çevresine karşı da son derece saygılı, nazik, kibar bir insan olduğunu, anılarını dinlemeye gelen gençleri görünce hemen ayağa kalkıp karşıladığını da eklemektedir. Hayriye Oğuz ile 06/09/2013 tarihli görüşme.

²³² Kurtuluş Savaşında İçel, s.169.

²³³ T.B.M.M. Arşivi, I. Dönem İçel Milletvekilleri Tercüme-i Hal Kâğıdı'ndaki doğum tarihi göz önüne alınmıştır. Fakat diğer kaynaklarda 32 yaşında mebus seçildiği belirtilmektedir. Bkz. *Devletimizi Kuranlar*, s. 74, Gülekli ve Onaran, *a.g.e.*, s.34.

²³⁴ TBMM Arşivi, İçel Livası Seçim Mazbatası.

²³⁵ TBMM Arşivi, I. Dönem İçel Milletvekilleri Sicili Esas İsim Cetveli; TBMM Albüm, Türkiye Büyük Millet Meclisi Birinci İlk Meclis Azası Kırımının Tasvirlerini Muhtevi Albüm, 1327 (1923).

Komisyonlarında yer aldı. Milli Müdafaa Vekâleti tarafından gösterilen vatan hizmetlerinde görev almak için 18 Temmuz 1921’de izinli sayıldı.²³⁶

Birinci mecliste yaşanan gruplaşmalarda İkinci Grupta yer aldı. İkinci Grupta olma sebebini Grup’un önderlerinden Mersin Milletvekili Çolak Selahattin’e bağlamaktadır. “Çolak Selahattin önümüze çıktı, ona kapıldık, ona aldandık. Mustafa Kemal’i tutmuyordu. Araları açıldı. Bizi de yanılttı” diyerek bu duruma açıklama getirmiştir.²³⁷

Birinci meclisten sonra siyasi hayatına ara vermiş, 1930 senesinde tekrar siyasete dönmüştür. 1930 yılında yapılan belediye seçimlerinde sadece Samsun ve Silifke kent merkezlerinde Serbest Cumhuriyet Parti adayları Belediye Başkanlıklarını kazandı. Silifke’de Serbest Cumhuriyet Partisinden Belediye Başkanı seçilen kişi de Sami Bey’dir.²³⁸ Kendisi ömrü kısa süren Serbest Fırka’nın kapanmasından dolayı bir müddet politikayla ilgilenmedi; fakat daha sonra Cumhuriyet Halk Partisine katıldı ve uzun bir müddet burada çalıştı.²³⁹ Halk Partisi’nden Belediye Başkanı seçilmiş ve bu görevini 8 sene sürdürmüştür.²⁴⁰

²³⁶ Çoker, *a.g.e.*, C:3, s.488; Sami Bey bu konu ile ilgili 18 Temmuz 1921 tarihinde Meclis’e sunduğu takirde, cepheye gitmek için müsaade buyrulmasını talep etmiş ve bu talebi genel kurul tarafından kabul edilmiştir. TBMM Z. C., C: 11, B: 52, s. 312.

²³⁷ Aslan, Atatürk Silifke’de adlı eserinde Çolak Selahattin’in tutucu generallere bağlı, muhafazakâr bir asker olduğunu, bundan dolayı da Atatürk ile fikirlerinin uyuşmadığını belirtmektedir. Bkz: Aslan, *Atatürk ...*, s. 81- 88. Yine Mersin Milletvekili Çolak Selahattin ile ilgili olarak İkinci Grup’un lideri Hüseyin Avni Ulaş’tan sonra Grubun kurucularından biri olduğu ve Birinci Grupla hiç alakası olmadığı da ifade edilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Demirel, *Birinci Meclis’te ...*, s. 380.

²³⁸ Ayhan Yalçın, *Atatürk ve Silifke’nin Kaderi-1-*, Güneyde İmece Gazetesi, 26 Ocak 2006, Çarşamba, s.9.

²³⁹ Avukat Mümtaz Cahit Paker ile 18/04/2013 tarihli görüşme.

²⁴⁰ Sami Arkan’ın kızı Hayriye Oğuz babasının Belediye Başkanlığını İkinci Dünya Savaşı döneminde gerçekleştirdiğini, o günün şartlarında her şeyin vesika ile alındığını, çok yardım sever bir insan olan Sami Bey’in de muhtaç insanlara vesika dağıtıp, ihtiyaçlarını karşılamalarını sağladığını bildirmektedir. Hayriye Oğuz ile 06/09/2013 tarihli görüşme.

1940 yılında Belediye Meclisi tarafından Silifke Belediye Başkanlığı'na atandı.²⁴¹ 4 Nisan 1940'da Cumhuriyet Halk Partisi Belediye Başkanı Sami Bey, Silifke İdman Yurdu Başkanlığını gençlerin ısrarına dayanamayarak kabul etti. Bu sebeple parti binasından bir daireyi gençlere ayırdı. Sporcuların daha etkin olabilmelerini ve verimli sonuçlar elde etmelerini sağlamak isteyen Sami Arkan, böylece genç sporcuları bir çatı altında topladı.²⁴²

1940- 1942²⁴³ yıllarında Belediye Başkanlığı vazifesini yerine getirdi. 25 Ekim 1942'de ise yapılan Silifke Belediye seçimi sona erdi ve yeni Belediye Meclisi ilk toplantısında yeniden oy birliği ile Belediye Başkanlığına seçilmiştir.²⁴⁴

Sami Bey, 1946 yılında CHP'den milletvekili adayı olmak istemiş ve kazanacağına kesin gözüyle bakılmıştı. Fakat adaylığının engellendiği ifade edilmektedir.²⁴⁵ Bu konuyla ilgili haber 20 Temmuz 1946 tarihli Cumhuriyet Gazetesinde "Sami Arkan'ın tüm ihtiyaçlarının temin edileceği vaat olunmuş. Sami Arkan bu kuvvetli vaatler üzerine Ankara'da bir ev tutmuş, Silifke'ye gelince de Belediye Başkanlığından istifa etmiştir. Aday listeleri ilan edilip de kendi ismini bunlar arasında görememiştir ve büyük üzüntü duymuştur" şeklinde yer almıştır.²⁴⁶

10 Aralık 1946 yılında Silifke'de hususi CHP Silifke İlçe Kongresi Parti Müfettişi ile İl İdare Kurulu Başkanlığı'nda seçimlere gizli oyla geçilerek idare kurul

²⁴¹ 26 Mart 1940 tarihli Yeni Mersin gazetesinde, Silifke'de tetkik ve teftişte bulunan CHP Müfettişi Hasan Reşit Tankut'a Belediye Reisi olarak Sami Arkan'ın eşlik ettiği haberi yer almaktadır. Yeni Mersin, 26 Mart 1940.

²⁴² Yeni Mersin Gazetesi, 4 Nisan 1940.

²⁴³ Yeni Mersin Gazetesi, 6 Mayıs 1942.

²⁴⁴ Yeni Mersin Gazetesi, 25 Ekim 1942.

²⁴⁵ Sami Arkan'ın kızı Hayriye Oğuz bu konuyla ilgili olarak adaylığını engelleyen insanların kendisiyle çalışan, birlikte köylere giden, kendisini çok yakından tanıyan kimseler olduğunu, bunların Sami Arkan'ın kazanacağını bildikleri için hep sorun çıkartıp, gittikleri yerlerde Sami Bey'e oy vermeyin dediklerini belirtmektedir. Bu yüzden Sami Bey'in kalbi çok kırılmış, sinirlenmiş ve adaylıktan vazgeçmiştir; fakat partiyle ilişkisini hiçbir zaman kesmemiştir. Hayriye Oğuz ile 06/09/2013 tarihli görüşme.

²⁴⁶ Cumhuriyet Gazetesi, 20 Temmuz 1946.

üyelikleri seçildi. Bu seçilen üyeler arasında Sami Bey de yer aldı.²⁴⁷ Bu doğrultuda 17 Aralık 1946'da Mersin'de toplanan CHP İl Kongresine Silifke ilçe delegeşi olarak katıldı.²⁴⁸ Kongre üyeleri 18 Aralık'ta da çalışmalarını sürdürdü, il idare kurulunun bir yıllık çalışma raporu okundu ve bu raporun hesap bölümünü incelemek üzere Şevket Sümer, Muvaffak Uygur ve Sami Arkan'dan oluşan encümene havale edildi.²⁴⁹

Silifke Belediye Başkanı Sadık Levent'in istifa etmesi üzerine 19 Şubat 1949'da yerine eski belediye başkanlarından ve milletvekillerinden Sami Arkan seçildi. Yeni Mersin gazetesinde Sami Arkan ile ilgili bu haber "Silifke'de öteden beri sevilen ve sayılan bir şahsiyetti. Çalışkan ve dürüst bir insan olan Sami Arkan'ın Belediye Başkanlığına tekrardan seçilmesi Silifke'de büyük bir sevinçle karşılandı" şeklinde yer almıştır.²⁵⁰

Akciğer kanserine yakalanan Sami Arkan,²⁵¹ Silifke Belediye Başkanlığı hizmetini 1950 yılında da sürdürdü. 2 Aralık 1963'te vefat etti ve asri mezarlıkta toprağa verildi.²⁵²

IV.1. 4. Mehmet Alim (Naim) Efendi (ULUSAL)

Mehmet Naim Efendi, 1874 (H.1290) yılında İçel vilayetine bağlı Anamur ilçesinde doğdu. Babasının adı Müftüzade Ali Rıza Efendi olup annesinin adı da Hatice idi. İlk ve orta öğrenimini tamamladıktan sonra medrese tahsilini yapmıştır.²⁵³

²⁴⁷ Yeni Mersin Gazetesi, 10 Aralık 1946.

²⁴⁸ Yeni Mersin Gazetesi, 17 Aralık 1946.

²⁴⁹ Yeni Mersin Gazetesi, 18 Aralık 1946.

²⁵⁰ Yeni Mersin Gazetesi, 19 Şubat 1949.

²⁵¹ Mümtaz Cahit Paker ile 18/04/2013 tarihli görüşme.

²⁵² Çoker, *a.g.e.*, C:3, s. 488.

²⁵³ TBMM Arşivi, I. Dönem İçel Milletvekilleri Tercüme-i Hal Kâğıdı.

Şerife Hanım ile evlenen Naim Efendi'nin 6 çocuğu vardı. Çocuklarının isimleri ise; Fahri Ulusal, Rıza Ulusal, Şükrü Köymen, Sakine Tüzmen, Hayriye Tüzmen ve Zübeyde Aslan'dı.²⁵⁴

İlmiye mesleğinden olan Anamurlu Kadızade Naim Efendi, dava vekilliği mesleğini icra ederken 46 yaşında Anamur mebusu seçildi.²⁵⁵ TBMM'nin Birinci Dönemi için yapılan seçimlerde 78 oy alarak 21 adayın içinden dördüncü sırada yer aldı.²⁵⁶ İçel milletvekili olarak da 26 Nisan 1920'de meclise katıldı.²⁵⁷ Dönem içinde Naim Efendi; Dilekçe, Adalet ve Mali Kanunlar Komisyonlarında yer aldı.²⁵⁸

Oğullarından Şükrü Köymen'in en büyük oğlu Ali Kaya Köymen dedesinin seçim günleri ile ilgili anılarında, o dönemde Anamur'un ileri gelenleri tarafından seçim için toplantı yapıldığını ve oy birliği ile Naim Efendi'nin milletvekili olarak Anamur'dan adaylığının kararlaştırıldığını ifade etmektedir. Hoca, âlim olarak tanınan Naim Efendi de alınan bu karar doğrultusunda oy çokluğu ile seçilerek at sırtında Ankara'ya ulaşabilmiştir.²⁵⁹

Birinci Dönem TBMM'de milletvekilliği görevi sona erince memleketine dönen Naim Efendi dava vekili olarak çalışma hayatına devam etti, siyasi hayata ise tekrar

---

²⁵⁴ Naim Ulusal'ın Torunu Ali Kaya Köymen Naim Efendinin çocukları ile ilgili olarak şu bilgileri vermektedir: "Naim Ulusal'ın oğullarından Fahri Ulusal ve Şükrü Köymen öğretmendi. Rıza Ulusal, Türk Hava Kurumunda memur olarak çalışmıştır. Kızlarından Zübeyde Aslan Anamur müftüsü ile evlenmiş, diğer iki kızı ise akraba evliliği yapmıştır. Şükrü Köymen öğretmenlik mesleğinden ötürü köylerde görevli olduğundan diğer erkek kardeşlerinden ayrı olarak Köymen soyadını almıştır." Ali Kaya Köymen ile 08/03/2014 tarihli görüşme.

²⁵⁵ Gülekli ve Onaran, *a.g.e.*, s.34, *Devletimizi Kuranlar*, s.73.

²⁵⁶ TBMM Arşivi, İçel Livası Seçim Mazbatası.

²⁵⁷ TBMM Arşivi, I. Dönem İçel Milletvekilleri Sicile Esas İsim Cetveli; TBMM Albüm, Türkiye Büyük Millet Meclisi Birinci İlk Meclis Azası Kırımının Tasvirlerini Muhtevi Albüm, 1327 (1923).

²⁵⁸ Çoker, *a.g.e.*, C:3, s.487.

²⁵⁹ Ali Kaya Köymen ile 08/03/2014 tarihli görüşme.

dönmedi. İçel milletvekillerinden Gülnarlı Şevki Bey ile ailece görüşen Ulusal ailesinin birinci meclisten sonrada dostlukları devam etmiştir.²⁶⁰

64 yaşında vefat eden Naim Ulusal son zamanlarını gırtlak kanserine yakalanarak sürdürmüştür. Bu rahatsızlığından dolayı da 4- 5 sene konuşamamış; ancak yazarak yakınlarıyla iletişime geçebilmiştir.²⁶¹

9 Aralık 1947 yılında Tercüme-i Hal Kâğıdı'na Şerife Ulusal tarafından eşi Naim Ulusal'ın yakalandığı hastalıktan kurtulamayarak, 14 Ocak 1938 tarihinde vefat ettiği belirtilmektedir.²⁶² Naim Ulusal'ın adı nüfus kaydında Mehmet Âlim olarak yazılı iken mecliste Naim Efendi olarak anıldı ve kayıtlara da bu şekilde geçti.²⁶³

Naim Ulusal'ın birinci mecliste yaptığı hizmetlerinden ötürü aldığı İstiklal Madalyası da en büyük torun olduğu için Ali Kaya Köymen'in arşivinde bulunmaktadır. Anamur'da Naim Ulusal'ın adıyla anılan sokakta Şükrü Köymen'in çocukları tarafından Şükrü Köymen İlköğretim Okulu yaptırıldı.²⁶⁴

IV.1. 5. Haydar (Lütfi) Bey (ASLAN)

Haydar (Lütfi) Bey (ASLAN), 1885 (H.1301) yılında İçel vilayetine bağlı Gülnar ilçesinde doğdu. Babası eski Mülkiye kaymakamlarından Lütfi Bey, annesi Saadet Hanımdı.²⁶⁵

²⁶⁰ Ali Kaya Köymen, o dönemlerde 5-6 yaşında olduğunu, yöreye özgü olarak Gülnarlı Şevki Bey'e Şavkı Bey amca diye hitap ettiğini ve edildiği belirtmektedir. Ali Kaya Köymen ile 08/03/2014 tarihli görüşme.

²⁶¹ Ali Kaya Köymen ile 08/03/2014 tarihli görüşme.

²⁶² TBMM Arşivi, I. Dönem İçel Milletvekilleri Tercüme-i Hal Kâğıdı.

²⁶³ Çoker, *a.g.e.*, C:3, s.487.

²⁶⁴ Ali Kaya Köymen ile 22/05/2012 tarihli görüşme.

²⁶⁵ T.B.M.M. Arşivi, VIII. Dönem İçel Milletvekilleri Tercüme-i Hal Kâğıdı. Haydar Aslan, I. Dönem İçel Milletvekilleri Tercüme-i Hal Kâğıdını doldurmadığından özgeçmiş hakkında bilgi için VIII. Dönem Tercüme-i Hal Kâğıdına başvurulmuştur.

İlk ve orta öğrenimini tamamladıktan sonra babasının memuriyette bulunduğu Trablusşam İdadisinden 1897’de, İstanbul Darülfünun Hukuk Şubesinde 29 Eylül 1909 yılında diploma aldı. 8 Kasım 1909’da Kosova İli Yeni Pazar Savcı Yardımcılığı ile adliye hizmetine giren Haydar Bey, Salt İlçesi Savcı Yardımcılığına 28 Kasım 1910’da atanmıştır. Humus Bidayet Mahkemesi Başkanlığına 2 Haziran 1912 tarihinde yükseltildi. 3 Nisan 1913 yılında da açığa alındı. Daha sonra Hayfa Bidayet Mahkemesi Başkanlığına 13 Temmuz 1914’te, Beyrut Sulh Hâkimliğine 12 Mayıs 1916 tarihinde getirildi. Beyrut’un Fransızlar tarafından Kasım 1918’de işgali üzerine görevinden ayrılarak Silifke’ye gelmiş ve avukatlık yapmaya başlamıştır.²⁶⁶ Silifke Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin kurucu üyelerinden biri olarak da hizmette bulunmuştur.²⁶⁷

Eşinin adı Mehlika Hanım idi.²⁶⁸ 6 çocuk sahibi olan Haydar Bey’in çocuklarının isimleri ise İzzet Aslan (üvey oğlu), Perihan Alev, Canan Aşkın, Suzan Aslan, Orhan Aslan ve Adnan Aslan’dı.²⁶⁹

Silifke’de dava vekilliği yaparken 35 yaşında mebus seçilmiştir.²⁷⁰ TBMM’nin birinci dönemi için yapılan seçimlerde 72 oy alan Adanalı İsmail Safa Bey beşinci sırada yer almıştır. Silifkeli Haydar Bey de 57 oy alarak Hacı Ali Efendizade Hafız Emin Efendi ile birlikte altıncı sırayı paylaşmıştı. Fakat Adanalı İsmail Safa Bey ve Hacı Ali Efendizade Hafız Emin Efendi’nin sağlık sorunlarını ileri sürüp istifa etmeleri nedeniyle Haydar Bey,

²⁶⁶Çoker, *a.g.e.*, C:3, s.485.

²⁶⁷ Sami Gürtürk, *Silifke Tarihi*, Can Matbaa, İstanbul, Y.Y., s.203; Çıplak, *a.g.e.*, s. 221.

²⁶⁸ Haydar Aslan’ın kızları Perihan Alev ve Suzan Aslan bu konuyu “Haydar Aslan’ın babası Silifke Kaymakamı iken Mehlika Hanımın babası Silifke’ye Hâkim olarak atandı. Haydar Aslan’ın kız kardeşi de Mehlika Hanımı görünce çok beğenip evlenmelerine vesile oldu” şeklinde anlatmaktadırlar. Perihan Alev ve Suzan Aslan ile 25/05/2013 tarihli görüşme.

²⁶⁹ Perihan Alev, Orhan Aslan’ın 48, Adnan Aslan’ın ise 62 yaşındayken vefat ettiğini belirtmektedir. Perihan Alev ile 25/05/2013 tarihli görüşme.

²⁷⁰ *Devletimizi kuranlar*, s.73.

21 adayın içinden beşinci sırada İçel Milletvekili oldu.²⁷¹ İçel milletvekili olarak da 26 Nisan 1920’de meclise katılmıştır.²⁷²

Silifkeli milletvekilleri Atatürk ile ilk karşılaştıkları gün, Atatürk’ün kendilerine “Vatanı hep birlikte hainlerden kurtaracağız” demesi özellikle Haydar Bey üzerinde olumsuz etki yaratmıştı, bunu da yanında olan Sami ve Ali Sabri Efendilerle paylaşmıştır. Haydar Bey’e göre vatanı sadece yabancıların elinden kurtarılması yerine bütün hainlerden kurtarılması demesi kendi menfaatine göre hareket ettiği hissine kapılmasına neden olmuştu.²⁷³

Birinci mecliste Anayasa, Adalet, Malî Kanunlar Komisyonlarında ve Memûrîn Muhâkemâtı Tetkik Kurulunda yer aldı. Tetkik Kurulunun ikinci şubesinin kâtipliğini ikinci toplantı yılında, Tetkik Kurulunun Başkanlığını ise üçüncü toplantı yılında yaptı. Birinci mecliste Anadolu ve Rumeli Müdafaa-ı Hukuk Grubu’nun kurulmasından sonra kurulan İkinci Grupta yer aldı.²⁷⁴

Suzan Hanım, iyi bir hukuk bilgisine sahip olan babası Haydar Bey’in, hükümetin kurulmasında, kanunların hazırlanmasında önemli bir rol üstlendiğini belirtmektedir. Ayrıca dışarıdaki işini evine taşımayan bir insan olmasından dolayı da yaptıklarını, başarılarını ev halkı olarak amca diye hitap ettikleri İçel mebusu Şevki Bey’den dinlediklerini ifade etmektedir. Şevki Bey’den dinledikleri olaylardan birini de anlatan Suzan Hanım, o yıllarda düzenlenen kanunla ilgili bir madde için Haydar Bey’in

²⁷¹ TBMM Arşivi, İçel Livası Seçim Mazbatası; Çoker bu konuda, “İçel Milletvekili olup aynı zamanda seçildiği Mersin Milletvekilliğini tercih eden İsmail Safa Bey” demektedir. Çoker, *a.g.e.*, C:3, s.485.

²⁷² TBMM Arşivi, I. Dönem İçel Milletvekilleri Sicile Esas İsim Cetveli; TBMM Albüm, Türkiye Büyük Millet Meclisi Birinci İlk Meclis Azası Kırımının Tasvirlerini Muhtevi Albüm, 1327 (1923).

²⁷³ Aslan, *Atatürk ...*, s.67.

²⁷⁴ Çoker, *a.g.e.*, C. 3, s.486.

Atatürk'e karşı çıktığını, kanunun uçuruma götürebileceğini belirttiğini, Atatürk'ün de bu uyarıyı dikkate aldığını söylemektedir.²⁷⁵

Milletvekilliği birinci dönemde sona erince memleketine dönerek avukatlık yapmaya başlamıştır. Silifke Hazine Avukatlığına 22 Mart 1930'da atanmış, 1 Aralık 1938 yılında ise bu görevden istifa etmek suretiyle ayrılarak serbest avukatlığını sürdürmüştür.²⁷⁶

Perihan Alev, babası Haydar Bey'in hiçbir zaman Atatürk'e toz kondurmadığını, aynı şekilde Atatürk'ün de Haydar Bey'e çok değer veren bir insan olduğunu ifade etmektedir. Atatürk'ün Haydar Aslan'a mektuplar gönderdiğini, hatta tekrar siyasete dönmesi için bir mektubunda "Sayın Haydar Lütfi Bey istirham ederim beni mollalara bırakmayın lütfen gelin birlikte yine çalışalım. Sonsuz saygılar Mustafa Kemal ve imzası" olduğunu belirten Perihan Hanım, maalesef bu mektupların ve diğer önemli bilgilerin Silifke'de 1962'de meydana gelen selde kullanılamaz hale geldiğini eklemektedir.

Birinci dönem milletvekillerine armağan edilen silahtan Haydar Lütfi'ye de gönderilmiş ve üzerinde "İçel mebusu Haydar Lütfi Beyefendi Hazretlerine Hatıra-i Zafer 1338" yazılmaktadır.

Atatürk Silifke'ye ilk kez 1925 yılında gelmiştir. Büyük kızı Perihan Alev'e Atatürk'e vermesi için bahçesinden bir demet hazırlayan Haydar Bey, vali konağında Atatürk'ü karşılayanlar arasında yer almıştır.²⁷⁷

²⁷⁵ Haydar Aslan'ın kızı Suzan Aslan ile 25/05/2013 tarihli görüşme.

²⁷⁶ Çoker, *a.g.e.*, C. 3, s.486.

²⁷⁷ Perihan ve Suzan Hanım bu konu ile ilgili olarak Atatürk'ün Silifke'ye geldiği zaman anneleri Mehlika Hanım'ın yayladan Atatürk'e hazırlık yapmak için özel indigini; yatak, yorgan, karyola, lambalar, lüküsler,

Silifke’de avukatlık yapan Haydar Aslan, 1946 yılına gelindiğinde tekrar siyasi hayata dönme düşüncesindeydi. Demokrat Partililer de, Haydar Aslan’ın İkinci Grupçu oluşundan yararlanma amacı güderek çevresinden ayrılmıyorlardı. Kendileriyle doğal olarak iş birliği yapacağına inanıyorlardı. Buna rağmen Haydar Bey adaylığını C.H.P.’den istedi; fakat bir sonuç alamadı. Bununla ilgili olarak oğlu İzzet Aslan’a “Atatürk haklıymış. Bizim padişah ve halife kültürüyle yoğrulan eğitimimiz bize saltanatın ve sultanlığın hiçbir zaman yıkılamayacağı kanısını vermişti. Meğer el elden üstünmüş” diyerek C.H.P.’den adaylığını koyma sebebini dile getirdi.²⁷⁸

C.H.P. adaylığından sonuç alamayan Haydar Bey, 1946 seçimlerinde Demokrat Partiden aday gösterilmesiyle tekrar politikaya girdi. 29 Temmuz 1946 tarihli seçim tutanağında 45.637 oyla milletvekili seçildiği belirtilmektedir. VIII. dönemde İçel’den Milletvekili seçilen Haydar Bey, 5 Ağustos 1946’da meclise katıldı. Mecliste TBMM Gümrük ve Tekel Komisyonu üyeliğine 12 Ağustos 1946 tarihinde seçildi. Bu görevini 11 Kasım 1946, 5 Kasım 1947, 5 Kasım 1948 ve 7 Kasım 1949 tarihlerinde aynı üyeliğe tekrar seçilerek icra etti. Demokrat Parti’den 7 Mayıs 1948 yılında istifa etmiş sayıldı. Bunun üzerine Müstakil Demokratlar Grubu’na aynı ay katıldı. Grup dağılınca da bağımsız olarak milletvekilliğini dönem sonuna kadar sürdürdü.²⁷⁹

Bu konu ile ilgili Suzan Hanım, Adnan Menderes ve Celal Bayar’ın ısrarlarına dayanamayıp Demokrat Partiye katılan Haydar Bey’in düşünce ve fikirleri bakımından farklı olduğunu belirtmektedir. Demokrat Parti’yi İçel’de kuran ve Güney Anadolu bölgesinin seçim kampanyasını sürdürmesi için seçilen Haydar Aslan’ın bu farklılığını

---

yemek takımları, çay takımlarının vali konağına gönderildiğini belirtmektedirler. Hatta Mehlika Hanım’ın da Selanikli olmasından dolayı Selanik’e ait yöresel yemekler yapması için açısını da gönderdiği ifade etmektedirler. Perihan Alev ve Suzan Aslan ile 25/05/2013 tarihli görüşme.

²⁷⁸ Aslan, *Atatürk ...*, s. 332.

²⁷⁹ Mustafa Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi (TBMM VIII. Dönem 1946- 1950)*, C: 3, TBMM Kültür- Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, 2012, s.508-509.

konuşmalarıyla ortaya koyduğunu anlatan Suzan Hanım, “Niğdelilere demokrasiyi o kadar güzel anlattı ki oradakilerin övgüsünü ve sevgisini kazandı. Maalesef zamanla Parti içinde yaşanan anlaşmazlıklardan dolayı partiden değil kişilerden ayrıldı” dedi.²⁸⁰ Güney Anadolu bölgesinin seçim kampanyasını sürdürmesi için seçilen Haydar Bey ile ilgili bu konuda Yeni Mersin gazetesinde “Niğde ilinde Demokrat Parti’nin teşkilat işleri ile meşgul olan İçel Milletvekili Haydar Aslan dün Mersin’e gelmiştir” haberi yazıldı.²⁸¹

Haydar Aslan futbol oynamış, Silifke İdman Yurdu Kulübü futbol takımının kaptanlığını ve başkanlığını yapmıştır.²⁸² Aynı şekilde ağır ceza hâkimiydi. Konya da açılan ve yürütülen Aslanköy davasında gönüllü olarak avukatlık yapmıştır.²⁸³

Böbreklerinden ve idrar yollarından rahatsızdı, yavaş yavaş evden çıkamaz oldu ve evinde 20 Nisan 1963’te 78 yaşında vefat etti. Kalabalık bir grup cenaze töreninde bulundu.²⁸⁴ Silifke’de Asrî Mezarlıkta toprağa verildi. Mecliste Haydar Lütfi Bey olarak anılmıştır, nüfus kaydında ise adı sadece Haydar olarak geçmekteydi.²⁸⁵

IV.1. 6. Ali Rıza Efendi (ATAIŞIK)

Ali Rıza Efendi’nin dedesi Ahmet Efendi’nin 10 çocuğu olup dördüncü çocuğu Ayşe Hanım’dı. Muratoğullarından Ayşe Hanım Dinarlı Nurullohoğullarından Veliddin

²⁸⁰ Suzan Aslan ile 25/05/2013 tarihli görüşme.

²⁸¹ Yeni Mersin Gazetesi, 24 Ekim 1946.

²⁸² Perihan Alev ve Suzan Aslan ile 25/05/2013 tarihli görüşme.

²⁸³ Yeni Mersin Gazetesi, 25 Eylül 1947; Çok partili sisteme geçtikten bir yıl sonra 1947’de Türkiye genelinde muhtarlık seçimleri yapılmıştır. Mersin Aslanköy’de de yapılan seçim sonuçlarında eski Muhtar Tahir Şahin’e 54 oy, DP’li muhtar aday Harun Yedigöz’e 566 oy çıkmıştır. Tasnif sonucundan memnun kalmayan Mersin Valisi seçimin yeniden yapılması için askerlerinde yer aldığı yeni seçim komisyonunu Aslanköy’e göndermiştir. Seçimin tekrarlanmasını istemeyen Aslanköylüler ile askerler arasında çatışma meydana gelmiş ve bu olay mahkemeye intikal etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Ömer Akdağ, Torosların Tepesinde Bir Demokrasi Destanı: Aslanköy Olayı, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.XXV, Temmuz 2009, S:74 <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-74/toroslarin-tepesinde-bir-demokrasi-destani-aslankoy-olayi> (Erişim Tarihi: 15.09.2014)

²⁸⁴ Avukat Mümtaz Cahit Pakar 18/04/2013 tarihli görüşme.

²⁸⁵ Çoker, *a.g.e.*, C:3, s.486.

Efendi ile evlendi, Muhammed (Yılmaz) ve Ali Rıza (Ataışık) adında iki çocukları dünyaya geldi. Ali Rıza Efendi 1865 (H.1281) yılında Antalya vilayetine bağlı İbradı ilçesinde doğdu. Babası Veliddin Efendi, İbradı karakol kumandanıyken Toros dağlarında eşkıya takibinde vurulmuştur.²⁸⁶

Ali Rıza Efendi, babasının vefat etmesi üzerine Tarsus'ta yaşayan dayısının himayesinde ortaokul eğitimini bitirmiştir. Daha sonra eğitim hayatını Konya medresesinde sürdürmüştür. Mut'ta Kadı olarak bulunan diğer dayısının nezdinde naiplikle hayata atılmış, uzun süre Mut'ta, Silifke'de Mahkeme Başkâtipliğinde bulunduktan sonra²⁸⁷, Antakya'nın Hassa ilçesi kadılığını yapmıştır. 1908- 1912 yılları arasında Mut Belediye Başkanlığı görevini icra etmiştir.²⁸⁸ 1913- 1917 döneminde Meclis-i İdare azası gibi sıfatlarla kamu hizmetinde bulunmuştur.²⁸⁹

Ali Rıza Efendi üç evlilik yapmıştır. Birinci eşi Ayşe Hanımdan çocuğu yoktu, ikinci eşi Habibe Hanımdan Sıdika, Hüseyin Avni Ataışık, Meryem Tükel ve Mehmet Emin Ataışık olmak üzere dört çocuğu vardı. Üçüncü eşi Ayşe Hanımdan da Münire Atalay adında bir kız çocuğu olmuştur.²⁹⁰

8 Ekim 1919 tarihinde Ali Rıza Efendi ile arkadaşları tarafından Mut İttihad-ı Milli Ticaret adıyla bir anonim şirketi kurulmuştur.²⁹¹ Mut'ta kurulan bu anonim şirketi sayesinde Lübnan ve Suriye'ye ihracat yapılarak ticaret alanında etkili olunmuştur. Lübnan'a kereste ve yapağı ihraç edilmiştir. Ali Rıza Efendi, Yapıntı köyü üstü mevkiinde

²⁸⁶ Derleyen Ali Rıza Ataışık'ın Torunu Kılıç Ataışık.

²⁸⁷ T.B.M.M. Arşivi, I. Dönem İçel Milletvekilleri Tercüme-i Hal Kâğıdı.

²⁸⁸ Kazım Öztürk, *TBMM Albümü 1920- 1973*, Önder Matbaası, Ankara, 1973, s. 34.

²⁸⁹ Derleyen Ali Rıza Ataışık'ın Torunu Kılıç Ataışık.

²⁹⁰ Derleyen Ali Rıza Ataışık'ın torunu Kılıç Ataışık; bu konuda Çoker, Ali Rıza Ataışık'ın dört çocuğu olduğunu yazmaktadır. Bkz: Çoker, *a.g.e.*, C:3, s. 483.

²⁹¹ Köse ve Atlay, *a.g.e.*, s. 486. Adı geçen eserde 8 Ekim 1919 tarihinden önce kazada başka bir şirket ismine rastlanmadığı için Ali Rıza Efendi ve arkadaşlarının kurduğu bu şirket, Mut'un ilk anonim şirketi olarak nitelendirilmiştir.

satın aldığı 245 hektar arazide, aşılammamış zeytin ağaçlarını aşılattmış, yeni fidanlar diktirmiş ve sulama düzenekleri kurarak bu 2450 dönüm arazide 25.000 dolayında zeytin ağacı yetiştirmiştir. Hayatının diğer dönemlerinde de zeytinlik ile ziraat alanında Mut için örnek alınacak çalışmalar yapmıştır.²⁹²

Adana İl Genel Meclisi ve Daimî Encümen Üyesi iken Osmanlı Mebusan Meclisi'nin son dönemine İçel milletvekili olarak seçildi.²⁹³ Mebusan Meclisi'nde 673 kayıt numarası ile bulunmuştur.²⁹⁴ Fakat Misak-ı Milliye kabul eden Son Osmanlı Mebusan Meclisi 16 Mart 1920'de İngiliz, Fransız ve İtalyan birliklerinin İstanbul'a asker çıkartması sonucu kapandı, bir kısım mebus Malta'ya sürüldü, bir kısmı da geminin Malta'dan geri gelmesine kadar gözaltına alındı.

Bu göz hapsinde bulunan mebuslardan biri de Ali Rıza Efendi'dir. Bu durumdan kurtulmak isteyen Ali Rıza Efendi, Bursa'da birkaç gün kaplıcaya girmek amacıyla izin aldı ve biri rütbeli dört muhafızla birlikte Bursa'ya gelmiştir. Daha önceden tanıdığı ve bildiği Kara Mustafa Hamamı'na gelen Ali Rıza Efendi, soyunup elbiselerini muhafızların gözü önüne bırakarak hamama girmiş, alt yola açılan arka kapıdan hamamcının hazırladığı elbiseleri ve arabayı alarak Bursa'dan uzaklaşmıştır. 8 Nisan 1920 tarihine kadar geceleri yol almak suretiyle Mut'a ulaşmıştır. Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nden kaçabilenlerin birinci meclise katılabilme çağrısı üzerine derhal Ankara'ya gitmiştir.²⁹⁵

²⁹² Derleyen Ataişık'ın torunu Kılıç Ataişık.

²⁹³ Çoker, *a.g.e.*, C:3, s.483.

²⁹⁴ Demir, *a.g.e.*, s. 369.

²⁹⁵ Derleyen Ataişık'ın torunu Kılıç Ataişık; ayrıca Meclis-i Mebusan kökenli TBMM üyelerinin özgeçmişleri ile ilgili yapılan araştırmada Ali Rıza Ataişık'a yer verilmiştir. Bkz. Hasan Kendirci, *Meclis-i Mebusan'dan Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Kopuş ve Süreklilikler*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2009, s. 110.

Ali Rıza Efendi, 55 yaşında²⁹⁶ İçel milletvekili olarak 24 Temmuz 1920'de birinci meclise katıldı.²⁹⁷ Mecliste İktisat Komisyonu'nda çalışan Ali Rıza Efendi, bir süreliğine bu komisyonun Kâtipliğini de yaptı. Konya İstiklal Mahkemesi Üyeliğine 31 Ocak 1922'de Başkomutanlığın emri ile atandı ise de, mahkemelerin kaldırılması ile ilgili alınan karardan dolayı 20 Temmuz 1922'de görevine son verildi.²⁹⁸

Konya'da 2 Ekim- 15 Kasım 1920 tarihleri arasında yaşanan Delibaş isyanını²⁹⁹ bastırmakla görevli heyette İçel milletvekillerinden Sami Beyle birlikte Konya'ya gitmiş³⁰⁰ ve asayişin sağlanmasında katkıda bulunmuştur. Hatta Ali Rıza Efendi iki arkadaşı ile birlikte isyancılara, tutumlarından vazgeçmeleri için uyarı ve nasihat içeren bir mektup göndermiştir.

Mustafa Asım, Yusuf Kenan ve Mevlit biraderlerimize,

Efendimiz şüpheniz yoktur. Din, mezhep ve ırk kardeşleriyiz. Ölen naçar Türk öldüren yine o. Mahvolan ırz ve iman kardeşlerimizdir. Buna ne Allah ne de Resulullah kayıl ve razı olur. Bu konuda sizlere karşı uzun açıklamalar yapmaya lüzum-u sahih yoktur. Çünkü bilirsiniz kuvvetimiz ve kudretimiz var, hem din ve hem de mezhebimizin düşmanına amansız hücum edelim, mübarek vatanımızı kurtaralım, ondan sonra haklıyı ve haksızı yine kendimiz ayırt edelim. Her üçünüze münasebet, akrabalık ve muhabbetimiz olduğundan şu arizayı

²⁹⁶ Gülekli ve Onaran, *a.g.e.*, s.34, *Devletimizi Kuranlar*, s. 73.

²⁹⁷ TBMM Albüm, Türkiye Büyük Millet Meclisi Birinci İlk Meclis Azası Kırımın Tasvirlerini Muhtevi Albüm, 1327 (1923); TBMM Zabıt Ceridesinde, İstanbul'dan gelmiş olan İçel Mebusu Ali Efendinin Meclise takdimi 31 Temmuz 1920 Cumartesi günü birinci oturumda gerçekleştiği ifade edilmektedir. Bkz. TBMM Z.C., C:3, B:41, s.4

²⁹⁸ Çoker, *a.g.e.*, C:3, s.483.

²⁹⁹ Ergün Aybars, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi- I(Kuruluş)*, Zeus Kitabevi, İzmir, 2008, s.211. Hilafet taraftarı olarak 3- 6 Ekim'de Bozkır'ı işgal eden asiler çevre köyleri de işgal ettikten sonra Ermenek'i işgal etmeye karar verdiler. Zamanla sayılarını artıran bu asi kuvvetlerin lideri Delibaş adında biriydi. Bu yüzden bu isyana Bozkır veya Delibaş isyanı denilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Halit Bardakçı, *Bütün Yönleriyle Ermenek*, Y.Y., Konya, 1976, s. 63.

³⁰⁰ İçel mebusu Ali Rıza Bey Konya'daki görevini tamamlamak için Meclis'e, iznini uzatmak istemesine dair bir takrir sunmuştur. Takrir'in içeriği şu şekildedir: *Mezuniyet sürem son bulmaktadır. Hal bu ise de Karaman'da zuhur eden isyan nedeniyle Ermenek'i kuşatan ve Mut üzerine taarruza teşebbüs eden asileri hemen uzaklaştırmak uğruna bugüne kadar, asileri yakalamak ve takip etmekle Hükümeti mahalliyeye ile beraber uğraşmakta ve Mut kazası civarında toplanmağa çalışan asilerin yuvalarını dağıtma çarelerine sarılarak mahalli kuvvetlerin başında koşmaktayım. Bu gibi vatanın yok olmasına yürüyen canilerle çarpışıp onları lağvedip, uzaklaştırmakla meşgul bulunduğumdan, buralarda milletin selâmetini elde edene kadar çalışmak üzere izin sürem dört ay uzatılmasına müsaade buyrulmasını Büyük Millet Meclisimizin himemi fedakârî ve vatanperverilerinden rica ederim olababta.* Bkz. TBMM Z.C., C: 6, B:102, s. 33.

*takdim eyliyoruz. Bir haftadır nasılsa ettiniz, artık inada lüzum yoktur ve kalmamıştır. Daha ziyade zaman müsait değildir. Sizi imzamızla, namusumuzla temin eyleriz ki afvınıza delalet edeceğimiz ve yahut bu yolda biz de öleceğiz. Düşman gibi birbirimize saldırmada mana yoktur. Kefil tezkeremizle hemen geliniz, kardeşçesine konuşalım bilmediğimizi siz daha iyi bilerseniz birbirimizi ikna edelim. Evlad ve ayalınıza, canınıza hanumanınıza (evinize) acımak lazımdır, hem mezhep hem ırkınıza merhamet ediniz. İnsaniyet ve İslamiyet namına yazmaya mecburuz, çünkü her tarafınızı sarmışlardır. Bu arizamızla vicdanınızı temin eylemekteyiz efendiler.*³⁰¹

Birinci Dönem TBMM’de milletvekilliği görevi sona erince Mut’a döndü.

Burada geri kalan hayatını ziraat ve bahçecilikle uğraşarak geçirdi. Bununla beraber uzun süre CHP’nin İlçe Başkanlığında ve Mutemetliğinde bulundu. Aynı zamanda bir defa da kurultaya delege olarak katılarak politika yaşamını da sürdürdü. 24 Ağustos 1942 yılında öldü.³⁰²

IV.2. İçel Milletvekillerinin Birinci Meclisteki Etkinlikleri

IV.2. 1. BMM’ye Katılan İçel Milletvekillerinin Mecliste Aldıkları Görevler

IV.2. 1. 1. İçel Milletvekillerinin Birinci Mecliste Görev Aldıkları Şubeler

Şevki Bey; Birinci Dönem Millet Meclisi’nde 3. İçtimai 1. Şube’de 2. İçtimai 2. Şube’de, 1. İçtimai 4. Şube’de, 4. İçtimai 5. Şube’de görev almıştır.

Hacı Ali Sabri Efendi; Birinci Dönem Millet Meclisi’nde 3. İçtimai 1. Şube’de, Hacı ali; 2. İçtimai 2. Şube’de, 1. İçtimai 5. Şube’de, 4. İçtimai 5. Şube’de görev almıştır.

Sami Bey; Birinci Dönem Millet Meclisi’nde 2. İçtimai 1. Şube’de, 4. İçtimai 1. Şube’de, 1. İçtimai 2. Şube’de, 3. İçtimai 5. Şube’de görev almıştır.

³⁰¹ Atlay, *a.g.m.*, C:9, S: 110, (Ekim) 1969, s. 12; Köse, Atlay, *a.g.e.*, s.543.

³⁰² T.B.M.M. Arşivi, I. Dönem İçel Milletvekilleri Tercüme-i Hal Kâğıdı; Ali Rıza Ataişık’ın ölüm tarihini Çoker, 29 Ağustos 1942 olarak vermektedir. Bkz. Çoker, *a.g.e.*, C: 3, s.483.

Naim Efendi; Birinci Dönem Millet Meclisi'nde 1. İçtimai 1. Şube'de, 2. İçtimai 2. Şube'de, 3. İçtimai 3. Şube'de, 4. İçtimai 5. Şube'de görev almıştır.

Haydar Lütfi Bey, Birinci Dönem Millet Meclisi'nde 3. İçtimai 1. Şube'de, 1. İçtimai 5. Şube'de, 4. İçtimai 5. Şube'de görev almıştır.

Ali Rıza Efendi; Birinci Dönem Millet Meclisi'nde 2. İçtimai 2. Şube'de, 3. İçtimai 2. Şube'de, 4. İçtimai 2. Şube'de, 1. İçtimai 3. Şube'de,³⁰³ görev almıştır.

IV.2. 1. 2. İçel Milletvekillerinin Birinci Mecliste Görev Aldıkları Encümenler

Şevki Bey, Birinci Dönem Millet Meclisi'nde 1. İçtimâ'i Adliye Encümenine, 1. İçtimai Defter-i Hâkânî Encümenine katılmıştır. 1. İçtimai Müdâfaa-i Milliye Encümeninde kâtiplik yapmıştır. 2. İçtimai Müdâfaa-i Milliye Encümenine, 3. İçtimai Müdâfaa-i Milliye Encümenine, 1. İçtimai Posta ve Telgraf Encümeni, 2. İçtimai Posta ve Telgraf Encümeni katılmış, 3. İçtimai Posta ve Telgraf Encümeni reisliği görevini yapmıştır.

Hacı Ali Sabri Efendi; Birinci Dönem Millet Meclisi'nde 1. İçtimai Adliye Encümeni, 2. İçtimai Adliye Encümeni ile 3. İçtimai Adliye Encümeni, 1. İçtimai Defter-i Hâkânî Encümenine katılmıştır. 1. İçtimai Kanun-ı Esasî Encümeni, 2. İçtimai Mûvazene-î Maliye Encümeninde görev almıştır.

Sami Bey; Birinci Dönem Millet Meclisi'nde 1. İçtimai İktisat Encümeni, 2. İçtimai Mûvazene-î Maliye Encümeni kâtiplinde bulunmuş, 3. İçtimai Mûvazene-î Maliye Encümeninde, 4. İçtimai Mûvazene-î Maliye Encümeninde, 1. İçtimai Orman ve Maadin Encümeninde görev almıştır.

³⁰³ Veysel Genya, *Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 25'inci Yıldönümü Anış 23 Nisan 1945*, TBMM Basımevi, Ankara, 1945, s. 102- 121.

Naim Efendi; Birinci Dönem Millet Meclisi'nde 1. İçtimai Adliye Encümenine katılmıştır. 1. İçtimai İstid'â Encümeni, 2. İçtimai İstid'â Encümeni, 3. içtimai Kavânîn-i Maliye Encümeninde görev almıştır.

Haydar Lütfi Bey, Birinci Dönem Millet Meclisi'nde 1. İçtimai Adliye Encümeni ile 4. İçtimai Adliye Encümenine katılmıştır. 2. İçtimai Defteri Hakâni Encümeninde, 4. İçtimai Kanun-ı Esasi Encümeni, 2. İçtimai Hariciye Encümeninde, 1. İçtimai Kavânîn-i Maliye Encümeni ile 2. İçtimai Kavânîn-i Maliye Encümeninde görev almıştır.

Ali Rıza Efendi; Birinci Dönem Millet Meclisi'nde 2. İçtimai İktisat Encümeninde kâtip olarak görev almıştır. 2. İçtimai Kanun-ı Esasî Encümeninde³⁰⁴ yer almıştır.

IV.2. 1. 3. İçel Milletvekillerinin Birinci Mecliste Görev Aldıkları Geçici Encümen ve Heyetler

Sami Bey; Birinci Dönem Millet Meclisi'nde 1. İçtima senesi İktisat Vekâleti, 3. İçtima senesi Memali Müstahlasa İçin Teşekkül Eden Encümeni Mahsus, 3. İçtima senesi Tetkik Heyeti (üçüncü defa) azası olarak görev almıştır.

Haydar Lütfi Bey de, 3. İçtima senesi Tetkik Encümeni (ikinci toplantı senesinde ikinci defa intihap olunup üçüncü içtima senesinde de vazifede devam), 3. İçtima senesi Tetkik Encümeni (üçüncü defa intihap) başkanı³⁰⁵ olarak görev almıştır.

³⁰⁴ Genya, *a.g.e.*, s.124- 190.

³⁰⁵ Genya, *a.g.e.*, s.215- 227.

IV.2. 2. İçel Milletvekillerinin Birinci Mecliste Yer Aldıkları İstiklal Mahkemeleri

Birinci meclisin 29 Nisan 1920’de kabul ettiği Hıyaneti Vataniye Kanunu ile 11 Eylül 1920’de kabul ettiği Firariler Hakkında Kanunla hukuki dayanağını oluşturduğu İstiklal Mahkemeleri olağanüstü dönemde kurulmuştur. İstiklal Mahkemeleri; önceleri sadece asker kaçakları suçuna çözüm bulmak için kurulmuş, sonradan vatana ihanet, eşkıyalık, casusluk, bozgunculuk, yolsuzluk, saldırı, ayaklanma gibi suçları da yürütecek bir kurum durumuna gelmiştir.³⁰⁶

Milli Mücadele döneminde kurulan İstiklal Mahkemeleri birinci ve ikinci dönem diye ikiye ayrılmaktadır. Birinci dönem İstiklal Mahkemelerinin kuruldukları yerler; Ankara, Eskişehir, Isparta, Diyarbakır, Konya, Pozantı, Kastamonu ve Sivas. İkinci dönem İstiklal Mahkemelerinin kuruldukları yerler ise Kastamonu, Konya, Samsun, Yozgat ve Elcezire’dir.³⁰⁷

15 Kasım 1920’de kurulan Pozantı İstiklal Mahkemesinde mahkeme başkanından sonra en çok oyu alan İçel Mebusu Şevki Bey, 48 oyla bu mahkemeye üye seçilmiştir.³⁰⁸ Davaların genelinde asker kaçakları ve casusluk suçlarına bakan mahkeme, 31 kişiyi çeşitli suçlardan cezalandırmış, yedi kişiye idam cezası vermiş ve bazı askeri görevlileri de yargılamıştır.

Konya İstiklâl Mahkemesi üyelerinden birinin rahatsızlığı sebebiyle istifa etmesi sonucu, Başkumandanın emriyle 31 Ocak 1922 yılında İçel’den Ali Rıza Efendi Konya İstiklal Mahkemesi azalığı görevine getirildi. Konya İstiklâl Mahkemesi 16 Ağustos

³⁰⁶ İhsan Ezherli, *Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920- 1986)*, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, 1986, s. 61- 62.

³⁰⁷ Ergün Aybars, *İstiklal Mahkemeleri 1920- 1927*, C: I- II, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir, 1988, s. 47- 102.

³⁰⁸ Ezherli, *a.g.e.*, s. 65.

1921 ile 22 Temmuz 1922 yılları arasında 1407 davayı sonuçlandırarak 1 Ağustos 1922 yılında kaldırıldı. Dolayısı ile Ali Rıza Efendi'nin de görevine 20 Temmuz 1922 tarihinde son verildi.³⁰⁹

Elcezire İstiklal Mahkemesi üyeleri için yapılan seçimlerde ise 29 Ocak 1923 yılında 186 kişinin oylamaya katılmasıyla Şevki Bey 109 oy alarak bu mahkemede görev aldı.³¹⁰ Mahkeme 9 Mart 1923 ve 11 Mayıs 1923 yılları arasında çalışmalarda bulunarak 90 davayı neticelendirmiş ve 11 Mayıs'ta görevine son verilmişti.³¹¹

TBMM'nin almış olduğu 22 Nisan 1925 tarihli, 144 Sayılı kararı ile İstiklal Mahkemelerinde görevlendirilmeleri nedeniyle Kırmızı ve Yeşil Şeritli İstiklal Madalyası alan TBMM Birinci Dönem üyeleri arasında yer alan İçel milletvekilleri de madalya sıra numaraları ile 1695 Şevki Bey ve 1696 Ali Rıza Efendi'yi görmekteyiz.³¹²

---

³⁰⁹ Aybars, *İstiklal ...*, s. 102- 118; 31 Ocak 1922 tarihinde İkinci Dönem Konya İstiklal Mahkemesi'nde üye değişikliğine gidilmiş, Urfa Mebusu Ali Saib'in rahatsızlığı nedeniyle yerine İçel Mebusu Ali Bey tayin edilmiştir. Bkz. Ahmet Avanas, *Milli Mücadele'de Konya*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu (AKDYYK) Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1998, s.190.

³¹⁰ TBMM Z. C., C: 27, B: 183, s.62.

³¹¹ Aybars, *İstiklal ...*, s.141.

³¹² Çoker, *a.g.e.*, C.1, s. 656.

V. BÖLÜM: BİRİNCİ DÖNEM TBMM'NDE İÇEL MİLLETVEKİLLERİNİN SİYASİ FAALİYETLERİ

Birinci Dönem TBMM'de İçel milletvekilleri, ülkenin zor günler geçirdiği bu dönemde, meclis içerisinde aktif bir rol üstlenmişlerdir. Milletvekilleri, değişik konular üzerinde görüşlerini beyan etmiş, kanun teklifleri, takrirler ve soru önermeleri sunmuşlardır. Bunların yanında birçok komisyonda görev almış ve İstiklal Mahkemelerinde bulunarak düzeni sağlama adına çalışmışlardır. Mecliste yer alan diğer milletvekilleri gibi İçel milletvekillerinin de bu dönemde önceliği, ülkenin maruz kaldığı tehditlerden kurtarılması olmuş, yapılan müzakerelerde düşüncelerini ısrarla ifade etmekten kaçınmamışlardır.

Dönem içinde Ahmet Şevki Bey; kürsüde 22 konuşma yapmış, 11 takrir ve iki kanun teklifi vermiş, üç defa da sual takriri sunmuştur. Gizli oturumda ise bir takrir ve iki konuşma yapmıştır. Ali (Sabri) Efendi, kürsüde bir konuşma yapmış, iki takrir ve bir kanun teklifi vermiş, gizli oturumda ise bir konuşma yapmıştır. Mehmet Sami Bey, kürsüde 16 konuşma yapmış ve dört takrir vermiştir. Mehmet Âlim (Naim) Efendi, yedi takrir, bir kanun teklifi ve bir defa da sual takriri meclise sunmuştur. Gizli oturumda ise iki takriri vardır. Haydar (Lütfi) Bey, beş takriri ve dört tezkeresi mevcuttur. TBMM'den önce de Türk Milletinin temsilciliğini yapan Ali Rıza Efendi ise, kürsüde bir konuşma yapmış, dört takrir ve altı kanun teklifi vermiştir.

V.1. Ahmet Şevki Bey (GÖKLEVENT)

V.1.1. Meclisteki Konuşmaları

Meclisin 14 Ekim 1920 Perşembe günü birinci oturumunda izin sürelerini aşan mebuslardan, aştıkları günler için kesilen paranın, aştıkları günleri tamamladıktan sonra

ödenmesi gerektiği ile ilgili yedi arkadaşı ile birlikte verdikleri taksir üzerine İcel mebusu Şevki Bey söz almıştır. Konuşmasında meclisin açılışında hazır bulunmayarak en son meclise katılanların dört aya ait ödeneklerini alabilmeleri için dört ayı tamamlamaları gerektiği kararına da değinerek şunları söylemiştir:

*Üç ay, dört ay sonra gelenler, nasıl ki dört ayı tamamlamak suretiyle ödeneklerini alıyorsa, üç ay burada bulunmuş, gitmiş; fakat üç beş gün meşru mazeretine dayanarak gelmemiş olanlar da o dört ayı tamamlayanlar gibi. Mesele budur ve bu Meclis, daimi olduğu için bu meselede adalet aranmalıdır. Birtakımları mazur addedilir, birtakımları edilmez. Meclisi daimi olduğu cihetle bir nispeti adile aranmak lazım gelir. Üç ay sonra gelenler, onlar üç ay izin aldı da mı kaldı? Onlara hiçbir izin verilmeden üç dört ay sonra meclise katılmışlardır. Her şeyde eşitlik aranılır. Hemen red olur mu? Bu mesele Divanı Riyasetin takdirine bırakılmış bir şeydir.*³¹³

Sorgun Nahiyesi eski Müdürü Halil Recai hakkında yargılama kararı alınmış ve bu konu Şûrayı Devlete havale edilmiştir. Fakat Şûrayı Devlet teşkilâtının mevcut olmamasından dolayı evrakın tetkik olunamadığı ve şimdiye kadar bir memuriyet de elde edemediğinden dolayı kendisi ile ilgili bir kararın meclis tarafından verilmesini talep eden Halil Recai imzalı dilekçeye dair İstid'â Encümeni mazbatasını mecliste okunmuştur. Mazbatada adı geçen teşkilatın kurulmasına kadar evrakın incelenmesi ve bir karara bağlanması için bir komisyonun oluşturulmasına değinilmiştir. 14 Ekim 1920 Perşembe günü birinci oturumda bu konuda söz alan Şevki Bey, düşüncelerini ifade etmiştir.

*Büyük Millet Meclisi mademki, burada aralıksız toplantı halindedir. Her şubeden seçilmiş üçer azadan mürekkep bir heyet teşekkül ederek o heyet Şûrayı Devlet vazifesini ifa edecek olursa, hem memurların yargılanması boş yere gecikmez, yüzlerce masumun evrakı neticelenmiş olur hem de birçok mağdurun rahat yaşamasına imkân bulunmuş olur.*³¹⁴

³¹³ TBMM Z.C., C:5, B:83, s. 63.

³¹⁴ TBMM Z.C., C:5, B:83, s. 69.

25 Ekim 1920 Pazartesi günü meclisin ikinci oturumunda seferberlik süresine mahsus olmak üzere fiili vazifeler, tedbirler ve koruyucu askeri efradından bedeli nakdî kabulüne dair kanun lâyihasının üçüncü maddesinde bedeli nakdî olarak gayrimüslimlerin hepsinden 250 şer lira alınmasının kabulü üzerine Şevki Bey söz almıştır. Konuşmasında; “Şimdi Rumların ilk askerlik hizmetinde olanlarından bedel alınmasını kabul buyuruyorsunuz; fakat bedeli nakdi veremeyenleri ne yapacağız. Kanunun eşit olarak uygulanması gerekir. Meclisi Âliniz adaleti dağıtmaya memurdur. Eski usulleri kaldıralım. Eşit olarak alınsın. Bu üslupla davranılırsa daha yerinde bir prensip takip edilmiş olur”³¹⁵ demiştir.

27 Ekim 1920 Çarşamba günü birinci oturumda mazbatasının onaylanması hakkında bir karar verilmesine dair Mersin Mebusu Yusuf Ziya Bey, tavrini meclise sunmuştur. Tavrinde Hüseyin Hüsnü Bey’in Mersin’den seçilmediği için talep buyrulan seçim mazbatasının ister istemez gönderilememekte olmasına değinerek beşinci bir mebusun meclise iştirak etmek üzere çabucak gönderilmesi gerektiğine dair Heyeti Celilenin emrine bağlı olarak yapılan seçimde Mersin mebusu olarak seçildiğini savunmuştur. Yusuf Ziya Bey’in tavrini münasebetiyle söz alan Şevki Bey de Yusuf Ziya Bey’i destekleyici bir konuşma yapmıştır.

Efendim, bu iki arkadaşımızın seçimleri hakkında biraz sizi meşgul edeceğim, affınızı istirham ederim. Hüsnü Bey evvelce Konya’da Kuva-yı Milliye kumandanı bulunuyordu. Tertip etmiş olduğumuz Kuva-yı Milliye Mersin üzerine hareket edeceği zaman, bunun Silifke’ye gönderdiği bir adam ki Emin Resa namında Edirneli bir zattır. Hüsnü Bey’e hoş görünmek için, Mersin’den mebus seçildiniz, diye bir telgrafla gelip, Silifke Mutasarrıfına der ki: Hüsnü Bey seçildi. Esası yok. Sonra buradan, Makamı Riyasetten de telgraf verilir. Hüsnü Beyin bir şeyden haberi yok. Hüsnü Bey mebus oldum diye buraya gelir. Buradan, Makamı Riyaset tarafından beş altı defa mazbatasını gönderiniz diye telgraf gönderilir, orası mazbatayı göndermez... Seçim yok ki, göndersinler. İlk olarak beş mebus seçilir. Müderris Emin Efendi

³¹⁵ TBMM Z.C., C:5, B:90, s. 175.

gelmekten vazgeçiyor. Buradan ısrar edildiği zaman ya mebus gönderiniz yahut seçiniz, gönderiniz deniyor. O Emin Efendi istifa ediyor. Bu Yusuf Ziya Bey Mersinlidir. Oranın Gurup kumandanı idi. Bunu Mersin, Tarsus ahalisi seçiyor. Vali Vekili İsmail Safa Bey de hazır oldukları halde... Bu da malûmu âliniz seçim meselesidir, öyle bir günde, beş günde bitecek gibi değildir. Bütün Mersin'in, Tarsus'un ve nahiyelerin bütün seçmenlerin toplanıp bir araya gelmesi bir aya mütevakkıftır. Mazbatasını on beş Eylül'den itibaren yaparlar. Hâlbuki Nisabi Ekseriyet Kanununda tarih gösterilmemiştir. Bir kanunun tarihi gösterilmediği takdirde, kanunlar ve umumi kaideler gereğince, altmış bir gün sonra hükmün geçerli olması icap eder. Bunun üzerine arkadaşımız gelmiştir. Hüsnü Beyin katiyen mazbatası yoktur.

Araya giren Karahisarı Sahip (Afyonkarahisar) mebus Nebil Efendi, her iki seçiminde yolsuz olduğunu ileri sürmesine rağmen konuşmasına devam eden Şevki Bey, Yusuf Ziya Bey'in mebusluğunun onaylanmasını temenni etmiştir.³¹⁶

25 Kasım 1920 Perşembe günü ikinci oturumda İzmir Mebusu Mahmut Esat Beyle arkadaşlarının, İzmir polis müdürü iken bazı zulümlere alet olan ve sonradan Genç mebusluğuna seçilen Fikri Faik Bey hakkında gereken muamelenin ifasına dair tahrir ile ilgili olarak Şevki Bey, bu meselenin gizli bir celsede müzakere edilmesini teklif etmiştir.³¹⁷

31 Mart 1921 Perşembe günü birinci oturumda İtalya'da bulunan satın alma heyeti hakkında Nâfi'a Vekâleti tezkeresi ile ilgili görüşmede heyetin satın alacakları malzemelerin demir, çelik, yağ gibi demiryollarında kullanılacak ihtiyaçlar olduğu belirtilmektedir. Ve bu malzemelerin satın alınması için demiryolları idaresinden işinin ehli iki zatın, ayrıca meclisten de iki mebusun görevlendirildiği ifade edilmektedir. Fakat bu iki mebusun izin almadan üç ay boyunca mecliste bulunmayışları, istifa etmiş sayılmaları konusunu gündeme getirmiştir. Bu konuda diğer bir sorun da, heyetin Nâfi'a Vekâleti tarafından gönderilen telgraflara uzun bir süre yanıt vermemeleridir. Bu

³¹⁶ TBMM Z.C., C:5, B:91, s.213.

³¹⁷ TBMM Z.C., C:6, B:102, s. 43.

davranışları heyetin vazifelerini iyi idare etmedikleri şeklinde yorumlanmasına neden olmuştur. Şevki Bey de “Korsika Adasında seyahat eden adama millet para veremez. Mezuniyet alıp gitmesi lâzımdır”³¹⁸ diyerek düşüncelerini açıklamıştır.

9 Mayıs 1921 Pazartesi günü birinci oturumda Kütahya mebusu Besim (Atalay) Bey’in, gayri milli köy ve şehir isimlerinin değiştirilmesi hakkındaki teklifini görüşülmeye değer olduğuna dair Lâyiha Encümeni mazbatası münasebetiyle Şevki Bey söz almıştır. Konuşmasında “Bunlar Teşkili Vilâyet Nizamnamesi gereğince mahalleri umumi meclislere ait olduğu cihetle muhtacı teemmül olan bir keyfiyet olduğunun oralarca nazarı dikkate alınmasını teklif ederim”³¹⁹ demiştir.

Memurin Muhâkemât Kanununun yürürlükten kaldırılmasıyla bütün mülkiye memurlarının yargılama ve sorguya çekilmesinin adliyece yapılmasının lüzumuna dair Kırşehir mebusu Sadık Bey’in Lâyiha Encümenine havale edilmiş kanun teklifi ve gerekçesinin reddine dair Lâyiha Encümeni mazbatası münasebetiyle, 9 Mayıs 1921 Pazartesi günü meclisin birinci oturumunda bu konuda Şevki Bey söz almıştır. “Efendim usulü müzakere hakkında söyleyeceğim. Her ne kadar bu takririn leh ve aleyhinde söz söylenmesini icap etse de yine Adliye Encümenine gitmesi lâzım gelir. Onun için şimdi söylenilen sözleri gereksiz görüyorum.”³²⁰

9 Mayıs 1921 Pazartesi günü birinci oturumda Besim (Atalay) Bey tarafından Köyhocası ve Sebilürreşad mecmualarının ücretsiz olarak köylere kadar bildirilmesine dair kanun teklifi münasebetiyle görüşme yapılmıştır. Besim Bey mecmuaların sade bir dille halkın anlayacağı bir tarzda yazdığını, halka İslam dinini, İslam’ın meziyetlerini, ahlak ve iktisat ile ilgili bilgileri öğretmeye çalıştığını, bu yüzden de her köye bunlardan birer nüsha

³¹⁸TBMM Z. C., C:9, B:14, s. 284- 287.

³¹⁹TBMM Z.C., C:10, B: 31, s. 269.

³²⁰ TBMM Z.C., C:10, B: 31, s. 273.

gönderilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bunun üzerine Şevki Bey konuyla ilgili olarak aşağıdaki konuşmayı yapmıştır.

*Hakikaten düşüncelerin aydınlatılması için bu köy hocasının köylere kadar gönderilmesi hususunda Besim Bey arkadaşımız bu gibi öğütlere müracaat ettiklerinden dolayı kendileri şayanı teşekkürdür. Fakat diğer rüfekayı kiram da burada söylediler, bunlar vilâyet gazeteleri gibi gidecek, hepsi kasabalarda, şehirlerde kalacaktır. Köylere gidecek bir şey olsa büyük istifadeler temin edecektir. Bundan dolayı böyle buhranlı bir zamanımızda bizim ne bunları köylere kadar göndermek için nakil vasıtalarımız ve ne de mali vasıtalarımız vardır. Bunun için benzeniz bu hususun reddini teklif ediyorum.*³²¹

Konuşmasına “Bendeniz vilâyet gazetesi acentesi oldum. Köylülere parasız vermiş olduğum halde katiyen almadılar. Ben gitmesin demiyorum, gitmez ve aynı zamanda almazlar Efendim”³²² sözlerini de eklemiştir.

12 Mayıs 1921 Perşembe günü birinci oturumda Merzifon, Çorum ve Çalathı yolunun ana yollara doğru uzatılmasına dair kanun lâyihası ve Nâfi’ a Encümeni mazbatası münasebetiyle söz alan Şevki Bey, mazbata kâtibinin izahat vermesini istemiş; fakat isteği yerine getirilmemiştir.³²³

5 Kasım 1921 Cumartesi günü ikinci oturumda İdâre-i Kurâ ve Nevâhi Kanun Lâyihası münasebetiyle 12. maddenin birinci fıkrasında ilköğrenimini bitirmiş olanlardan yirmi bir yaşını tamamlayanların üyeliğe seçilebileceği ibaresi yer almaktadır. Bu konuda Şevki Bey, Nahiye meclis azalığına seçilebilmek için ilköğrenimini bitirmiş olma şartını yerinde bulmadığını, köyde yaşayan bu vasfa sahip pek az insan olduğunu ifade etmiştir. Bu yüzden de bu maddenin “Yirmi bir yaşını ikmal etmiş olmak ve tahsili iptidaisini ikmal

³²¹ TBMM Z.C., C:10, B:31, s. 265.

³²² TBMM Z.C., C:10, B:31, s. 266.

³²³ TBMM Z.C., C:10, B:32, s. 283.

edenlerin veya okuryazar takımlarının tercihen seçilmesi tarzında tadilini teklif ederim”³²⁴ demiştir.

8 Kasım 1921 Salı günü ikinci oturumda da devam eden İdâre-i Kurâ ve Nevâhi Kanun Lâyihası'nın 18. maddesinde “Seçim senesi Mayıs'ın birinci günü bütün nahiyelerde seçim cetvellerinin tanzimine başlanır... Bu cetvellerin nihayet bir ay zarfında tanzim ve ikmalî lâzımdır” şeklinde yer almaktadır. Bu madde ile ilgili Şevki Bey söz almıştır.

*Yalnız ahali ziraata bağlı işleri tâ Mayıs ayından itibaren Eylül, Ekim ayı sonuna kadar devam ettirir ve Teşrin aylarında ziraata başlar. Mart'a kadar devam eder. Bunun için ahali Mart, Nisan aylarında boş kalır, bundan dolayı Mart başlangıcında seçimler başlarsa Nisan nihayetine kadar bitmiş olur.*³²⁵

15 Kasım 1921 Salı günü birinci oturumda yine İdâre-i Kurâ ve Nevâhi kanun lâyihasının maddeleri ile ilgili müzakere yapılmıştır. Kanunun 25. maddesi ile ilgili görüşlerini beyan eden Şevki Bey, “Efendim 25. maddede her yirmi haneden bir aza seçilmesi gösterilmiştir. Bunun bir ölçü olamayacağını evvelce muhterem arkadaşlardan bazıları da söylemişlerdi. Bunun bir nüfus nispetinde tespit edilmesi hakkında bir takririm vardır. O hususu nazarı dikkati âlinize arz ediyorum. Herhalde nüfus esas kabul edilirse daha uygun olur”³²⁶ demiştir. Yapılan görüşmeler sonucunda çoğunluk ölçünün hane yerine nüfus olmasına karar vermiştir.

28 Kasım 1921 Pazartesi günü birinci oturumda Heyet-i Vekilenin vazife ve mesuliyetine dair Encümeni Mahsusun kanun teklifi ve mazbatasını gündeme gelmesi münasebetiyle bu konunun Cumartesi ve Perşembe günleri müzakere edilmesini isteyen

³²⁴ TBMM Z.C., C:14, B:105, s. 79.

³²⁵ TBMM Z.C., C: 14, B:107, s. 138.

³²⁶ TBMM Z.C., C:14, B: 111, s. 223.

Şevki Bey, bugünün Nevahi Kanununun müzakeresine ayrıldığını belirtmiştir. Fakat bu isteği reddedilmiştir.³²⁷

İçel mebusu Ali Efendinin, Tedrisatı İptidaiye Kanununun 15. maddesinin yürürlükten kaldırılmasına dair verdiği kanun teklifi münasebetiyle 5 Aralık 1921 Pazartesi günü ikinci oturumda söz alan Şevki Bey, bu teklifin yerinde bir karar olduğunu belirterek aşağıdaki konuşmayı yapmıştır.

Tedrisatı İptidaiye Kanununun 15. maddesi, bir köyde inşa edilecek mektebin ve o köye gönderilmesi gereken muallimlerin giderleri, aylıkları ve benzerlerini tamamen o köye yüklenmiştir. Bunu ne dereceye kadar uygulanabilir olduğunu bir kere tatbikatında gördük. O köye gönderilen muallimlerin, meselâ altı dersaneli bir mektebe tayin edilen üç muallimin aylıkları; mecburi giderleri ile beraber, 1 600 lira olduğunu kabul edersek, o köyden tahsil ediliyor. Memleketin müdafaası için yirmi sınıf halk silâh altında bulunuyor ve bunların eşlerine terk etmiş oldukları nafaka ve geçimlerine ait büyük ve küçükbaş hayvanlar, hububatlar ve saire satılmak suretiyle o üç muallimin aylık ve giderleri temin ediliyor ki, bu şekil tahsil memlekette pek fena bir hoşnutsuzluk meydana getiriyor. Efendiler bu maddenin uygulanmasında son derece zorluklar görülmüştür. Hatta tahsildarlar kovulmuş, Hükümetle halk arasında, yekdiğerine taban tabana zıt dövüşmeler hatta isyana kadar direnişler meydana gelmiştir. Bu kanunu; İstanbul ki her bir maddede teşkilâtı tertipli olduğu halde Meclisi Umumisi 1919 senesinde uygulamaya karar verdiği halde uygulanamamıştır. Rica ederim elli haneli bir köyde; yirmisi Harbi Umumide şehit olmuş diğeri de şimdi vatanın müdafaasına koşmuş, geride kalmış on hane. On haneye sahip bir köyden bin beş yüz lira vergi tahsiline kalkılırsa; o köyden bin beş yüz lirayı almak için ne yapmalı?

Sorusuna köyü satmalı cevabını veren Konya mebusu Vehbi Efendiyi onaylayarak, durumun bu dereceye kadar geldiğini, köylünün bu yüzden arazisi, küçükbaş hayvanlarının satıldığını ve bu suretle büyük bir hoşnutsuzluğa sebep olduğunu sözlerine eklemektedir. Şevki Bey, konu hakkında düşüncelerini açıklamaya devam etmiştir.

İkinci olarak gönderilen muallimler kimlerdir? Efendiler biz böyle bütün köylere muallim gönderecek kadar bir müessese meydana getirmemişiz... Nerede darümuallimler?

³²⁷ TBMM Z.C., C: 14, B:118, s. 369.

Muallim diye falan efendinin ve falan efendinin tavsiye ettiği birini veya bir daire kaleminden bir efendiye alıyorlar gönderiyorlar ve askerden adam kurtarmak için yeni yeni mektep ortaya koyuyorlar. Mektepten köylünün haberi olmaksızın, para almak için köylüye bir eziyet yükletiliyor. Her halde arkadaşımın verdiği taktir pek yerindedir. Bir an evvel bu verginin kaldırılması Meclisi Âlinin en güzel bir tedbiri olacaktır.³²⁸

Bu konuda söz alan Maarif Vekili Vehbi Bey (Karesi mebusu), Şevki Bey'in bahsettiği noktaya değinerek fakirlere yüklendiği söylenen bu verginin aslında servet ve iktidarı olanlara yüklendiğini belirtmesi üzerine, Şevki Bey de "Bir köyde böyle kaç adam bulursun?"³²⁹ sorusunu yöneltmiştir.

10 Aralık 1921 Cumartesi günü birinci oturumda vatana ihanetten mahkûm edilen ikinci derecede suçlu bulunan şahısların affına dair kanun teklifi ile ilgili konuşan Şevki Bey, "Malûmuâliniz İstiklâl Mahkemeleri memleketin maddi ve manevi kuvvetini parçalayacak vaziyetlere cüret edenler ile alışılmış suçlar erbabından birtakım şahısları da mahkûm etmişlerdir. Bunlar hakkında muamele ne olacaktır? Bu konuda düşünceniz nedir?" sorusunu yöneltmesi üzerine Adliye Vekili Refik Şevket Bey (Saruhan), onların bu kanundan faydalanamayacağını belirtmiştir.³³⁰

Akarat (Gayrimenkul) Vergisinin arttırılması hakkındaki kanun tasarısı münasebetiyle 16 Nisan 1922 Pazar günü üçüncü oturumda söz alan Şevki Bey; her şeyden önce yapılan masrafların azaltılmasını, aksi takdirde böyle vergilerin altından kalkmanın mümkün olmayacağına değinerek tasarının reddini istemiştir.

Arkadaşlar, yeni işler ve hadiseler bir taraftan milletin bünyesini kemirirken diğer taraftan da biz tekâlif vergileri arttırdıkça altından kalkılmaz ağır bir yükün altında millet aciz olup gidiyor. Şimdi Emlak Vergisinden başka genel olarak akaratla pansiyonlara ve kısmen kiraya verilen hususi hanelere bir senelik kira parası yüzde onu nispetinde bir vergi daha

³²⁸ TBMM Z.C., C:15, B:122, s. 29.

³²⁹ TBMM Z.C., C:15, B:122, s. 31.

³³⁰ TBMM Z.C., C:15, B:125, s. 95.

*düzenleniyor. Hâlbuki evvelce yüzde beş nispetinde akarata zam yapılmıştır. Bundan dolayı sıradan bir dükkâna iki yüz lira kira veriyor. Bu bakkal o dükkâna tuttuğu zaman yüz lira kâr ediyor. Sermayesi üç yüz lira olan bir bakkal bir senede imha ediliyor. Geçen sene Konya'dan gelirken gördüm, yüz seksen tane küçük bakkal esnafı vergilerin ağırlığından dükkânlarını kapatmışlardı.*³³¹

17 Nisan 1922 Pazartesi günü ikinci oturumda Mükellefiyet-i Nakliye-i Askeriye Vergisi Kanununun altıncı maddesinde verginin bir defada alınması ile ilgili söz alan Şevki Bey maddeyi eleştirmiştir.

*Efendim, yeni işler ve hadiseler bize daima gösteriyor ki, böyle acele kanunlar yaptığımız halde yine tahsile muvaffak olamıyoruz. Martta Ağnam Vergisiyle bütün vergilerin bir defada tahsili için bir kanun yaptık. Nisan'da bile tahsil edemedik. Böyle uygulanabilirliği olmayan kanunlar yapılmasın. En az buna üç ay bir müddet vermek lâzımdır. Bunun kabulüne itiraz edilebilir. Yoksa bunu bir defada tahsil etmek mümkün değildir. Bu olamayacaktır. Nesi var da köylünün, nesini alacaksın? Bu parayı veremeyecektir. Malını kimseye satamayacaktır. Çünkü para yoktur. Kimse alamaz. Telgraflar vardır efendim, mebuslara çekiyorlar. Ağnam çarşılarda bekliyor, alan yoktur diyorlar. Rica ederim bunu imkânı olacak bir tarzda yapınız. Alınmaz, alınmak lâzım gelirse alınsın. Fakat birden olmaz ve bunun uygulanabilirliği yoktur.*³³²

12 Haziran 1922 Pazartesi günü birinci oturumda 1922 senesi Jandarman Umum Kumandanlığı bütçesi ile ilgili Mûvazene-î Maliye Encümeni mazbatasını okuyan Mersin Mebusu Salahaddin Bey'e "Jandarmaya gönüllü efrat (asker) alınacak mı?" sorusunu Şevki Bey yöneltmiştir. Salahaddin Bey de gönüllü askerlerin mevcut sayısının 2300 olduğunu ve 1923 senesi bütçesinde 2000'den fazla kabul edilmeyeceği şeklinde cevap vermiştir.³³³ Jandarmanın köylülerin sırtından geçinmesi konusunda da Şevki Bey, jandarmanın köylüye karşı şahsi minnettarlığının ortadan kaldırılması gerektiğini ifade etmiştir.³³⁴

³³¹ TBMM Z.C., C:19, B:28, s. 204.

³³² TBMM Z.C., C:19, B:29, s. 267.

³³³ TBMM Z.C., C:20, B:53, s. 378.

³³⁴ TBMM Z.C., C:20, B:53, s. 386.

17 Haziran 1922 Cumartesi günü birinci oturumda, askere alındığında ailesine bakacak kimsesi olmayan asker ailelerinin geçimlerini sağlaması için Kânûn Layihası ve Kavânîn-i Maliye Encümeni mazbatasını gündeme gelmiştir. Bu mazbatada muinsiz efrat ailelerine verilen maaşların bölge itibarıyla belli günlerde ve üç ayda bir kere verilmesi münasip görülmüştür. Bu konuyla ilgili Şevki Bey ise görüşlerini şu şekilde açıklamıştır:

*Efendim muinsiz efrat aylıkları katiben verilmiyor. Bütçede de bunun yeri yoktur, konulmamıştır. Bütçede bir maaş mevcut olmadığı halde tevziatı için müzakere, münakaşa etmek doğru değildir. Bu maaş kesilmiştir. Yalnız şehit ailelerinin maaşı vardır. Bunlara evvelce mal sandıklarından veriliyordu. Köylerden üç saat, on saat uzak mevkilerden kadın, çocuk doğrudan doğruya almak için gelir ve Hükümet civarında toplanırlardı. Üç gün, beş gün beklerler, almanın imkânı yok, nihayet kovulurlar ve giderlerdi. Nihayet mahallerinin ışıarı üzerine İstanbul Hükümeti o vakit emir verdi. Bunların paralarını karyelerinde tahsildarlar makbuz mukabilinde kendilerine versin, bu usul üzere kendilerine veriliyordu. 1337 senesinde bu usul sona erdi. Şimdi bu maaş verilmiyor. Verilmeyen bir maaş hakkında müzakere cereyan etmekten benzeniz bir şey anlayamıyorum.*³³⁵

19 Haziran 1922 Pazartesi günü meclisin ikinci oturumunda 1922 yılı Posta ve Telgraf Genel Müdürlüğü bütçesi ile ilgili görüşmeler sırasında söz alan Şevki Bey, telgraf memurlarının ve müdürlerinin yaptıkları fedakârlıklara değinerek görüşlerini belirtmiştir.

Arkadaşlar evvelce 1920 bütçesinin tasdiki esnasında birtakım küçük memurlara zam yapılmış ve zam sekiz yüz kuruştan aşağı olanlara tahsis edilmiş, on beş senelik memurların maaşı sekiz yüz kuruş olduğundan öyle olduğu gibi kalmış. Bu ikinci kısım hakkında birtakım arkadaşların gösterdikleri tezahürat neticesi olarak elli imzalı bir tahrir verilmiştir. Bu tahrir de birtakım zam icrasını gösteriyor. Bununla pek isabetli bir önlem kabul etmiş oluyorlar. Çünkü vilâyet başmüdürlerinin yokluklarında başkâtipler vekâlet eder. Başkâtiplerin esasen almış oldukları maaş bin kuruştan ibarettir. Bin kuruş maaş alan bir başkâtip icabında bir başmüdürün vekâletini ifa ediyor ve aylarca icabı halinde o vekâlet sandalyesinde kalıyor. Bundan dolayı o zamdan istifade edemeyen birçok memur vardır. Telgraf memurlarının gerek Harbi Umumide ve gerekse bu defaki Kuvayı Milliye'nin teşekkülü anında göstermiş oldukları fevkalâde hizmetlerine mükâfaten Heyeti Celilenizde gösterilmiş olan tezahürat neticesi olarak bir miktar zam yapılması daha yerindedir. Bu tahririn kabulüyle bu kısma dâhil bütün

³³⁵ TBMM Z.C., C.20, B:56, s. 457.

*memurlara ve zam görmemiş olan çalışanlara birer miktar zam lütf buyrulursa haberleşmelerin hüsnücerâyânını kâfil olacağımı zannediyorum.*³³⁶

27 Kasım 1922 Pazartesi günü ikinci oturumda, Divanı Riyasette mevcut olan kâtiplerin izinli olmaları sebebiyle iki kâtibin seçimi münasebetiyle 182 kişinin katıldığı oylamada Şevki Bey 71 oy alarak ikinci sırada yer almıştır. Fakat bu konuda söz alan Şevki Bey, gözlerinden rahatsız olduğunu bundan dolayı da arkadaşlarından rica ederek kendisine oy vermemelerini istemiştir. Bu zor vazifeyi üstlenmeye cüret edemeyeceğini ve mazur olduğunu da sözlerine eklemiştir.³³⁷

V.1.2. Takrirler

11 Ekim 1920 Pazartesi günü meclisin ikinci oturumunda Baltalık Kanununun müzakeresi ile ilgili İçel mebusu Şevki Bey, kanununun sekizinci maddesinin şu şekilde yürürlüğe girmesini teklif etmiştir:

“İnşa olunması emredilen ve hayırlı yerlerin, okulların ve topluluğa bağlı belediye ve köprüler gibi binaların ve inşaata harcanacak kerestelerin orman vergisinden muaf tutulması hususunun yer almasını teklif eylerim.” Fakat bu teklif sekizinci madde olarak kabul edilmemiştir³³⁸

14 Ekim 1920 Perşembe günü birinci oturumda İçel mebusu Şevki Bey’in, izinli olduğu halde maaşından kesilen paranın ödenmesine dair takriri oylamaya konularak kabul edilmiştir. Ahmet Şevki Bey tarafından meclise sunulan takrir şöyledir:

Acizleri 23 Nisan 1920 tarihinde Meclisi Âliye katılıp sonradan seçim bölgemizce görülen lüzum üzerine ahali mahalliyeyi Meclisi Âlinin yüce gayelerinden haberdar etmek ve bilgilendirmek için bayram akabinde dönmek üzere arkadaşım Naim Efendi ile beraber izinli

³³⁶ TBMM Z.C., C:20, B:58, s. 527.

³³⁷ TBMM Z.C., C: 25, B:146, s. 90.

³³⁸ TBMM Z.C., C:5, B:81, s. 27.

olarak 3 Ağustos 1920 tarihinde yola çıktık. Tahsisat devremiz ise 23 Ağustos 1920'de nihayet bulacağına göre 31 Ağustos 1920 tarihine kadar Heyet-i Umumîyenin kararıyla izinli bulunduğum gibi izin süremi sonunda mevcut olan müracaatım üzerine 12 Eylül 1920 tarihinde iznim bir ay uzatılmış ise de Reis Paşa Hazretlerinin gerek bizzat gerek Hükümet vasıtasıyla telgrafla gönderilen emirlerinde iznimi tamamlamadan dönmemin bildirilmesi üzerine iznimin bitmesine on sekiz gün kaldığı halde Ankara'ya geldim. Uzattığım süre olan 20 Ağustostan- 11 Eylül 1920 tarihleri arasındaki tazminat devresine ait on bir günlük tahsisat devresinden kıstalyevn icrasına teşebbüs olduğundan on sekiz gün de izin süremi uzattığım halde iznimden düştükleri on bir günün diğer arkadaşlarıma olduğu gibi izinli sayılarak süremi tamamlamak suretiyle telaflı olunması adaletli olan Heyeti Celilenizden istirham eylerim bu konuda.³³⁹

İçel mebusu Şevki Bey ile yedi arkadaşı meclisin 14 Ekim 1920 Perşembe günü birinci oturumunda verdikleri takrir; ödeme döneminde izin sürelerini aşan mebuslardan, izin sürelerini aştıkları günler için kesilen paranın, aştıkları günleri tamamladıktan sonra ödenmesi gerektiği ile ilgilidir. Takrir Genel Kurul tarafından kabul edilmiştir. Takririn kabul edilmesi ile ilgili mecliste itirazlar yaşanmışsa da sonuç değişmemiştir

Büyük Millet Meclisi azasından Meclisin ilk açılışında hazır bulunmayarak en son Meclise katılanlara dört aya ait ödeneği alabilmek için dört ayı tamamlaması şartı kararlaştırılmış olduğu halde Meclisin ilk açılışında hazır bulunarak bu dört ay içinde izin alarak memleketine gitmiş ve bazı mazeret sebebiyle iznini aşmış olanlara da bu geçmiş günleri tamamladıktan sonra ödeneğin tamamen verilmesi eşitliğe uygun ve adaletli bulunmuş iken bu gibilerden ödeneğe ait günlük hesap ile kesinti yapılmaktadır. Halbuki bu uygulamada fevkalade ölçüsüzlük mevcuttur. Bunların aştıkları günleri tamamlanması ve ancak bu zamana ait tazminat alamaması yoksa Meclisin açılışında hazır bulunmayanlar nasıl ki dört ayı tamamlamaya mecbur ise ilk açılışta hazır bulunup ta iznini her nasılsa aşmış bulunanların maaşından kesinti yapılması Meclisin açılışında hazır bulunmalarının sebep olduğu manasını ifade eden şu uygulama hakka, adalete, eşitliğe uymaz. Bunun ıslahını teklif ederiz.³⁴⁰

³³⁹ TBMM Z.C., C:5, B:83, s. 59.

³⁴⁰ TBMM Z.C., C:5, B:83, s. 62.

Harcırah (yol masrafı) Kararnamesinin açıklanması gerektiğine dair Büyük Millet Meclisi Riyaseti tezkeresinin görüşüldüğü 11 Nisan 1921 Pazartesi günü birinci oturumda İçel ebusu Şevki Bey bu konuda meclise tavrırını sunmuştur. Verdiği tavrırde İstanbul'dan gelip de Ankara'da memuriyete tayin edilenlerin ne kendilerine ne de ailelerine yol masrafı verilemeyeceğini; fakat verilmiş olanlar var ise geri alınması gerektiğini teklif etmiştir.³⁴¹

Şevki Bey, 23 Nisan 1921 Cumartesi günü birinci oturumda TBMM'nin açılış günü olan 23 Nisan'ın millî bayram kabul edilmesine dair tavrırını meclise sunmuştur. Tavrırinde ebedi hayat ve bağımsızlık için Türk Milletinin mücadele ettiği bu tarihte Büyük Millet Meclisi kurularak milletin alın yazısına el koyduğunu ve bahtiyar bir gün olduğundan milletin kalbinde yüceltilmesi gerektiğini, bu yüzden adı geçen tarihin yani 23 Nisan'ın resmi günlerden sayılmasını önermiştir.³⁴²

9 Mayıs 1921 Pazartesi günü birinci oturumda Besim (Atalay) Bey tarafından Köyhocası ve Sebilürreşad mecmualarının ücretsiz olarak köylere kadar dağıtılmasına dair kanun teklifi münasebetiyle meclise sunduğu tavrırde Şevki Bey; "Köy Hocası mecmuasının köylere kadar gönderilmesine dair Besim Atalay Bey'in teklifinin reddini teklif eylerim"³⁴³ demiştir.

5 Kasım 1921 Cumartesi günü ikinci oturumda İdare-i Kura ve Nevahi kanun lâyihası münasebetiyle 12. maddenin birinci fıkrasının aşağıdaki gibi düzenlenmesini teklif etmiştir; fakat tavrırı kabul edilmemiştir.

³⁴¹ TBMM Z.C., C:9, B:19, s. 452.

³⁴² TBMM Z.C., C: 10, B:24, s. 70; Ayrıca bkz. Nalan Seçkin, *1920- 1970 İlk Meclis'ten Kalanlar*, Divan Matbaası, Ankara, 1970, s.20, Velidedeoğlu, *a.g.e.*, s. 115.

³⁴³ TBMM Z.C., C:10, B:31, s. 266.

“Yirmi bir yaşını ikmal etmiş olmak ve tahsili iptidaisini ikmal ve okuryazar takımları tercihan intihab olunabilirler.”³⁴⁴

6 Şubat 1922 Pazartesi günü birinci celsede Şevki Bey ve arkadaşları tarafından verilen tahrir Posta, Telgraf Müdürü Umumisi Sabri Bey’in telsiz, telgraf malzemesi satın alması için memur edilmesine dairdir. Tahrir de telsiz, telgraf malzemesi parçalarını satın almak üzere Almanya'da bulunan Nuri Bey’in bir milyon lira ile ihtiyaçları temin ettiğini; fakat Almanya'ya gidecek olan Posta ve Telgraf Müdürü Umumisi Sabri Bey’in de aynı parçalar için yüz bin lira ve diğer parçalar için de kırk bin lira ki, toplamda yüz kırk bin lira verilerek memur edilmiş olduğu belirtilmektedir. Ayrıca Sabri Bey’in bu husus için boş yere Avrupa'ya yollanmasından vazgeçilmesini ve lüzumsuz harcamalarla hazinenin zarara uğratılmaması dile getirilerek bu konunun Heyeti Vekileye havale edilmesini teklif etmişlerdir.³⁴⁵ Tahrir yapılan görüşmeler sonucunda reddedilmiştir.³⁴⁶

17 Nisan 1922 Pazartesi günü ikinci oturumda Mükellefiyeti Askeriye Vergisi Kanununun maddeleri ile ilgili yapılan müzakerede Şevki Bey, kanunun 5 maddesinde yer alan A, B ve C fıkralarına ek olarak aşağıda verilen tahririn D fıkrası olarak beşinci maddeye ilâvesini teklif etmiştir:

“(D) beş yüz kuruşa kadar maaşı olan memurin köylüler gibi elli ve beş yüz kuruştan yukarı maaşı olanlar, yüz kuruş toptan vereceklerdir.” Tahrir kabul edilmemiştir.³⁴⁷

³⁴⁴ TBMM Z.C., C: 14, B:105, s. 86.

³⁴⁵ TBMM Z.C., C:16, B:155, s. 230.

³⁴⁶ TBMM Z.C., C:16, B:155, s. 233.

³⁴⁷ TBMM Z.C., C:19, B:29, s. 263.

Arazi Vergisinin beş seneliğini bir defada tahsil edenlerin adı geçen vergiden muaf tutulmalarına dair kanun önerisi ile ilgili 22 Nisan 1922 Cumartesi günü birinci oturumda Şevki Bey bu konuda taktir vermiştir.

*Mesele açıklığa kavuşmuştur. Müzakere kâfidir. Kanunun düzenlenmesinde fakirliğin suç teşkil ettiği ve arazi sahiplerinden zengin olanların bu kanun gereğince borcunu vermeleri, gücü olanların kendilerini halktan yüksek görme cesaretinde bulunmalarını alçalma sayarak Hükümetin bu kanunla güvensizlikte bulunacakları emri aşikâr bulunduğundan kanunun reddini teklif eylerim.*³⁴⁸

17 Haziran 1922 Cumartesi günü ikinci oturumda Şevki Bey ile arkadaşı Saruhan mebusu Avni Bey'in verdikleri taktir de doğu vilayetleri halkına ücretsiz kereste verilmesine dair kanunla ilgilidir. Yüce Başkanlığa sunulan önergede yangın, sel, deprem gibi gökyüzü ve yeryüzünde meydana gelen benzer felaketlerden dolayı tamir ve inşasına lüzum görülen meskenler, mektepler, medreseler ve ibadet edilen yerler için memleketin her noktasında bu gibi ihtiyaçlar olacağından müzakere olunan bu kanunun ülkenin bütününe kapsamak suretiyle kabulünü teklif etmişlerdir. Fakat taktir Genel Kurul tarafından kabul edilmemiştir.³⁴⁹

V.1.3. Kanun Teklifleri

14 Ekim 1920 Perşembe günü birinci oturumda Şûrayı Devlet teşkilâtının mevcut olmamasından dolayı evrakının tetkik olunamadığına ve hakkında meclisçe alınmış bir karara dair Sorgun nahiyesi eski müdürü Halil Recai imzalı dilekçeye dair İstida Encümeni mazbatasını mecliste okunmuştur. Mazbatada adı geçen teşkilatın kurulmasına kadar evrakın incelenmesi ve bir karara bağlanması için bir komisyonun oluşmasına değinilmiştir. İçel mebusu Şevki Bey de bu konuda BMM'nin aralıksız olarak toplanma

³⁴⁸ TBMM Z.C., C:19, B:32, s. 343.

³⁴⁹ TBMM Z.C., C:20, B:56, s. 475- 476.

halinde bulunacağından dolayı Şûrayı Devlet teşkilinin de ekonomik açıdan büyük fedakârlığa muhtaç olduğuna değinerek, aşağıdaki maddeleri kanun teklifi olarak Heyeti Ūmumîye'ye sunmuştur.

“MADDE 1. — BMM müstemirren hal-i in'ikâdda (aralıksız toplanma) bulunduğundan ahvâl-i hâzıra zâ'il (zamanın şartlarına geçmek) oluncaya kadar her şubeden üç zattan mürekkep bir heyetle Şûra-yı Devlet vazifesinin ifası.

MADDE 2. — İşbu kanunun icrasına Büyük Millet Meclisi memurdur.

MADDE 3. — İşbu kanun tarihi neşrinden muteberdir.” Teklif kabul edilmemiştir³⁵⁰

15 Kasım 1921 Salı günü birinci oturumda İçel mebusu Şevki Beyle Ali Efendi'nin, Müfettişi Umumilik hakkında kanun teklifi Dâhiliye Encümenine havale edilmesi Genel Kurul tarafından uygun görülmüştür.³⁵¹

V.1. 4. Gizli Celselerdeki Faaliyetleri

24 Temmuz 1920 Cumartesi günü üçüncü oturumda Azâ-yı Kirâm tahsisat ve harcırahına dair mazbata münasebetiyle söz alan Şevki Bey, para meselesinden bahseden milletvekillerini eleştirerek şunları söylemiştir: “Biz buraya milli birliği temin etmek için gelmişiz. Milletın bizden hiçbir haberi yoktur. Bunları anlatmak için millete doğru yolu göstermek lâzımdır. Meclisin almış olduğu istihkaka diyecek yoktur efendiler.”³⁵²

Ayrıca bu konuda 9 Ekim 1920 Cumartesi günü ikinci oturumda takrir de vermiştir. Takrirden “Azayı kiram dört ay devam etmek suretiyle ikmal edilerek

³⁵⁰ TBMM Z.C., C:5, B:83, s. 70- 71.

³⁵¹ TBMM Z.C., C:14, B:111, s. 220.

³⁵² TBMM G.Z.C., C:1, B:39, s. 114.

tahsisatlarını alarak diğer ayların tazminat devrine ait olarak ifayı muamele olunması suretiyle tahsis olunmasını teklif eylerim.”³⁵³

Gümüşhane mebusu Hasan Fehmi Bey’in; Şubat 1922 aylıklarının vaktinde ödenmesini temin etmek için 20 ve Müdafaa-i Milliye ihtiyaçlarına harcanmak üzere 5 milyon lira avans verilmesi hakkındaki tavrı ile ilgili 16 Şubat 1922 Perşembe günü dördüncü oturumda Şevki Bey “Bu teklifte memurların Şubat maaşı da mevzubahis ediliyor. Ne veriyorsunuz ki, ne keseceksiniz?”³⁵⁴ diyerek konuyu eleştirmiştir.

5.1. 5. Tavrı Sualler ve Bunlara Verilen Cevaplar

2 Şubat 1922 Perşembe günü birinci oturumda İçel mebusu Şevki Bey’in, işleri ile ilgili meseleler hakkında sual tavrı Dâhiliye Vekâletine gönderilmiştir.³⁵⁵ Fakat Şevki Bey’in, 29 Haziran 1922 Perşembe günü ikinci oturumda bulunmamasından dolayı Dâhiliye Vekâleti tarafından verilen cevap okunmamıştır.³⁵⁶

9 Şubat 1922 Perşembe günü birinci oturumda İçel mebusu Şevki Bey’in, Konya Valisi hakkında sual tavrını meclise sunmuştur. Genel kurul tarafından da Dâhiliye Vekâletine havale edilmiştir.³⁵⁷ 11 Mayıs 1922 Perşembe günü birinci oturumda İçel mebusu Şevki Bey’in, Mersin Mutasarrıfı Fahri Bey hakkında sual tavrı de Dâhiliye Vekâletine gönderilmiştir.³⁵⁸

³⁵³ TBMM G.Z.C., C:1, B:80, s. 146.

³⁵⁴ TBMM G.Z.C., C:2, B:160, s. 823.

³⁵⁵ TBMM Z.C., C:16, B:153, s. 195.

³⁵⁶ TBMM Z.C., C:21, B:65, s. 164.

³⁵⁷ TBMM Z.C., C:16, B:157, s. 260.

³⁵⁸ TBMM Z.C., C:20, B:42, s. 20.

V.2. Ali (Sabri) Efendi (GÜNEY)

5.2. 1. Meclisteki Konuşmaları

İçel mebusu Ali Sabri Efendi ve arkadaşlarının 5 Temmuz 1920 Pazartesi günü birinci oturumda verdikleri takirde, şimdiye kadar uzaklaştırılan ve tayin edilen memurların bir listesinin Heyeti Vekileden talep edilmesi ile ilgiliydi. Bu konu üzerine söz alan Ali Sabri Efendi düşüncelerini şu şekilde izah etmiştir:

Efendim, bizim hedeflediğimiz tek amaç vatanımızı koruma ve kurtarma peşinde olduğumuzu Meclisi Ali anlamıştır. Bundan dolayı maddi ve manevi kuvvetlerimizi bu yön ve bu hedef için sarf etmek, birinci vazifemizdir. Bunun için Meclisi Ali ilk müzakeratlarının birçoklarında yükseltme derecesinde olan teşkilât ve idare-i dâhiliyeye ve bağlı işleri mümkün olduğu ve en çok da mali fedakârlığı gerektiren şeyleri mümkün olduğu merteye tedbirli kabul etmek lâzım geldiğini ruhen gösteriyordu. Şimdi zannediyorum, şurada teşekkül ettiğimiz iki üç ay zarfında bütün meşguliyetimizden, gayemizden haylice uzaklaşmışız. En az bir memleketin bütün sınırlarını koruma sebeplerini temin ve iyice düşünmekten ziyade dâhili birçok memurun uzaklaştırılması ve tayini, değiştirilmesi ve terfisi gibi meselelerle meşgul olduk, zannedirim bu lüzumsuz bir mesele olmamakla beraber, bendenizin kanaatine göre, biraz lüzumundan fazla meşgul olduğumuzu anlıyorum. Eğer lüzumundan fazla meşgul olunmuşsa, malûmu âliniz bu meselelerde daha ziyade zamanın şartlarına dolayısı ile mali fedakârlık yapmağa mecburuz ki, maalesef parasızlık yüzünden temin ve hazır edeceğimiz birçok sebep vakit ve zaman ile ele geçiremediğimiz ve hazır edemediğimizden cephelerimizin bu gün aldığı şekli görüyoruz. Bu itibarla bu cihetle Heyeti Muhtereme-i İcraiyeden her biri kendi dairesine ait ne kadar memuru uzaklaştırmış ve atama veya tayin etmiş, ne kadar memur değişmiş ve değiştirilmiş bunların hepsinin bir cetvelini, önceki ve şimdiki memuriyetlerini ki bundanda maksadı âcizanem, bu konuda ehliyet ne dereceye kadar ehemmiyet verilmiştir, riayet edilmiştir ve işler ne dereceye kadar ehline bırakılabilmıştır? Ben zannedirim, ictimâî hastalıklarımızdan biri de işi ehline vermek hususundaki şimdiye kadar gösterdiğimiz tereddüldür. On senelik hayatı meşrûtiyetimiz, zannedirim bize devri istibdadda olduğundan fazla bir dersi intibah vermemiştir. Onun için bu hastalığa nihayet verelim. Eğer böyle bir şey olmamışsa şeref, tabi kendilerininindir ve aynı aynı zamanda hisse-i şeref onları o mevkie yükselten Heyeti Umumiye'ye aittir. Temenni ederim ki böyle olsun.

İkincisi; bizim hedef ettiğimiz gaye, vatanın selâmetidir ve bunda arzu ettiğimiz derecede muvaffak olabilmemiz ise, milli emellerimizi hakkıyla ifa ve idrak ile ve onun peşinde milletin ittifak ve ittihad edebilmesi ile mümkündür. Bunu tabi saygıdeğer heyetiniz gereği gibi

bilir. Onun için bu dâhildeki birlik ve dayanışmayı temin edebilmek yalnız bir cihetten olmaz kanaatindeyim. Bir taraftan idari, bir taraftan irşadı olmalıdır. Yani mümkün olduğu kadar zorlama ve baskı suretiyle artık milleti gayesi peşinde toplamaktır. Meselede sarsılmaz bir halde koruma ve sağlamlık temin edilirse gayelerimize o kadar emin adımlarla gidebiliriz değil mi efendim? Onun için Heyeti İcraiye-i Muhteremeden bu ciheti sorup anlamaya mecbur kaldım ki, bu maksadı ulviyi temine yani bunu temin edebilecek idari, irşadı ne gibi sebeplere başvurabilmiştir ve daha bundan fazlasını temin edebilmek imkânı var mı idi? Bu konuda saygıdeğer heyete bilgi versinler, maksadım budur. Bundan dolayı artık takririmin içeriğindeki şü olduğuna göre nazarı dikkate alınıp alınmayacağı saygıdeğer heyetinizin takdirine bağlıdır.³⁵⁹

V.2. 2. Takrirler

5 Temmuz 1920 Pazartesi günü birinci oturumda İçel mebusu Ali Sabri Efendi ve arkadaşları tarafından verilen takrirden, memur olan mebusların adlarını kapsayan bir cetvelin Heyeti Vekiliden (Bakanlar Kurulu) talep edilmesi söz konusudur. Bu takrirden İçel mebuslarından Haydar Lütfi Bey'in de imzası bulunmaktadır.

Ali Sabri Efendi ve arkadaşlarına göre, meclis görevlerini tamamıyla ifa edebilmek için düzeni ihlal edecek en ufak bir ihtimalden uzak bir tarzda hareketi kesin kanun olarak kabul etmelidir. Bazı tecrübelerle de olması gereken durumlarda uzun süre bekleyerek tereddüde düşmek tahammül edilemezdi. Heyeti Vekiliye bırakılan karar gereğince, kişi azalıklı herhangi bir memuriyet vazifesini devam edip edemeyeceği, meclis tarafından bir an önce halledilmelidir. Heyeti Vekiliye şimdiye kadar mebuslardan kaç kişiyi ne gibi memuriyetlere tayin ettiğini ve bu kişilerin önceden ne gibi bir memuriyet ve meslekte bulduklarını ve Başkanlık Kurulunda herhangi bir memuriyette iken meclise üye seçilmiş olanların da memuriyetlerini bildiren bir cetvelin acilen meclise bırakmaları gerekmektedir. Bu takrir Heyeti Vekiliye havale edilmiştir.³⁶⁰

³⁵⁹ TBMM, Z.C., C:2, B:28, s. 179.

³⁶⁰ TBMM Z.C., C:2, B:28, s. 177-178.

İçel mebusu Ali Sabri Efendi ile birlikte yedi arkadaşının 5 Temmuz 1920 Pazartesi günü birinci oturumda verdiği diğer tahrir, şimdiye kadar uzaklaştırılan ve tayin edilen memurların bir listesinin Heyeti Vekileden talep edilmesi ile ilgilidir. Tahrirde İçel mebuslarından Haydar Lütü ve Mehmet Sami Bey'in de imzası bulunmaktadır.

İçel mebusu Ali Sabri Efendi ve arkadaşları, amaçlanan gayenin sadece vatanın kurtarılması ve korunması olduğunu, bunun için de bütün maddi ve manevi kuvvetleri o hedefe çevirmek gerektiğini bildirmişlerdir. Fakat bazı İcra Vekâletlerinin, uzaklaştırılan ve tayin edilen memurlarla ve gereğinden fazla teşkilât işleri ile meşgul olduklarını belirtmektedirler. Bundan dolayı İcra Vekâletlerinin kuruluşundan bu ana kadar bu konudaki faaliyetlerini aşağıdaki maddelerle meclisi aydınlatmalarını teklif etmişlerdir.

Madde 1. — Her vekil şimdiye kadar ne gibi sebep ve esaslara müstenid (dayanan) ne kadar memur ve azil ve tayin ve terfi ve değiştirilmiştir. Bu hususta elde mevcut kanunlara ne dereceye kadar saygı gösterilmiştir? İsimler ile önceki ve şimdiki memurluk rütbelerini açıklayan bir cetvel ile konunun açıklanması gerekmektedir.

Madde 2. — Memurların azil ve tayin, terfi ve değiştirilmeleri için gereken yol masrafını ödemeye maliyemizin tahammülü var mıdır ve bu konuda istenilen giderler ne miktardadır? Millettin bireylerini tek bir fikirde birleştirmek ve dayanışmalarını elde etmek hususunda idare ve uyarılarda ne gibi tedbirler düşünmüşlerdir? ³⁶¹

1 Kasım 1920 Pazartesi günü birinci oturumda şimdiye kadar uzaklaştırılan ve tayin edilen memur cetvellerinin gönderildiğine dair Heyeti Vekilenin tezkeresi “Bu bapta vekâletler tarafından tanzim ve irsal kılınan cetvellerin raptentakdim kılındı”³⁶² şeklinde olmuştur.

³⁶¹ TBMM Z.C., C:2, B:28, s. 178-179.

³⁶² TBMM Z.C., C:5, B:93, s. 262.

V.2. 3. Kanun Teklifleri

5 Mayıs 1921 Perşembe günü birinci oturumda İcel mebusu Ali Sabri Efendi ve arkadaşları tarafından, ticari nakliyatlarda kullanılacak olan yük otomobil ve kamyonlardan gümrük vergisi alınmamasına dair kanun teklifi meclise sunulmuştur. Bu kanun teklifi Lâyiha Encümenine havale edilmiştir.³⁶³ 18 Haziran 1921 Cumartesi günü birinci oturumda bu konu ile ilgili Lâyiha Encümeni Mazbatası meclise sunulmuştur. Oylamaya konulan Layiha Encümeni Mazbatası reddedilmiş ve Kavânîn-i Maliye Encümenine havale edilmiştir. Mazbatanın içeriği ise şöyledir:

*Sırf menâfi-i şahsiyye ve ticaretini temin için suret-i husûsiyyede tüccaran ve eşhâs tarafından celb olunan bu gibi vesaitin resm-i mezkûrdan istisnası Hazine varidatını tenkis edeceği ve binlerce lira sarfiyla elde edilecek vesait-i mezkûre için de ashâbı tarafından cüz'î bir resmin ihtiyari zarureti der-kâr bulunduğu cihetle encümenimizce muvafık-ı maslahat görülmeyen teklif-i mezkûrun reddine karar verilmiştir.*³⁶⁴

V.2. 4. Gizli Celselerdeki Faaliyetleri

Ali Sabri Efendi 8 Ağustos 1921 Pazartesi günü kapalı oturumda askerin durumu hakkında söz alarak, düşüncelerini izah etmek için şunları ifade etti:

Efendim, şimdi encümeni mahsusa verilen takrirler hakkında beyan edilen noktalara göre bugünkü vaziyet: En acil ve kesin çare olarak muhtelif maksatlarla milletin ruhundan doğan ve bugün mahalli mukadderata hâkim olan bir halkın en büyük idare memurunun başı altında toplanmasını şu güne göre alın yazısını eline almasını kararlaştırmış. Bu teorik olarak pek güzel. Fakat ameliyata geçecek olursak bunda da tabii birtakım noktaların kayıt ve şartlarını dikkate almak lâzım gelir.

Bir defa bu komisyon vazifelendirilmiş midir? Vazifeli ve mecburi olarak görevini yapacak mı? Yoksa isteğe bağlı olarak mı? Eğer isteğe bağlı olacaksa, biz de isteğe bağlı olarak en mühim vazifelerin ifası için teşekkül etmiş komisyonlar dahi daima vazifeyi yerine getirmede kıymetsiz kalır. Onun için bunların adetlerini azaltarak kendi içlerinden meselâ Belediyeden, Meclis-i İdareden, Müdafayı Hukuk heyetlerinden bir, bağlı olan kişilerden de

³⁶³ TBMM Z.C., C:10, B:29, s. 236.

³⁶⁴ TBMM Z.C., C:10, B:39, s. 387- 390.

birer alınarak ve bir adet kabul ederek ve bunlar da bir kitle halinde çalışırsa bir dereceye kadar daha ziyade amelî olur zannederim. Ne ise o yönü bendenizce mühim değildir.

Şimdi bendeniz gerek Heyet-i İcra'iyenin, gerek saygı değer arkadaşların izahat ve gensorularından bilhassa İsmet Beyefendinin ve akşam encümeni mahsusun Heyeti icraiyeden istiklâl ettiği kesin kanaati, Ferit Beyefendinin ifadelerinden anlayabildiğim bir şey varsa bugün İzmir cephesinde vaki olan düşman taarruzunu durdurabilmek, tevkif edebilmek meselesini bir az güçsüz söylüyor. Heyeti İcra'iyeye tereddütsüz bir kanaat veremiyor. Hepinizin hatırı âlilerindedir ki, son Meclis içtimanı tatil edeceği zaman celse-i hafiyede verilen izahatta İzmir cephesinde vaki olacak her taarruza karşı bizim müdafaa esbabımız hazır edilmiş, bunun için orada vasıtalarımız kâfidir, denilmişti, zannederim. O celsenin zaptında da bu cihet yazılmıştır. Hâlbuki bugün bize verilen cevaptan, verilen izahattan, o gün verilen izahata nazaran biraz işin başkalaştığını görüyorum. O zaman vaziyetin vahameti, vaki olacak derecede başkalaştığı, taarruzun derecesi veyahut vaziyet olduğu gibi Meclise izah edilmemiş. Onun için bendeniz bu ciheti bu cihetin adamakıllı araştırılmasını istirham ediyorum.

Bir de bu cihet Malûmuâliniz gönümünüzün istediği her şeyle, yapamayacağımız faaliyetle ne dereceye kadar muvaffak olabilecektik? Bunu evvelce daha iyi düşünür ve Meclise daha açık bir şekilde anlatılmak lâzımdır kanaatindeyim. Bugünkü vaziyet bize anlatıyor ki, bunu vaktiyle iyi anlamamışız veyahut bize iyi anlatılmamış. Çünkü bize bir gün Yunan ordusu o günkü sahip olduğu kuvvetin bir kaç misliyle ve her çeşit taarruz vasıtaları ile taarruz edeceğini nazarı dikkate alarak ona göre mevcudiyetimizi ne dereceye kadar müdafaa edebilecek ve bu konuda ne kadar vasıtaya sahip olabilecek diye bundan acele Meclis haberdar edilmiş olsaydı, olabilirdi, Meclis ehven-i şerr olarak memleketin menfaatleri için daha başka tedbirler, daha başka kararlar kabul edebilirdi. Bendeniz kendi hesabıma söylüyorum. Bugünkü hâsıl ettiğim kanaatle, evvelki hâsıl ettiğim kanaati ondan evvelki celselerde hâsıl ettiğim kanaatle başka görüyorum. Binaenaleyh bu konuda Paşa Hazretlerinin saygıdeğer Heyeti aydınlatmalarını ve bu konudaki şüphemizi gidermelerini istirham ederim.³⁶⁵

V.3. Mehmet Sami Bey (ARKAN)

V.3. 1. Meclisteki Konuşmaları

Dr. Adnan Bey'in başkanlığında; yeni halifenin seçilmesi ve kabul edilmesi hakkında verilen takrirlerin açık oturumda defalarca teklif edilmesine rağmen okutturulmamış olması ve isimlerin belirlenmesi talebini içeren takrirlerinde kaidelerin

³⁶⁵ TBMM G.Z.C., C:2, B:63, s. 194.

açıklığına rağmen oya konmaması tepkilere yol açmıştır. Bu konu hakkında Sinop mebusu Hakkı Hami Beyle arkadaşları tarafından meclise tahrir sunulmuştur.³⁶⁶ 20 Kasım 1922 Pazartesi günü birinci oturumda müzakere sırasında söz alıp sadece bir noktada aydınlanmak istediğini belirten Sami Bey; isimlerin belirlenmesi ile ilgili tahrirlerin oylamaya konmamasının doğru olabileceğini; çünkü seçimin yapılmasından sonrada isim okunması ile ilgili tahrirlerin oylamaya konmasında sakınca görmediğini savunmaktadır. Fakat seçim şekline ait bir tahririn Heyeti Umumiye'ye sunmadan seçimin oylamaya konma kararı başkanlık makamının hangi hükümlere dayanarak yerine getirdiğini anlamadığını ifade etmiştir.³⁶⁷

20 Kasım 1922 tarihli aynı oturumda Sami Bey müzakerenin usulüne dair söz isteyerek bir önceki oturumun Zabıt-ı sabıkı (eski kayıtları) hakkında eleştiride bulunmuştur.

Efendim Heyeti Aliye'nin geçen gün bahis konusu olan meseleler hakkında bilgileri vardır. Burada seçimin yapılmasından önce verilmiş birçok tahrir vardı. Bunlar arasında tayini esami tahriri mevcut idi. Tayini esami tahririnin mecburi olarak başkanlık makamını işgal eden zat (Dr. Adnan Bey) tarafından reye koyması icap ederken konulmamıştır. Şimdi sözü çevirerek o tahrirlerin reye konma imkânı olduğundan bahsediliyor.

Sami Bey bu konuşma üzerine uyarılmış ve meclis başkanı tarafından o tahrirlerin oya konması hakikat olarak nitelendirilmiştir. Konuşmasına devam eden Sami Bey Meclis Başkanına katıldığını; fakat verilen tahrirler arasında seçimin yapılma şekli ve tarzı hakkındaki tahririn okunmadığını ve oylamaya konulmadığını belirterek, buna

³⁶⁶ Tahrirde İcel Mebusu Haydar Lütfi Bey'inde imzası bulunmaktadır. Bkz. TBMM Z.C., C:25, B:141, s. 8.

³⁶⁷ TBMM Z.C., C:25, B:141, s. 9.

rağmen seçimin yapıldığını bildirmiştir. Sözü edilen sebeplerden ötürü de zaptı sabıkın eksik olduğunu, düzeltilmesi gerektiğini de sözlerine eklemiştir.³⁶⁸

21 Kasım 1922 Salı günü birinci oturumda Halifeye bağlılığı sunmak üzere gidecek olan heyet azasına 200 lira yol masrafı verilmesine dair Divanı Riyaset kararı münasebetiyle söz alan Sami Bey, bu miktarı fazla bularak eleştirmiştir. Hatta paraya neden ihtiyaç duyulduğunu anlamadığını belirten Sami Bey, ufak tefek masraflar için yüz liranın yeterli olduğunu ileri sürmüştür.

Efendim, İstanbul'a gidecek muhterem heyete verilecek olan paranın her halde bunların ihtiyaçlarına karşılık olduğu şüphesizdir. Fakat bu ihtiyaçlarını harcamalarıyla kıyas etmek zarureti de vardır. İşittiğimize göre gidecek muhterem heyetin belediye tarafından misafir edileceği ve kendilerinin her türlü giderleri İstanbul'ca temin edileceği söyleniyor. Bu hal böyle olduktan sonra onların orada yapacak hiçbir masrafı yoktur. Elbise yapacaklarsa aldığı elbisesini sonra giyecektir. Ankara'dan İstanbul'a kadar bir defa tren ücreti yoktur. Paso ile gideceklerdir ve İstanbul'da ise hiçbir taşıta para sarf etmeyeceklerdir. Paso ile gideceklerdir. Aynı zamanda belediyede misafir olacaklarına nazaran beslenmek için de beş para vermeyecekleri malûmdur.³⁶⁹

27 Kasım 1922 Pazartesi günü birinci oturumda Divanı Riyaset için iki kâtibin seçilmesi münasebetiyle Sami Bey konu hakkında görüşlerini beyan etmiştir. Divanı Riyaset kâtiplerinin seçim tarzına dair olan hükümlerin, İstanbul Meclisi Mebusanı'na ait olduğunu ve meclisin sürekli toplantı halinde olmasından dolayı da izinli bulunan kâtiplerin yerine seçim yapılması gerektiğini bildirmektedir. Encümenlerden seçim bölgelerine izinle giden mebusların yerine nasıl seçim yapılıyorsa aynı şekilde gerek kâtiplerin ve gerekse İdare Heyetine mensup olanların yerine de seçimin yapılabileceğini belirtmektedir.³⁷⁰

³⁶⁸ TBMM Z.C., C:25, B:141, s. 4- 5.

³⁶⁹ TBMM Z.C., C:25, B:142, s. 27.

³⁷⁰ TBMM Z.C., C:25, B:146, s. 88.

11 Aralık 1922 Pazartesi günü birinci oturumda 1890 doğumlu Antalya Belediye Reisi Akif Bey'in Antalya Ziraat Müdürlüğü için tecil ettirdiği askerliği ile ilgili durumu, 5 Nisan 1922 tarihinde Belediye Başkanlığına seçilmesinden sonra gündeme gelmiştir. Çünkü Mükellefiyeti Askeriye Kanununa göre her ne sebebe dayanmış olursa olsun askerlik hizmetini bedelen veya bedenen yerine getirmemiş olan 1887 ile 1893 doğumlu fertler bir sene hizmetle yükümlü tutulmuştur. Bu sebeple memuriyetten ayrılan Akif Bey'in artık askerlik hizmetini yerine getirmesi için hiçbir engel kalmadığından silâh altına alınması gerektiği mecliste görüşülmüştür. Sami Bey, Akif Bey'in askerliğinin tecil edilmesi gerektiği öne süren İstida Encümeni mazbatasını hakkında konuşmuştur.

Tecili kesintiye uğradıysa askerliği de pek tabiidir. Bunu kabul etmekle beraber Mükellefiyeti Ziraiye Kanununun açıklandığı zaman onun hükmü 81 doğumlulara kadardı. Bu ciheti Heyeti Celilenizin vicdanına havale ederim. Efendiler ben size soruyorum, derhal duygularımızı açığa vurunuz. Sorduğum sual budur. Bu sebeple bu kanunun açılma amacı nedir? Eğer 81 doğumuna kadar olan fertler istifade etmeyecek ise, adı geçen kanunun koyulmasına mahal yoktur. Yoksa 81 doğumlulardan yukarı olanlar, yani silâh altına çağrılmayan ve davet edilmeyen fertlerin istifadesi için neşredilmiş ise bu kanunun ilânına lüzum yoktur. Yaşını doldurup silâh altına davet edilmiş olmasına nazaran Mükellefiyeti Ziraiye Kanununu açan Meclisi Âlinin görüşleri ne idi ki bu kanunu ilân etti? 1881 doğumlulara kadar fertler silâh altına davet edildikten sonra istisna edilmeyeceğine nazaran kanunun neşri gereksizdi. Binaenaleyh Meclisi Âli gereksiz işle uğraşmıştır ve kanunun on dördüncü maddesi gayet açıktır. Eğer bu kanunla 81 doğumundan yukarı, yani Hükümetin silâh altına çağırıp ve toplamak istemediği bir sınıf halkını istifade ettirmek istiyorsa kanunun maddesi açıktır. Bu adamın ifadesine nazaran istifade etmesi lâzım gelir.

Bu konuşma üzerine söz alan Saruhan mebusu Avni Bey taraf tutmakla suçlamıştır. Sami Bey de taraf tutmadığını ve sözü reddettiğini belirtmiştir.³⁷¹

³⁷¹ TBMM Z.C., C:25, B:154, s. 323.

Konya mebusu Abdülhalim Çelebi Efendinin, demiryolları işleri hakkındaki gensoru tavrı münasebetiyle 13 Aralık 1922 Çarşamba günü birinci oturumda Sami Bey söz almıştır.

Beyefendi, bendeniz Karaköy ile Bilecik arasındaki yolcuların ve ticaret eşyasının vaziyetini yakinen gördüm ve tetkik ettim. Bu kederli vaziyetin çıkmasına tek sevk edici, hattın Bilecik'in öte tarafındaki kısmına âmir olan Fuat Ziya Beyle Karaköy hututuna âmir olan zatla ki - ismi âlisi hatırıma gelmedi - Miralay Behiç Bey arasındaki anlaşmazlıklardır. Bu hal yolcuların kederli vaziyetini şiddetlendirmekten başka bir şeye sebebiyet vermiyor. Yakinen bunu tetkik ettim. Karaköy'den de Bilecik'e gelen yolcuların, İstanbul'a gidecek trenin hazır olmaması hasebiyle her türlü ikametgâhtan, barınacak yerden ve her türlü ihtiyacı teminden mahrum olan bir yerde kederli vaziyetlerini Nafla Vekâleti düşünmüş müdür? Ve bu iki şey arasında antant kalmak suretiyle bu münakalâtı ulaşımı temin ve bu münakalâttaki ulaşımdaki yolsuz, fena durumları yok etmek için teşebbüslerde bulunmuş mudur? Bu çok fecidir. Kucağında çocukları ile zavallı kadınlar kar ve kış altında, duvar diplerinde barınacak yerden mahrum, gayet feci bir haldedirler. Bunlara çare bulmak varken maalesef iki daire âmiri beynindeki tepişmeden ahali zarara uğruyor. Memleketin ekonomisi bundan dehşetli zararlar görüyor. Bundan dolayı vekâlet buna ait bir şey düşünmüş müdür?

Nâfi'a Vekili Feyzi Bey (Diyarbakır) sorulara karşılık vererek bu olumsuzlukların ortadan kaldırılması için hem vekâletin hem de müdüriyetin çalışmakta olduğunu, yolcuların bekletilmemesi içinde işinde en becerikli mühendislerden üç kişi görevlendiklerini belirtmiştir. Şimdiye kadar yapılan çalışmaları Haydarpaşa'daki İngiliz Garnizonunun engel olduğunu, halkı ziyana uğratmak istediklerini için onları beklettiklerini ifade ederek yapılan çalışmalarla bu engelleri kaldırarak yolcuların kısa sürede aktarılacağını sözlerine eklemiştir. Fakat Sami Bey cevabı yeterli bulmayarak "Beyefendi Vekâleti Âlinizi meşgul ediyorlar. Her iki tren arasında birlik yapıldı diye ilân edileli iki ay oldu. Ambarlar yoktu, tüccarın eşyası sokak ortasında çamurlar içerisinde

mahv ve berbat olup gitmektedir. Yalan söylüyorlar. Bilhassa sizi meşgul ediyorlar”³⁷² demiştir.

9 Aralık 1922 tarihli İstanbul Avans Kanununa ilave kanun teklifinin ikinci maddesinde yer alan; “İstanbul’da açıkta kalan erkân, ümera ve zabıtan ile memurin ve askeriye mensuplarından emekliye sevk edilemeyen ve Müdâfaa-i Milliye Vekâleti’nce hizmete alınması uygun olduğuna karar verilenlere üçte bir maaş ve üçte bir ödenek verilmesi” hususuna Sami Bey sıcak bakmamıştır. Konu 10 Ocak 1923 Çarşamba günü birinci oturumda gündeme gelmiştir. Muvâzene-î Maliye Encümeni azası olarak da Sami Bey, madde ile ilgili encümenin ikiye ayrıldığını; fakat çoğunluğun hükümetin sunduğu ikinci maddeye karşı olduklarını ve bu çoğunluğun maddenin yukarıdaki şekliyle kabul ettiklerini belirtmektedir.

Meclis Başkanının Hükümetin ve Muvâzene-î Maliye Encümeni tarafından hazırlanmış iki şekilden hangisi üzerine müzakere açılacaksa o maddenin müzakeresine geçelim demesi üzerine tekrar söz alan Sami Bey şunları söylemiştir:

Paşam, mevzuu müzakere olan madde encümenin hazırladığı ve Heyet-i Ümumîyeye sevk ettiği ikinci maddedir. Encümenin sevk ettiği ikinci maddenin müzakeresi sırasında onun maksadı kefil olmadığı anlaşılırsa Heyet-i Ümumîyeden herhangi bir arkadaşın bu ikinci maddeyi tadil eder şekilde vereceği tadil teklifi reye konulur. Bu ikinci madde mevzuu müzakere olmazdan önce doğrudan doğruya Hükümetten verilen, yani Maliye Vekâletinin vermiş olduğu tadil teklifi veya herhangi bir arkadaşın teklif ettiği madde mevzuu bahis olursa ikinci maddenin müzakeresi mevzuu bahis olamaz. Bu mevzuu bahis müzakere edilmek istenildiği takdirde encümen bu maddeyi alır. Tekrar o madde üzerinde konuşur. Ondan sonra Heyeti Celileye sevk eder.

Böylece Muvâzene-î Maliye Encümeninin tanzim etmiş olduğu ikinci maddenin müzakeresine geçilmiştir. Müzakere sırasında İzmit mebusu Sırrı Bey, maddede

³⁷² TBMM Z.C., C:25, B:155, s. 359.

adı geçen paranın neden mülkiye memurlarından esirgendiğini sormuştur. Sami Bey, soruya şu şekilde cevap vermiştir:

Açıkta kalan ümera ve zâbitan ve askeriye mensup olanların bir hususi şekli vardır. Açıkta kalan zabıtana mevcut ve Meclisi Alinin tedvin etmiş olduğu bir kanun mucibince yarım maaş, tam ödenek verilir. Şimdi bu halde İstanbul'daki bütün zâbitan doğrudan doğruya Müdafaa-i Milliye Vekâletinin emri altındadır ve şu emir altında olmasına göre, bizim yapmış olduğumuz kanun hükümlerinden istifade edecekleri için yüz yirmi beş bin lira gibi aylık bir masrafi gerekecektir. Bu masrafi azaltabilmek ve bu kanun hükümleri yürürlükte oldukça mecburen o parayı indirebilmek için, Muvazene-i Maliye Encümeninin çoğunluğu, şu kısmı tadil etmek suretiyle bu masrafi 30 - 40 bin lira civarına indirmiştir ve bundan 80 küsür bin liraya yakın tasarruf yapılmıştır. Encümen bu itibarla yapmıştır. Eğer Encümen ve Heyeti Umumiye, ciheti askeriye hakkında yürürlükte olan kanun hükümlerinin memurlar hakkında da tatbikine taraftar ise ben de, kendi şahsım, kendi nefsim itibariyle buna razıyım.³⁷³

11 Ocak 1923 Perşembe günü ikinci oturumda tekrar görüşülen bu konu ile ilgili konuşan Sami Bey, maddenin memurlar arasında ikilik yarattığını, bu yüzden karşı olduğunu ve muhalefetini encümende uzun uzadıya anlattığını dile getirerek konuşmasına eklemelerde bulunmuştur.

İstanbul'un işgal hadisesi ardından mevkii iktidarda kalan Ferit Hükümeti zamanında, birçok memurun azliyle yerine meşru emellerimize muhalif, kendi istek ve arzusuna uygun kişilerin memuriyete getirildiği Heyeti Celilelerince malûm bir keyfiyet olduğundan ibarettir. Bundan dolayı kanunun bütününde bu meseleler söylenmemiştir. Kanunun son maddesi, rahatsızlığı olan ve emekliliği hak etmeyen memurlara üçte bir nispetinde maaş ödenmesini buyuran olduğuna göre, bunların, yani Kuva-yı Milliye ve teşkilâtı milliye aleyhinde Ferit Paşanın getirmiş olduğu memurlar zümresinin şu kanunun son maddesinden istifade edeceği katiiyen anlaşılıyor. Dolayısıyla bunları önleyici bir hüküm ortaya koymadıkça etmedikçe Ferit Paşanın bizi ezmek, bizi atmak, bizi mahvetmek için kendisine yardımcı olarak getirmiş olduğu şahıslara, Meclisi Âlinin kendi mevcudiyetini yıkmak isteyenlere para vermeyi katiiyen kabul etmiyorum. Bu meseleyi önleyici bir hüküm ile halletmelidir.³⁷⁴

³⁷³ TBMM Z.C., C:26, B:171, s. 276- 278.

³⁷⁴ TBMM Z.C., C:26, B:172, s. 304.

Sami Bey; ziraat makinelerinde kullanılmak üzere dışarıdan alınacak benzin, benzol, petrol, mazot, kükürt ile makine yağları ve damızlık ve çiftlik hayvanları vb. Gümrük Vergisi'nden muaf tutulmasına dair 24 Ocak 1923 Çarşamba günü ikinci oturumda konuşma yapmıştır.

Memlekete ithal edilen benzin ve benzol ve buna benzeyen eşyadan tahsil edilen paranın toplamı bütçede üç milyon liraya balığ oluyor. Bu üç milyon lirayı açık kapı suretinde memleketin Gümrük Resminden ve dolayısıyla bütçenin Muvazene-i Umumiyesinden indirdiğiniz takdirde bu üç milyon lirayı bütçeye, yine bir para bulmak için himayekârı bulunduğunuz çiftçinin ve köylünün üzerine bu üç milyon lirayı ekleyeceğimize ne dersiniz Beyefendi? Böyle yine açık kapı bırakırsanız bu parayı yine o köylü vermeyecek midir? Üç buçuk köylünün getireceği bir parça şey için açık kapı bırakırsanız üç buçuk milyon lirayı yine o köylünün üzerine yükletiyorsunuz. Bütçeden indirecek olduğunuz bu üç milyon lirayı telâfi için halka yeniden vergi eklemeyecek misiniz?”³⁷⁵

Ankara'da basılmış Yenigün gazetesinin 26 Kasım 1922 tarihli nüshasında “Yeni bir cidal devri” başlığıyla yazılmış başmakale münasebetiyle 27 Kasım 1922 Pazartesi günü ikinci oturumda Mersin mebusu Salâhaddin Bey ve yirmi üç arkadaşı meclise tahrir vermiştir. Bu yirmi üç arkadaşı içinde Sami ve Haydar Lütfi Bey’in de imzaları bulunmaktadır. Tahrir de Millet Meclisinin meşruluğu hakkında şüphe ve tereddüt uyandırabilmesi ihtimaline göre ne vaziyeti itibarıyla ne siyaseten ne de ahlaken kabulü caiz görülebilecek mahiyette olmadığından yazı ile ilgili gerekli işlemlerin yerine getirilmesi bildirilmektedir.³⁷⁶

29 Ocak 1923 Pazartesi günü üçüncü oturumda Divanı Riyaset kararı münasebetiyle tekrar gündeme gelen Yenigün gazetesinde yayınlanan makale ile ilgili söz alan Sami Bey, “Meclisi Âlinin azasından bulunan arkadaşımız Yunus Nadi Bey kendi gazetesinde meclis aleyhinde zanna göre bir makale neşretmiş” yorumunu yapmıştır. İzmir

³⁷⁵ TBMM Z.C., C:26, B:179, s. 493.

³⁷⁶ TBMM Z.C., C:25, B:146, s. 96.

mebusu Yunus Nadi Bey'de konunun kendi makalesi olmadığını, gazetede yazılmış bir makalenin bahis konusu olduğunu belirterek savunmasını yapmıştır. Fakat Sami Bey de kendi imzası altında makalenin yayınlandığını belirtmiştir. Sözlerine şu şekilde devam etmiştir:

Divanı Riyaset bu makale hakkında, yaptığı araştırmalarda kanuni takibata mahal olmadığından bahsediyor. Heyeti Aliye kanuni takibata mahal olmadığına dair karar verirse mesele yoktur. Divanı Riyaset kararı ki, takibata mahal olmadığından bahistir. Reddedilmediği takdirde Yunus Nâdi Bey Meclisi Âlinin bir ferdi, bir azası bulunmak sıfatıyla hakkında yapılacak muamele ve takibatın icrası için meselenin doğrudan doğruya şubeye gitmesi gerekir. Divanı Riyaset kararı reddedildiği takdirde ki, suçun olmasına Meclisi Âli kanaat getirmiş demektir. Mebusan bu gibi bir suçla zan altında olduğu halde haklarında ön soruşturma yaparak huzura getirmek için doğrudan doğruya bir şubeye gitmesi lâzımdır. Bundan dolayı Divan kararının reddi halinde şubeye gitmesi lâzımdır.³⁷⁷

31 Ocak 1923 Çarşamba günü ikinci oturumda Jandarma maaşının arttırılması hakkındaki kanun tasarısı ve Muvâzene-î Maliye Encümeni mazbatası görüşülmüştür. Sami Bey bu encümende aza olmasına rağmen mazbatadaki bazı kararlara karşı olduğunu dile getirmiştir. Sebebinin de mazbatada 700 bin lira olarak gösterilen maaşın 1 980 000 lira olduğunu ve bu hatayı açıklamak istediğini ifade etmiştir. Ve söz alarak aşağıdaki açıklamayı yapmıştır:

Efendim, memleketin muhtaç olduğu asayiş ve düzeni temin edecek olan jandarmaların rahat yaşamasını arzu etmeyen, arkadaşlarımızın içerisinde zannederim bir fert yoktur. Bendeniz de bunlar arasındayım. Fakat rahata ermelerini düşünürken biraz bütçemizi dikkate almak ve tabiri mazur görünüz yorganımıza göre ayağımızı uzatmak lazım gelir.

Efendim, şu kanunun önerisinin bütçenizde hedeflediği toplam Hükümetin teklif ettiği kanunun tasarısında tespit edilen sayılara göre üç milyon liradır. Muvazene-i Maliye Encümeninin benim muhalefetimle çıkarmış olduğu kanun önerisinde jandarma mevcudunun kırk bin olmasına nazaran hesap edildiği takdirde 1 980 000 lira zammı ödenek yapmak mecburiyetindeyiz. Bu meseleyi esaslı bir surette halletmek şüphesiz memleketin en ziyade; ihtiyacı olan asayişini temine sevk edeceği için tabiatıyla bunu esasından düşünmek zarureti

³⁷⁷ TBMM Z.C., C:27, B:183, s. 53.

vardır. Fakat bu zarureti bugünden mi düşünelim, yoksa 1923 senesinde mi düşünelim? Efendiler, ben bunu şöyle görüyorum. Bugün bunu düşünmek 1923 senesinde bundan vazgeçmeyi gerektirecektir. Efendiler sulha girdiniz mi? Sulha girmediğiniz takdirde ne olacağı malûm olmayan şu zamanda hale göre tanzim edilecek ve Heyeti Aliye'nizden istenilecek olan ödenek toplamı 115 milyon liraya varıyor. Memleketimizin genel geliri yetmiş beş milyondan ibarettir. Bu parayı kimden alacaksınız ve kime vereceksiniz?

Jandarmanın muhtaç olduğu ıslahatı sırf maaş meselesinde görmek, yani maaşlarını arttırmada görmek, zannederim, o kadar makul olmasa gerektir. Efendiler, şu kanun tasarısı ile jandarmanın maaşını arttırmak istediğiniz üç lira ile beş lira ile bir jandarmayı rahat ettirmenin imkânı şüphesiz yoktur ve eski şekil ne ise yine o şekil bakidir. Binaenaleyh esaslı olarak halledeceğimiz bu meseleyi 1923 senesi bütçesine bağlamak memlekette hakiki bir denge, hakiki bir bütçe tanzim etmek üzere bu meselenin şimdilik durdurulması zarureti vardır. Durdurmadığınız takdirde yarın ne olacağı malûm değildir. Bu sebeple bugün yaparsınız, yarın veremeyeceğiniz bu parayı bugün yapmakla onları aldatmış olursunuz. 1923 senesi için mülki daireler bütçesi olarak altmış milyon lira istiyorlar. Sulha girdiğimiz takdirde Müdafaa-i Milliye bütçesi yirmi beş milyon liradır. Asgari olmak üzere.

Meclis Başkanının asıl mevzu üzerine konuşmasını istemesi üzerine konuşmasını sürdüren Sami Bey, Muvâzene-î Maliye Encümenine karşı olduğu noktayı açıklamıştır. Bu meselenin esaslı bir surette halledilmesini ve jandarmanın rahat yaşaması için geçici tedbirlerle çare bulmak yerine daha esaslı şekillerle jandarma kuvvetini, memleketin asayişini temin etmesi görüşünden daha önemli olarak bu sorunu tamamlayabilmenin gerekliliğini vurgulamıştır. Bundan dolayı bu meselenin 1923 senesinde mevzu olmasını desteklemiştir.³⁷⁸

Ziraatta kullanılmış olup hariçten ithal edilecek maddelerin Gümrük ve Tüketim Vergilerine Dair Kanunun ikinci maddesinde, Ziraat Bankasından aldığı maddelerin ziraatta kullanmayıp da bunları başkasına satanlardan on liradan yüz liraya kadar para cezası alınması yer almaktadır. Bu konuda 14 Şubat 1923 Çarşamba günü ikinci

³⁷⁸ TBMM Z.C., C:27, B:184, s. 94- 95.

oturumda Sami Bey, maddenin benzin muamelelerinde suiistimalin önüne geçecek bir şekilde düzenlenmediğini ifade ederek sebebini şöyle açıklamıştır:

Herhangi ehli ziraatçı olan bir adam ziraat edeceği on bin dönüm arazide kullanacağı benzin miktarı, yirmi bin kilo benzin kullanacağım, diye müracaat ile yirmi bin kilo benzini Gümrük Resminden ayrı tutarak temin ettiğine bakılırsa, benzinin Gümrük Resmi yüz lira, beş yüz lira değil, bin liradır. Hatta bin lirayı da aşar. Bundan dolayı, bin liralık gümrükten istifade eden bu adam benzini başkasına satmak suretiyle vereceği yüz lira cezadan hiçbir suretle etkilenmez. Bu itibarla ceza kâfi değildir ve suiistimalin önüne geçmeyi bu temin edemez. Onun için ithal etmiş olduğu benzin miktarının tâbi olduğu Gümrük Resminin iki veya üç misli şeklinde madde tadil edilirse bu suiistimalin önüne geçebilmek imkânı temin edilmiş olur. Aksi takdirde madde eksiktir. Bin lira kazanan adam yüz lirayı seve seve verir.³⁷⁹

17 Şubat 1923 Cumartesi günü birinci oturumda da bu kanun ile ilgili ziraata ait nakliye otomobillerinin Gümrük Vergisinden muaf tutulmasına dair müzakere sırasında Sami Bey, bu kanun maddesinin de eksikliğine değinmiştir.

Dâhilde teşekkül edecek şirketlerin yabancı memleketlerden ithal edecek olduğu otomobil ve nakil vasıtaları Gümrük Vergisinde istisnası bir dereceye kadar uygun olabilirse de fakat ecnebi şirketlerinin dâhilde tesis etmiş oldukları müesseseye getirecekleri nakil vasıtalarının ve onun için sarf edecekleri yabancı maddelerinde Gümrük Vergisinden muafiyeti anlaşılıyor. Bu ise doğru değildir. Açık kapı bırakmak demektir. Şu zamanda açık kapı bırakmak hiç doğru değildir. Onun için bu madde Meclisi Âlinin tamamıyla açığa çıkan kanaatinin esaslarına kefil değildir. Bu yüzden esaslı surette tespit ve tertibi için maddenin ait olduğu encümene havalesi uygun olur fikrindeyim.³⁸⁰

1923 senesi Birinci Avans Kanununun beşinci maddesinde un ve buğday stoklarından doğacak vurgunculuğa karşı gerektiğinde 6 Ağustos 1916 tarihli kararname hükümlerinin uygulanacağı yer almaktadır. Bu münasebetle Muvâzene-î Maliye Encümeni azası olan Sami Bey, 28 Şubat 1923 Çarşamba günü ikinci oturumda söz alarak encümende

³⁷⁹ TBMM Z.C., C:27, B: 192, s. 335.

³⁸⁰ TBMM Z.C., C:27, B:194, s. 364.

bu maddenin diğer maddelerin müzakeresine nispetle üzerinde daha fazla durulduğunu ve uzun uzadıya düşünüldüğünü belirtmektedir.

Stokların birçok suiistimale ve belki de stok malları ellerinde tutan beş on kişiyi milyoner yapmaya çalışacağı esası düşünmüş ve bu hususta acil tedbirler edinmeye mecbur kalmıştır. Bu noktada bendeniz stokların da beş misli vergiye tâbi tutulmasını, yani bir misli alınmış, dört misli daha vergi alınmasını ileri sürmüştüm. Fakat İstanbul Hükümeti zamanında umumileşmiş olan geçici bir kararname ile bu meselelerde vurgunculuk yapacak şahısların malını müsadereye de vazife verildiği ve o vazife üzerine ve o kararname mucibince stoklar hakkındaki meselelerin önüne geçme sebeplerini encümen düşünmüştür. Bendeniz bu noktaya muhalifim. Muhalefet sebepim; stokların Gümrük Vergisine tâbi tutulması esasında idi. Ben bunu kabul ediyordum. Çünkü efendiler malın hangisi stok maldır, hangisi değildir ayırmanın imkânı yoktur. Bu itibarla gelecek mal ile mevcut stoklar arasında suiistimale meydan açacaktır. Stokları saklayacaklar, yeni gelen maldır diyecekler. Bunu ispat için Hükümeti yeni yeni birçok işlere sevk edeceklerdi. Bu itibarla stoklar üzerinde yapılacak suiistimalin önüne geçmek bu eski madde ile imkân haricindedir. Bu itibarla son teklif benim görüşüme uygundur. Diğer encümen arkadaşlarım zannederim ki, öne çıkan bu kanaat karşısında bunu kabul edeceklerdir. Bundan dolayı stokların dört misli vergiye tâbi tutulmasını teklif ederim.

Görüldüğü gibi Sami Bey maddeye karşı çıkmış ve konuşmasıyla kendi görüşüne yakın gördüğü teklifin kabul edilmesinde etkili olmuştur.³⁸¹ Aynı kanunun sekizinci maddesinde Ankara ile İzmir'in Gelir Kanunu gereğince birinci sınıf ticari merkezlerinden sayılması ibaresi ile ilgili konuşan Sami Bey; bu konunun da encümende uzun uzadıya görüşüldüğünü ve bir sonuç alınmadığını bu yüzden Genel Kurula sevk edildiğini açıklamış, Ankara'nın ve İzmir'in ticaret yeri olmalarından dolayı yükseldiklerini belirtmiştir. Ayrıca Sami Bey'in bu konuda da söz alması maddenin kabul edilmesinde etkili olmuştur

Bir kaza merkezi Gelir Vergisi olarak altmış bin lira verirken ticari vaziyeti değişmiş ve genişlemiş olan bir yerin yalnız otuz bin lira Gelir Vergisi vermesi, adaletle kabulü uygun olmasa gerektir. Bu sebeple, kanunun genelinin değiştirilmesi ve bir müsait şekil ile Heyeti Umumiyyeye gelinceye kadar bu adaletsizliğin ve bu nispetsizliğin devamını Heyeti Celile izin

³⁸¹ TBMM Z.C., C:27, B: 201, s. 540.

vermez. Bundan dolayı, adaleti temin için buranın birinci sınıf ticari merkezlerinden sayılmasını kabul ederseniz nispeten adalete yaklaşmış olursunuz.³⁸²

8 Mart 1923 Perşembe günü ikinci oturumda Şark Çevresi Demiryolları İdaresinin 1923 senesi Bütçe Kanununun ikinci maddesi görüşmeleri münasebetiyle Sami Bey şunları söylemiştir:

Heyeti Aliyenize sevk ve Muvâzene-î Maliye Encümenine gelmezden evvel Nafia Encümeninde tetkik edilen kadrolar, Hükümetin teklifine Nafia Encümenince zamaim (ekler) icra edilmek suretiyle Muvâzene-î Maliye Encümenine iade edilmişti. Bu eklemelerin toplamı yedi bin lirayı geçiyordu. Bu gibi fennî bir müesseseyi idare edecek ellerin her halde kıymetli eşhas kişiler ve kıymetli kimseler olmasına göre bunların da mevcuda göre refahını düşünme zarureti vardır. Maaşlarını yüksek verelim. Bollukta yaşatalım. Kimi tayin edeceksiniz? Mevcut nedir? Hangi demiryolu idarelerinde istihdam edeceksiniz? Bu sebeple yirmi liraya çalışacak olan veyahut yetmiş liraya çalışacak olan mühendislerin ilmi kıymeti, fenni kıymeti bu yetmiş lira ile ölçülebilir mi? Buna yüz kırk lira vermekle bir şey temin etmiş olmayacağımıza inanmış olan encümeniniz mecburiyet hissetmiştir.

Konuşmasına devam ederek kendisinin demiryollarında çalışanlar için 140 lira değil 250 lira verilmesi taraftarı olduğunu; fakat kimin getirileceğini sorması üzerine cevap veren Amasya mebusu Ömer Lütfi Bey, “Vardır efendim, bu hatta vardır. Şimdi arzu edilirse on tane getiririm” demiştir. Sami Bey devamla “Efendim, mütehasssımız var. Fakat yetmiş lira verdiğimiz mütehasssıs var. Buna yüz kırk lira vermekle ilmi kıymetini arttıracaksınız. Bu itibarla hükümetin tekliflerini encümeniniz doğru görmüş ve bazı değişiklikler yaparak Heyeti Aliyenize sevk etmiştir”³⁸³ diyerek yorumda bulunmuştur.

5 Nisan 1923 Perşembe günü ikinci oturumda meclis bütçesine ödenek verilmesi ve İstanbul gayri faal memur aylıklarına dair kanun teklifi görüşülmüştür. Kanunun birinci maddesi “1923 senesi bütçesinden mahsubu (sayılan) icra olunmak üzere

³⁸² TBMM Z.C., C:27, B: 201, s. 544.

³⁸³ TBMM Z.C., C.28, B:7, s. 58.

verilen avanstan Büyük Millet Meclisi bütçesine ayrılan paralara ek olarak sekiz yüz bin liranın daha avans olarak sarfına izin verilmiştir” şeklindedir. Bu madde ile ilgili söz alan Sami Bey; Avans Kanunu ile meclisin üç aylık ödeneğinin verildiğini ve bu konunun bir sonuca bağlandığını bildirmiş ve buna rağmen böyle bir maddenin tekrar teklif edilmesini de anlamadığını vurgulamıştır. Konuşmasını “Meclis, bugünden itibaren fesih kararını vermiş midir ki hükümet böyle bir kanun teklifinde bulunmak mecburiyetinde kalıyor? Efendiler Meclisi Âli şu kanunun kabul edilmesiyle beraber tahsisatını alıp paydos edecekse pekâlâ kabul edelim. Yok, öyle değilse ben anlamıyorum. Böyle bir şey vârid olamaz” diyerek sürdürmüştür. Teklifin sahibi olan Sivas Mebusu Rasim Bey de maddenin hükümet tarafından gelmediğini, bizzat kendisinin teklif ettiğini açıklaması üzerine yapılan oylamada madde Sami Bey’in muhalefetine rağmen kabul edilmiştir.³⁸⁴

Kanun teklifinin ikinci maddesi ile ilgili görüşlerini ifade eden Sami Bey, bu maddeye de karşı çıkmıştır ve sebebini de şu şekilde açıklamıştır:

Efendim bu kanunun encümünde müzakeresiyle Meclisi Âliye sevki o kadar müstacel (acele) olmuştur ki, kanun üzerinde uzun uzadıya bir fikir ve mütalâa serd etmek imkânı hâsıl olamamıştır. Bendeniz bu maddeye de muhalifim. Esbabı muhalefetim, İstanbul'da bir vaziyet varmış, birçok memurlar aç kalmış. Binaenaleyh bunları aç bırakmak doğru değildir. Oram için bunları terfi etmek icap ediyor. Binaenaleyh onlara üç aylık daha verelim. Şimdi şu üç aylığı da kabul ettiğiniz takdirde açıkta kalan memurlara yedi aylık vermiş olacağız. 1338 (1922) ve 1337 (1921) senesinde vaziyeti maliyemizin ademimüsaadesi (müsaadesizlik) dolayısıyla Muvazene-i Maliye Encümeninin tesbit ettiği kadroların hini tatbikinde Anadolu'da yalnız maliye kısmında 1 400 memur açıkta kalmıştır ve hâlâ bu memurinden birçokları sefil ve perişan, bir haldedir. İstanbul'un vaziyeti hususiyesini biliyorum. Oradaki memurları aç bırakmamalıdır. Fakat İstanbul hakkında vâridolan bu aç bırakmamak, sefil bırakmamak acaba Anadolu memurları hakkında da vârid değil midir? Binaenaleyh efendiler; niçin İstanbul memurinine veriliyor da Anadolu'da açıkta kalmış olan memurinine verilmiyor? Bunlar mağdur değil midir, bunlar zavallı değil midir, bunlar aç değil midir, bunlar insan değil midir?

³⁸⁴ TBMM Z.C., C.28, B: 18, s. 370- 371.

Şu hale göre eğer Devletin bütçesi böyle her hangi bir suretle açıkta kalan memurin kütlesini beslemeye sarf edilecekse umumi olmalıdır. Hususiyet olmamalıdır, şahsiyet olmamalıdır. Bu madde kabul edildiği takdirde ya Anadolu memurinine de teşmil edilmeli (kaplamalı) veyahut da bir vaziyeti hususiye ihdasiyle (ortaya konmak) yalnız İstanbul memurinine verilmesi doğru değildir. Anadolu memurinine de teşmil edildiği takdirde yeni bir sistem, yeni bir prensip.

Binaenaleyh Devlet memurininin olup da bütçenin ademimüsaadesi dolayısıyla gayrifaal ve kadro harici olarak kalan memurininin ya heyeti umumiyesine verilmelidir veya hiç verilmemelidir. Yoksa bir tarafa verilip diğer tarafa verilmemek adaletle kabili telif değildir. Bu itibarla bunun Anadolu memurlarına da teşmili daha ziyade âdilâne olmuş olur. Maddenin o suretle düzeltilmesini teklif ediyorum.

Fakat görüşleri Genel Kurul tarafında kabul görmemiştir ve madde olduğu gibi kabul edilmiştir.³⁸⁵

V.3. 2. Takrirler

13 Eylül 1920 Pazartesi günü birinci oturumda İçel mebusu Sami Bey'in izin talebine dair takriri mevcuttur.

“Yirmi günden beri sıtmadan mustaribim. Tedavi için hava değişikliğine şiddetle muhtaç bulunduğumdan üç ay müddetle izin verilmesine müsaade buyrulması arz olunmuştur efendim.” Takrir Genel Kurul tarafından kabul edilmiştir.³⁸⁶

18 Temmuz 1921 Pazartesi günü birinci oturumda Sami Bey, cepheye gidenler arasında bulunmak istediğini belirterek, kendisine müsaade edilmesi dair meclise takrir sunmuştur. Oylamaya sunulan bu takrir Genel Kurul tarafından kabul edilmiştir.³⁸⁷

³⁸⁵ TBMM Z.C., C.28, B: 18, s. 371.

³⁸⁶ TBMM Z.C., C.4, B: 64, s.108.

³⁸⁷ TBMM Z.C., C:11 B: 52, s. 312; Ayrıca 13 Ocak 1921 Perşembe günü ikinci oturumda İzmit Mebusu Sırrı Bey tarafından cephelerde harbe katılan mebusların isimlerinin zapta geçmesine dair vermiş olduğu takrirden Sami Bey'in ismi yer almaktadır. Bkz. TBMM Z.C., C.7, B: 133, s.285.

21 Kasım 1922 Salı günü birinci oturumda Halife-i Müslimin Hazretlerine TBMM namına İslam şeriatı gereğince bağlılığı sunmak, kutlamak ve mukaddes emaneti teslim etmek üzere İstanbul'a gidecek Heyeti Mahsusa azasına ikişer yüz lira yol masrafı verilmesine dair Divanı Riyaset kararından dolayı Sami Bey tahrir sunmuştur. Tahririnde “İstanbul'a gidecek heyeti kirama masarifi olmak üzere maktuan (toplam) yüz lira verilmesini” teklif etmiştir. Fakat tahriri kabul edilmemiştir.³⁸⁸

24 Ocak 1923 Çarşamba günü ikinci oturumda Sami Bey; ziraat makinelerinde kullanılmak üzere dışarıdan alınacak benzin, benzol, petrol, mazot, maden kömürü ile makine yağları ve damızlık ve çiftlik hayvanları vb. Gümrük Vergisi'nden muaf tutulmasına dair birinci maddenin aşağıdaki gibi kabul edilmesini teklif etmiştir:

Tarımsal ihtiyaçlar için çiftçilerle bağcılara vermek üzere Ziraat Bankasının hariçten ithal edeceği makine yağı ve kayışlarıyla yedek parçaları ve makinelere gereken benzin, petrol ve benzol ve karboniyeti sud ve karboniyeti potas, göztaşı ve zaçıkıbrıs ve kükürt'ün Gümrük ve Tüketim vergileri çiftçi ve bağcılara yardım namıyla Maliye bütçesinde açılacak ve tahsisat miktarı Muvazene Encümenince tespit olunacak faslı mahsustan (hususî kesintiler) gelir ve gider suretiyle hesaba dâhil edilir.³⁸⁹

Bu tahrir diğerleriyle birlikte Muvazene-i Maliye Encümenine havale edilmiştir.³⁹⁰

³⁸⁸ TBMM Z.C., C.25, B:142, s.28.

³⁸⁹ TBMM Z.C., C:26, B:179, s. 494.

³⁹⁰ TBMM Z.C., C:26, B:179, s. 501.

V.4. Mehmet Âlim (Naim) Efendi (ULUSAL)

V.4. 1. Takrirler

31 Temmuz 1920 Cumartesi günü birinci oturumda İçel mebusu Naim Efendi ile Şevki Bey'in izin talebi ile ilgili vermiş olduklar takrir Genel Kurul tarafından kabul edilmiştir.

*Bizler diğer arkadaşlarımızla beraber Meclisi Âli Millinin küşadından beri gerek bayram ve gerek münasebatı saire dolayısıyla hiç bir tarafa gitmeyip vekillik vazifemizi ifa etmeğe çalışıyoruz. İstanbul Mebusu olan diğer arkadaşımız Ali Efendinin de bir haftaya kadar geleceğine dair telgrafını aldık. Bundan dolayı sancağımız namına altı mebus bulunuyoruz demektir. Seçim bölgemiz ki İçel sancağı sahil Akdeniz de Kıbrıs adasıyla Mersin cephesi arasında bulunur. Sancak merkeziyle kazalarında Hıristiyan unsurların mevcudiyeti hasebiyle vatan düşmanlarımız en ücra köşelerimize varıncaya kadar iki yüzlülük yapıp ve fesatta bulunuyorlar. Hüdanegerde (temiz yürekli) olan ahalimizin aklını zehirlemeleri ihtimali kavisi nazarı teemmüle alındığından milletimiz arasında hem ciddî bir irşadatta bulunmak ve bu vesile ile evlât ve ahalimizin geçim vasıtalarını teşkil eden hasat ve sair umuru zatiyelerimizi de gözden geçirmek ve bu veçhile arkadaşımızla nöbetleşme suretiyle gidip gelerek Meclisi Alii Millinin de ekseriyetini muhafaza ve temin etmek üzere seçim bölgemizin uzaklık ve taşıtların zorluklarını dahi göze alarak ikimize iki ay müddetle izin verilmesine Büyük Millet Meclisi âlisince müsaade buyurulmasını istirham eyleriz olbapta.*³⁹¹

30 Aralık 1920 Perşembe günü birinci oturumda Naim Efendi Gülnar kazasındaki askerlik şubesinin Anamur kazasına iadesine dair takririni meclise sundu. Takrir Genel Kurul tarafından reddedildi.

Anamur Redif Taburu merkezi olarak yirmi sene kadar kaldığı halde geçen seferberlik münasebetiyle üç yüz otuz iki senesi iptidalarında Anamur'un sahili bahirde bulunması mahzuruna dayanarak sonradan ahzı asker şubesi haline çevrilen mezkûr tabur merkezi dâhilinde bulunan Gülnar kazası merkezi Anaypazarı'na nakledilmişti. İşbu şubei askeriye dairesi ittihaz olunan Anamur ve Gülnar kazalarından şimdiki şubenin bulunduğu mahal işbu dairenin tam kenarında ve Silifke hududuna dört, beş saatlik kadarlık bir mesafede bulunması ve Anamur'un hududu müntehası ise şube merkezine elli kırk saat mesafede bulunması ve

³⁹¹ TBMM Z.C., C. 3, B: 41, s.7.

*buralardan tâ şube merkezine kadar gidip gelmeğe mecbur olan zuafa ve mâlûlini askeriye ve sair eshabı mesalihin kudreti kabiliyeleriyle makûsen mütenasip ve halkı izaç etmekte ve muamelâtı hükümeti işkâl kılmaktan başka bir faide temin edemeyeceğinden mezkûr şubenin her iki kazaca mesafe itibariyle vasati ve nüfusça Gülnar kazasının iki misli derecesinde bulunan Anamur kazasına iade buyurulması mahallî belediye ve ahalisi tarafından da Müdafaa-i Milliye Vekâleti Celilesine vukubulan müracaatta da istirahat müsaade buyurulması ma'razında işbu takriri edilmiş olduğundan mâruzâtım veçhile icabına min Müdafaa-i Milliye Vekâleti Celilesine havale buyurulmasını rica ederim, olbapta ferman hazreti menlehülemdir.*³⁹²

12 Mart 1921 Cumartesi günü birinci oturumda Naim Efendi, Kızılay Cemiyetine yardım etmek için mebusların seçim bölgelerinde teşviklerde bulunmaları hakkında takrir vermiştir. Takrir Genel Kurul tarafından Divanı Riyasete havale edilmiştir.

*Seçim bölgem ve memleketim olan İçel Sancağının Anamur kazası halkı adına belediye başkanlığından aldığım bir telgrafta Anamur halkının isteğiyle Hilâiahmer menfaatine olmak üzere kazanın en mahsuldar olan mahallindeki kendi tarlalarının 200 dönüm miktarına tohumları kendilerinden bağış edilerek imece suretiyle kışlık mahsulü ziraat ettikleri ve bir kaç ay sonra bu mahsulden birkaç bin liralık bir menfaat geleceğini beyan ile Büyük Millet Meclisi Âlisine arzına ve umum Anadolu halkının nazarı dikkatlerini celb ile bu gibi emrühayra tergibleri (isteklendirmek) için evraki havadisle de ilânını temenni etmişler ve şayet bu hususta kendilerine müsabaka edecek bir mahal zuhur ederse daha bir bu kadar mahalle yazlık susam ve mısır mahsullerinin zer'i ile müsabakada birinciliği muhafaza etmeye çalışacaklarını bildirmiş olmalarına binaen âcizleri de mezkûr telgraf münderecatını ajans ve gazetelerle ilân ettirmiş olduğumdan mebusanı kiramın da bu hususta dairei intihabiyeleri halkının nazarı dikkatlerini celbederek tergibatta bulunmalarını menafîi vataniyemiz namına temenni ederim bu konuda.*³⁹³

13 Eylül 1921 Salı günü birinci oturumda TBMM teşekkürnamesi ile usulü taltif hakkında kanun lâyihasının birinci maddesinde “Muharebelerde bilfiil kıta kumandanı olarak fevkalâde yararlık gösterenler, Türkiye Büyük Millet Meclisi teşekkürnamesiyle taltif olunur” şeklinde yer almıştır. Görüşmeler esnasında Naim Efendi

³⁹² TBMM Z.C., C:7, B:126, s. 95- 96.

³⁹³ TBMM Z.C., C:9, B:6, s. 83.

de, bu maddenin Milli Mücadelenin başarıya ulaşmasında büyük fayda ve yarar gösteren, ayrıca hayatını kaybeden bölük kumandanlarının mirasçılarını TBMM tarafından takdirnameyle onurlandırılması şeklinde düzenlenmesini teklif etmiştir.³⁹⁴

8 Haziran 1922 Perşembe günü İkinci oturumda Trabzon mebusu Ali Şükrü Beyle arkadaşlarının 11 maddelik gensoru önermeleri ve Dahiliye Vekili Ali Fethi Bey'in bu konuda verdiği cevap ile müzakerenin yeterliliğe değinen Naim Efendi, meclisin bu konuda aydınlandığını ve meselenin açığa kavuşmasıyla Dâhiliye Vekilini de dinleyerek sonuca varılmasını teklif etmiştir. Takkir Genel Kurul tarafından kabul edilmiştir.³⁹⁵

20 Temmuz 1922 Perşembe günü ikinci oturumda ertelenmiş Askeriye Vergisi Kanununu düzelten kanun ile ilgili önerisini sunan İçel mebusu Naim Efendi “Ziraat erbabı ile mevaşî ve hayvanat ashabının vergi mükellefiyetlerinin asgari 50, azami 150 lira” olmasını teklif etmiştir. Oylamaya konulan bu takkir kabul edilmiştir.³⁹⁶

18 Eylül 1922 Pazartesi günü üçüncü oturumda İçel mebusu Naim Efendi'nin, İstiklâl Madalyası Kanunu hükümlerinin uygulanması hakkındaki takkiri Maliye Vekâletine havale edilmiştir.³⁹⁷

V.4. 2. Kanun Teklifleri

18 Aralık 1920 Cumartesi günü birinci oturumda İçel mebusu Naim Efendi'nin, Mültezimlerin askerliklerinin tecili hakkında “İlk askerlik hizmetine davet olunmaksızın yahut müstahfiz (koruyucu) ve redif velhasıl bilfiil hizmete dâhil olmaksızın aşar iltizam eden kimseler iltizam etmiş olduğu öşrü bitirinceye kadar tehîr (geciktirme)

³⁹⁴ TBMM Z.C., C: 12, B: 75, s.202.

³⁹⁵ TBMM Z.C., C: 20, B: 50, s.305.

³⁹⁶ TBMM Z.C., C: 21, B: 77, s.446.

³⁹⁷ TBMM Z.C., C:23, B:104, s. 98.

olunsun” şeklindeki kanun teklifi, Lâyiha Encümenine havale edilmiştir.³⁹⁸ 4 Ocak 1921 Salı günü birinci oturumda İçel mebusu Naim Efendi’nin teklifine dair Lâyiha Encümeni mazbatası: “Her tarafta aşar vergisinin tam olarak tahsil edilmiş olması ve kararlaştırılan taksitlerin ödenmiş bulunması hasebiyle askerlikten tecillerine lüzumu kanuni kalmayan mültezimler hakkında, başkaca muamele yapılmasına mahal olmadığından zikredilen teklifin encümenimizce reddine karar verilmiştir.” Encümenin bu teklifi Genel Kurul tarafından kabul edilmiştir.³⁹⁹

V.4. 3. Gizli Celselerdeki Faaliyetleri

Tokat mebusu Nâzım, Afyonkarahisar mebusu Mehmet Şükrü ve Burdur mebusu Şeyh Servet Efendiler hakkında Üçüncü Şube mazbatası ile ilgili 21 Mart 1921 Pazartesi günü kapalı oturumun ikinci celsesinde Naim Efendi, Yüce Başkanlığa bu konu ile ilgili önergesini sunmuştur ve önerge, Genel Kurul tarafından kabul edilmiştir.

*Nâzım Bey hakkında şubece cereyan eden soruşturmada Şeyh Servet Efendi ile Mehmet Şükrü Beyin de davaya sebep olan maddeye karışmış oldukları şubenin kararından anlaşılıyor. Gerek itham ve gerekse ademi mesuliyet şıklarından Meclisi Âlice herhangisine kanaati vicdaniye ve gerçek delillere ulaşırsa adı geçen her üçü hakkında kanunların uygulanmasını teklif ederim efendim.*⁴⁰⁰

25 Eylül 1922 Pazartesi günü ikinci celsede İçel mebusu Naim Efendi beş arkadaşı ile birlikte ganimet olarak alınmış silahlardan birer tane mebuslara verilmesine dair tahrir meclise sunmuştur. Tahririn Müdâfaa-i Milliye Vekâletine gönderilmesi Genel Kurul tarafından kabul edilmiştir.

Lehülhamd velminne muzaffer ordumuz istenilmeyen düşmanı mübarek Anadolu’muzdan temizlemiştir. İşbu zaferimizin vahibi Cenabı vahibülataya ve âmili

³⁹⁸ TBMM Z.C., C: 6, B:116, s. 401.

³⁹⁹ TBMM Z.C., C:7, B: 129, s. 166.

⁴⁰⁰ TBMM G.C.Z., C:2, B: 10, s.25.

*milletimizin ordusu ve hamisi de Büyük Millet Meclisi'dir. İşbu Meclisi Âli azayı kiramına bir hatıra-i zafer olmak üzere düşman yunanından iğtinam edilen tüfenklerden bir adet filinta ile beşer yüz fişenk ihdasının Müdafai Milliye Vekâletine tasviben tebliğini teklif ederiz efendim.*⁴⁰¹

V.4. 4. Takriri Sualler ve Bunlara Verilen Cevaplar

6 Ekim 1920 Çarşamba günü birinci oturumda İçel mebusu Naim Efendi, mahalli zabıta ile ilgili bazı şikâyetleri içine alan soru takririni meclise sundu ve bunun bir sureti Dâhiliye Vekâletine gönderildi. Çoğunluk sağlanamadığı için soru takririnin içeriği okunmadı.⁴⁰²

V.5. Haydar (Lütfi) Bey (ASLAN)

V.5. 1. Takrirler

1 Mayıs 1920 Cumartesi günü birinci oturumda Haydar Bey ve arkadaşları tarafından BMM Yüce Başkanlığına yapılan aşağıdaki takrirden, İcra Vekillerinin adlarının belirlenmesini ve seçim yöntemlerinin meclis üyeleri tarafından verilen oyların üçte iki gibi büyük bir kısmına ulaşması ile kabul edilmesini talep ettiler.

“BMM'nin seçeceği İcra Vekillerine dair olan Kanun haddi zatında bir Kanunu Esasi şekli mahiyetinde olmak ve her zaman tebdil ve tadili (değiştirme ve doğrulama) caiz görülememek nokta-i nazarından işbu kanunun gerek heyeti umumiyesinin ve gerek ale'l-infirât mevaddının veyahut yeniden vukubulacak tezyilâtın (eklemeler) (Tâyini esami ve ekseriyeti sülûsanı âra) ile kabulünü arz ve teklif ederiz.”⁴⁰³

⁴⁰¹ TBMM G.C.Z, C:3, B:108, s.829.

⁴⁰² TBMM Z.C., C:4, B: 79, s. 548.

⁴⁰³ TBMM Z.C., C:1, B: 8, s.159.

1 Mayıs 1920 Cumartesi günü ikinci oturumda Haydar Bey ve arkadaşları tarafından İcra Vekillerinin seçim şekline dair belirlenmiş olan kanunun “Büyük Millet Meclisi İcra Vekillerinin sureti intihabına dair tespit edilen mevaddı kanuniye” başlığı yerine;

“İcra Vekillerinin sureti intihabına dair olan lâyihanın serlevhasının şu suretle tadilini teklif ederiz: Büyük Millet Meclisi İcra Vekillerinin sureti intihap ve vazائفine dair Kanun” şeklinde teklif edildi ve oylamada çoğunluk sağlanamadığı için kabul görmedi.⁴⁰⁴

1 Mayıs 1920 Cumartesi günü üçüncü oturumda Haydar Bey ve arkadaşları tarafından İcra Vekillerinin seçim şekline dair belirlenmiş olan kanunun üçüncü maddesinde “Her vekil deruhde ettiği umurun ifasında mensup olduğu encümenin rey-i istişarisini alabilir” cümlesine karşılık “üçüncü madde zaten her vekili dâhilden ve hariçten hakkı istişarisi tabiaten bulunmak dolayısıyla lağıvdır. Bundan dolayı madde şeklinde tespitine lüzum yoktur. Kaldırılmasını teklif ederiz” şeklinde oylamaya koyulan bu teklif kabul edilmedi.⁴⁰⁵

19 Ağustos 1920 Perşembe günü üçüncü oturumda Haydar Bey, Kanun-ı Esasî Encümeni mazbatasının dördüncü maddesi⁴⁰⁶ ile ilgili yapılan müzakere sırasında görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

Heyeti umumiye toplantısının sonunda, Kanunu esasiye ta'allük (ait olma) eden ahval durumlar müstesna olmak üzere, aynı hukuk ve yetkiye sahip olmak, toplantı senesinin bitimine kadar ifayı vazife etmek üzere her seçim bölgesinden Heyeti umumiye seçimi ile ayırt edilecek ikişer azadan daimi heyet teşkil edilir ve bu daimi heyet seçimi her sene yenilenir. Her seçim

⁴⁰⁴ TBMM Z.C., C:1, B: 8, s..163.

⁴⁰⁵ TBMM Z.C., C:1, B: 8, s.174.

⁴⁰⁶ *Heyeti Umumiye toplantısının sonunda Heyeti Umumiye mahiyetinde olmak ve toplantı senesinin bitimine kadar ifayı vazife etmek üzere her seçim bölgesinden ikişer mebus Heyeti Umumiye tarafından seçimle tefrik olunarak daimi heyet halinde bulunur. Daimi heyet azasından biri heyete dâhil olmayan arkadaşından herhangi birini Heyeti Umumiye'nin onayıyla kendi yerine ikame edebilir. TBMM Z.C., C:3, B: 53, s.338.*

bölgesi azaları Heyeti daimi seçimlerini kolaylaştırarak kendi aralarından iki ve daha ziyade namzet gösterebilirler. Daimi heyet azasından her biri heyete dâhil olmayan ve seçim bölgesinde bulunan arkadaşından birisini, Heyeti Umumiye arz ve kendi makamına ikame edebilir. Heyeti umumiye tarafından intihap edilmeyen mebuslara devam ettikleri müddetçe tazminat verilebilir, İntihap edilmeyen veya intihap olunup da mazereti meşruasına binaen yine aharını ikame edip de göz önünde bulunmayan mebuslar göz önünde bulunmadıkları müddetçe tazminat alamazlar.⁴⁰⁷

21 Ağustos 1920 Cumartesi günü üçüncü oturumda da gündeme gelen Kanun-ı Esasî Encümeni mazbatasının dördüncü maddesi ile ilgili verdiği tavrında olduğu gibi aslına zarar vermeden değiştirilmesini öneren İçel mebusu Haydar Bey'in bu tavrını kabul edilmemiştir.⁴⁰⁸

6 Kasım 1922 Pazartesi günü birinci oturumda İçel mebusu Haydar Lütfi Bey'in, Memurin Muhâkemât Encümeni'nde hizmette bulunan memur kadrosunun genişletilmesi ile ilgili kanun teklifinin süratle müzakere edilmesine dair tavrını şu şekildedir:

“Lâyiha ve Muvâzene-î Maliye Encümenlerince kabul ve Heyeti Umumiyece öncelikli görüşülmesi kararlaştırılmış olan Muhâkemât Encümeni heyeti kalemiye kadrosunun bir an evvel mevki müzakereye koyma hususuna müsaade buyurulması muamelâtı kalemiyenin sürati tedviri (döndürülme) ihtiyacı karşısında arz olunur efendim.”⁴⁰⁹

⁴⁰⁷ TBMM Z.C., C: 3, B: 53, s. 356.

⁴⁰⁸ TBMM Z.C., C:3, B: 54, s. 386.

⁴⁰⁹ TBMM Z.C., C: 24, B: 133, s. 399.

V.5. 2. Tezkereler

21 Ağustos 1922 Pazartesi günü birinci oturumda Memurin Muhâkemât Tetkik Encümeninin toplantısında başkanlığına seçtikleri İçel mebusu Haydar Lütfi Bey'in⁴¹⁰ bu görevi icra ederken vermiş olduğu tezkereler mevcuttur. Bu tezkerelerden biri Eskişehir'in eski Muhasebecisi Salih Sabri Bey hakkındaki evrakın bir an önce meclise verilmesine dair tezkeresidir.

26 Ağustos 1922 Cumartesi günü birinci oturumda Memurin Muhâkemât Encümeni Reisi olarak İçel mebusu Haydar Lütfi Bey, bu konuyla ilgili aşağıdaki tezkereyi meclise sundu.

Düyunatı Devleti tediye (ödeme) sırasında kırma suret ile irtikâbâtta (rüşvet almalar) bulunmakla maznununaleyhim olup encümenimizce cinayetle lüzumu muhakemesine karar verilmiş olan Eskişehir Muhasebecisi sabıkı Salih Sabri Bey ve arkadaşları haklarındaki evrak, tevkif kararının tasdik ve ademitasdiki dolayısıyla Memurin Muhakemat Heyetiyle vukubulan ihtilâf üzerine tefsirin Meclisi Aliye aidiyetinden bahsile evrakı mezkûre 3 Kânunusani 1338 tarihinde 119/171 numara ile makamı Sâmilerine takdim kılınmıştı. Evrakı mezkûrenin Meclisi Ali Millîce bir karara raptiyle iade olunmamasından dolayı buna mümâsil (benzeyen) birçok evrakı cinaiye hakkında muamele yapılamamakta ve bu hal ise işlerin terâkümünü (birikme) ve ahabının bi-hakkın şikâyetini mucip ve müstelzim bulunmakta olduğundan mesele-i mezkûrenin Meclisi Âlice bir karara raptiyle sürati iadesi tekiden rica olunur.⁴¹¹

7 Ekim 1922 Cumartesi günü birinci oturumda Haydar Lütfi Bey tarafından Yüce Başkanlığa Memurin Muhâkemât Tetkik Encümeni üyeliğinde bulunan Bursa Mebusu Osman Nuri Bey'in izinli olarak seçim bölgesine gitmesi nedeni ile yerine başka bir kişinin seçilmesi gerektiğini bildirdi.⁴¹²

⁴¹⁰ TBMM Z.C., C: 22, B: 88, s. 251.

⁴¹¹ TBMM Z.C., C: 22, B: 91, s. 364.

⁴¹² TBMM Z.C., C:23, B:114, s. 293

Haydar Lütfi, aynı şekilde 2 Kasım 1922 Perşembe günü birinci oturumda da izinli olarak seçim bölgesine giden Elazığ mebusu Rasim Bey'in yerine Memurin Muhâkemât Tetkik Encümeni üyeliğine başka birinin görevlendirilmesi için izin buyurdu.⁴¹³

8 Kasım 1922 Çarşamba günü birinci oturumda Barış Konferansında müşavir sıfatıyla görevlendirilen ve izni kabul edilen Adana mebusu Zekai Bey'den boşalan Memurin Muhâkemât Tetkik Encümeni üyeliğine Haydar Lütfi Bey, başka bir kişinin seçilmesine müsaade edilmesini talep etti.⁴¹⁴

V.6. Ali Rıza Efendi (ATAIŞIK)

V.6. 1. Meclisteki Konuşmaları

12 Ocak 1922 Perşembe günü birinci oturumda İçel mebusu Ali Efendinin, Mut kazası merkezinde bulunan hamamın imar edilerek yeniden faaliyete geçirilmesini ve mahallî belediyesine verilmesi hakkında meclise sunduğu kanun teklifi üzerine söz isteyerek şu açıklamalarda bulunmuştur:

Bu hamam tarihi eser bir hamamdır. Belki de Selçukilerden kalmıştır. Evvelce bunun üzerinden yol geçirdi. Sonradan ahali içtima ederek parasız işlemek suretiyle bu hamamı meydana getirdiler. Aynı zamanda belediye de elli bin kuruş sarf etmek suretiyle bu hamamı yaptırdı. Sonrada istibdat beliyyesi olmak üzere bütün mülklerin emlâki emiriyeye devri hakkında bir karar kabulüyle bir emir ve tebligat icra etmişler. Bu tebligat üzerine tapu kâtibi belediyenin ve mahallenin katiyen haberi olmaksızın bir koçan vermiştir. Şu halde Maliyenin kanunen, katiyen hak ve vazifesi ve hukuku müdahalesi yoktur. Bu sefer müzayedeye vermişler. Başka bir rakip peyda olmuş, o rakipten kurtarmak ve aynı zamanda belediye kendi masraflarını Hazinesinden almak arzusuyla pey vurmüşlar, onun üzerine şimdi Hazine namına belediye üzerine ihale edilmiştir. İhale de kabul edilmemiştir. Esasen hakkı tasarruf yoktur. Bunun için bu hamamın belediyeye parasız ihale emrini istirham ederim. Belediye bu parayı

⁴¹³ TBMM. Z.C., C:24, B: 131, s. 319.

⁴¹⁴ TBMM Z.C., C: 24, B: 134, s. 414 .

vermeseydi katiyen bu hamam yapılamazdı. Çünkü belediyenin de geliri yoktur. Bu hususta arkadaşların dikkatlerini çekerim.

Ali Rıza Efendi açıklamalarına devam ederek hamamın esasen kimsenin mülkü olmadığını, daha önce üzerinden yol geçtiğini, sonra belediyenin elli, altmış bin kuruş masraf ederek meydana getirdiğini, ayrıca hazinenin bu hamamı kanunsuz olarak kendine mal ettiğini eklemiştir.⁴¹⁵

V.6.2. Takrirler

Ali Rıza Efendi arkadaşları ile birlikte 13 Mayıs 1920 Perşembe günü üçüncü oturumda Kilikya harekâtı ile ilgili o yöre mebuslarının meclisi aydınlatmalarına dair takriri BMM Başkanlığına sunmuştur. Arkadaşları arasında İçel mebuslarından Haydar Lütfi ve Mehmet Sami Bey de bulunmaktadır.

Ali Rıza Efendi ve arkadaşları verdikleri takirde, Kilikya mıntkasında Fransız işgalinden beri yaşanan zulüm ve musibetler ile şu anda o bölgedeki vaziyetin derecesi hakkında saygıdeğer heyetten birçoğunun tam manada bilgisi olmadığına değinmişlerdir. Bunun için de bu konuda Kilikya'nın çeşitli bölgelerinden gelen yani Mersin, Adana, Maraş, Urfa ve Kozan mebuslarının meclisi aydınlatmalarını teklif etmişlerdir. Oylamaya konulan takrirleri kabul edilmiştir.⁴¹⁶

İdare-i Kura ve Nevahi kanun tasarısının ikinci maddesi “Şimdiye kadar her nahiye münasebeti mevkiye ve iktisadiye gözetilerek zorunlu masrafların sürekliliğini ödeyebilecek veya taahhüd edecek bir veya bir kaç köyden meydana gelir” şeklindedir. 24 Eylül 1921 Cumartesi günü ikinci oturumda bu konuyla ilgili mecliste müzakere

⁴¹⁵ TBMM Z.C., C:16, B: 143, s. 28- 29.

⁴¹⁶ TBMM Z. C., C:1, B: 15, s. 292.

yapılmıştır.⁴¹⁷ 26 Eylül 1921 Pazartesi günü ikinci oturumda da İçel mebusu Ali Efendi konu ile ilgili tavrini meclise sunarak, ikinci maddenin aşağıda olduğu gibi düzeltilmesini arz etmiştir.⁴¹⁸

“Nüfusu umumiyesi üç binden aşağı olmamak şartıyla her nahiye münasebeti mevkiye ve iktisadiye gözetilerek merkezi nahiye kabul edilen karyeye nihayet üç saati tecavüz etmemek üzere bir veya birkaç köyden teşekkül eder.” Bu tavr Genel Kurul tarafından kabul edilmemiştir.⁴¹⁹

2 Şubat 1922 Perşembe günü ikinci oturumda Ali Rıza Efendi ve arkadaşlarının İdare-i Kura ve Nevahi Kanun tasarısının kararlaştırılmış günlerde müzakere edilmesine dair tavrileri mevcuttur. Ali Rıza Efendi ve arkadaşları, milletin selâmet ve saadetini Nahiyeler Kanununun zamanında bitirilmesi ve uygulamaya konulmasında görmektedirler. Bundan dolayı bu esaslar çerçevesinde ve bu kanunun müzakeresi için haftada iki günün tahsis edilmesine karar verildiği halde, aylardan beri bu hayırlı işin terk edilmesine razı olmadıklarını ifade etmektedirler. Emredilen kanunun bu şekilde zamanında bitirilmesinin mümkün olamayacağını, bu yüzden bir an evvel bitirilmesi amacıyla gerekli karar kanununun, adı geçen müzakereye tahsis edilen iki günün eskisi gibi uygulanmasını arzu etmektedirler. Hatta imkân var ise Pazar günlerinin dahi bu kanunun müzakeresi için ayrılması hususunda Heyeti Umumi tarafından bir karara bağlanmasını teklif etmişlerdir. Tavr Genel Kurul tarafından kabul edilmiştir.⁴²⁰

İçel mebusu Ali Efendinin, Baltalık Kanununun birinci maddesinin değiştirilmesi ile ilgili kanun teklifinin acil olarak gündeme alınmasına dair tavriri 15

⁴¹⁷ TBMM Z.C., C:13, B:81, s. 21.

⁴¹⁸ TBMM Z.C., C:13, B: 82, s. 37.

⁴¹⁹ TBMM Z.C., C:13, B: 82, s. 39.

⁴²⁰ TBMM Z.C., C: 16, B:153, s. 192- 193.

Kasım 1922 Çarşamba günü birinci oturumda görüşülmüştür. Ali Rıza Efendi, on bir ay önce Baltalık Kanununun birinci maddesinin değiştirilmesi ile ilgili bir kanun maddesi teklif etmiştir. Bu kanun maddesi Lâyiha ve İktisat Encümenlerinden çıkarak Heyet-i Umumiyyeye arz edildiği halde bugün hala neticelendirilmemiştir. Bu sebepten dolayı Ali Rıza Efendi, yöre halkı arasında pek çok kavganın baş gösterdiğini ve halkın mağdur olduğunu bildirmektedir. Takririnin sonunda da arz olunan maddenin acil olarak gündeme alınarak müzakere edilmesini teklif etmiştir. Fakat takrir Genel Kurul tarafından kabul edilmemiştir.⁴²¹

V.6.3. Kanun Teklifleri

8 Eylül 1920 Çarşamba günü birinci oturumda bazı nahiyelerin kaza haline çevrilmesi hakkında İçel mebusu Ali Efendi'nin kanun teklifi mevcuttur. Bu teklif Lâyiha Encümenine havale edilmiştir.⁴²² Anamur kazasına bağlı Silinti nahiyesi ile İçel sancağı dâhilinde Mağara nahiyesinin birer kazaya çevrilmesine dair İçel mebusu Ali Efendi tarafından Heyeti Umumiyyeye sunulan bu konu, 26 Eylül 1920 Pazar günü birinci oturumda tekrar gündeme gelmiş ve Lâyiha Encümenin mazbatasını görüşülmüştür. Mazbatada önerinin kanun teklifi mahiyetinde olmayıp, daimi encümenler tarafından alınan bir kararın sebeplerini yerine getirip tamamlanması temennisinden ibaret olduğu görülmekte ve alakalı oluşundan dolayı İcra Vekilleri Heyetine havale edilmesinin gerekliliği Başkanlık Makamına sunulmaktadır. Fakat bu mazbata üzerine mecliste yapılan görüşme sonucunda teklife ehemmiyet verilmeğinden Heyeti Vekileye havale edilmesine gerek kalmamıştır.⁴²³

⁴²¹ TBMM Z.C., C: 24, B:138, s. 509- 510

⁴²² TBMM Z.C., C:4, B: 61, s. 6.

⁴²³ TBMM Z.C., C:4, B:73, s. 359.

11 Eylül 1920 Cumartesi günü birinci oturumda İçel mebusu Ali Efendinin, düşmana karşı alınması gereken tedbirlere dair kanun teklifi meclis başkanı tarafından Lâyiha Encümenine verilmiştir.⁴²⁴

“Umuru Şer’iye Vekâletince fetvayı şerife neşri ve cihadı umumi ilânı ve Büyük Millet Meclisinin cephe gerilerinde açılması ve benzerlerine dair” İçel mebusu Ali Efendi’nin 18 Eylül 1920 tarihli 17 maddelik kanun tasarısı, Lâyiha Encümeni tarafından araştırıldı. 30 Ekim 1920 Cumartesi günü birinci oturumda görüşülen bu konu Lâyiha Encümeninin mazbatasında şu şekilde yer aldı:

Vatanın müdafaa-i istiklâli emrinde kabullenilmesi gereken bütün tedbirler ve bununla beraber fetvayı şerif yazısı ve cihadı umumi ilânı gibi vaziyetlerin lüzumu ispatlandığı takdirde Müdafaa-i Milliye vekâletinin bu husustaki başvuru ve teşebbüsü içinde bulunduğu cihetle adı geçen teklif hakkında tetkik etmeye mahal olmadığından encümenimizce reddine karar verildi.

Encümenin aldığı bu karar kabul edilerek Ali Efendi’nin teklifi reddedildi.⁴²⁵

1 Kasım 1920 Pazartesi günü birinci oturumda İçel mebusu Ali Efendi’nin, Anamur'un liva haline çevrilmesine dair kanun teklifi Dâhiliye Encümenine havale edilmişti.⁴²⁶ 12 Şubat 1921 Cumartesi günü birinci oturumda bu kanun teklifi için Dâhiliye Encümeni mazbatasını ve Dâhiliye Vekâleti tezkeresi okunmuştur. Dâhiliye Encümeni mazbatasında, Anamur ve Ermenek kazaları ile Silinti nahiyesinin birleşmesiyle meydana gelecek bir sancağın idari emirler doğrultusunda uygun olup olmadığı sorulmuştur. Dâhiliye vekâleti tezkeresinde ise esasen nüfusu pek az olan bu iki kaza ile son zamanlarda kazaya dönüştürülen Silinti nahiyesi birleştiği takdirde; ancak nüfus itibarıyla vasat derecede bir kaza vücuda gelmiş olacaktır. Bu sebeple nüfusu yüz bini geçen bayındır ve

⁴²⁴ TBMM Z.C., C:4, B: 63, s. 77.

⁴²⁵ TBMM Z.C., C:5, B: 92, s. 240.

⁴²⁶ TBMM Z.C., C:5, B: 93, s. 257.

büyük kazalar mevcut iken yetmiş bin nüfuslu bir sancağın kurulmasının kesinlikle doğru olmayacağı düşüncesi bildirilmiş ve teklif reddedilmiştir.⁴²⁷

12 Kasım 1921 Cumartesi günü birinci oturumda İçel mebusu Ali Efendi'nin, Tedrisatı İptidaiye Kanununun 15. maddesinin yürürlükten kaldırılmasına dair verdiği kanun teklifi Lâyiha Encümenine gönderilmiştir.⁴²⁸ Bu kanun teklifi Tedrisatı İptidaiye Kanununun 15. maddesinin yürürlükten kaldırılmasının yanında adı geçen bu maddeye dayanarak vergi adı altında tahsil edilmiş paraların sahiplerine iadesini ve Tedrisatı İptidaiye meclislerince başka tedbirlerin alınmasıyla Tedrisatı idarenin temini ve bakisinin sağlanmasını içine almaktadır. İçel mebusu Ali Efendi'nin kanun tasarısı Lâyiha Encümeni tarafından tetkik edilmiştir. Tetkik sonucunda, müzakerede olan nahiyeler ve özel idare vilayet kanunlarında bu konuyu temin edecek hükümlerin mevcut olduğuna ve en çok gelir getiren yerlerin özel bütçelere kaydedilerek onaylanmasına yaklaşıp bulunan verginin sahiplerine iadesine maddi imkân olmamasına ve kanuna uygun bulunmamasına dayanarak teklifin reddine karar verilmiştir. 5 Aralık 1921 Pazartesi günü ikinci oturum da görüşülen bu konu uzun tartışmalara neden oldu⁴²⁹ ve Maârif Encümenine havale edildi.⁴³⁰

22 Ekim 1921 Cumartesi günü birinci oturumda İçel mebusu Ali Efendi'nin, Baltalık Kanununun birinci maddesinin değiştirilmesi ile ilgili kanun teklifinin Lâyiha Encümenine gönderilmiştir.⁴³¹ 10 Kasım 1921 Perşembe günü birinci oturumda tekrar gündeme gelen bu konu ile ilgili olarak teklifin yerinde olduğuna dair Lâyiha Encümeni mazbatasını İktisat Encümenine havale edilmiştir.⁴³²

⁴²⁷TBMM Z.C., C:8, B: 149, s. 193.

⁴²⁸TBMM Z.C., C:14, B: 109, s. 175.

⁴²⁹TBMM Z.C., C: 15, B: 122, s. 27.

⁴³⁰TBMM Z.C., C: 15, B: 122, s. 32.

⁴³¹TBMM Z.C., C:13, B: 98, s. 219.

⁴³²TBMM Z.C., C:14, B: 108, s. 144.

İçel mebusu Ali Rıza Efendi, Mut kazasının Kale mahallesindeki hamam arsasının Mut kazası belediyesine bırakılmasına dair kanun münasebetiyle 12 Ocak 1922 Perşembe günü birinci oturumda şu kanun teklifinde bulundu:

İçel sancağı dâhilinde Mut kazasının kale mahallesinde hemen iki kubbesi görünür ve üzerinden yol gider ve pek eski zamana ait bir hamam harabesi mevcuttur. Mahalle halkının dörder gün kâffe-i ameliyatında (bütün işlerde) işlemek suretiyle yardımları tertip eden ve belediye tarafından sarf edilen kırk dört bin kuruş sayesinde yeraltında bulunan zikredilmiş hamam meydana çıkarılarak pek mükemmel bir surette tamir edilmiş ve onarılmış ve hükümet tarafından gelip de vergiye bağlanarak müddeti ve fire vergiyi seferisi ita ve belediye tarafından tasarruf edilmekte iken alçaklık devri istibdadın icraat sistemi olarak kasaba ahalisinden bir ferdin haber ve malûmatı olmaksızın emiriyeden olduğundan bahsi ile tapu idaresince ve Hükümet namına tapu senedi kaydedilmiş bu sırada meseleden haberdar olan belediye heyetinin geçmiş olan müracaat ve haklı feryadına dayanarak bu konudaki tapu senedi hükmünün bozulması ve iptaliyle adı geçen hamamın eskisi gibi belediye namına düzeltme kaydı kaza il meclisi tarafından mazbata ile merkezi sancağa ve sancak meclisi idaresi tarafından Dâhiliye Nezaretine mazbata ile arz ve Dâhiliye Nezaretinden Şûrayı Devlete havale edilmiş ise de; İstanbul'un işgali münasebetiyle bir neticeye varılmamış on seneden beri husumete sebep olmasından dolayı gerek Maliye ve gerekse Hükümet ve belediye tarafından bakılmamış ve bu sahipsizlik yüzünden adı geçen hamam bütün bütüne kıymetli yıkık olarak ahalinin bunca emekleri, belediyenin yüzlerce lira masrafı mahvedilmiştir. Merkezi kazada bundan başka hamam olmadığından ve halkın hamama ihtiyacı belli bulunduğundan ve belediyenin meşru hakkı olduğundan ahalinin şu azim ihtiyacı bertaraf edilmek ve belediyece yeniden inşa ve tamir olunmak üzere anlatılan hamam arsasının belediye namına ücretsiz terkinin arz ve teklif eylerim. Olbaptaki emir ve irade efendim hazretlerindir.⁴³³

Bu kanun teklifi Meclis Başkanı tarafından Lâyiha Encümenine gönderilmiştir.⁴³⁴ Lâyiha Encümeni mazbatasında teklifin müzakereye değer olduğu bildirilmesi sebebiyle Kavânîn-i Maliyeye gönderilmiştir.⁴³⁵ Kavânîn-i Maliye Encümeni mazbatasında ise, bu konuda tapuda maliye adına kayıtlı bulunan hamamın müzayede ile otuz bin kuruş bedel karşılığında Mut Belediyesine ilk önce ihalenin yapıldığını ve kanun

⁴³³ TBMM Z.C., C:16, B: 143, s. 30.

⁴³⁴ TBMM Z.C., C:14, B:111, s. 220.

⁴³⁵ TBMM Z.C., C: 14, B: 119, s. 391.

kaideleri dairesinde olgunlaşmış olan bir maddenin yok sayılmasını da uygun düşünce olarak benimsenmesinden dolayı bu teklifin reddine karar verilmiştir. Bu karar Genel Kurul tarafından reddedilerek,⁴³⁶ 14 Ocak 1922 Cumartesi günü ikinci oturumda oylamaya koyuldu.⁴³⁷ 172 mebusun katıldığı oylamada, 34 ret oyuna karşı 138 oyla Mut'taki hamamın belediyeye bırakılması hakkındaki kanun kabul edilmiştir.⁴³⁸

Tablo 4: TBMM'de İçel Milletvekillerinin Faaliyet Tablosu

Milletvekili	Konuşma	Takrir	Kanun Teklifi	Sual Takriri	Gizli Oturumdaki Faaliyeti
Ahmet Şevki Bey	22	11	2	3	1 takrir ve 2 konuşma
Ali (Sabri) Efendi	1	2	1		1 konuşma
Mehmet Sami Bey	16	4			
Mehmet Âlim (Naim) Efendi		7	1	1	2 takrir
Haydar (Lütfi) Bey		5			
Ali Rıza Efendi	1	4	6		

Görüldüğü gibi genel olarak baktığımızda İçel milletvekillerinin mecliste yaptıkları konuşmalar, verdikleri takrirler ve kanun teklifleri ile çok aktif bir çalışma temposu sergilemişlerdir. Ahmet Şevki Bey, Mehmet Sami Bey ve Ali Rıza Efendi'nin oldukça faal görev yaptıkları tespit edilmiştir. Ali (Sabri) Efendi, Mehmet Âlim (Naim) Efendi ve Haydar (Lütfi) Bey'in meclis çalışmalarına katılmakla beraber daha aktif görevlerde bulunmadıkları görülmektedir.

V.7. İçel Milletvekillerinin Birinci Mecliste Yer Aldıkları Gruplar

Birinci Dönem TBMM'de, siyasi görüş farklılıklarını belirginleştiren ayrışmalar zamanla ortaya çıkmış, Birinci ve İkinci Grup şeklinde adlandırılan bir

⁴³⁶ TBMM Z.C., C: 16, B: 143, s. 29.

⁴³⁷ TBMM Z.C., C: 16, B:144, s. 44.

⁴³⁸ TBMM Z.C., C: 16, B: 144, s. 49.

gruplaşmanın yaşanmasına neden olmuştur. İçel milletvekillerinin bir kısmı Birinci Grup'ta yer almış ve bu grubun faaliyetlerinin destekçisi olmuşlardır. Diğer bir kısmı ise İkinci Grup'la birlikte hareket etmişlerdir.

İçel Milletvekillerinin yer aldıkları gruplarla ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Ahmet Demirel'e göre İkinci Grup'ta Hacı Ali Sabri Efendi, Haydar Lütfi ve Sami Beyler bulunurken, Ali Rıza Efendi, Şevki Bey ve Naim Efendi Birinci Grup'a kayıtlı olmakla birlikte, gruptan bağımsız hareket eden mebuslardır.⁴³⁹

Veysel Genya'nın *Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 25'inci Yıldönümü Anış* adlı kitabında hazırladığı listede Birinci Grup'tan istifa edenler arasında Haydar Lütfi Bey yer almaktadır. Birinci Grup'tan istifa etmiş sayılanlar arasında ise Hacı Ali Sabri Efendi ve Sami Bey bulunmaktadır.⁴⁴⁰

Damar Arıkoğlu *Hatıralarım* adlı eserinde ise İkinci Grup azasından Rıfat Çalıköğlü Beyle beraber İkinci Grup'un toplamda yaklaşık 120 kadar olduğunu; fakat bunlardan sadece 67 milletvekilinin ismini tespitte imkân bulduklarını belirtmektedir. Bu listede 67 milletvekili arasında İçel milletvekillerinden Hacı Ali Sabri Efendi, Haydar Lütfi, Sami ve Şevki Beyler İkinci Grup'ta yer almaktadır.⁴⁴¹

V.8. İlk Meclis Anketine İçel Milletvekillerinin Verdiği Cevaplar

TBMM'de Evrak ve Tahrirat Müdürü olan Necmettin Sahir Silan tarafından, 1921- 1923 yıllarında Birinci BMM üyeleriyle bir anket yapılmıştır. Bu ankette milletvekillerine, “Kazanılacak olan milli istiklal mücahedemizin feyizdar ve semeredar

⁴³⁹ Demirel, *Birinci ...*, s.132.

⁴⁴⁰ Genya, *a.g.e.*, s.249.

⁴⁴¹ Damar Arıkoğlu, *Hatıralarım: Milli Mücadele*, Y.Y., Adana, 2000, s. 227- 228; Şevki Bey'in ikinci grupta yer aldığını İzzet Aslan da teyit etmektedir. Bkz. Aslan, *Atatürk ...*, s. 63.

olması neye mütevakıftır?” diye tek bir soru sorulmuştur. Sorudan da anlaşıldığı gibi daha 1921 yılında yaşanan o kargaşa döneminde Milli Mücadelenin başarıyla sonuçlanacağından, anketin sorusunu hazırlayan Necmettin Sahir Silan ve ankete cevap veren milletvekilleri tarafından öngörülmektedir.

Saruhan mebusu Mahmut Celal (Bayar) Bey'in cevabıyla 5 Eylül 1921 tarihinde başlayan ve Bayazıt mebusu Dr. Refik (Saydam) Bey'in cevabıyla 8 Nisan 1923'te son bulan Necmettin Sahir Silan'ın anketi çok uzun bir zaman dilimi içinde yapılmıştır. Birinci meclise seçilen ve TBMM'den sicil numarası alan 437 milletvekilinden toplamda 315'i Silan'ın anketini cevaplandırmıştır. Çünkü 437 milletvekilinden 85'inin milletvekilliği 5 Eylül 1921'den yani anketin cevaplandırılmaya başlandığı tarihten önce istifa, ölüm, milletvekilliğinden çıkarılma ve benzeri nedenlerle sona ermiş olması bu kişilerin anketi cevaplandıramamasına neden olmuştur. Bu 85 kişi dışarıda tutulduğunda toplam milletvekili sayısı 437'den 352'ye düşmektedir. Bu 352 milletvekilinden de sadece 37'si ankete ilgi göstermemiştir. Cevap vermeyen 37 kişi arasında İçel milletvekili Sami (Arkan) Bey de bulunmaktadır.⁴⁴²

Ulusal Bağımsızlık Savaşı kazanıldıktan sonra “gerçek bağımsızlığımızın bolluk getirici ve verimli olması için” dikkat edilmesi gereken hususlarla ilgili cevapların kimisi kısa kimisi uzun bir hacme sahiptir. Burada önemli olan seçilen milletvekillerinin gelecek için planlarının, düşüncelerinin ve beklentilerinin ne olduğunu ve sağlam temellerle kurulan güçlü bir Türkiye için nelerin gerektiğini daha o dönemde tespit ederek bunu ifade etmeleridir.

---

⁴⁴² Ahmet Demirel, “Kurtuluş Savaşı Sırasında Milletvekillerinin ‘Savaş Sonrası Türkiye’sine Bakışları”, *İlk Meclis Anketi: Birinci Dönem Milletvekillerinin Gelecekte Bekledikleri*, Ankara, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu, 2004, s.5- 6.

İçel milletvekillerinden ilk olarak Hacı Ali Sabri Efendi, yapılan ankete 20 Mart 1922 tarihinde cevap vermiştir. Hacı Ali Sabri (Güney), “Milli anane ve seviyemize nazaran şahsi tahakkümlere mahal kalmayacak esasata tevfikan şekl-i hükümetimizin tespitine ve saha-i istihsalat ve iktisadiyatımızda mesai-i mevcudenin süratle tanziminden doğacak semerat-ı âcile ile ilmi, içtimai, iktisadi tekâmülâtımızın istihsaline germî vermeliğimize mütevakıftır”⁴⁴³ şeklinde cevap vermiştir.

Verdiği cevabında Hacı Ali Sabri Efendi; milli geleneklere nispetle şahıs zorbalıklarına yer vermeyecek esaslar doğrultusunda hükümet şeklinin tespit edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Zaten Hacı Ali Sabri Efendi'nin İkinci Grup'ta yer aldığını göz önünde tuttuğumuz zaman, Grup'un temel konularından yola çıkarak bu doğrultuda çözüm üretmesi yerinde bir karardır. Aynı zamanda iktisat alanındaki bilgi ile mevcut çalışmaların hızla yoluna koyulması sayesinde ortaya çıkacak faydaların ilim, sosyal, ekonomik olgunlaşmaya verilen öneme bağlı olarak bolluk getireceğini, ekonomik gelişmenin bilimsel ilerlemeye ortam hazırlayacağını savunmaktadır.

Şevki Bey de, ankette düşüncelerini şu şekilde bildirmiştir:

- *Hulasa-i efkâr: memleketin kurtarılması;*
- *Dâhilde emniyet ve asayişin müstakar bulunması,*
- *Seyyanen Ömer'i bir adalet temini,*
- *Muamelât-ı devletin basit ve halkın an'anât ve ahval-i ruhiyesine göre tanzim edilmesi,*
- *Teksîr-i nüfus edilmesi esbabının istikmali,*
- *İktisadi hayatın beynelmilel bir şekilde usul ve kavaid vaz'ı,*
- *Ziraatin fenni bir surette icrasıyla memleket ihtiyaçlarının temini ile kabildir.*⁴⁴⁴

⁴⁴³ Necmettin Sahir Silan, *İlk Meclis Anketi: Birinci Dönem Milletvekillerinin Gelecekte Bekledikleri*, (Yay. Haz: Cihangir Gündoğdu), Ankara, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu, 2004, s. 196.

⁴⁴⁴ Silan, *a.g.e.*, s.199.

Şevki Bey, 17 Mayıs 1922 yılında verdiği cevabında bağımsızlığın elde edilmesini her şeyden üstün tutarak fikirlerin özünü memleketin kurtarılması olarak izah etmektedir. Bunun içinde; ülke içerisinde güvenliğin, asayişin ve huzurun istikrarlı olarak bulunmasını, adaletin temin edilip, adil bir yönetim şeklinin benimsenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Devlete ait işlerin anlaşılır olmasını ve halkın geleneklerine, ruhsal durumlarına göre düzenlenmesini, nüfusun arttırılması için var olan sebeplerin bitirilmesini öngörmektedir. Aynı zamanda Şevki Bey; ekonomik hayatta milletlerarası ölçülere uygun bir şekilde yöntem ve kaidelerin konulması ile çağa ayak uydurulmasını, tarımı veya çiftçiliği ekincilik bilgisi ile yürütmenin sağlanmasını istemektedir. Bu şekilde memleketin ihtiyaçlarını karşılayarak kazanılacak olan ulusal bağımsızlık savaşının bolluk getirici ve verimli olacağına inanmaktadır.

Haydar Lütfi Bey ise, 20 Ağustos 1922 yılında anket sorusunu cevaplandırarak, düşüncelerini şu şekilde izah etmiştir:

*En acı yoksulluk içinde uzun seneler süren muharebattan istiklal mücadelesine atılan milletimiz sarsılmaz imanyla kazandığı semere-i mesaisini feizdar edebilmesi, eski devirlerin ananatından yani hakimiyet-i lafziyeden sıyrılarak hakimiyet-i iktisadiyeye sahip olabilmesindedir. Hayat-ı beşerin, mücadelat-ı daimesi temadi-i ıztırâb değil, temin-i refah olmasına nazaran ihtiyacat-ı medeniye üzerine iktisab-ı ilim ve marifetle sinai ve iktisadi mevkii dest-i kudretinde tutabilmektir. Yaşadığı topraklar üstünde levazimat-ı medeniyesini istihalden âciz kalan milletler, buhar ve elektrik devrinde mahkûm-ı esaret bulunacağına göre sabur ve mütevekkil felaketlerden ders almış milletimizin bu saha-i cidalde dahi muvaffak olacağına eminim. Yalnız milletlere rehber olan hükümetin bu noktada ağır ve büyük bir vazifesi vardır. Milletın kısm-ı münevverlerini devair ve şubatında cem'eden hükümete müterettib faaliyet ve müzaheret burada başlı başına bir âmil-i müessir olacaktır. Tahakküm ve tagallübü bir zihniyet kabul eden bu sınıfın hakimiyet-i milliye önünde alacağı vehelerle hamule-i mesuliyeti tespit ve hakimiyet-i şahsiye bir fikr-i taassub ve kat'iyet ile ref'edildikten sonra bu müsabaka-i iktisadiyede mevki-i hakimiyetini elde edecek olan milletimiz, bin mahrumiyetler içinde sahip olduğu istiklal-i tammından hissemend-i feyz olabilir.*⁴⁴⁵

⁴⁴⁵ Sılan, a.g.e., s.197.

Ankete uzun ve ayrıntılı cevap veren milletvekillerinden biri de Haydar Lütüfi Bey'dir. Cevabında, en acı yoksulluk içinde uzun yıllar devam eden harplerden sonra İstiklal Savaşına katılan milletin, güçlü imanı ile kazandığı çalışmaların gelirini bolluk getirici kılabilmesini, ezbercilik egemenliğinden kurtularak ekonomik egemenliğe hâkim olabilmesine bağlı olduğuna işaret etmektedir. Buna ilaveten Haydar Bey, insan hayatını devamlı mücadelelerle, sıkıntıyla sürdüremeyeceğini bu yüzden refahını sağlayıp medeni ihtiyaçlar üzerine ilim kazanma ve ustalıklarla yapılmış sanayi ve ekonomik kudreti elinde tutabilmenin önemine değinerek toplumsal koşulların iyileştirilmesi gerektiğini öne sürer.

Diğer İçel milletvekilleri gibi Türkiye'nin ekonomik olarak kalkınması ve gelişmesinin önemine işaret etmiştir. Aksi takdirde yaşadığı topraklar üstünde medeni ihtiyaçlar için gerekli olan üretimden yoksun kalan milletlerin, buhar ve elektrik zamanında hüküm altında bulunmaya yani kulluk etmeye mahkûm olacağına, bu duruma düşmemek için de sabır ve tevekküllü, musibetlerden ders almış Türk milletinin bu mücadele alanında da başarılı olacağına inanmaktadır.

Sadece milletlere rehber olan hükümetin bu noktada ağır ve büyük bir vazifesi olduğuna inanmaktadır. Haydar Bey'e göre hükümetin bu vazifesi de; milletin aydınlar takımını dairelerinde ve şubelerinde toplayıp, burada tertipleme ve destekleme yapması başlı başına iz bırakan bir tesir olacağını belirtir.

Hükmetme ve zorbalığı bir zihniyet olarak kabul edenlerin, Milli Hâkimiyet önünde alacağı taraflarla, sorumlulukları tespit edilmelidir. Bunun yanında Haydar Bey şahsi hâkimiyet fikri yandaşlığını kesinlikle ortadan kaldırmak gerektiğini, sonra iktisadi yarışta hâkimiyetini elde edecek olan milletin, bin yokluk içinde sahip olduğu tam özgürlüğünden verimlilik hissesi alabileceğini ifade etmektedir.

17 Ekim 1922 yılında anketi cevaplandıran Naim Efendi, ankete kısa cevap veren milletvekillerindendir. Cevabını “Haricen makul ve müteyakkız bir siyaset takibi. Dahilen de hükümetle milletin ilim ve irfanı kâfil olarak kemal-i adaletle müttehidâne ve faalâne çalışmaları mücadelemizin feyizdar ve semeredar olmasının yegâne âmil-i müstakillidir”⁴⁴⁶ şeklinde açıklamıştır.

Naim Efendi kazanılacak olan ulusal bağımsızlık savaşımızın bolluk getirici ve verimli olmasını iki ana kısma ayırarak, içeride ve dışarıda izlenecek politikaya bağlamıştır. Dış politikada akla uygun, mantıklı ve uyanık bir siyaset izlenmesi gerektiğini; iç politika olarak da hükümetle milletin ilim ve irfanına kefil olarak adaletin son haddi ile birleşmiş ve faal olana yakışacak surette mücadelenin bolluk, ilim, irfan ve verimli olmasının tek bağımsız emeli olduğunu bildirmiştir.

Anketi son olarak cevaplandıran Ali Rıza Efendi, 30 Ekim 1922 yılında şunları belirtmiştir:

Bütün şaibe-i taassubdan âri olarak âti'l-beyân mevâdd-ı esasiyeye bihakkın sarılmak ve fiilen bununla amel etmeye başladığımız gün millî istiklal ve mücadelemiz feyizdar olur kanaatindeyim:

Birincisi "Kitap", ikincisi "Sünnet", üçüncüsü "icmâ-i ümmet", dördüncüsü "kıyas-ı fukahâ" dır. İşte bu dört esasat daire-i bâhiresinde an'anât-ı diniye ve milliyemize ednâ bir tecavüze meydan ve imkân vermemek şartıyla ve var kuvvetimizle çalıştığımız gün aradığımız meyvalar kendisini gösterir ve Hazreti Allah muîn ve zahîrimiz olur. (ve illâ telâ)

Ma'rüz esasat dairesinde ve taassubdan âri bir surette zulmet-i cehli izâleye sarf-ı mâ-hasal-i gayret etmeli ve emr-i celîl-i maarifteki pek âşikâr olan ikiliği tâ temelinden yıkarak emr-i maarifi tevhidden yürütmeli ve lüzumu pek ranâ malum olan teceddüde Avrupayı sefahat suretiyle taklid değil hakiki bir surette vâsıl olmalıdır.

Her tarafı düşmanla çevrilmiş bir millet olduğumuza nazaran masarifât-ı asâkiri de ufak bir tadilat ile ibka memûrîn-i dahiliye ordularını esaslı bir surette tensik etmeli, adama iş aramak itiyadından feragatla işe adam aramak usulünü takip etmeli.

⁴⁴⁶ Silan, a.g.e., s.198.

Nevâhi ve şurâlar kanunlarını âcilen ikmal ve mevki-i tatbiki koymalı, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nu daha sarîh bir surette tevsî ederek halkın işini halka vermek suretiyle emniyet-i dahiliyeyi temin ve asayiş-i mahalliyeyi tarsîn ve münevverânımızı hazine-i millete göz dikmekten müstağni bir hale getirmeli. Sanat, ticaret, ziraat, hirâsete hâdim olabilecek bir hale irtika ettirmeli, israf, ibzâr, suistimal, irtikâb-ı irtişânın önünü almalı, tesâhub ve himayeyi külliye men' etmeli ve bu suretle fukarâ-ı halkın altından kalkamayacak bir hale gelen tekâlif-i milliye-i emîriyesini tahfif ve ferîh bir nefes almalarına katiyen meydan ve imkân vermelidir.

İstanbul Hükümet-i sâbikasının usul ve nizâmât ve kavânîn-i sâiresini kopya etmekten, israf ve ibzârlarını, suistimalat ve irtikâb-ı irtişâlarını, tesahüb ve himaye usullerini kör körüne taklit eylemekten feragat ederek şu müsait zamanda bütçemizi halimize göre tevâzün ettirmeli ve fukarâ-yı halkın tahammülfersâ vergiler, zulümler altından kurtarmalıdır. Aksi hali mahvımızı mucip olacağından ümidim vâsıktır; arzu buyurulursa bu mufassal bir lâyiha göndermeyi vaad ve takdim-i hürmetler eylerim efendim.⁴⁴⁷

Ankete uzun cevap veren milletvekillerinden olan Ali Rıza Efendi, bütün geri kalmış noksanlardan kurtulmuş olarak aşağıda zikredilen esas hususlara tamamıyla sarılmak ve bu esasları eyleme dönüştürmeye niyet etmeye başladığı gün milli istiklal ve mücadelenin bolluk getirici olacağı kanaatindedir.

Ali Rıza Efendi'ye göre bu hususlardan birincisi Kur'an-ı Kerim, ikincisi Hz. Muhammed'in Müslümanlarca uyulması gerekli sayılan davranışları ve sözleridir. Üçüncüsü İslam âlimlerinin, dinle ilgili bir mevzuda birlik olmaları, dördüncüsü ise hakkında ayet veya hadis bulunmayan meseleler için, üzerine ayet ve hadis olan meselelerin mukayesesi ile benzetilerek âlimler tarafından verilen hükümdür. Görüldüğü gibi Ali Rıza Efendi, İslam'ın maneviyatına değinerek, İslam'a dayalı yasalar yapılmasını öngörmektedir. İşte bu dört esas çerçevesinde milli ve dini geleneklerimize pek aşağı bir şekilde saldırmalarına meydan ve imkân vermemek şartıyla ve mevcut güç ile çalışıldığı

⁴⁴⁷ Silan, *a.g.e.*, s.194- 195.

gün istenilen meyvelerin kendini göstereceğini ve Allah'ın yardımcı olacağını savunmuştur.

Belirtilen esaslar doğrultusunda geri kalmışlıktan kurtulmak ve karanlık cehaleti yok etmeyi başarabilmek için gayret gösterilmesini ve eğitim düzeninde var olan ikiliği temelinden yıkıp, eğitim düzeninin birleştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Eğitime önem vererek cahilliğin ortadan kaldırılmasını istemektedir. Ve Avrupa'yı zevk ve eğlenceye düşkünlük suretiyle taklit etmek yerine, gelişmişlik yönüyle gerçek bir surette ulaşılmasını istemektedir.

Ali Rıza Efendi; her tarafı düşmanla çevrilmiş bir milletin, askeri harcamalarına dikkat çekerek bu konuda düzenleme yapılması gerektiğini, bundan sorumlu memurların esaslı surette orduları düzenleyerek yeniden örgütlemesini ve güçlendirmesini, adama iş arama âdetinden vazgeçilerek işe adam arama usulünün izlenmesini savunmuştur.

Nahiyeler ve Şuralar Kanunlarını hemen bir sonuca bağlayarak uygulamaya koymalı, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nu daha belli bir tarzda genişleterek halkın işini halka vermeli, iç güvenliği temin ve mahalli asayişini sağlamlaştırmalı ve milletin hazinesine göz diken aydınların doygun hale getirilmesi gerektiğini vurgular.

Halk; sanat, ticaret, tarım, çiftçilik gibi alanlarda hizmet edebilecek bir seviyeye yükseltilmelidir. Gereksiz yere harcamaların, suistimalin, rüşvetçiliğin önünü almalı, sahiplenme ve himayeyi büsbütün önlemeli ve bu suretle fakir halkın altından kalkamayacağı bir hale gelen Tekâlif-i Milliye emirlerinin yükünü azaltmalı ve huzur bir nefes almalarına mutlaka imkân verilmelidir.

İstanbul'da geçmiş Hükümetlerin kaide ve kanun hükümlerini ve diğer kanunları kopya etmekten, gereksiz yere harcama yapmaktan, suistimal ve rüşvetçilik ile

sahiplenme ve himaye etme yollarını körü körüne taklit etmekten vazgeçerek, bütçeyi eşitlemeli ve fakir halkın tahammülünü yıpratıcı vergiler, zulümler kaldırılmalıdır. Aksi takdirde perişan hale gelmelerine sebep olacağına inanan Ali Rıza Efendi; arzu edilirse uzun uzadıya anlatılan bir tasarı gönderme sözünü de vererek anket sorusunu cevaplandırmıştır.

SONUÇ

Eski çağlardan günümüze kadar yerleşim merkezlerinden biri olan İçel, Birinci Dünya Savaşı yıllarında Osmanlı Devleti'nin bağımsız bir sancağı iken, Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasıyla İtilaf kuvvetleri tarafından işgal tehlikesi altına girmiştir. Vatani kurtarma savaşına katılan İçel halkı, haksız işgalleri protesto ederek Anadolu'nun bütün dağınık kuvvetleri gibi ortaklaşa bir savaş amacına girişmiş, önlemler alıp harekete geçmiştir. Milli Mücadele dönemi boyunca maddi ve manevi desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen İçelliler, gerek kendi bölgelerinde gerekse Anadolu'nun diğer bölgelerinde gönüllü olarak başarıyla çalışmışlardır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda 1876 yılında oluşturulmaya çalışılan parlamenter sistem, I. Meşrutiyet ve II. Meşrutiyet dönemleri olarak Osmanlıda demokratikleşme yaşamının oldukça önemli bir evresini oluşturmaktadır. İstanbul'un işgal edilmesi ve son Osmanlı Mebusan Meclisinin dağıtılması ile birlikte yeni bir meclisin açılması zorunlu hale gelmiştir. Özgür çalışma ortamının bittiğini gören Mustafa Kemal Paşa, Ankara'da yeni bir meclisin toplanması için hemen harekete geçip, çalışmalara başlamıştır. Bu nedenle Mustafa Kemal Paşa, bütün bağımsız sancaklara, valiliklere ve Kolordu Komutanlarına yani sivil ve askeri makamlara gönderdiği bir tamim ile ulusça olağanüstü yetki verilecek bir meclisin Ankara'da toplanması gerektiğini bildirmiştir ve bu çalışmalar neticesinde 23 Nisan 1920 tarihinde Büyük Millet Meclisi açılmıştır.

Mustafa Kemal Paşa'nın Heyet-i Temsiliye adına, 19 Mart 1920 tarihinde Ankara'da bir meclis açılacağına dair genelge yayımlamasına İçel halkı da gereken ilgiyi göstererek Mustafa Kemal Paşa'nın çağrısına kayıtsız kalmamış, ülkenin olumsuz şartlarına rağmen seçimler belirtilen süre içerisinde tamamlanmaya çalışılmıştır. İçel'de 29

Mart 1920 tarihinde yapılan seçimlerde; Ahmet Şevki Bey (Göklevant), Ali (Sabri) Efendi (Güney), Mehmet Sami (Arkan), Mehmet Âlim (Naim) Efendi (Ulusal) ve Haydar (Lütfi) Bey (Aslan) seçime katılan toplam yirmi bir kişi arasından yüksek oy alarak 26 Nisan 1920'de meclise katılmışlardır. Son Osmanlı Mebusan Meclisi üyelerinin birinci meclise kabul edilmesiyle İstanbul'dan Ankara'ya gelmeyi başaran Ali Rıza Efendi (Ataışık) ise, 24 Temmuz 1920'de İçel milletvekili olarak meclise dâhil olmuştur. Böylece Birinci Dönem İçel milletvekili sayısı altıya yükselmiştir.

Birinci TBMM'de İçel'i temsil eden milletvekilleri, Mondros Mütarekesi sonrası Anadolu'da gelişen direniş hareketi içinde yer almıştır. Ali Rıza Efendi Mut Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyeliği yapmıştır. Ali (Sabri) Efendi Mağara nahiyesi köylerinde teşkilat kurma ve gönüllü yazma hizmetinde bulunmuştur. Silifke Müdafaa-i Hukuk Cemiyetine üye olan Mehmet Sami Bey, daha sonra cemiyetin ikinci başkanı seçilmiştir. Haydar (Lütfi) Bey de bu teşkilatlanmada yer almıştır. Şevki Bey ise Gülnar Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyesidir.

1920 – 1923 yılları arasında TBMM'ye seçilen İçel milletvekilleri mecliste de etkin faaliyetler içerisinde olmaya devam etmişlerdir. PTT Komisyonunun Başkanlığını yapan Şevki Bey, Pozantı ve Elcezire İstiklal Mahkemesi üyeliğini yapmıştır. Konya'da yaşanan Delibaş isyanını bastırmakla görevli olan heyette İçel milletvekillerinden Sami Beyle birlikte Konya'ya giden ve asayişin sağlanmasında katkıda bulunan Ali Rıza Efendi, Konya İstiklal Mahkemesi üyeliğine atanmıştır.

Yaşları itibariyle genç sayılan İçel milletvekilleri TBMM'ye katılma tarihleri esas alındığında; en genç İçel milletvekili Mehmet Sami (Arkan) 32 yaşında, en yaşlı üye ise Ali Rıza Efendi (Ataışık) 55 yaşında idi. Bu milletvekillerinin hepsi meclisin Birinci

Dönemini tamamlayabilmişlerdir. Dönem içerisinde mecliste yaşanan gruplaşmalarda İçel milletvekillerinden Ali (Sabri) Efendi, Mehmet Sami ve Haydar (Lütfi) Bey mecliste İkinci Grupta yer alırken; Ahmet Şevki Bey, Mehmet Âlim (Naim) Efendi ve Ali Rıza Efendi de Birinci Grupta bulunmuşlardır. Fakat meclisteki konuşmaları incelendiğinde bu gruplaşmalarda çok fazla ön plana çıkmadıkları ve etkin olmadıkları görülmektedir.

Birinci Dönem milletvekilleri, ülkenin zor günler geçirdiği bu dönemde meclis içerisinde faal bir rol üstlenmişlerdir. Değişik konular üzerinde görüşlerini beyan etmiş, kanun teklifleri ve takrirler sunmuşlardır. Birinci mecliste bulunan milletvekillerinin faaliyetleri içerisinde İçel milletvekillerinin ne kadar aktif olduğunu belirtmek gerekirse; Ahmet Şevki Bey'in 21 ile 30 konuşma ve 11 ile 15 takrir sayısı aralığında, Mehmet Sami Bey'in 11 ile 20 konuşma ve 1 ile 5 takrir sayısı aralığında, Mehmet Âlim (Naim) Efendi'nin 6 ile 10 takrir sayısı aralığında, Ali (Sabri) Efendi, Haydar (Lütfi) Bey ve Ali Rıza Efendilerin ise 1 ile 5 takrir sayısı aralığında yer aldıkları görülmektedir.

Tablo 5: Meclisteki Konuşma ve Takrir Sayısı İle İlgili İçel Milletvekillerinin Yeri

KONUŞMA - TAKRİR SAYISI			
Meclisteki Konuşma Sayısı	Toplam	Meclisteki Takrir Sayısı	Toplam
1 ile 10	87	1 ile 5	170
11 ile 20	27	6 ile 10	33
21 ile 30	17	11 ile 15	18

(Kaynakça: Güneş, *a.g.e.*, s.115- 117.)

İçel Milletvekilleri	Konuşma	Takrir
Ahmet Şevki Bey	24	12
Ali (Sabri) Efendi	2	2
Mehmet Sami Bey	16	2
Mehmet Âlim (Naim) Efendi		9
Haydar (Lütfi) Bey		5
Ali Rıza Efendi	1	4

Yaptıkları konuşmalarla ve verdikleri önergelerle aktif bir çalışma sergileyen milletvekilleri ülke genelini ilgilendiren meselelerin yanında İçel halkının sorunlarını da meclise taşıyarak, kendi bölgeleriyle ilgili sorunları da gündeme getirmişlerdir. Özellikle Ali Rıza Efendi, Anamur'un müstakil vilayet (il) olması için çok çaba sarf etmiştir. Bunun içinde Anamur ve Ermenek kazaları ile Silinti nahiyesinin birleşmesini teklif etmiştir. İçel mebusu Ali Rıza Efendi, Mut kazası merkezinde bulunan hamamın imar edilerek yeniden faaliyete geçirilmesini ve mahalli belediyesine verilmesini istemiştir. Yine Anamur kazasına bağlı Silinti nahiyesi ile İçel sancağı dâhilinde olan Mağara nahiyesinin birer kazaya çevrilmesine dair kanun teklifi vardır. Naim Efendi ise Gülnar kazasındaki askerlik şubesinin Anamur kazasına iadesine dair takriri meclise sunmuştur. Genel olarak baktığımızda İçel milletvekilleri Birinci TBMM'de; verdikleri kanun teklifleri, yaptıkları konuşmalar ve komisyonlarda aldıkları görevler gibi faaliyetlerle üstüne düşeni yapmıştır.

Ulusal Bağımsızlık Savaşı kazanıldıktan sonra gerçek bağımsızlığımızın "bolluk getirici ve verimli olması için" dikkat edilmesi gereken hususlarla ilgili yapılan ilk meclis anketine Mehmet Sami Bey dışında diğer İçel milletvekilleri düşüncelerini açıklamışlardır. Onlara göre; şahıs zorbalıklarına yer verilmemesi, hükümet şeklinin tespit edilmesi, ekonomik gelişmenin bilimsel ilerlemeye ortam hazırladığı, ülke içerisinde güvenliğin, asayişin ve huzurun istikrarlı olarak bulunması, adaletin temin edilip, nüfusun arttırılması gerekmektedir. Sanayi ve ekonomik kudreti elinde tutabilmenin önemine değinerek toplumsal koşulların iyileştirilmesini, politikada akla uygun, mantıklı ve uyanık bir siyaset izlenmesini, eğitime önem vererek cahilliğin ortadan kaldırılmasını savunmaktadırlar. Ve Avrupa'yı zevk ve eğlenceye düşkünlük suretiyle taklit etmek yerine, gelişmişlik yönüyle gerçek bir surette ulaşılmalarını istemektedirler. Ayrıca gereksiz

yere harcamaların, suiistimalin, rüşvetçiliğin engellenmesini, halkın tahammülünü yıpratın vergilerin kaldırılmasına da değinmişlerdir.

Ulusal ve bağımsız bir devletin temellerinin atılmasında büyük çaba gösteren İçel milletvekilleri Birinci Dönem TBMM’de görevleri sona erince de faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Şevki Bey memleketi Gülnar’a hizmetleri milletvekilliğinden sonra da devam etti. 1927 yılında Gülnar’da kurulan futbol kulübüne maddi destek sağlayıp, kulübün başkanı seçildi. Yeni harflerle okuryazarlığı arttırmak için açılan kursların ve Millet Mekteplerinin çalışmalarına destekte bulunmuş ve Gülnar’da ortaokul binasının yapımı için başkanlığında kurulan dernek sayesinde binanın büyük bir kısmının tamamlanmasını sağlamıştır. 1946 yılında Gülnar’dan CHP adayı olarak seçimlere katılmış ve yedek üyeliğe seçilmiştir. 1948 yılında düzenlenen Türkiye İktisat Kongresine İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti Umumi Kâtibi olarak katılan Şevki Bey, “Devletçilik ve Devlet Sanayii” başlıklı bildirisini kongreye sunmuştur.

Avukat olarak meslek yaşamını sürdüren Ali Sabri Efendi (Güney) bir şirkette ortaklık kurarak, çok partili döneme kadar siyasetten uzak durup tüccarlıkla uğraşmıştır. 1946 yılında Demokrat Partinin kuruluşunda bu partide yeniden politikaya girmiş; ancak çok kısa bir süre sonra yaşamını yitirmiştir.

1930 senesinde tekrar siyasete dönen Sami Bey, 1930 yılında yapılan belediye seçimlerinde Serbest Cumhuriyet Partisinden Silifke Belediye Başkanı seçilmiştir. Kendisi ömrü kısa süren Serbest Fırka’nın kapanmasından dolayı bir müddet politikayla ilgilenmemiş; fakat daha sonra Cumhuriyet Halk Partisine katılmıştır ve uzun bir müddet burada çalışmıştır. Halk Partisi’nden tekrar Belediye Başkanı seçilen Sami Bey, bu

görevini 8 sene sürdürmüştür. Ayrıca CHP Belediye Başkanı Sami Bey, Silifke İdman Yurdu Başkanlığını da yapmıştır.

Birinci Dönem TBMM’de milletvekilliği görevi sona erince memleketine dönen Naim Efendi ise dava vekili olarak çalışma hayatına devam etmiş, siyasi hayata ise tekrar dönmemiştir.

Avukatlık mesleğini Haydar Bey’de devam ettirmiştir. C.H.P.’den aday olmasına rağmen sonuç alamayan Haydar Bey, 1946 seçimlerinde Demokrat Partiden aday gösterilmesiyle milletvekili seçilmiş ve tekrar meclise girmiştir. Ayrıca Haydar Aslan futbol oynamış, Silifke İdman Yurdu Kulübü futbol takımının kaptanlığını ve başkanlığını da yapmıştır.

Mut’a dönen Ali Rıza Efendi ise, geri kalan hayatını ziraat ve bahçecilikle uğraşarak geçirmiştir. Bununla beraber uzun süre CHP’nin İlçe Başkanlığında ve Mutemetliğinde bulunmuştur. Aynı zamanda bir defa da kurultaya delege olarak katılarak politika yaşamını sürdürmüştür.

İsmi zikredilen altı milletvekilinden beş tanesi bir daha meclise giremezken sadece Haydar (Lütfi) Bey, meclisin VIII. Döneminde de İçel’i temsil edebilmiştir. Bununla birlikte İçel milletvekillerinin etkinlikleri yaşamları boyunca sürmüştür. Ve geçmişten günümüze kadar meclise aktif üyeler gönderilerek bölgenin önem kazanması ve gelişmesi kesintisiz olarak devam etmiştir. Sonuç olarak gerek birinci mecliste, gerekse diğer dönemlerde seçilen İçel (Mersin) milletvekilleri, tüm yeteneklerini ortaya koyarak çalışmış, Milli Mücadele’nin kazanılmasında, Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasında ve ilerlemesinde önemli hizmetlerde bulunarak ellerinden gelen tüm gayreti göstermişlerdir.

KAYNAKÇA

A. Arşiv Belgeleri

Ali Rıza Efendi (ATAIŞIK). Tercüme-i hal kâğıtları. *TBMM Arşivi*. Şahsi Dosya No: 199.

Ali (Sabri) Efendi (GÜNEY). Tercüme-i hal kâğıtları. *TBMM Arşivi*. Şahsi Dosya No: 200.

Haydar (Lütfi) Bey (ASLAN). Tercüme-i hal kâğıtları. *TBMM Arşivi*. Şahsi Dosya No:
201.

Mehmet Âlim (Naim) Efendi (ULUSAL). Tercüme-i hal kâğıtları. *TBMM Arşivi*. Şahsi
Dosya No: 202.

Mehmet Sami Bey (ARKAN). Tercüme-i hal kâğıtları. *TBMM Arşivi*. Şahsi Dosya No:
203.

Ahmet Şevki Bey (GÖKLEVENT). Tercüme-i hal kâğıtları. *TBMM Arşivi*. Şahsi Dosya
No: 204.

TBMM I. Dönem. 29 Mart 1920 tarihli İçel milletvekilleri seçim mazbatası.

TBMM I. Dönem. İçel milletvekilleri sicile esas isim cetveli.

B. Resmi Yayınlar

Devletimizi kuranlar (Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi 65. yıl). (1985). Ankara: Ajans-
Türk Matbaacılık.

Genya, V. (1945). *Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 25'inci yıldönümü anış 23 Nisan 1945*.
Ankara: TBMM Basımevi.

R. 1327 Tarihli Devlet Salnamesi.

R. 1327 Tarihli Devlet Salnamesi.

Sılan, N. S. (2004). *İlk meclis anketi: birinci dönem milletvekillerinin gelecekte bekledikleri*. Gündoğdu, C. (Yay. Haz.), Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve
Yayın Kurulu.

TBMM Albüm. (1327). *TBMM birinci ilk meclis azası kuramının tasvirlerini muhtevi albüm.*

TBMM Gizli Celse Zabıtları. Cilt I-IV.

TBMM Zabıt Cerideleri. Dönem 1. Cilt 1-29.

Türkiye İstatistik Kurumu. (2012). *Milletvekili genel seçimleri 1923- 2011.* Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası.

C. Gazete ve Dergiler

Cumhuriyet Gazetesi

Güneyde İmece Gazetesi

İçel Kültürü Dergisi

Kuvvâ-yı Milliye

Yeni Mersin Gazetesi

D. Araştırma ve İnceleme Eserler

Adıvar, H. E. (1998). *Türkün ateşle imtihanı* (Cilt 2). İstanbul: Cumhuriyet.

Adıyeke, N. (2009). Bir isimlendirme problemi olarak tarihsel süreçte 'İçel- Mersin'. Özdemir, Y. (Ed.). *Mersin sempozyumu 19- 22 Kasım 2008 bildiriler* (Cilt 3) içinde (s. 2106- 2111). Mersin: Güven Ofset.

Akbıyık, Y. (1999). *Milli Mücadelede güney cephesi Maraş.* Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi.

Akın, R. (2001). *TBMM Devleti (1920- 1923) Birinci Meclis döneminde devlet erkleri ve idare.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Akşin, S. (2004). *İstanbul hükümetleri ve Milli Mücadele* (Cilt 1). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Aktan, S. (1982). *İçel ili yakın çevre incelemeleri*. İstanbul: Garanti Matbaacılık ve Neşriyat.
- Akyüz, Y. ve Diğerleri. (2007). *Atatürk ilkeleri ve inkılâp tarihi (Türk inkılâbı'nın hazırlık dönemi ve Türk İstiklal Savaşı I/1)*. Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Altay, M. H. (1965). *Adım adım Çukurova*. Adana: Kemal Matbaası.
- Arıkoğlu, D. (2000). *Hatıralarım: Milli Mücadele*. Adana: Y.Y.
- Artan, G. (2001). *İçel tarihi (işgalden kurtuluşa)*. Mersin: Türk Kütüphaneciler Derneği İçel Şubesi Yayınları.
- Aslan, İ. (1981). *Atatürk Silifke 'de*. Adana: Kemal Matbaası.
- Aslan, İ. (1988). *Silifke tarihi*. Ankara: Kemal Matbaası.
- Aslan, K. (2008). *Milli Mücadelede ilk kurşun ve Dört Yol*. Hatay: Dört Yol Belediyesi Kültür Yayınları.
- Aslan, Y. (2000). I. Dönem TBMM'nde "icra vekilleri heyeti riyaseti (hükümet başkanlığı)"nin ve statüsü ve "TBMM reisi"nin icra ile ilgili yetki ve sorumluluğu. *Atatürk Dergisi*, 3 (1), 61-66.
- Aslan, Y. (2002). TBMM hükümeti (23 Nisan 1920- 30 Ekim 1923). *Türkler ansiklopedisi* içinde (Cilt 16, s.37- 56). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Atatürk, M. K. (2000). *Nutuk 1919- 1927*. Korkmaz, Z. (Yay. Haz.). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Atay, F. R. (1999). *Çankaya*. (Cilt 3). İstanbul: Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık.
- Ateş, T. (2007). *Türk devrim tarihi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Atlay, A. N. (1969). Milli Mücadelede Mut. *Kuva-yı Milliye Dergisi*, Mersin, Haziran, 9 (106), 14- 16; Temmuz, 9 (107), 8- 10; Ağustos, 9 (108), 10- 13; Ekim, 9 (110), 11- 12; Kasım, 9 (111), 10- 11.
- Atlay, D. (Y.Y.). *Mut Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*. Mersin: Mut Belediyesi Kültür Yayınları.
- Avanas, A. (1998). *Milli Mücadele’de Konya*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu (AKDITYK) Atatürk Araştırma Merkezi.
- Aybars, E. (1988). *İstiklal mahkemeleri 1920- 1927* (Cilt: I- II). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.
- Aybars, E. (2008). *Türkiye Cumhuriyeti tarihi- I(kuruluş)*. İzmir: Zeus Kitabevi.
- Aydemir, Ş. S. (1999). *Tek adam Mustafa Kemal 1919- 1922* (Cilt II). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aydinel, S. (1993). *Güneybatı Anadolu’da Kuvâ-yı Milliye harekâtı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ayışığı, M. (2008). Atatürk’ün Samsun’a çıkışı hakkında bazı tespit ve değerlendirmeler. Köse, O. (Ed.). *İlk Adımdan Cumhuriyet’e Milli Mücadele* içinde (s.233- 239). İstanbul: Mavi Yayıncılık.
- Babacan, H. (2011). Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin cephe gerisi faaliyetleri. Tokur, H. A. (Yay. Haz.). *90. Yılında Milli Mücadele Sempozyumları* içinde (s.53- 61). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Bardakçı, H. (1976). *Bütün yönleriyle Ermenek*. Konya: Y.Y.
- Belen, F. (1983). *Türk Kurtuluş Savaşı (askeri, siyasi ve sosyal yönleriyle)*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Bilir, F. S. (2003). *Merv’den Anaypazarı’na Gülnar*. İstanbul: Etik Yayınları.

- Bozkurt, İ. (2001). Mersin'in kurtuluş günleri. MEÜ. Basın ve Halkla İlişkiler Bürosu (Yay. Haz.). *Kurtuluş Günü ve Mersin Yerel Tarih Çalışmaları* içinde (s.18-25). Mersin: Yüksel Ofset.
- Bozkurt, İ. (2012). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Mersin tarihi (1847- 1928)*. Mersin: Mersin Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Cebesoy, A. F. (2007). *Siyasi hatıralar büyük zaferden Lozan'a Lozan'dan Cumhuriyete* (Cilt I- II). İstanbul: Temel Yayınları.
- Coşkun, A. (2005). *Kuva-yı Milliye'nin kuruluşu (en uzun 15 gün Ödemiş direnişi)*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Çadircı, M. (1997). *Tanzimat döneminde Anadolu kentleri'nin sosyal ve ekonomik yapısı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Çadircı, M. (2007). *Tanzimat süresince Türkiye: ülke yönetimi*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Çekiç, O. (2007a). *Samsun'dan Erzurum'a (imparatorluktan Cumhuriyete 2)*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Çekiç, O. (2007b). *Sivas'tan Ankara'ya (imparatorluktan Cumhuriyete 3)*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Çelik, K. (1998, Ocak). Mersin'de Milli Mücadele'nin başlaması ve gelişmesi. *İçel Kültürü* içinde 12 (55), 5- 16. Mersin: Y.Y.
- Çelik, K. (1999). *Milli Mücadele'de Adana ve havalisi (1918- 1922)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Çelik, K. (2001). *Mut Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti karar defteri ve Milli Mücadele'de Mut*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi (Atatürk'ün 120. Doğum Yıldönümü'ne Armağan).

- Çelik, K. (2004). Milli Mücadele’de Mersin ve yöresi. Özdem, F. (Haz.). *Sırtı Dağ, Yüzü Deniz: Mersin içinde* (s.111- 131). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Çıplak, M. N. (2003). *İçel tarihi (tarihi- turistik zenginlikleriyle)*. Mersin: Selim Ofset Matbaacılık.
- Çiftçi, A. (2009). *Milli Mücadele döneminde Mersin ve havalisinde iz bırakanlar*. (Genişletilmiş 2. Baskı). Mersin: Bizim Grup Basımevi.
- Çoker, F. (1994). *Türk parlamento tarihi (Milli Mücadele ve T.B.M.M. I. dönem 1919- 1923)* (Cilt I). Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları.
- Çoker, F. (1995). *Türk parlamento tarihi (Milli Mücadele ve T.B.M.M. I. dönem 1919- 1923 I. dönem milletvekillerinin özgeçmişleri)* (Cilt 3). Ankara: Türkiye B.M.M Vakfı Yayınları.
- Çufalı, M. (2012). *Türk parlamento tarihi (TBMM VIII. dönem 1946- 1950 milletvekillerinin özgeçmişleri)* (Cilt 3). Ankara: TBMM Kültür- Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.
- Darkot, B. (1993). İçel. *İslam ansiklopedisi içinde* (Cilt 5/2, s.928- 931). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Demir, F. (2007). *Osmanlı Devleti’nde II. Meşrutiyet dönemi Meclis-i Mebusan seçimleri 1908- 1914*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Demir, F. ve Diğerleri. (2003). *Çağdaş Türkiye tarihi Atatürk ilkeleri ve inkılâp tarihi*. Mersin: Mersin Üniversitesi Yayınları.
- Demirel. A. (1995). *Birinci Meclis’te muhalefet İkinci Grup*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Demirel. A. (1996). *Ali Şükrü Bey’in Tan Gazetesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Demirel. A. (2004). Kurtuluş Savaşı sırasında milletvekillerinin ‘savaş sonrası Türkiye’sine bakışları. *İlk meclis anketi: birinci dönem milletvekillerinin*

gelecekte bekledikleri içinde (s.1 – 25). Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu.

Demirel, A. (2010). *İlk Meclis'in vekilleri Milli Mücadele döneminde seçimler*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Dönmez, E. (2012). *Mondros Ateşkes Antlaşması'nın Milli Mücadele'ye yansımaları*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Nevşehir.

Eroğlu, H. (1990). *Türk inkılâp tarihi*. Ankara: Savaş Yayınları.

Ertunç, A. C. (2004). *Cumhuriyet'in tarihi*. İstanbul: Pınar Yayınları.

Ezherli, İ. (1986). *Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920-1986)*. Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.

Gazel, A. A. (2009). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İçel'in idari durumuna kısa bir bakış (1839- 1933). Özdemir, Y. (Ed.). *Mersin sempozyumu 19- 22 Kasım 2008 bildiriler* (Cilt 3) içinde (s.2119- 2133). Mersin: Güven Ofset.

Genelkurmay Başkanlığı. (2009). *Türk İstiklal Harbi Güney cephesi* (Cilt 4). Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.

Genç, Ş. (1968, Haziran). İstiklal Savaşında Mersin'i kurtarma çabası. *Kuvayı Milliye Dergisi*, 8 (94), Mersin, 12- 15; 8 (95), Temmuz 1968, 11- 14; 9 (97), Eylül 1968, 14- 19.

Genç, Ş. (1970, Ağustos). Çukurova sağcenah mıntıkası olay ve savaşları (Binbaşı Emin Mengenli Bey'in hatıra ve belgelerinden). *Kuvayı Milliye Dergisi*, 10, (120), Mersin, 19- 22; 11 (121), Eylül 1970, 19- 22; 11 (123), Kasım 1970, 20- 22; 11 (129), Mayıs 1971, 21- 23; 13 (143), Temmuz 1972, 27- 28.

- Goloğlu, M. (2006). *Erzurum Kongresi (Milli Mücadele tarihi- I)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Goloğlu, M. (2008). *Sivas Kongresi (Milli Mücadele tarihi- II)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Goloğlu, M. (2010a). *Üçüncü Meşrutiyet Birinci Büyük Millet Meclisi (Milli Mücadele tarihi- III)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Goloğlu, M. (2010b). *Cumhuriyete Doğru (Milli Mücadele tarihi- IV 1921- 1922)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Gökdemir, O. (2001). Mersin'in kurtuluş günleri. MEÜ. Basın ve Halkla İlişkiler Bürosu, (Yay. Haz.). *Kurtuluş Günü ve Mersin Yerel Tarih Çalışmaları* kitabı içinde (s.11- 18). Mersin: Yüksel Ofset.
- Göklevent, Ş. (1997). Devletçilik ve Devlet sanayii. *1948 Türkiye İktisat Kongresi İstanbul 22- 27 Kasım 1948* içinde (s.193- 195). Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları.
- Gözübüyük, Ş. ve Kili, S. (2000). *Türk Anayasa metinleri (Sened-i İttifaktan günümüze)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Gülekli, N. C. ve Onaran, R. (1973). *Türkiye Birinci Büyük Millet Meclisi 50. yıldönümü 1920- 1970*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Günaydın, A. N. (2009). *Milli Mücadelede Sivas 108 gün*. Ankara: TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Başkanlığı.
- Güneş. İ. (1997). *Türk Parlamento tarihi Meşrutiyete geçiş süreci: I. ve II. Meşrutiyet* (Cilt I). Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları.

- Güneş, İ. (1998). *Türk Parlamento tarihi Meşrutiyete geçiş süreci I. ve II. Meşrutiyet (Âyan ve Mebusan Meclisleri üyelerinin özgeçmişleri)* (Cilt II). Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları.
- Güneş, İ. (2009). *Birinci TBMM'nin düşünce yapısı (1920- 1923)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Gürlevik, S. (2011). Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının sosyal güvenlik kurumuna 79 emaneti. *Sosyal Güvenlik Dünyası* içinde 14 (73), 7- 11. Ankara: Sosyal Güvenlik Müfettişleri Derneği Yayını.
- Gürtürk, S. (Y.Y). *Silifke tarihi*. İstanbul: Can Matbaa.
- Hatipoğlu, S. (1999). *Orta Toros geçitlerinde Türk- Fransız mücadelesi (1915- 1921)*. Hatay: Mustafa Kemal Üniversitesi Basımevi.
- İçel. (1982). *Yurt ansiklopedisi* içinde (Cilt 5, s. 3616- 3764). İstanbul: Anadolu Yayınları.
- İçel İl Turizm Müdürlüğü. (1992). *Turizm il envanteri*. İçel: Y.Y.
- İçel Valiliği Çevre İl Müdürlüğü. (1998). *İçel ili çevre durum raporu* (Cumhuriyetimizin 75. yılı anısına). İçel: Y.Y.
- İlter, E. (1974). *İçel'de Ermeni faaliyetleri*. Ankara: Güven Matbaası.
- İnönü, İ. (2006). *Hatıralar*. Selek, S. (Yay. Haz.). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Kahraman, M. (2008). Anayasa hukuku açısından Birinci TBMM'nin yapısı. Köse, O. (Ed.). *İlk Adımdan Cumhuriyet'e Milli Mücadele* içinde (s.525- 534). İstanbul: Mavi Yayıncılık.
- Kansu, M. M. (1997). *Erzurum'dan ölümüne kadar Atatürk'le beraber* (Cilt II). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Karaağaç, A. (1995). *Mersin'i ararken*. Mersin: İmar Ofset Matbaa.

- Karabekir, K. (2005). *İstiklal Harbimiz* (Cilt 1). Özerengin, F. (Yay. Haz.). İstanbul: Emre Yayınları.
- Karakaş, E. A. (Emin Resa). (1942). *İçel Kurtuluş Savaşı tarihi hatıraları* (Cilt 1). Mersin: Yeni Mersin Matbaası.
- Karaman, R. (2005). *İkibinli yılların başında Mersin ve ilçeleri*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Kendirci, H. (2009). *Meclis-i Mebusan'dan Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne kopuş ve süreklilikler*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Keşir, F. (2010). *TBMM tanıtım kataloğu*. Ankara: TBMM Basımevi.
- Kılağız, N. (2008). Kuva-yı Milliye'nin doğuşu ve Milli Mücadeledeki rolü. Köse, O. (Ed.). *İlk Adımdan Cumhuriyet'e Milli Mücadele* içinde (s.427- 435). İstanbul: Mavi Yayıncılık.
- Kılıç, M. (2007). *Cumhuriyet yolunun kilometre taşları*. İstanbul: Okan Üniversitesi Yayınları.
- Kılıç, M. (2009a). *Savaş, çöküş ve mütareke yılları*. İstanbul: Okan Üniversitesi Yayınları.
- Kılıç, M. (2009b). *Amasya Tamimi ve Protokolü*. İstanbul: Okan Üniversitesi Yayınları.
- Kılıç, S. K. (2010). *İlk Anayasanın hazırlanması (Osmanlı Devletinde Meşrutiyet'e geçiş)*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Kınross, L. (2003). *Atatürk bir milletin yeniden doğuşu*. İstanbul: Altın Kitaplar.
- Kili, S. (2006). *Bir çağdaşlaşma modeli Atatürk devrimi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kili, S. (2007). *Türk devrim tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Koçak, C. (1985). Meşrutiyet'te Heyet-i Âyan ve Heyet-i Mebusan. *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye ansiklopedisi* içinde (Cilt 4, s.961- 973). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Köse E. ve Atlay D. (2005). *Mut claudiopolis*. İstanbul: Mut Belediyesi Kültür Yayınları.
- Köse, İ. (2002). Atatürk'ün Ankara'ya gelişi ve TBMM'nin açılışı. *Türkler ansiklopedisi* içinde (Cilt 16, s.28- 36). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Kurdakul, N. (1993). *Mustafa Kemal'de Milli Mücadele ruhu (1906- 1923)*. İstanbul: Yeni Şafak Kitabevi.
- Kurt, M. (2003). *Tarih boyunca Mut*. Ankara: Murat Kitabevi.
- Kurt, Y. (1995). *Pontus meselesi*. Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.
- Kurtuluş Savaşında İçel* (Komisyon). (1971). İstanbul: Türkiye Kuva-yı Milliye Mücahit ve Gazileri Cemiyeti Mersin Şubesi Yayını.
- Küçük, M. (2002). Birinci TBMM'nin açılışı ve anlamı. *Türkler ansiklopedisi* içinde (Cilt 16, s.15- 27). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Mazıcı, N. (1984). *Belgelerle Atatürk döneminde muhalefet (1919- 1926)*. İstanbul: Dilmen Yayınevi.
- Mumcu, A. (1996). *Tarih açısından Türk tarihinin temelleri ve gelişimi*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Mütercimler, E. (2006). *Bu vatan böyle kurtuldu- onlar bizim için öldüler*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Nadi, Y. (1955). *Birinci Büyük Millet Meclisinin açılışı ve isyanlar*. İstanbul: Sel Yayınları.
- Öden, Z. G. (2002). Karamanoğulları Beyliği. *Türkler ansiklopedisi* içinde (Cilt: 6, s.756- 762). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Öz, H. (2006). *Atatürk Tarsus'ta*. 3. Baskı. İzmir: Güneş Ofset.

- Özçelik, İ. (1992). *Milli Mücadele’de Güney cephesi Urfa (30 Ekim 1918- 11 Temmuz 1920)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Özkaya, Y. (2011). *İstiklal Harbinde yararlı ve zararlı cemiyetler*. Ankara: AKDTYK Atatürk Araştırma Merkezi Yayını.
- Öztürk, K. (1973). *TBMM albümü 1920- 1973*. Ankara: Önder Matbaası.
- Sarıkoymucu, A. (2002). *Milli Mücadelede din adamları II (fetvalar ve fetvaları tasdik eden din adamları)*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Sarımay, Y. (1999). Pontus meselesi ve Yunanistan’ın politikası. Türkdoğan, B. (Yay. Haz.). *Pontus Meselesi ve Yunanistan’ın Politikası makaleler içinde* (s.1- 78). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Seçkin, N. (1970). *1920- 1970 İlk Meclis’ten kalanlar*. Ankara: Divan Matbaası.
- Selek, S. (1987). *Anadolu ihtilali* (Cilt I). İstanbul: Kastaş Yayınları.
- Selek, S. (2002). *Milli Mücadele (Ulusal Kurtuluş Savaşı)* (Cilt II). İstanbul: Örgün Yayınevi.
- Sonyel, S. R. (2009). *Gizli belgelerde Osmanlı Devleti’nin son dönemi ve Türkiye’yi bölme çabaları*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Soylu, S. (1997). *Kurtuluş yıllarında Mut ve Mutlular*. (Genişletilmiş 3. Baskı). Mersin: Çağlar Ofset.
- Sükan, B. (2011). Milli Mücadele döneminde Türk- Fransız ilişkileri. Tokur, H. A. (Yay. Haz.). *90. Yılında Milli Mücadele Sempozyumları içinde* (s.149- 168). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Şalvuz, İ. F. (2002). *Kurtuluş Savaşı’nda kahraman Çukurovalılar (Adana, Tarsus, Mersinliler) hatıra*. Atılğan, H. (Sadeleştiren). Ankara: Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri.

- Şapolyo, E. B. (1957). *Kuvayi Milliye tarihi*. Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Şapolyo, E. B. (1969). *Mustafa Kemal ve Birinci Büyük Millet Meclisi tarihçesi*. Ankara: Ülkemiz Yayınları.
- Şaylan, G. (1983). TBMM'nin kuruluşu ve gelişimi. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye ansiklopedisi* içinde (Cilt 10, s.2662- 2670). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şengil, M. K. (1996). *Birinci Dönem TBMM'nde düşünce akımları (1920)*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Şimşir, B. N. (1992). *İngiliz belgelerinde Atatürk (1919- 1938)* (Cilt 1). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Tanör, B. (1985). Anayasal gelişmelere toplu bir bakış. *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye ansiklopedisi* içinde (Cilt 1, s.10- 26). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tansel, S. (1991). *Mondros'tan Mudanya'ya kadar* (Cilt II). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Tekel, S. (2008). Milli Mücadele'nin başlangıcı ve Atatürk. Köse, O. (Ed.). *İlk Adımdan Cumhuriyet'e Milli Mücadele* içinde (s.311- 313). İstanbul: Mavi Yayıncılık.
- Tekindağ, Ş. (1993). Silifke. *İslam ansiklopedisi* içinde (Cilt 10, s.643- 648). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınevi.
- Tunaya, T. Z. (2002). *Devrim hareketleri içinde Atatürk ve Atatürkçülük*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Tunaya, T. Z. (2003). *Türkiye'de siyasal gelişmeler (1876- 1838)*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Tuncer, H. (2011). *Osmanlı İmparatorluğu'nun sonu (Osmanlı İmparatorluğu ve Birinci Dünya Savaşı)*. İstanbul: Kaynak Yayınları.

- Turan, M. (2005). *Milli Mücadelede siyasi çözüm arayışları (30 Ekim 1918- 24 Temmuz 1923)*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Turan, Ş. (1991). *Türk devrim tarihi II (ulusal direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne)*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Uçar, A. (2009). *Temettuat defterlerine göre 19. yüzyılda Silifke*. İstanbul: İstanbul Silifke Kültür ve Yardımlaşma Derneği Kültür Yayınları.
- Ürer, L. (2005). *Mondros'tan Mudanya Mütarekesi'ne Türk dış politikası*. İstanbul: Altın Kitaplar.
- Velidedeoğlu, H. V. (1999). *İlk Meclis*. İstanbul: Cumhuriyet.
- Yalçın, A. (2004). *Geç devir Osmanlı Silifkesi (1860- 1904)*. Silifke: Taçucu Belediyesi Yayınları.
- Yalçın, B. S. (1986). *Türkiye Büyük Millet Meclisi*. Ankara: TBMM Basımevi.
- Yavi, E. ve Yavi, N. (1998). *Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. yılında İçel*. Ankara: İçel Valiliği, Türk Basın ve Basım Yayınları.
- Yazan, N. ve Diğerleri. (1986). *Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi*. İstanbul: Tercüman Aile ve Kültür Kitaplığı Yayınları.
- Yetim, F. (1994). *Milli Mücadele döneminde mitingler (1918- 1920)*. Yayımlanmamış yüksek tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Yıldırım, C. (1995, Ocak). Milli Mücadele döneminde İçel'de Müdafaa-i Hukuk ve Kuva-yı Milliye faaliyetleri. *İçel Kültürü*, 9 (37), 5- 11. Mersin: Y.Y.
- Yıldırım, C. (1998). *Milli Mücadele Dönemi'nde İçel sancağı*. Yayımlanmamış doktora tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Konya.

Yüzgeç, A. D. (2006). *Birinci Büyük Millet Meclisi'nin yapısı ve faaliyetleri (1920- 1923)*.

Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Isparta.

E. Sözlü Tarih Görüşmeleri

ÖZKAN, Yetil	18/04/2013
PAKER, Mümtaz Cahit	18/04/2013
ALEV, Perihan	25/05/2013
ASLAN, Suzan	25/05/2013
OĞUZ, Hayriye	06/09/2013
KÖYMEN, Ali Kaya	08/03/2014
ATAIŞIK, Kılıç	01/07/2014

F. İnternette Erişilenler

Akdağ, Ö. (2009, Temmuz). Torosların tepesinde bir demokrasi destanı: Aslanköy olayı. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.XXV, S:74. 15 Ekim 2014 tarihinde <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-74/toroslarin-tepesinde-bir-demokrasi-destani-aslankoy-olayi> adresinden alınmıştır.

Dinç, A. (Ali Sabri Güney'in Kuzeni İbrahim Ünal'ın Kızı). 16 Mayıs 2013 tarihinde <http://www.medyatext.com/V1/Pg/detail/NewID/134415/CatID/6/CityCode/33/CityName/Mersin/TownID/369/VillageID/13135> adresinden alınmıştır.

13 Ekim 2013 tarihinde <http://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem21/yil01/ss612m.htm> adresinden alınmıştır.

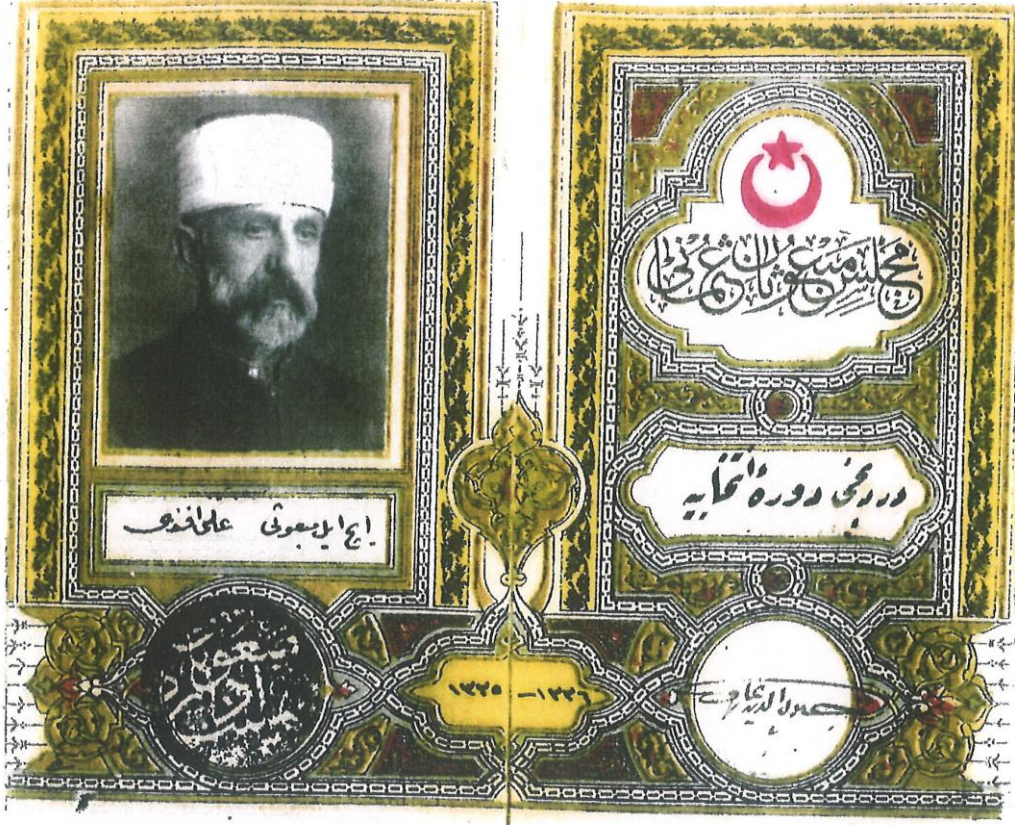
13 Ekim 2013 tarihinde <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR/KARARLAR/kanuntbmmc086/kanuntbmmc086/kanuntbmmc08604764.pdf> adresinden alınmıştır.

EKLER

Ek 1: Birinci Dönem İçel Milletvekilleri

Ek 2: İçel Mebusu Ali Efendi'nin Dördüncü Devre İntihabı ve Konya İstiklal Mahkemesi Üyelüğinden Bir Fotoğraf

Ek 4: Birinci Dönem TBMM'de İçel Milletvekillerinin Sicile Esas İsim Cetveli

ملاحظات	اعضای	نامی و نام کوچک مفصل آردی	آقروبه تاریخ دراصلی	قائم الدین رأی محمدی	سایه نام خانوادگی	سی	مسلك و وطنه سی	صنعتی	پدرین نامی	میراث نامی
		مجلسه و نام کوچک مفصل آردی	آقروبه تاریخ دراصلی	قائم الدین رأی محمدی	سایه نام خانوادگی	سی	مسلك و وطنه سی	صنعتی	پدرین نامی	میراث نامی
		مجلسه و نام کوچک مفصل آردی	آقروبه تاریخ دراصلی	قائم الدین رأی محمدی	سایه نام خانوادگی	سی	مسلك و وطنه سی	صنعتی	پدرین نامی	میراث نامی
		مجلسه و نام کوچک مفصل آردی	آقروبه تاریخ دراصلی	قائم الدین رأی محمدی	سایه نام خانوادگی	سی	مسلك و وطنه سی	صنعتی	پدرین نامی	میراث نامی
		مجلسه و نام کوچک مفصل آردی	آقروبه تاریخ دراصلی	قائم الدین رأی محمدی	سایه نام خانوادگی	سی	مسلك و وطنه سی	صنعتی	پدرین نامی	میراث نامی

توكلك برناميت تاريخيون خان ووتان بويوك ملت مجلسى اعضای محترم مسلك تاريخى آردى بربر كدر اولق اوزرد سجالريك جمع تنظيم شمس دوران راسى نزار ورومشدر : اشهر . بويوك اعلامى الجلاله مضمومت اعضای دهن لوفى اولتوق مده كور سجاله اساس اولق اوزرد باشكنايت اعطاسى موجود .

Ek 5: Ahmet Şevki (Göklevent) Bey'in Tercüme-i Hal Kâğıdı

204

Türkiye Büyük Millet Meclisi Birinci Döneminde <i>İşel</i> Milletvekili <i>Şevki Göklevent</i> in kısa özümüştür.			
Adı ve Soyadı [*]	<i>Şevki Göklevent</i>	İşleri	<i>yahtır</i>
Babasının ve anasının adı	<i>Babam Hüseyin annem Fatma</i>	İlim rütbesi	
Doğum yeri	<i>Gülne</i>	Seçimden evvelki mesleki ve işi gücü	<i>memur olup Dan menuri Fetih Birinci Büyük Millet Meclisi azalığından emekliye çıkılarak 15 Ocak 69 Karar olarak</i>
Doğum tarihi	<i>302</i>	Milletvekilliği zamanında evli olup olmadığı ve kaç çocuğu bulunduğu	<i>evli ve Beş çocuğum vardır</i>
Öğrenimi	<i>lise</i>	Osmanlı Meclisi Meclisinde Milletvekilliği varsa seçim yerleri	<i>yahtır</i>
Bildiği diller	<i>Türkçe</i>	<i>Yabancı diller</i>	
Neden uzmanlığı olduğu			
Hayatının türlü değişikliklerine ait tamamlayıcı bilgiler			
<i>6-1-94A</i> <i>Gülne Hacıoğlu mahallesinde oturam Birinci Büyük Millet Meclisi azalığından Şevki Göklevent</i> <i>Şevki Göklevent</i>			

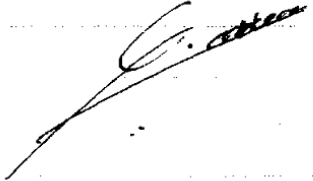
Ek 6: Ali (Sabri) (Güney) Efendi'nin Tercüme-i Hal Kâğıdı

200

Türkiye Büyük Millet Meclisi Birinci Döneminde ... İ.Ş.Ş. Milletvekili Hacı Ali Sabri ... in kısa özümüdür.			
Adı ve Soyadı [*]	Hacı Ali Sabri Güney	Eserleri	3 İnce Meşur
Babasının ve anasının adı	Hacı Ahmed, Hatice	İlim rütbesi	Dersianlık
Doğum yeri	Çömelik (Med.)	Seçimden evvelki mesleki ve işi gücü	Tarım kadılığı ve kaymakam vekillik
Doğum tarihi	1301	Milletvekilliği zamanında evli olup olmadığı ve kaç çocuğu bulunduğu	Evlü, 2 Çocuk
Öğrenimi	Darülfünun (Hukuk Fakültesi)	Osmanlı Meclisi Mebusanında Milletvekilliği varsa seçim yerleri	Yoktur
Bildiği diller	Arabi, Farsî	Öldü ise ölüm tarihi	Öldü (15/9/1947)
Neden uzmanlığı olduğu	Sahhi Durumlar		
Hayatının türlü değişikliklerine ait tamamlayıcı bilgiler			
Güney			

[*] Soyadı Kanunundan evvel ölümlerin ailelerinin abideleri soyadı kanunudur.

Ek 7: Mehmet Sami (Arkan) Bey'in Tercüme-i Hal Kâğıdı

Türkiye Büyük Millet Meclisi Birinci Döneminde .. İğel .. Milletvekili .. Sami Arkan .. in kısa özlüğüdür.			
Adı ve Soyadı [*]	Sami Arkan	Eserleri	Yoktur.
Babasının ve anasının adı	Ülü Ali Rıza Ülü Ayşe	Him. rütbesi	Yoktur.
Doğum yeri	İğel vilâyeti Silifke ilçesi	Seğmeden önceki mesleki ve işi günü	Ticaret ve ticaret.
Doğum tarihi	1303	Milletvekilliği zamanında evli olup olmadığı ve kaç çocuğu bulunduğuna	Evliliği çocuğu yoktur.
Öğrenimi	Yedi senelik ilâmi ve yüksek ticaret. (İkmal -âilî-âdi)	Osmanlı Meclisi Mebusanında Milletvekilliği varsa seçim yerleri	Yoktur.
Bildiği diller	Yoktur.	İbtilâ ise günü tarihi	
Neden uzmanlığı olduğu	Yoktur.		
Hayatının türlü değişikliklerine ait tamamlayıcı bilgiler			
İğel eski Milletvekili Silifke Belediye Başkanı. (Sami Arkan.) 			

[*] Soyadı Kanunundan önceki üyelerin adları için aldıkları soyadı konular.

Ek 8: Mehmet Âlim (Naim) Efendi'nin Tercüme-i Hal Kâğıdı

Türkiye Büyük Millet Meclisi Birinci Döneminde <u>İçel</u> Milletvekili <u>Naim Ulusal</u> in kısa özlüğüdür.			
Adı ve Soyadı [*]	<i>crain ulusal</i>	Eserleri	<i>yoktur</i>
Babasının ve annesinin adı	<i>Babasının adı: Ali Reza Annesinin adı: Hatice</i>	Him rütbesi	<i>Hoca</i>
Doğum yeri	<i>Anamur</i>	Seçimden evvelki mesleki ve işi gücü	<i>Fena vekili</i>
Doğum tarihi	<i>«Bin ikiyüz doksan»</i>	Milletvekilliği zamanında evli olup olmadığı ve kaç çocuğu bulunduğu	<i>Evli idi ve altı çocuğu vardı.</i>
Öğrenimi	<i>medrese tahsili</i>	Osmanlı Meclisi Mebusatında Milletvekilliği varsa seçim yerleri	<i>yoktur</i>
Bildiği diller	<i>Türkçe</i>	Ölü işe 31im tarihi	<i>1938 Senesi ocak ayı kısmında ölmüştür</i>
Neden uzmanlığı olduğu	<i>yoktur</i>		
Hayatının türlü değişikliklerine ait tamamlayıcı bilgiler			
<p><i>Zeemin crain ulusal rubtela' aldığı hastalıklardan Kurtulamıyarak 14.1.1938 tarihini de giride yardema muhtaç yalnız «Ben» kısmını bırakarak sefahet etmiştir.</i></p> <p style="text-align: right;"><i>9.12.1947</i></p> <p style="text-align: right;"><i>Büyük Millet meclisi Birinci döneminde içel millet vekili crain ulusal kısmı Serife ulusal Serife</i></p>			

[*] Soyadı Kanunundan evvel ölenlerin ailelerinin aldıkları soyadı konular.

K.M.
14-XII-1947

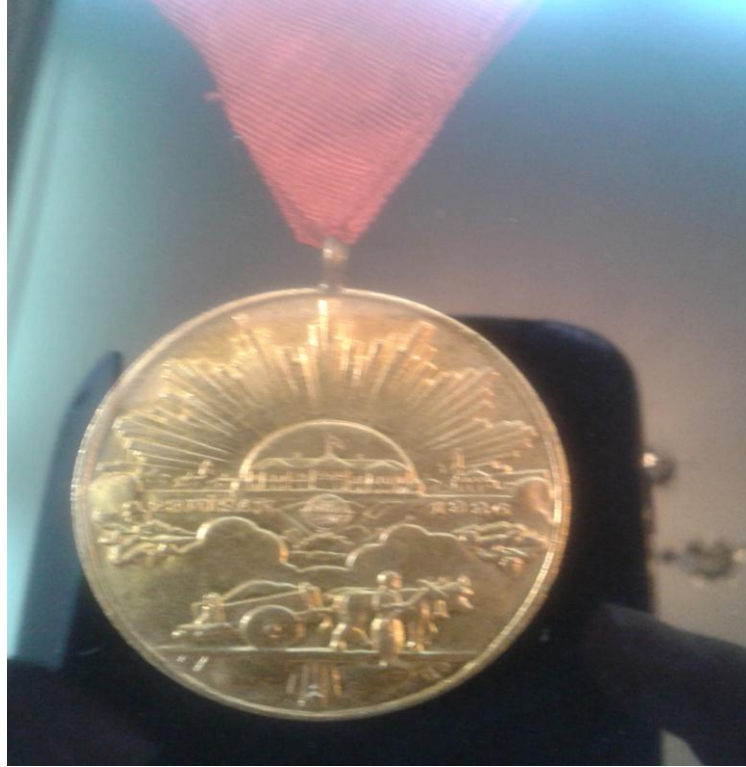
EK 9: Ali Rıza (Ataışık) Efendi'nin Tercüme-i Hal Kâğıdı

199

Türkiye Büyük Millet Meclisi Birinci Döneminde İçel Milletvekili Ali Rıza Ataışık m kısa özlüğüdür			
Adı ve Soyadı [*]	Ali ata aşık	Eserleri	Yok
Babasının ve anasının adı	velittin ayşe	İhm rutbesi	Yok
Doğum yeri	akseki ibradı	Seğmnden evvel- ki mesleki ve işi gücü	ziraat ve ticaret
Doğum tarihi	1281	Milletvekilliği zamanında evli olup olmadığı ve kaç çocuğu bulunduğu	evli 4 çocuklu
Öğrenimi	medrese	Osmanlı Meclisi Mebusasında Milletvekilliği varsa seçim verleri	silifke sancağı
Bildiği diller	Yok	oldu ise ölüm tarihi	24/8/942
Neden uzmanlı- ğı olduğu	Yok		
Hayatının turku değişikliklerine ait tamamlayıcı bilgiler			
<p>Şerki karamağaçta jandarma kumandanı bulunan pederinin vefatı üzerine tars- ustağı deyişinin hiyesinde ruştıye vahsilini bittirdikten sonra konyada medre- se tahsil görmüş müta kadı bulunmuş diğer deyişinin nezdinde nâiplikle hayata girmiş uzun müddet müta silifkede mahkeme başkâtiliklerinde bulunarak bil'ah- ere hessa kaası olmuş hessadan döndükten sonra yine uzun müddet mut belediye riyasetinde adana vilâyeti enomen azalıklarında bulunmuş ve son zamanları mepu- san meclisinde silifke sancağı mebusu olarak bulunmakta iken istanbülün işğali üzerine kaçarak ankara büyük millet meclisine iltihak etmiş. istiklâl savaşı - şanesinde istiklâl mahkemesi azalığı yapmış millet vekilliğinden sonra kendisi tamamen ziraat ve bahçeciliğe vermekle beraber millet vekilliğinden sonra mut- da uzun müddet cumhuriyet halk partisinin başkanlığında, mütevelliğinde bulunmuş ş ve bu arada bir defada kurtultaya delege olarak istihak etmiştir. ve 24/8/942 tarihinde müta vefat etmiştir.</p>			

[*] Soyadı Kanunundan evvel olanların ailelerinin aldıkları soyadı konulu

Ek 10: Sami Bey'in ve Naim Efendi'nin İstiklal Madalyası

Ek 11: I. Meşrutiyet Dönemi İçel Temsilcileri

Seçim Bölgesi	Mebus İsimleri	I.Dönem 19 Mart 1877- 28 Haziran 1877	II. Dönem 13 Aralık 1877- 14 Şubat 1878
Adana, Kozan, İçel, Payas	Hoca Mustafa Efendi	1	
Adana, Kozan, İçel, Payas	Kazım Bey	1	
Adana, Kozan, İçel, Payas	Kirkor Efendi	1	
Adana, Kozan, İçel, Payas	Kozanlı Mustafa Efendi		1
Adana, Kozan, İçel, Payas	Müderriş Hacı Mustafa Efendi		1

Ek 12: II. Meşrutiyet Dönemi İçel (Mersin) Temsilcileri

Seçim Bölgesi	Mebusun ismi	I. Dönem (17 Aralık 1908- 18 Ocak 1912)	II. Dönem (18 Nisan 1912- 4 Ağustos 1912)	III. Dönem (14 Mayıs 1914- 21 Aralık 1918)	IV. Dönem (12 Ocak 1920- 18 Mart 1920)
İçel/ Silifke	Mahmud Bayram Efendi	1			
İçel/ Silifke	Hafız Emin (İnankur) Efendi		1	1	
İçel/ Silifke	Ali Rıza (Ataışık) Efendi				1
Mersin	Arif Hikmet Bey	1			
Mersin	Abdülhalim Bey	1			
Mersin	Süleyman Sadık Paşa		1	1	

Ek 13: Birinci Meclisten Günümüze Kadar İçel / Mersin Temsilcileri

	İçel	Mersin
TBMM I. Yasama Dönemi (1920- 1923)	Ali Rıza Efendi (Ataışık), Hacı Ali Efendi (Mulla Ali Güney), Naim Efendi (Mehmet Âlim Ulusal), Sami Bey (Mehmet Sami Arkan), Şevki Bey (Ahmet Şevki Göklevet)	Emin Efendi, Fahrettin Paşa (Altay), Hüseyin Hüsnü Bey (Konay), İsmail Safa Bey (İsmail Sefa Özler), Muhtar Fikri Bey (Güçüm), Salâhattin Bey (Salâhattin Köseoğlu), Yusuf Ziya Bey (Eraydın)
TBMM II. Yasama Dönemi (1923- 1927)	Emin Bey (Hafız Emin İnankur), Dr. Tevfik Bey (Mehmet Marlalı)	Besim Bey (Ahmet Besim Özek), Niyazi Bey (Mehmet Niyazi Ramazanoğlu)
TBMM III. Yasama Dönemi (1927- 1931)	Emin Bey (Hafız Emin İnankur), Hakkı Bey (Mehmet Hakkı Saydam)	Ali Münif Bey (Ali Münif Yeğenağa), Hakkı Bey (İsmail Hakkı Ramazanoğlu)
TBMM IV. Yasama Dönemi (1931- 1935)	Emin Bey (Hafız Emin İnankur), Hakkı Bey (Mehmet Hakkı Saydam)	Ferit Celâl Bey (Hasan Ferit Güven), Hamdi Bey (Ahmet Hamdi Ongun), Süleyman Fikri Bey (Mutlu)
TBMM V. Yasama Dönemi (1935- 1939) - (1933 yılında İçel ve Mersin vilayetleri birleştirilerek, merkezi Mersin olmak üzere İçel vilayeti oluşturulmuştur.	Ferit Celâl Güven (Hasan Ferit Güven), Emin İnankur (Hafız Emin İnankur), Fikri Mutlu (Süleyman Fikri Mutlu), Hamdi Ongun (Ahmet Hamdi Ongun), Hakkı Saydam (Mehmet Hakkı Saydam)	
TBMM VI. Yasama Dönemi (1939- 1943)	Turhan Cemal Beriker (Turhan Beriker), Muhtar Berker (Ahmet Muhtar Berker), Ferit Câlal Güven (Hasan Ferit Güven), Emin İnankur (Hafız Emin İnankur), Refik Koraltan (Bekir Refik Koraltan), Cemal Mersinli (Mehmet Cemal Mersinli), Ahmet Ovacık (Ahmet Tevfik Ovacık)	
TBMM VII. Yasama Dönemi (1943- 1946)	Turhan Cemal Beriker (Turhan Beriker), Muhtar Berker (Ahmet Muhtar Berker), Ferit Câlal Güven (Hasan Ferit Güven), Emin İnankur (Hafız Emin İnankur), Refik Koraltan (Bekir Refik Koraltan), Hamdullah Suphi Tanrıöver, Şefik Tugay (Mehmet Şefik Tugay), Şefik Türsan (Mehmet Şefik Türsan)	
TBMM VIII. Yasama Dönemi (1946- 1950)	Haydar Aslan, Halil Atalay, Saim Ergenekon (Mehmet Ali Saim Ergenekon), Salih İnankur (Mehmet Salih İnankur), Refik Koraltan (Bekir Refik Koraltan), Aziz Köksal, Ali Menteşoğlu, Celal Ramazanoğlu (Celalettin Ramazanoğlu)	

TBMM IX. Yasama Dönemi (1950- 1954)	Halil Atalay, Hüseyin Fırat (Hüseyin Fehmi Fırat), Salih İnankur (Mehmet Salih İnankur), Refik Koraltan (Bekir Refik Koraltan- TBMM Başkanı), Aziz Köksal, Celal Ramazanoğlu (Celalettin Ramazanoğlu), Şahap Tol (Şahabettin Tol)
TBMM X. Yasama Dönemi (1954- 1957)	Rüştü Çetin, Yakup Çukuroğlu- Çukurova (Yakup Çukurova), Hüseyin Fırat (Hüseyin Fehmi Fırat), İbrahim Gürgen, Refik Koraltan (Bekir Refik Koraltan- TBMM Başkanı), Aziz Köksal, Hidayet Sinanoğlu (Mehmet Hidayet Sinanoğlu), Mehmet Ünal- Mutlugil (Mehmet Mutlugil)
TBMM XI. Yasama Dönemi (1957- 1960)	Rüştü Çetin, Mehmet Dölek (Mehmet Hamdi Dölek), Hüseyin Fırat (Hüseyin Fehmi Fırat), Sami Gökna, İbrahim Gürgen, Yakup Karabulut, Refik Koraltan (Bekir Refik Koraltan- Tbm Başkanı), , Hidayet Sinanoğlu (Mehmet Hidayet Sinanoğlu), Niyazi Soydan
Millet Meclisi I. (XII) Yasama Dönemi (1961- 1965)	Mazhar Arıkan, Mehmet Ali Arslan, Burhan Bozdoğan, Yahya Dermancı, Celâl Kılıç (Muhammet Celâl Kılıç), Sadık Kutlay (Cafer Sadık Kutlay), İhsan Önal
Millet Meclisi II. (XIII) Yasama Dönemi (1965- 1969)	Mazhar Arıkan, Kemal Ataman (Dursun Kemal Ataman), Burhan Bozdoğan, İsmail Çataloğlu, Kadir Çetin, Celâl Kılıç (Muhammet Celâl Kılıç), Sadık Kutlay (Cafer Sadık Kutlay),
Millet Meclisi III. (XIV) Yasama Dönemi (1969- 1973)	Mazhar Arıkan, Kadir Çetin, Celâl Karğılı, Hasan Cavit Okyavuz, Turhan Özgüner, Hilmi Türkmen, Çetin Yılmaz (Muhlis Çetin Yılmaz)
Millet Meclisi IV. (XV) Yasama Dönemi (1973- 1977)	Hikmet Baloğlu, Nazım Baş, İbrahim Göktepe, Rasim Gürsoy, Oral Mavioğlu, Süleyman Şimşek, Çetin Yılmaz (Muhlis Çetin Yılmaz)
Millet Meclisi V. (XVI) Yasama Dönemi (1977- 1980)	Ali Ak, Fevzi Arıcı (Yusuf Fevzi Arıcı), Nazım Baş, Ramazan Çalışkan, Ali Haydar Eyüboğlu, Süleyman Şimşek, Yusuf Ziya Ural, Veli Yıldız
TBMM XVII. Yasama Dönemi (1983- 1987)	İbrahim Aydoğan, Hikmet Biçentürk, Ali İhsan Elgin, Mehmet Kocabaş, Edip Özgenç, Durmuş Fikri Sağlar, Rüştü Kâzım Yücelen
TBMM XVIII. Yasama Dönemi (1987- 1991)	Hikmet Biçentürk, Ali Bozer (Ali Hüsrev Bozer), Etem Cankurtaran, Ekin Dikmen, Ali Er, Durmuş Fikri Sağlar, Mustafa İstemihan Talay, Ali Rıza Yılmaz, Rüştü Kâzım Yücelen
TBMM XIX. Yasama Dönemi (1991- 1995)	Fevzi Arıcı (Yusuf Fevzi Arıcı), Ahmet Bilyeli, Ali Er, Aydın Güven Gürkan, Asım Kaleli, Durmuş Fikri Sağlar, Ali Su, Mustafa İstemihan Talay, Rüştü Kâzım Yücelen
TBMM XX. Yasama Dönemi (1995- 1999)	Oya Araslı, Fevzi Arıcı (Yusuf Fevzi Arıcı), Mehmet Emin Aydınbaş, Saffet Benli, Halil Cin, Ali Er, Abdulkaki Gökçel, Turhan Güven, Durmuş Fikri Sağlar, Ali Su, Mustafa İstemihan Talay, Ayfer Yılmaz, Rüştü Kâzım Yücelen
TBMM XXI. Yasama Dönemi (1999- 2002)	Ali Er, Ali Güngör, Turhan Güven, Yalçın Kaya, Hidayet Kılınç, Enis Öksüz, Edip Özgenç, Akif Serin, Mustafa İstemihan Talay, Cahit Tekelioğlu, Ayfer Yılmaz, Rüştü Kâzım Yücelen

TBMM XXII. Yasama Dönemi (2002- 2007) (2002 yılında İçel ve Mersin vilayetleri birleştirilerek, merkezi Mersin olmak üzere Mersin vilayeti şeklinde değiştirilmiştir)	Saffet Benli, Ersoy Bulut, Vahit Çekmez, Ali Er, Mustafa Eyiceoğlu, Dengir Mir Mehmet Fırat, Hüseyin Güler, Ömer İnan, Ali Oksal, Hüseyin Özcan, Mustafa Özyürek, Şefik Zengin
TBMM XXIII. Yasama Dönemi (2007-2011)	Akif Akkuş, Behiç Çelik, Ali Er, İsa Gök, Ömer İnan, Ali Oksal, Ali Rıza Öztürk, Vahap Seçer, Mehmet Şandır, Kürşad Tüzmen, Kadir Ural, Mehmet Zafer Üskül
TBMM XXIV. Yasama Dönemi (2011-)	Aytuğ Atıcı, Nebi Bozkurt, Mehmet Zafer Çağlayan, İsa Gök, Ertuğrul Kürkcü, Çiğdem Münevver Ökten, Ali Öz, Ali Rıza Öztürk, Vahap Seçer, Mehmet Şandır, Ahmet Tevfik Uzun

